

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KENTE BAKMAK İÇİN YENİ BİR İÇSELLİK
PARADİGMASI: KENTSEL BİR İÇ OLARAK
ÇAMLIK VE İÇSELLİĞİN FRAGMENTER
ANLATILARI

Ecehan KIVILCIM SÖZGEN

Aralık, 2024

İZMİR

**KENTE BAKMAK İÇİN YENİ BİR İÇSELLİK
PARADİGMASI: KENTSEL BİR İÇ OLARAK
ÇAMLIK VE İÇSELLİĞİN FRAGMENTER
ANLATILARI**

Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Doktora Tezi

Mimarlık Anabilim Dalı, Bina Bilgisi Programı

Ecehan KIVILCIM SÖZGEN

Aralık, 2024

İZMİR

DOKTORA TEZİ SINAV SONUÇ FORMU

ECEHAN KIVILCIM SÖZGEN tarafından PROF.DR. DENİZ GÜNER yönetiminde hazırlanan “KENTE BAKMAK İÇİN YENİ BİR İÇSELLİK PARADİGMASI: KENTSEL BİR İÇ OLARAK ÇAMLIK VE İÇSELLİĞİN FRAGMENTER ANLATILARI” başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Deniz GÜNER

Danışman

Doç. Dr. Erdal Onur DİKTAŞ

Tez İzleme Komitesi Üyesi

Doç. Dr. Umut ŞUMNU

Tez İzleme Komitesi Üyesi

Prof. Dr. Deniz HASIRCI

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Burak PASİN

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Okan FISTIKOĞLU

Müdür

Fen Bilimleri Enstitüsü

TEŞEKKÜR

İçsellik ve iç mekâna dair yeni olasılıklar öyle bir zenginlik barındırıyor ki, yeteri kadar bulguya ulaşmış olup olmadığımdan emin olmak oldukça zordu. Bu yolda attığım her adım, sorduğum her soru beni daha derinlere çekti. Ancak nihayetinde bu tez, uzun soluklu bir yolculuğun, bitmek tükenmek bilmeyen arayışların bir ürünü olarak şekillendi. Bir yanda sezgisel ama öte yanda bilimselliğe meyleden arayışım tez danışmanım Prof. Dr. Deniz GÜNER ile tanışmamla yön buldu. İç mekân-kentsel mekân arasında salınan merakımı fark ederek bu tez kapsamında yapılandırmama imkân sağladı. Bu sebeple ilk olarak, kişisel ve akademik yolculuğumun en büyük destekçisi olan, tezimin her aşamasında bana rehberlik eden, cesaretlendiren ve sabır gösteren çok değerli hocam Deniz GÜNER'e teşekkür etmek istiyorum. Onun desteği olmadan, araştırmalarım için yol bulmak ve bu çalışmayı tamamlamak oldukça zor olurdu. Teşekkürlerim kelimelere sığmayacak kadar büyük.

Tezimin gelişiminde gösterdikleri ilgileri ve çok değerli katkıları için Tez İzleme Komitesi üyeleri Doç.Dr. Umut ŞUMNU'ya ve Doç.Dr. Erdal Onur DİKTAŞ'a içten teşekkürlerimi sunuyorum. Ufuk açıcı yorumları ve yönelttikleri sorular sayesinde tezin kapsamı ve tartışma içeriği oldukça zenginleşti.

Ve son olarak, her başarımda izleri olan aileme teşekkür etmek istiyorum. Çalışmayı, azmetmeyi ve güçlü olmayı bana öğreten sevgili babam Ahmet KIVILCIM'a, bana olan inancı ve koşulsuz sevgisiyle her zaman güç veren sevgili annem Hülya KIVILCIM'a, doğduğu andan itibaren hayatımı daha da güzelleştiren sevgili kardeşim Nilhan KIVILCIM BÖBECİ'ye ve aile bildiğim tüm sevdiklerime teşekkürlerimi sunarım. Bana olan inancınız, sabrınız ve sevginiz olmadan bu süreci tamamlamam imkânsız olurdu. Minnettarım.

Bu yolculuk, yalnızca akademik bir süreç değil; sevgili eşim Mehmet Eren SÖZGEN'in desteğiyle içsel bir keşifti. Hayatımın her alanında olduğu gibi, bu süreçte de desteği, sabrı ve sevgisi bana ışık oldu. Varlığı her adımda bana güç verdi. Tüm kalbimle teşekkür ederim.

Ecehan KIVILCIM SÖZGEN

KENTE BAKMAK İÇİN YENİ BİR İÇSELLİK PARADİGMASI: KENTSEL BİR İÇ OLARAK ÇAMLIK VE İÇSELLİĞİN FRAGMENTER ANLATILARI

ÖZ

Belirsiz, karmaşık ve çoklu okumalara açık olan içsellik olgusu, konvansiyonel olarak ilişkilendirildiği iç mekân bağlamından kentsel bağlama taşındığında, günümüz mimarlık ortamında yeni bir problem alanı tanımlar. Kentsel mekân-iç mekân arasındaki ilişkiyi çoklu okumalara açan ve kente yeni bakışlar yöneltmek üzere çeşitli teorik denemeleri harekete geçiren bu manevra, mekân bilgisini yeni bağlamlara taşıyan geniş bir sapmalar ve alternatifler yelpazesi sunarak kentsel mekânı yeniden düşünmeye davet eder.

1980’li yıllardan itibaren, postyapısalcı düşüncenin etkisiyle yerleşik kabulleri sorgulayan ve mevcut teorik çerçeveleri yeniden yapılandıran düşünsel ortamda gelişen “kentsel içsellik” (*urban interiority*) kavramı kenti, mekânı ve içselliği birbirleri üzerinden yeniden düşünmeyi mümkün kılan yeni bir düşünce ufku tanımlar.

Kentsel mekânı iç mekânın epistemik alanı içinde konumlandıran ve yeniden tartışmaya açan bu tez, disiplinlerarası bir konumda duran “kentsel içsellik” kavramını üçlü bir teorik zeminde ele alır ve tartışır. Bu doğrultuda, farklı epistemolojik alanlarda işlerlik gösteren özne-merkezli bir bakışı nesne-merkezli materyalizm ile bir araya getiren ve bu iki uç arasında bağlayıcı olarak Duygulanım Teorisi’ni devreye sokan bir bakış kurar. Fiziksel unsurlar kadar fiziksel olmayan unsurları da tartışmaya dâhil eden bu bakma biçimi, içsellik olgusunun sunduğu düşünsel çerçevenin potansiyelleriyle birlikte kentsel mekâna yeni bir bakış denemesi sunar.

“Duygulanımsal Ontoloji” olarak adlandırılan bu yeni bakış, içselliğin bedensel olarak algılanan, çeşitli duygulanımsal yoğunluklar üreten maddesel ve duygulanımsal izlerini tezin çalışma alanı olarak belirlenen Denizli Çamlık Sahası’nda takip eder ve kentsel içsellikleri bedensel-maddesel-duygulanımsal bir arakesitte, ilişkisellikler üzerinden keşfetmeyi amaçlar.

Tez, iç/dış, nesnel/öznel, kamusal/özel gibi düaliteler arasındaki boşluklarda cereyan eden kentsel içsellik kavramının muğlak anlamsal dünyasını ve çoklu katmanlarını açığa çıkararak iç mekâna dair bilginin düalitelere dayalı kanıksanmış güzergâhlarının dışında nasıl üretilebileceğini sorunsallaştıran yeni bir düşünsel ve kavramsal çerçeve sunar.

Anahtar kelimeler: Kentsel iç mekân, kentsel içsellik, iç mekân kuramı, Duygulanımsal Ontoloji, Yeni Materyalizm, Duygulanım Teorisi.

TOWARDS A NEW PARADIGM OF INTERIORITY: ÇAMLIK AS AN URBAN INTERIOR AND FRAGMENTED NARRATIVES OF INTERIORITY

ABSTRACT

The phenomenon of interiority, characterized by its ambiguity, complexity, and openness to multiple interpretations, establishes a new field of inquiry within contemporary architectural discourse when relocated from its traditional association with interior to an urban context. This approach redefines the relationship between urban and interior, fosters diverse interpretations and theoretical explorations, and presents a broad spectrum of alternatives that transport spatial knowledge into new contexts.

Since the 1980s, under the influence of poststructuralist thought, the concept of “urban interiority” has developed within an intellectual milieu that reconfigures existing theoretical frameworks. This concept articulates a new intellectual horizon that enables the rethinking of the urban, space, and interiority in relation. The concept, emerging between dualities such as interior/exterior, objective/subjective, and public/private, encompasses the intermediary values and dimensions of privacy, publicity, and subjectivity, shaped by its semantic ambiguity and multilayered complexity. Within the context of the thesis, it functions as a theoretical and conceptual tool that critically explores the potential for generating knowledge of interior beyond conventional dualistic frameworks.

By situating urban within the epistemic field of interior, this thesis investigates the concept of “urban interiority” through an interdisciplinary approach grounded in a threefold theoretical framework. Within this framework, a new perspective is developed that integrates a subject-centered approach with object-centered materialism, with Affect Theory as a mediator between these two polarities. This perspective, encompassing both physical and non-physical elements, introduces a new approach to rethinking urban, while exploring the potentials offered by the phenomenon of interiority.

This approach provides a basis for investigating urban interiorities at the intersection of corporeality, materiality, and affect through relationality. Named “Affective Ontology”, this new perspective traces the material imprints of interiority, perceived corporeally and generating various affective intensities, within the Denizli Çamlık Field, selected as the thesis's field of study.

The study examines the ambiguous and multilayered nature of the concept of urban interiority, which emerges in the interstices of dualities such as inside/outside, objective/subjective, and public/private. It establishes a conceptual and methodological framework that critically interrogates the production of spatial knowledge about interior beyond the conventional, dualistic paradigms.

Keywords: Urban interior, urban interiority, theory of interior, Affective Ontology, New Materialism, Affect Theory.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
DOKTORA TEZİ SINAV SONUÇ FORMU	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
TABLolar LİSTESİ	xiii
BÖLÜM BİR - GİRİŞ	1
1.1 Kuramsal Çerçeve ve İçsellığe Yeni Bir Bakış	11
1.2 Tezin Kurgusu	25
1.3 Yöntem	27
1.4 Kapsam ve Sınırlılıklar	33
BÖLÜM İKİ - KENTSEL İÇ: KAVRAMSAL KADRAJ	37
2.1 Teorik Çerçeveyi Genişleten Açılımlar	51
2.2 Tarihsel Arka Plan, Düşünsel ve Teorik Açılımlar	62
2.2.1 İç Mekânın Özel ve Kamusal Arasındaki Salınımları: On Dokuzuncu Yüzyıldan Günümüze	63
2.3 Bölüm Değerlendirmesi	83
BÖLÜM ÜÇ - İÇ MEKÂN KURAMININ TARİHÇESİ VE PARALEL BİR OKUMA OLARAK İÇSELLİK TARTIŞMALARI	85
3.1 İç Mekânın Tarihsel Anlatısı	85
3.1.1 İç Mekân Bilgisinde Bir İzlek Dışı: Mekân Kuramı	105
3.1.2 İç Mekân Bilgisinde Kökensel Bir İzlek: İçsellik Tartışmaları ..	112
3.2 Bölüm Değerlendirmesi	121

BÖLÜM DÖRT - ‘KENTSEL İÇ’ OLARAK ÇAMLIK VE ÇOKLU İÇSELLİKLER 123

- 4.1 Çamlık’ın İçsellik Tarihçesi: Çamlık Ne Zaman ‘İç’ Oldu? 128
- 4.2 Çamlık’ta Kentsel İç’lere Dair Keşifler ve Çoklu İçsellikler 148
- 4.3 Bölüm Değerlendirmesi: Kentsel İçsellığe Dair Notlar 176

BÖLÜM BEŞ - KENTSEL İÇSELLİĞİN OLUŞ KOŞULLARI VE YENİ BİR İÇSELLİK TERCÜMESİ 186

- 5.1 Yeni Bir Çerçeve ve Kavram Seti 186
- 5.2 Bölüm Değerlendirmesi 199

BÖLÜM ALTI - SONUÇ 202

KAYNAKLAR 209

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1 İçsellik olgusunu anlamak üzere önerilen düşünsel çerçeve.....	7
Şekil 2.1 Giambattista Nolli'nin 1748 tarihli Roma Haritası	45
Şekil 2.2 Düğün resepsiyonu ve nesneler yoluyla gerçekleştirilen mekânsal işgalin gösterimi.....	52
Şekil 2.3 Noor Fajrina Farah Istiani'ye ait sinemetrik çizimi	56
Şekil 2.4 Nerea Feliz Arrizabalaga tarafından üretilmiş <i>Hidden in Plain Sight</i> projesi	59
Şekil 2.5 Londra Hyde Park'taki geçici pavyon yapısı Kristal Saray'ın iç mekân görüntüsü.....	66
Şekil 2.6 Galerie Lafayette Haussmann ve Le Bon Marché mağazalarında iç mekân.	67
Şekil 2.7 Martinelli (2019) tarafından hazırlanmış, kentsel unsurlar ile iç mekânlar arasındaki değiş-tokuşları proje çizimleri üzerinden aktaran kolajlar ..	74
Şekil 2.8 Louis Kahn'ın “ <i>Mimarlık bir oda yapmakla başlar</i> ” (solda) ve “ <i>Sokak Bir Odadır</i> ” (sağda) ifadelerini içeren çizimleri	77
Şekil 2.9 Paley Park, New York.....	78
Şekil 2.10 Stadtlounge, St Gallen.....	79
Şekil 2.11 Lanternen Pavyonu, BMW Guggenheim Lab ve Fladerhaus	81
Şekil 2.12 Minibar, Ankara'da enformel bir oluşum olarak açık hava barı	83
Şekil 3.1 Edward Wettenhall, <i>Enter into Thy Closet</i> (1684) başlıklı kitabın ön kapağında yer alan, arkasında bir melek ile dua eden kadını tasvir eden illüstrasyon	94
Şekil 3.2 James “Athenian” Stuart'ın 1759 yılına ait bir çizimi	96

Şekil 3.3 William Chambers tarafından, Pall Mall'daki York House için önerilen dekorasyonu gösteren çizim ve Thomas Lightoler tarafından çizilen “Developed Surface Interior”	97
Şekil 4.1 Çamlık Sahası Haritası	124
Şekil 4.2 Çamlık Sahası'na dair ilk izlenimler	125
Şekil 4.3 Çamlık Bulvarı başlangıcından Çamlık Kent Ormanı'na doğru ilerleyen ardışık kent imgeleri	127
Şekil 4.4 1973 yılında Çamlık'ta Hıdırellez kutlamaları	131
Şekil 4.5 Belediye Başkanı Mimar Hasan Gönüllü döneminde (1973-1978) Çamlık Mesireliği'ne uzanan yoldaki genişletme ve asfaltlama çalışmaları ...	134
Şekil 4.6 Merkez ilçe haritası (solda) ve 1967 tarihli Denizli Nazım İmar Planı taslağı	135
Şekil 4.7 Atatürk Stadyumu ve Çamlık Bulvarı'na uzanan Tugay Yolu	137
Şekil 4.8 İlk açıldığı yıllarda açık hava tiyatrosu, o dönemki adıyla “Kültür Sanat Merkezi”	138
Şekil 4.9 Önen'in 1988 yılı basımı kitabında yer verdiği Denizli Şehir Planı'nda Çamlık Mesireliği, Askeri Alan, Stat, Denizli Lisesi, Açık Hava Tiyatrosu ve 1976 yılında faaliyete geçen Fakülte'nin yerleşim planı.	139
Şekil 4.10 Demokrasi Meydanı ve Demokrasi Parkı'na ait proje görseli	140
Şekil 4.11 Çamlık Mahallesi Krokisi'nde Çamlık Bulvarı'nın başlangıcını işaretleyen Açık Hava Tiyatrosu, yanında Nikah Sarayı ve karşısında yer alan Belediye Futbol Sahası, Gençlik Merkezi ve Askeri Saha'nın sınırı	141
Şekil 4.12 Çamlık'ta düzenlenen etkinliklerden bir fotoğraf	142
Şekil 4.13 Çamlık Kent Ormanı'nda banklarda oturan gençler	145

Şekil 4.14 Çamlık Bulvarı’nda peyzaj düzenlemesi ve altyapı yenileme çalışmaları	145
Şekil 4.15 Karcı Dağı’nın eteklerinde Çamlık Kent Ormanı ve Çamlık Bölgesi’nin güncel görünümü	146
Şekil 4.16 Çamlık’ın içselleşme sürecindeki önemli dönüm noktalarını ve tarihsel gelişim aşamalarını özetleyen zaman çizelgesi	147
Şekil 4.17 Çamlık Sahası’nda Cumhuriyet Bayramı kutlaması	153
Şekil 4.18 Çamlık’ta Galatasaray’ın şampiyonluk kutlaması ve Duman.....	155
Şekil 4.19 Galatasaray’ın şampiyonluk kutlaması ve Duman, çizimler.....	155
Şekil 4.20 Çamlık’ta “Pedallar Cumhuriyet İçin Çevrildi” etkinliği	159
Şekil 4.21 Kulaklık.....	161
Şekil 4.22 Merdiven	169
Şekil 4.23 Yoga Matları	170
Şekil 4.24 Kozalak	173
Şekil 4.25 Dondurma.....	174
Şekil 4.26 Çamlık’ta Kar	176
Şekil 5.1 İçsellik olgusunun oluş süreçlerini açıklayan yeni bir çerçeve ve kavram seti	196
Şekil 5.2 İçsellik olgusunun oluş koşullarını keşfetmek üzere önerilen kavram setinin akış şeması	199

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1 Kentsel İç Mekân üzerine açılan derslerin düzey, program ve üniversitelere göre dağılımı	49
--	----

BÖLÜM BİR

GİRİŞ

1980'lerin ortalarından itibaren mekân kavramına ilişkin epistemolojik ve ontolojik yaklaşımlar köklü bir paradigma değişimine uğrayarak, mekânın alımlanması, anlamlandırılması ve temsiline dair çerçevelerde radikal dönüşümlere zemin hazırlamıştır. Kartezyen mekân kavrayışının¹ çözünmesi ve mekânın tanımlayıcı karakteristikleri olarak görülen “sınır” (*border*) ve “kapalılık” (*enclosure*) niteliklerinin koşul olmaktan çıkmasıyla birlikte mekân, fiziksel bir düzenleme ya da geometrik bir yapı olmanın ötesinde, toplumsal ilişkiler ve kültürel pratikler ile biçimlenen zamansal, dinamik ve çok katmanlı bir olgu olarak yeniden konumlandırılmıştır.

Sınır olgusunun çerçevelediği ve tanımladığı mekân kavramsallaştırmalarını buharlaştıran bu dönüşüm süreci, mekânı sınırları belirsiz ve görünmez olan, alansal ve teritoryal karakterde açığa çıkan, sosyal/ psikolojik/davranışsal eşikler üzerinden tanımlanan bir zemine yerleştirmiş ve böylece mekân katı sınırlarla tanımlanmış kategorik sabitliklerden uzaklaşarak iç-dış, kamusal-özel gibi düalist karşıtlıkları aşma eğilimi göstermiştir.

Mekânın alımlanışında yaşanan bu radikal dönüşüm (Warf & Arias, 2008), kavramın ölçeklerarası ve disiplinlerarası bir hareketlilik kazanmasına neden olmuş ve farklı bilgi alanları arasında karşılıklı etkileşimleri ve bu etkileşimler aracılığıyla birbirini dönüştüren bir düşünsel diyalog sürecini başlatmıştır. Epistemolojik çerçevelerin yeniden inşa edildiği bu dönem, iç mekân ve kentsel mekân arasındaki konvansiyonel sınırları silikleştirerek, bu iki alanı birbirine yakınlığa bir sürecin de başlangıcı olmuştur. Bu çerçevede, kentsel mekâna ilişkin kavramsal yaklaşımlar

¹ Kartezyen düşünce, René Descartes'ın (1596-1650) öncülüğünde gelişen bir felsefi sistemdir ve bu düşünce sisteminde mekân sabit ve özdeş bir öz olarak ele alınır. Descartes'e göre mekân ve zaman, zihinden bağımsız, doğuştan gelen (*a priori*) kategorilerdir. Daha fazlası için bkz. Descartes, R. (1644). *Principia philosophiae*

Kartezyen mekân kavrayışı, mekânı sabit, değişmez ve dış dünyadan bağımsız bir gerçeklik olarak kabul eder (Heidegger, 2002; Rajchman, 1998; Bollnow, 2008). Bu anlayışa göre mekân, matematiksel hesaplamalarla analiz edilebilen, homojen bir yapıya sahiptir. Bu yaklaşım, mekânı statik bir kavrayış biçimiyle ele alır ve onu 'nesneleştirme' ile 'formüle etme' eylemlerine indirgeme eğilimi gösterir.

sosyal yapıları, kültürel normları ve bireyler-arası ilişkileri barındıran dinamik bir zeminde tartışılmaya başlanmış ve iç mekân yalnızca fiziksel bir yerleşim ya da pratik alanı olmanın ötesine geçerek, toplumsal bağlamlarla iç içe geçmiş bir alan olarak yeniden konumlandırılmıştır.

Söz konusu gelişmelerle eşzamanlı olarak, iç mekân kuramlarının epistemolojik olarak inşa edilmeleri, kent ve kentsellik olgularının yeni terminolojiler aracılığıyla içmimarlık disiplininin bilgi alanına yerleşmelerini de ivmelendirmiştir. Bu epistemik manevra, kentsel mekân-iç mekân arasındaki ilişkiyi çoklu okumalara açmış ve kente yeni bakışlar yöneltmek üzere çeşitli teorik denemeleri harekete geçirmiştir.

Teorik çerçevelerin giderek genişlediği bu düşünce iklimi içerisinde gündeme gelen “kentsel iç” kavramı kenti, mimari mekânı ve iç mekânı birbirleri üzerinden trialektik olarak yeniden düşünmeyi mümkün kılan yeni bir düşünce ufku tanımlamaktadır. İç mekânın mikro düzeydeki duyumsal, duygulanımsal ve atmosferik etkilerini kentsel bağlamın makro ölçekli sosyal, kültürel ve politik dinamikleriyle iç içe geçirerek mekânsal deneyimin çok katmanlı yapısını keşfetmeyi olanaklı kılan bu kavram, çok katmanlı mekânsal bağlamları ve ölçeklerarası ilişkileri sorgulayan bir araştırma çerçevesi sunmaktadır.

Kavramsal olarak ilk kez 2000’li yılların başlarında Avustralyalı akademisyen Suzie Attiwill öncülüğünde kurulan *Urban Interior Research Group* {UI} isimli araştırma kolektifi² tarafından teorik ve pratik alana taşınan “kentsel iç” kavramı iç mekânı yapılandıran ve koşullandıran niteliklerin kentsel mekânda nasıl yeniden üretilebileceği sorusunu gündeme getirmiştir. Bireyleri kentsel yaşama dâhil etmek ve kentteki aidiyet ilişkilerini güçlendirmek üzere içmimarlığın araç ve yöntemlerini ödünçlenen araştırma kolektifi (Hinkel, 2011a; Attiwill, 2011b; Kıvılcım Sözen, 2021) iç mekânı sadece fiziksel bir çevre olarak değil, aynı zamanda kentsel ve kültürel bağlamlar içerisinde, bireylerin sosyal ilişkileri, gündelik pratikleri, kültürel etkileşimleri ve toplumsal yapılarla iç içe geçmiş dinamik ve çok boyutlu bir yapı olarak kavramsallaştırmıştır.

² Hinkel, 2011a; Attiwill, 2011b.

Bu bağlamda, söz konusu kolektif, “kentsel iç” (*urban interior*) kavramını “kentsel içsellik” (*urban interiority*) kavramı ile ilişkilendirmiş ve bu yakınlaştırma mevcut düşünsel çerçeveleri genişleterek, iç mekânı sosyo-kültürel pratiklerin ve kimlik oluşturma süreçlerinin kesişim noktası olarak okunmasını mümkün kılmıştır.

İç mekânın hem fiziksel hem de algısal katmanlarını dikkate alan bu açılım, mevcut tartışmalara bireysel ve kolektif pratikler, mekânsal aidiyet ve öznellik gibi çeşitli eksenleri dâhil etmeye olanak tanımış ve bu çerçevede, iç mekânı yapılandıran bir nitelik olarak içsellik, mevcut tartışmaları daha kapsamlı bir perspektife taşımıştır.

Böylece muğlak anlamsal dünyası³ ve çoklu katmanları ile mahremiyet, kamusalılık, öznellik gibi olguların farklı ara değerlerini ve düzeylerini içermeyi vaat eden “kentsel içsellik” kavramı, iç mekânı “özel yaşamın sürdürüldüğü fiziksel bir kapalılık” olarak gören modernist anlayıştan uzaklaşarak, mekânsal geçişliliklere ve sınır-aşımı pratiklerine doğru açılan bir teorik güzergâh oluşturmaya başlamıştır.

Bir taraftan iç mekân kavramsallaştırmalarına dair yerleşik kabullerin ötesine uzanan ve eleştirel bir sorgulama yürüten bu kavram, diğer taraftan çeşitli disiplinlerce farklı epistemolojik çerçevelerde ele alınan kent ve kentsellik olgularının iç mekân bilgisi ve kuramı ile nasıl yeniden düşünülebileceğini sorunsallaştırmaktadır. Nitekim içsel yaşamla ilişkilendirilen mahremiyet, aidiyet, benlik ve arzu kavramları ile kentliliğin sıkı bir bağ kurduğu da sıklıkla vurgulanmaktadır (Attiwil, 2011a; Attiwill, 2018; Di Palma vd., 2009; Ionescu, 2018; Sennett, 2017). Kentsel mekânı iç mekânın kavramsal dünyası içinde konumlandıran bu ele alış biçimi, bilgiyi yeni bağlamlara taşıyan geniş bir alternatifler yelpazesi sunmakta ve mekâna dair bilginin

³ Kentsel içsellik kavramını yapılandıran içsellik olgusunun sabit bir an veya belirli bir anlam ile özdeşleştirilemez muğlak ve dinamik dünyası kentsel mekânı da kendi uğradığı çözünme ortamına doğru çekmektedir. Kentsel mekân ise zaten indirgenemez heterojenlikler ve melezlikler içermekte olup, görüldüğünden çok daha muğlak ve geçirgen sınırlara, geçişliliklere ve ilişkiselliklere sahiptir. Dolayısıyla, kentsel mekân ve içsellik, tarihsel olarak taşıdıkları anlam birikimleriyle yüklü kavramlar olarak öne çıkmaktadırlar. Ancak anlam katmanlarının aşındığı, çözülerek eski yüklerinden arındığı ve yeni içeriklerle yeniden yapılandığı bir dönüşüm sürecinde bir araya gelerek oluşturdukları kavram setinde -kentsel içsellik- yüklerinden sıyrılarak yeni bir anlam dünyasının kapısını aralamıştır.

normatif sınırlarının ötesine geçerek alışılmadık sapmalar, öngörülemeyen yollarla yeniden üretilmesine olanak tanımaktadır.

Bu bağlamda, kentsel içsellik kavramlaştırması, içsellik olgusunun kentsel bağlamdaki spekülâtif mekânsallıklarını sorunsallaştırmakta ve kentsel mekânı iç/dış, kamusal/özel gibi düaliteler çerçevesinde düşünmek dışındaki alternatifleri işaret etmektedir. Kavram, içselliği kentsel perspektif üzerinden yeniden tanımlarken, kentin mekânsal ve kavramsal sınırlarını da yeniden tartışmaya açmaktadır.

Dolayısıyla bu tez, iç mekânı kentsel içsellik kavramı aracılığıyla yeniden düşünmenin ve içsellik olgusunun kapısını araladığı yeni bir bakma biçiminin arayışı ile ortaya çıkmıştır. İç/dış, nesnel/öznel, kamusal/özel gibi düaliteler arasındaki boşluklarda cereyan eden “kentsel içsellik” kavramı, bu çalışma kapsamında iç mekâna dair bilginin düalitelere dayalı kanıksanmış güzergâhlarının dışında nasıl üretilebileceğini sorunsallaştıran düşünsel ve kavramsal bir araç olarak konumlandırılmıştır.

Bu doğrultuda, “içsellik olgusu, sınır kavramından bağımsız olarak nasıl ele alınabilir?” sorusuyla yola çıkılmış ve sınır kavramına ya da doğrudan fiziksel parametrelere işaret etmeyen yeni bir düşünsel çerçevenin kurulması hedeflenmiştir.

Bu provakatif tartışma zemini iç mekân teorilerinin mevcut sınırlarını aşarak, iç mekânın kavramsal katılığını kırmak üzere oldukça harekete geçirici görünmektedir. Söz konusu olan, iç mekânı sabit veya statik bir yapıya indirgeyen ve onu fiziksel parametrelerle sınırlayan düşünsel çerçevelerin ürettiği ön belirlenimlerdir. Mevcut içmimarlık alanyazınında hâlâ kabul gören bu iç mekân bilgisi, fiziksel özellikler, işlevler, dönemsel üsluplar ve stilistik kodlarla kuşatılmış durumdadır ve üretilen tartışmalar ağırlıklı olarak beden-merkezli deneyim, algı ve modernist görme rejimlerine dayanan yaklaşımları temel almaktadır.

Öte taraftan iç mekân kuramlarının içsellik olgusu dolayısıyla –özellikle de postyapısalcı düşüncenin etkisiyle- içerisine yerleşmeye başladığı normatif olmayan eksenler ve temas kurduğu yeni materyalist felsefe, iç mekânın normativitesini sorgulamak için oldukça etkili olmuştur. Bu bağlamda, bu çalışma kapsamında

1970'lerden itibaren egemen olan özne-merkezli düşünce sistematiğinin dışına çıkmaya çalışılmıştır. Nitekim bilginin ve gerçekliğin özne-merkezli paradigmlar tarafından şekillendirildiği uzun süreç postyapısalcı düşünce akımları ile kesintiye uğramış ve 1990'ların ikinci yarısından itibaren Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin Asamblaj (*Assamblage*) Kuramı (1998), Bruno Latour'un Aktör-Ağ Teorisi (2005), Manuel DeLanda'nın Asamblaj-Etkileşim Kuramı (2006), Levi Bryant'ın Onto-Kartografya'sı (2007), Graham Harman'ın Spekülatif Realizm'i (2010), Jane Bennett'in Vital Materyalizm'i (2010), Rosi Braidotti'nin Neovitalist Madde Teorisi (2011), Karen Barad'ın Materyalist Onto-Epistemoloji ve Felsefi Realizm'i (2007) gibi farklı düşünürlerin kuram ve kavramlarından oluşan yeni materyalist felsefenin de etkisiyle bilgi ve gerçekliğin materyal dünya ile etkileşimler aracılığıyla şekillendiği savı mekân tartışmalarını derinden etkilemiştir.

Bu düşünce çerçevesinde verili ve değişmez parametrelerle tanımlama eğiliminden sıyrılan mekân, maddesel (*material*) ve maddesel-olmayan (*immaterial*) boyutları da dikkate alınarak, ilişkiler, süreçler ve duygulanımsal etkileşimler aracılığıyla şekillenen dinamik bir yapı olarak yeniden kavramsallaştırılmaya başlanmıştır. Sınırları ve yönelimleri önceden belirli olmayan ve sonsuz biçimde oluşabilecek konfigürasyonlarla tanımlanan bu yeni mekân kavrayışı, kentsel içsellik kavramının kendi çizgilerini, süreçlerini ve oluşlarını sürdürebileceği yeni bir kuramsal zemin üretmiştir.

Ancak, içmimarlığın mevcut alanyazını incelendiğinde, özellikle nesne yönelimli yaklaşımlar ve materyalist açılımlar bağlamında belirgin bir boşluğun varlığı dikkat çekmektedir. Nesne-merkezli bakışı temel alan çalışmalar içmimarlık alanyazınında kısmi bir yer edinmiş olmalarına karşın, bu çalışmalar sayı bakımından oldukça azdır. Bu yaklaşımların mevcut tartışmalarda sınırlı bir yer kaplaması, iç mekânı ve içselliği güncel eğilimler üzerinden yeniden düşünme imkânını daraltmaktadır.

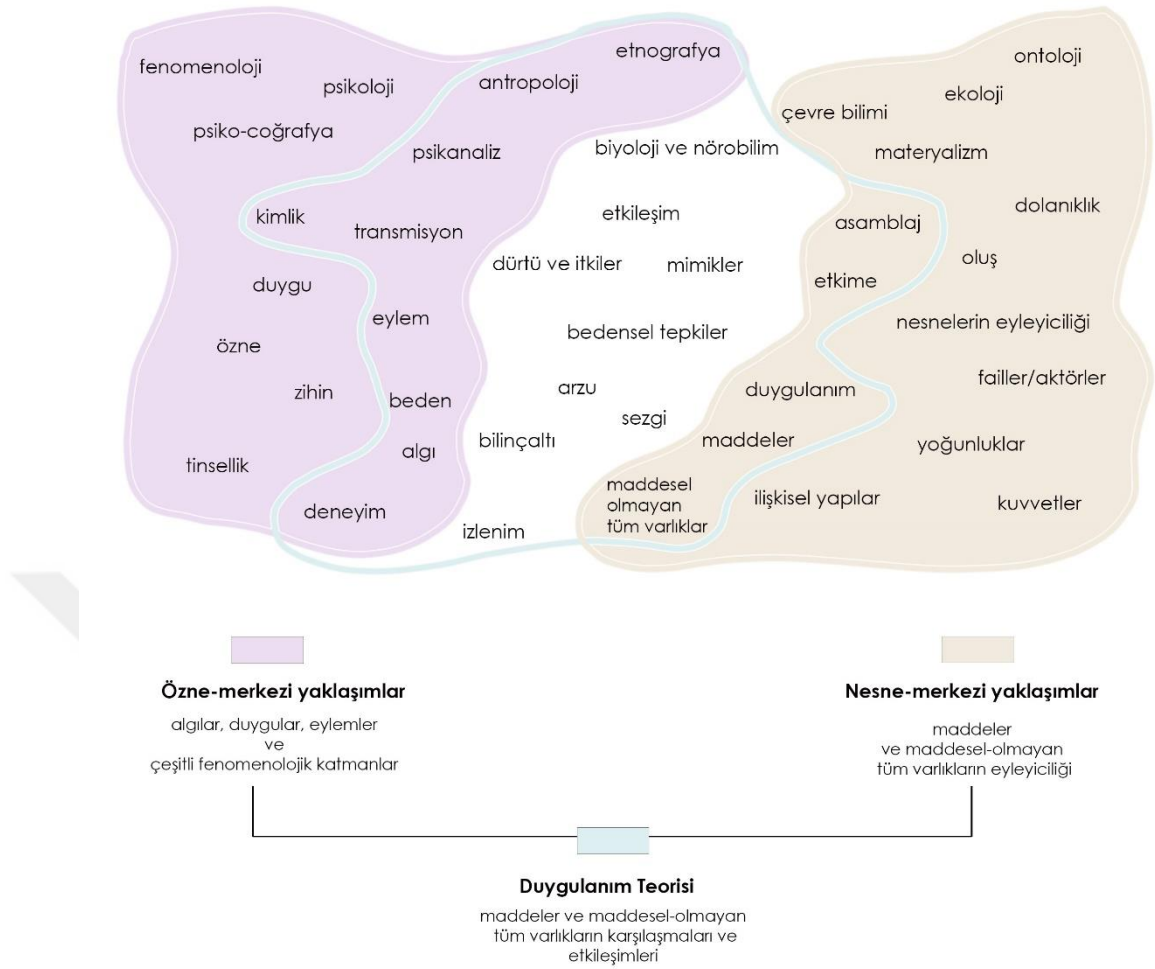
Yeni epistemolojik tartışmalar, güncel metodolojik yaklaşımlar ve kavramsal çerçeveler arasındaki bağlantıların eksikliği, kentsel içselliği anlamlandırmaya yönelik daha bütünleşik bir perspektife duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Böylece, farklı teorik ve metodolojik yaklaşımları bir araya getiren, bütünleşik bir yaklaşımın gerekliliği açığa çıkmaktadır.

Bu bağlamda çalışma, iç mekân ve içselliğin yalnızca özne-merkezli ya da nesne-merkezli yaklaşımlar aracılığıyla tam anlamıyla kavranamayacağını ileri sürmektedir. Özneler-arası, nesneler-arası ve özneler-nesneler arası ilişkilerin dolanık yapısı daha bütünleşik ve ilişkisel bir metodolojik çerçeveyi gerektirmektedir ve bu kapsamda, maddesel ve maddesel-olmayan bileşenlerin ve bedenlerin birbirleriyle eşzamanlı olarak var olan ve anlam üreten aktörler olarak ele alındığı yeni bir düşünsel çerçevenin arayışı söz konusu olmuştur.

Bu yeni düşünsel çerçevenin maddeler dünyası ve beden arasındaki hiyerarşik ayrımları aşarak, çokluklar arasındaki bağları görünür kılması amaçlanmaktadır. Bir diğer hedef ise varlıklar arasındaki ilişkileri yatay bir düzlemde ve hiyerarşik-olmayan bir yapıda, varlıklar dünyasının kendi dolanıklığı içinde kurmaktır.

Bu durum, nesne-merkezli materyalizm ve özne-merkezli iç mekân ve içsellik kuramlarının arasında yeni bir metodolojik köprü kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Bunun sonucunda, madde ile her türden duygulanımsal karşılaşmaları ve bunların sonuçları olarak bedensel tepkileri bilgi üretiminin merkezine koyan Duygulanım Teorisi (*Affect Theory*) içselliğin ilişkisel ve dolanık dünyasını keşfetmeyi, daha bütünleşik ve ilişkisel bir bakış inşa etmeyi mümkün kılmaktadır.

Dolayısıyla bu çalışma, içselliği anlamak üzere önerdiği düşünsel çerçeveyi özne-merkezli içsellik kuramı, onun karşısında konumlanan nesne-merkezli materyalizm ve bu iki uç arasında bağlayıcı olarak çalışan Duygulanım Teorisi'nin arakesitinde konumlandırmaktadır. (Şekil 1.1). Tezin önerdiği trialektik metodolojik bakış ve arayışında olduğu bütünleşik dünya, bu üç yaklaşımın ilişkiselliği ve birbirine dolanıklığı üzerinden kurulmuştur.

Şekil 1.1. İçsellik olgusunu anlamak üzere önerilen düşünsel çerçeve

Bu trialektik çabada, ölçeklerarası geçişlilik ve disiplinlerarası bağlantılar yoluyla içmimarlıktan mimarlığa, mimarlıktan kentsel tasarıma uzanan çok boyutlu bir yaklaşım sunulmaktadır. İçselliği yapılandıran olayların, durumların ve mekânsallıkların öznelardan nesnelere, duygulardan duygulanımlara ve oradan da bilinçaltına dek uzanan tüm bileşenlerini ve süreçlerini anlamaya yönelik bütünleşik bir metodolojik arayış söz konusudur.

Bu arayışın sonucu olarak sosyolog, sanat tarihçisi ve Antroposen araştırmacısı Pelin Tan'ın Félix Guattari'nin "transversal" kavramını ödünçlenerek geliştirmiş olduğu Transversal Metodoloji⁴, bu çalışma kapsamında varlıklar arasındaki ilişkisel

⁴ Tan, 2021.

ağların ve dolanık yapıların anlaşılmasına yönelik bir yöntem olarak benimsenmiştir. Bu yöntem, birbiriyle ayrıştırılamayacak bileşenlerin çok katmanlı yapılarını ortaya koyarak, farklı bilgi alanlarıyla kurulan bağlar sayesinde daha kapsamlı, bütünlük ve ilişkisel bir okuma potansiyeli sunmaktadır (Guattari, 2015). Heterojen yapısıyla disiplinler arasında dolanan, maddesel ve maddesel-olmayan bileşenler ile duygulanımlar arasındaki dinamik etkileşimleri çözümlemeye olanak sunan bu metodoloji, kapalı ve sabitlenmiş düşünce sistemlerinden uzak durarak, açık uçlu, esnek ve dönüşüme açık bütünlük bir epistemolojik çerçeve oluşturmayı hedeflemektedir.

Dolayısıyla bu metodolojik çerçeve, içsellik olgusunun fiziksel, maddesel olan ve olmayan, algısal ve duygulanımsal tüm bileşenlerini bir arada ele alarak, heterojen bir yapı içinde çözümlemeyi ve tutarlılık aramaktan ziyade, ilişkisel yapıların sürekliliklerinin ve geçişliliklerinin izini sürmeye odaklanmaktadır. Bu bağlamda geliştirilen yeni içsellik paradigması, iç mekânı yalnızca fiziksel sınırlarla ve kapalılık hissi ile tanımlamaktan ziyade, onu sürekli değişen, akışkan ve bağlamsal dinamikler içerisinde kavramsallaştırmayı önermektedir. Bu yaklaşım, içmimarlık, mimarlık ve kentsel tasarım disiplinleri arasında yeni düşünsel bağlar kurarak, mekânsal pratikleri disiplinlerarası ve ölçeklerarası bir düzlemde yeniden düşünmeye olanak tanımaktadır.

Bu düşünsel çerçevede gelişen içsellik anlayışı, görünür/görünmez, maddesel (*material*)/maddesel-olmayan (*immaterial*) varlık ve koşulların sahip oldukları potansiyeller ile bunların bireylerde tetiklediği duygular, duygulanımlar (*affections*), dikkat ve bilişin iç içe geçmesi sayesinde kendini kentsel mekânda icra etmektedir. Tez bu anlamıyla, önerdiği yeni içsellik anlayışı sayesinde iç mekân epistemolojisi ile kent çalışmaları arakesitinde gelişen mekânsal pratikleri ve bedensel performansları anlama ve okuma denemesi olarak da konumlandırılabilir.

İç mekân kuramı üzerinden kenti ve kentsel mekânı okumayı mümkün kılacak yeni bir disiplinlerötesi okuma modeli ve bakış üretmeyi hedefleyen bu araştırmanın çıkış noktası, Denizli kentinin Çamlık Bulvarı'nda çeşitli zamansallıklarda farklı biçimlerde ortaya çıkan içsellikleri görünür ve okunur kılmaktır. Ev içinden ve domestik alandan farklı olarak, kentsel mekânda çeşitli zamansallıklarda ve mekânsallıklarda bir dizi geçici ve kalıcı 'iç'ler ve 'içsellikler' üretilebileceğini savlayan tez, bu kapsamda

önerdiği okuma modelini vaka analizi olarak seçtiği Çamlık Sahası üzerinden irdelemektedir.

Bu alanın seçilme nedeni, Çamlık Sahası'nın kentsel iç kavramı bağlamında somut ve gözlemlenebilir veriler sunmasıdır. Milyonlarca yıldır kentin çeperlerinde yabancı bir doğa parçası olarak varlık gösteren bu alan, yaklaşık bir asır önce kentin 'iç'ine fiziksel, zamansal, altyapısal ve zihinsel olarak yaklaşarak 'içselleşmiş' ve kentsel yaşamı üreten bir dinamik haline gelmiştir. Güncel durumda ise bulvar ve ara sokakları üzerinde, geçici ve anlık mikro-kentsel içsellikler üreterek çeşitli içselleştirme pratiklerini açığa çıkarmakta ve "kentsel bir iç" olarak varlık göstermektedir. Bu bağlamda, Çamlık Sahası'nın sahip olduğu muğlak ve dinamik koşulların kentsel içsellikçe dair yapılagelmiş tartışmaların direnç noktalarını zorlayacak çeşitlilikte olması bu sahanın tezin çalışma alanı olarak seçilmesine neden olmuştur.

Çalışmanın amacı, Denizli kent tarihinde Çamlık özelinde istemli ya da istemsiz olarak görmezden gelinen birtakım olayları, durumları, fenomenleri, eyleyenleri ve kurdukları ilişkileri yeni bir "kentsel içsellik" bakışıyla ortaya sermek ve kayıt altına almaktır.⁵

Bu doğrultuda tez, aşağıdaki araştırma sorularına cevap üretmeyi amaçlamaktadır:

- 1- İç mekân (*interior*), içsellik (*interiority*) ve kentsel iç (*urban interior*) kavramlarına dair epistemolojik bakış farklılıkları nelerdir?
- 2- Gündelik mekânsal kullanımlarda meydana gelen içselleştirme pratikleri (*practices of interiorization*) nelerdir? Gündelik yaşam bağlamında kentsel mekânda içsel koşullar nasıl ortaya çıkar? İçsellik deneyimleri kentsel ölçekte ve bağlamda nasıl gerçekleşir?
- 3- Kentsel mekânda içsellik nedir? Koşulları nedir? İçsellik (*interiority*) kavramı kentsel bağlamda nasıl mekânsal karşılıklar üretir?

⁵ Kent anlatıları, çoğunlukla büyük ölçekli olaylara, politik ve ekonomik dönüşümlere odaklanarak makro düzeyde kurgulanmaktadır. Ancak bu tür büyük anlatılar, kentsel yaşamın gündelik boyutlarını ve sıradan deneyimlerini göz ardı etme eğilimindedir. Bu çalışma ise, olay-beden-madde düzlemlerinde mikro ölçekte izlenen ve kayıt altına alınan sıradan ve gündelik olaylara odaklanarak, kent tarihi yazımında alternatif bir yaklaşım sunmaktadır.

- 4- Kentsel içsellik maddesel ve duygulanımsal bir dolanıklıkta kavramsallaştırmak içsellik keşfinde nasıl bir rol oynar? Bu kavramsallaştırma içsellik içkin olasılıkları ortaya çıkarmak üzere yeni bir bakışı hangi yöntem ve kavram setleri ile kurar?
- 5- Çamlık Sahası bağlamında ‘dış’ ne zaman artık bir ‘dış’ değildir?

Çamlık Sahası’nda kimi zaman parçalı, kimi zaman iç içe geçmiş hikâyeler üzerinden kaydedilmeye ve aktarılmaya çalışılan kentsel içsellikler ve söz konusu içsellikleri meydana getiren koşullar kapsamlı bir tartışmanın önünü açmakta ve epistemolojik olarak hem iç mekânı hem de kentsel dinamiklere dair yeni bir yaklaşımı ve bakışı ortaya koymaktadır. İçsellik, kimi zaman konvansiyonel yaklaşımlardan veya mevcut kuramlardan farklı açılımlar ve kavram setleri sunarak iç mekân ile kent arasında yeni düşünsel bağlar kurarken, bazen de iç mekânı ve kenti eş titreşime sokarak, birini diğeri içinde tanımlamaktadır. Tez bu anlamıyla, içsellik sunduğu düşünsel çerçevenin iç mekân epistemolojisi ve kent çalışmaları arakesitinde gelişen pratiklerini keşfetmeyi amaçlamaktadır.

Tezde ele alındığı üzere kentsel içsellik kavramı, farklı mekânsal ölçeklerde gerçekleşen, mekânı özneye ve gündelik yaşam pratikleriyle birlikte var eden içsel durumları, ilişkilene biçimlerini ve içselleştirme pratiklerini tanımlamaya yönelik keşifler sunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, kentsel mekânda üretilen içsellikler dolayısıyla kurulan, insan ve insan-olmayanlar arasındaki dolanık ilişkilerin karmaşıklığını anlamak üzere kuramsal bir okuma girişimi olarak da görülebilir.

Bu okuma girişimi, içsellik kavramını ve içselleştirme pratiklerini odağına alarak, bireylerin kentle kurdukları ilişki biçimlerini anlamaya ve açıklamaya yönelik bir kuramsal yaklaşıma sahiptir. Bu doğrultuda, Çamlık Sahası’ndan edinilen veriler ve bulgular kentle ilişkilene biçimlerinin, değişken, geçici ve ilişkiyel yapıda olduklarını ortaya koymaktadır. Geçici inşalar ve ilişkilene melerin doğasını anlamak amacıyla, insan ve insan-olmayan failer, koşullar ve bu koşulları inşa eden tetikleyiciler tespit etmeye çalışılmıştır. Buradan hareketle, kentsel içsellik, insan ve insan-olmayan failerin bir arada var olma durumlarına dayanarak tanımlanabilen, süreç içerisinde katlanan akışkan mekânsal çoğulluklardan oluşan, dinamik bir “oluş” olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu epistemolojik çaba, kentteki iç’lere bakmak

üzere yeni bir bakış denemesi ve içsellığe dair yeni bir kavramsal çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

1.1 Kuramsal Çerçeve ve İçsellığe Yeni Bir Bakış

***İçsellik.** Belirsiz, karmaşık ve çoklu okumalara açık bir felsefi kavram ve iç mekânın kavramsal derinliklerini keşfeden kavramsal ve düşünsel bir araç. İç mekân için genetik bir köken.*

Bu kavram, konvansiyonel olarak ilişkilendirildiği iç mekân bağlamından kentsel bağlama taşındığında, günümüz mimarlık ortamında bir takım sorgulamaları yapmak için yeni bir problem alanı tanımlamaya başlamıştır. 1980’lerden itibaren kentsel çalışmalar ile iç mekân bilgisini çeşitli tartışma eksenleri dolayısıyla yakınlaştıran teorik ve pratik eğilimler “kentsel içsellik” (*urban interiority*) olarak alanyazına giren melez bir kavramsal yapılanmanın doğuşuna zemin hazırlamışlardır.

Bu melez yapılanmayı odağına alan tez, içsellik kuramını ve iç mekân disiplininin eylem alanını “kentsel içsellik” üzerinden yeniden anlama çabasının somutlaşmış halidir ve içsellik olgusunun sunduğu yeni düşünsel çerçevenin potansiyelleriyle kentsel mekâna, mekân ve yer üretim pratiklerine yeni bir bakış denemesi sunarak mevcut kuramsal tartışmaları genişletmeyi amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda, kentsel içsellığı, iç mekân kuramının ve içsellik tartışmalarının derinleşen ve katmanlaşan kesitlerinde aramaktadır. İç mimarlık alanyazınında kökensel bir izlek sunan içsellik kavramı, iç mekânı farklı düşünsel perspektiflere açmaktadır. İç mekân ve içsellik farklı yönlerle doğru birbirini çekiştirerek ve sınırlarını aşarak birlikte ilerleyen iki kavramdır. İç mekân içsel dinamiklerini ve anlamını, parçalarının örtüşüp iç içe geçtiği içsellik kavramından alır. İç mekânı içsellığın kavramsal dünyası içinde konumlandıran bu ele alış, sınır ve kapalılık üzerinden açılanan kavrayışları aşarak bir genişleme olanağı yaratır.

İçsellik tartışmalarının tez içeriğine dâhil edilmesi iç mekânı ve kentsel içsellığı kavramak üzere alternatif kavram setlerini devreye sokar. Böylece, içmimarlık epistemesindeki boşlukları tanımlamak ve mevcut paradigmalardan ve düşünce

kalıplarından ayrılmak üzere bu tez, içmimarlık ve mimarlık alanyazınlarında sorgulanmamış veya göz ardı edilmiş unsurlara dikkat çekerek içsellığe dair yeni bir bakış geliştirmeyi amaçlar.

Ancak bu çalışmanın araştırma çerçevesi, yalnızca içmimarlığın epistemolojik alanıyla sınırlı kalmaz. Bu noktada, mekân kuramının iç mekâna temas eden/edebilme potansiyeli sunan tartışmalarına başvurulur. Farklı disiplinlerin katkılarıyla geniş bir tartışma zemini üreten mekân kuramı, iç mekânın olası açılımlarına yönelik yeni tartışma eksenleri tanımlamakta ve yapısalcı paradigmalardan ve Kartezyen düşünce kalıplarından uzaklaşma olanağı sunmaktadır.

Bu doğrultuda, sosyolog, sanat tarihçisi ve Antroposen araştırmacısı Pelin Tan'ın felsefe ve sosyolojideki yerleşik düşünce kalıplarına meydan okuyan Fransız psikiyatrist, filozof ve psikanaliz Félix Guattari'nin “transversal” kavramını ödünçlenerek geliştirmiş olduğu “transversal metodoloji” tez çalışmasının yöntemini tariflemek ve bakışını inşa etmek için önemli bir izlek olur. Bilginin dolanık ontolojisinden hareketle disiplinler arasında geçişlilikler sunan bu çapraz metodoloji, mimarlık, içmimarlık, felsefe, psikoloji ve sosyoloji disiplinlerden ödünçlendiği paradigmatik çerçeveleri, metodolojik yaklaşımları ve teorik temelleri içsellığe yeni bir bakış sunmak üzere bir araya getirir.

Bu doğrultuda, yeni bir bakış oluşturmak üzere başvuru olan yaklaşımlar şöyle özetlenebilir:

- 1 Gilles Deleuze ve Félix Guattari'nin köksap (*rhizomatic*) metaforu üzerinden geliştirdikleri bilginin bağlantılar ve ilişkiler ağı içinde üretildiğini öne süren düşünce sistemi, bu bağlamda öne sürdükleri oluş felsefesi ve yapı karşıtı bir kavram olarak ortaya koydukları “Asamblaj” (*Assemblage*),
- 2 Deleuzyen varlık felsefesi dolayısıyla inşa edilen Yeni Materyalizm, Amerikalı felsefeci Graham Harman'ın “Nesne Yönelimli Ontoloji”si (*Object-Oriented Ontology*) ve bu felsefi yaklaşımların insan-dışı

varlıklar, nesneler, süreçler ve ilişkisellikler odağında sunduğu mekânsal açılımlar,

- 3 İngiliz akademisyen ve coğrafyacı Nigel Thrift'in Fransız filozof Jean François Lyotard, Kanadalı filozof ve sosyal teorisyen Brian Massumi üzerinden geliştirdiği “Duygulanım Teorisi” (*Affect Theory*) ve bedensel ve duygusal deneyimlerle ilişkilendirdiği mekânsal çerçeve,
- 4 Amerikalı feminist teorisyen Karen Barad'ın “Dolanıklık” (*Entanglement*) kavramı ve İlişkisel Ontoloji,
- 5 Felix Guattari'nin geliştirdiği “Transversal Materyalizm” ve bilgi üretiminin trans-disipliner formları.

Kimi zaman birbiri ile örtüşen, kimi zaman birbirinden bağımsız eksenlerde tartışmalar yürüten bu beş yaklaşım, bu tez çalışmasında “içsellik” (*interiority*) kavramının kuramsal çerçevesini genişletmek ve kente yönlendirilecek yeni bir bakışı kurmak üzere bir araya getirilir.

Kentsel içsellik, kentsel bağlamlar arasında işleyen, çeşitli zamansal-mekânsal düzlemlerde değişkenlik gösteren heterojen bir yapıya sahiptir. Kentsel mekândan mimari mekâna ve oradan da iç mekâna uzanan bir geçişlilik sunarken, aynı zamanda fiziksel ve maddesel dünyadan duygulanımsal dünyaya dek uzanıyor olması ve çok katmanlı bir izlek ortaya koyması nedeniyle ölçeklerarasında çalışan bir olgudur. Özetle, kavramın bu çok katmanlı ve ölçekli yapısı disiplinlerarası etkileşim ile farklı araç ve yöntemlerin bir aradalığını zorunlu kılmaktadır. Bu hedef doğrultusunda, birbirlerine dolanık olgular arasında daha bütünleşik bir bakış açısı geliştirmek üzere doğrudan ilişkili olmayan teori ve yaklaşımlar arasında Transversal Materyalizm'de olduğu gibi çapraz ilişkiler kurulur ve bilgi bağlantısal olarak yeniden üretilir.

Kente yönlendirilen bu yeni bakış, yeni bir içsellik paradigmasını inşa etmek üzere çalışma alanı olarak belirlenen Çamlık Sahası'ndan gerekli verileri edinir. Çamlık Sahası'nda “kentsel içsellik” (*urban interiority*) olgusunun maddesel ve duygulanımsal olarak yapılanan, geçici ve anlık izlerini takip eder. Kimi zaman parçalı, kimi zaman iç içe geçmiş durumlar, koşullar ve olaylar üzerinden

kaydedilmeye ve aktarılmaya çalışılan söz konusu ‘içsel’ durumlar çok daha geniş kapsamlı bir tartışmanın önünü açar ve epistemolojik olarak hem iç mekâna hem de kentsel dinamiklere dair yeni bir yaklaşımı ve bakışı ortaya koyar.

Bu bağlamda, içselliği kavramaya yönelik olan geliştirilen ve tez kapsamında “Duygulanımsal Ontoloji” olarak adlandırılan bu yeni bir bakış açısını şekillendirecek söz konusu beş temel yaklaşım şu şekilde özetlenebilir:

1. Yaklaşım

Gilles Deleuze’ün ontolojik düşünceleri ve Félix Guattari’nin politik ve sosyal aktivizm arasındaki ilginç sentezleri, yirminci yüzyılın felsefi ve teorik çalışmalarında önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. 1972’de yayımlanan *Kapitalizm ve Şizofreni 1: Anti-Oedipus*⁶ ve 1980 yılında yayımlanan *Kapitalizm ve Şizofreni 2: Bin Yayla*⁷ gibi önemli çalışmaları modern felsefe ve sosyal teori üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Batı felsefesinin geleneksel metafizik ve ontolojik yaklaşımlarına, özellikle de sabitlik, özdeşlik ve değişmezlik üzerine kurulu düşünce sistemlerini eleştiren Deleuze ve Guattari, düşünceyi daha akışkan, esnek ve değişime açık bir şekilde yeniden yapılandırmıştır.

Köksap (*rhizome*) bilgi üretimi, Deleuze ve Guattari’nin botanik ve dendroloji alanından felsefeye tercüme ettikleri terimlerden biridir ve bitkilerin kök sistemlerine atıfta bulunarak, düşünme ve bilginin ağsal, karmaşık ve hiyerarşik olmayan doğasını ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Bu kavram, bilgiyi bir ağ gibi düşünmeyi ve bağlantılar aracılığıyla yayılan, çoğalan ve merkezi, hiyerarşisi olmayan bir yapı olarak görmeyi önermektedir.

- Bu perspektifle düşünmek, iç mekânı ve kentsel içselliği sabit ve hiyerarşik yapılardan uzaklaştırıp ilişkiselliklerle tanımlı bir düşünce sisteminde kavramaya zemin hazırlamıştır. Çeşitli bağlamlarda, çoklu ölçeklerde ortaya

⁶ Deleuze, G., & Guattari, F. (1972). *L'Anti-Œdipe: Capitalisme et schizophrénie*. Les Éditions de Minuit.

⁷ Deleuze, G., & Guattari, F. (1980). *Mille Plateaux: Capitalisme et schizophrénie*. Les Éditions de Minuit.

çıkan ilişki ağları “kentsel içsellikleri”leri yapılandıran ilişkileri ve bu ilişki ağlarına takılan farklı aktörleri açığa çıkarmaya olanak tanımaktadır.

Deleuze ve Guattari’nin felsefi düşüncelerinin merkezinde yer alan “oluş” (*becoming*) felsefesi ise mekân kavrayışını radikal bir şekilde dönüştüren yeni bir güzergâh sunmuştur ve bu tezin inşa etme çabasında olduğu yeni içsellik paradigmasının temelleri için kritik bir öneme sahiptir. “Oluş” kavramı sabit ve değişmez bir gerçeklik yerine, sürekli değişen, akış halinde olan bir süreci, zamansallığı ifade etmektedir. 1972’de yayımlanan *Kapitalizm ve Şizofreni 1: Anti-Oedipus* başlıklı eserlerinde felsefi sorgulamalarının temelini üzerine kurdukları bu kavram, belirli bir yapıya, nesneye veya düşünceye odaklanmak yerine, sürekli bir değişim ve akış içinde olan akışkan bir dünyayı vurgulamaktadır. Bu felsefi yaklaşım, statik ve sabit kategoriler yerine, süreçler ve ilişkiler aracılığıyla gerçekliğin genişleyen ve değişken yapısını anlamaya çalışır. Bu sayede Deleuze ve Guattari’nin felsefesi, “oluş” kavramını merkezine alarak, hiyerarşik ve dikotomik (zihin/beden, doğa/kültür, özne/nesne gibi düaliteler üzerine kurulu) yapılardan imal edilmiş geleneksel felsefi kategorileri sorgular ve yeni bir düşünsel perspektif sunar.

Bu akışkan felsefi önerme, değişimin, hareketin ve sürekliliğin öne çıktığı dinamik bir ontolojiyi savunmanın yanı sıra fark, süreç ve oluş gibi kavramları merkezine alarak yeni bir mekân kavrayışı ortaya koyar. Bu bağlamda, oluş felsefesi mekânı sabit ve değişmez olarak görmek yerine, sürekli bir akış ve dönüşüm içinde olan bir süreç olarak ele almaya olanak tanır.

- Mekânın sürekli olarak değişen ve farklılaşan dinamiklerle “oluş” halinde olduğu kabulüne dayanan bu açılım, bu tez kapsamında benimsenen mekân kavrayışının ve içselliği düşünme biçiminin temelini oluşturur.
- Böylece, sınırları ve yönelimleri önceden belirli olmayan ve sonsuz biçimde oluşabilecek konfigürasyonlarla tanımlanan bir içsellik anlayışı benimsenir. İçselliğin ve içsellik dolayımıyla iç mekânın net koordinatları yoktur, sınırları değişkendir. Olasılıklar ve sonsuz potansiyeller taşır. İç mekân ise genetik kökeni olan içsellik olgusu dolayımıyla sürekli bir değişim içindedir ve akış halindedir.

- Bu yaklaşım, iç mekânı sınır ve kapalılık gibi sabit kategorilerden veya iç-dış gibi ikili karşıtlıklarla katılmış Kartezyen bağlarından koparır ve onu ‘oluş’ düzlemine taşır. Konvansiyonel tanımları ve yaklaşımları aşarak iç mekânın kavramsal derinliğini keşfeder ve tezin ana sorunsalı olan kentsel içsellik olgusunu daha kapsamlı tartışabilmek için gerekli teorik arka planı şekillendirir.

Deleuze ve Guattari’nin ortak çalışmalarında yapı karşıtı bir kavram olarak ileri sürdükleri “asamblaj” (*assemblage*) kavramı⁸ heterojen parçaların bir araya gelmesiyle oluşan ve sürekli olarak yeniden yapılandırılan dinamik ve karmaşık yapılar olarak tanımlanır. Post-hümanist bir anlayışın ürünü olan asamblajlar, insanlarla sınırlı kalmayan, insan-dışı varlıkların da dâhil oldukları karmaşık ağlar olarak görülürler ve insan/insan-olmayan, organik/inorganik, kültürel ve doğal bileşenlerin bir araya gelerek oluşturdukları bir tür simbiyozu ifade ederler. Dolayısıyla, Deleuze ve Guattari’nin Asamblaj Teorisi insan-merkezli bir bakış açısından uzaklaşarak, çok yönlü ve ilişkisel bir perspektif sunar.

Deleuze ve Guattari, asamblajların katmanlarını, bağlantılarını ve etkileşimlerini inceleyerek, bireylerin, toplumların ve doğanın nasıl bir araya geldiklerini anlamaya çalışırlar. Onların perspektifi, hiyerarşik olmayan bir düzenleme prensibine dayanır ve çoklu bağlantılar ve ilişkiler ağı üzerinden yayılır.

- Süreç, oluş, işleyiş, hareket, bir araya gelme ve çözülme ile kavramsal inşasını kuran asamblaj kavramı, içselliği ve dolayısıyla kentsel içselliği “oluş” ve “heterojen bir aradılık”lar olarak ele almaya olanak tanır. Bu bakışta, içselliği oluşturan ilişkiler ağı heterojen parçaların bir araya gelmesiyle oluşan ve sürekli olarak yeniden yapılandırılan dinamik, karmaşık ve zamansal yapılar olarak yeniden tanımlanır. Asamblajlar, sabit bir yapıya sahip olmadıkları için sürekli bir değişim içindedirler. Asamblaj Teorisi bağlamında içsellik, insan

⁸ “Asamblaj” kelimesinin Türkçe’de doğrudan karşılığı bulunamamış olup, özellikle sanat, tasarım ve mimarlık gibi disiplinlerde orijinal haliyle kullanılmaktadır. Bazı çalışmalarda ‘öbekleşme’, ‘toplaşma’ gibi karşıtlıklarla ifade edilse de bu terimler kelimenin felsefi kökeninden gelen özgün anlamını tam olarak karşılayamamaktadır. Bu sebeple, çalışma kapsamında ‘asamblaj’ terimi olduğu gibi kullanılmıştır.

ve insan-olmayan çeşitli aktörlerin etkileşimiyle oluşan, dinamik bir olgu olarak düşünülebilir.

2. Yaklaşım

Yeni Materyalizm veya Neo-materyalizm yirminci yüzyıl düşüncesinde özne/nesnenin düalist yapısını inceleyen ve eleştiren bir metodolojik yaklaşım ve bağlamsal bir çerçevedir. 1990'ların ikinci yarısından itibaren tartışma zeminini kurmaya başlayan Yeni Materyalizm, Manuel DeLanda, Bruno Latour, Rosi Braidotti, Quentin Melliassoux, Levi Byrant, Elizabeth Grosz, Graham Harman ve Timothy Morton gibi isimlerin doğrudan ve/veya dolaylı olarak katkıları ile felsefi arka planını inşa etmiş, sanat başta olmak üzere sosyoloji, etnografya, antropoloji gibi birçok farklı alana temas ederek kurucu bir teorik çerçeve sunmuştur. Kuantum felsefesinin edimsellik (*performativity*), belirlenimsizlik (*indeterminizm*) ve dolanıklılık (*entanglement*) ilkelerinin⁹ Deleuzyen oluş felsefesi dolayısıyla Yeni Materyalizm'in alt metnini oluşturduğu söylenebilir.

Yeni Materyalizm, epistemolojik ve ontolojik açıdan nesneyi -ya da maddeyi- ve onu düşünme, ifade etme biçimlerini radikal bir değişime uğratmıştır. Nesne, klasik materyalizmin sahiplendiği *a priori* kavramsallaştırmadan uzaklaşarak ve farklılaşarak canlı, dinamik, ilişkisel, eyleyici ve üretken “fail” (*actant*) olarak kabul edilmiştir ve bu nedenle de nesneler arasındaki ilişki süreçleri önem kazanmıştır. Böylece Yeni Materyalizm, Aydınlanma düşüncesinin ve hümanizmanın insan-merkezci kavrayışından ve modern düşüncenin inşa ettiği nesne/özne, beden/zihin, canlı/cansız, madde/ruh, inorganik/organik gibi düalitelerden sıyrılarak çok sesli ve katmanlı okumalara imkân tanımıştır.

⁹ Edimsellik (*performativity*) kavramı, Deleuze'ün “oluş” kavramıyla paralellikler gösterir. Şeyler, sürekli bir oluş sürecinin parçalarıdır ve her an, performatif ve edimsel olarak oluş sürecindedirler. Kuantum belirlenimsizliği (*indeterminizm*) ise varlığın öngörülemez ve dinamik doğasını işaret eder ve Deleuze'ün “fark” kavramıyla paralellikler gösterir. Kuantum dolanıklığı (*entanglement*) bağımsız varlıklar arasında, anlık etkileşimler olduğunu gösterir ve Deleuze'ün ilişkisel ontolojisi ile yakın temaslar kurar. Bu paralellikler, kuantum felsefesinin ilkeleriyle Deleuze'ün oluş felsefesi arasındaki etkileşimin, yeni materyalist felsefenin temellerini oluşturduğunu gösterir. Öte taraftan Yeni Materyalizm, doğa bilimleri ve beşerî bilimler arasındaki geleneksel ayrımı sorgulamakta ve madde ile anlamın ilişkisel ve dinamik bir biçimde birbirine bağlı olduğunu savunmaktadır.

Sanat, felsefe ve beşerî bilimlerin teorik ve pratik açılımlarında “maddeye dönüş” (*material turn*) kavrayışı temelinde şekillenen Yeni Materyalizm, modernitenin Kartezyen öznesini ve özne-merkezci bakışını reddederek (*posthumanism*) her varlığın -canlı/cansız ya da cisimsel olsun olmasın- maddeselliğini düşüncenin merkezine alarak yeni bir ontolojik kavrayış sunar ve kendini “farklılık” felsefesi olarak ortaya koyar. Tarih boyunca insanın nesneyle kurduğu ilişkinin araçsal düzeye indirgenmiş olmasını sorgulayıp reddederken, nesnelerin insan kavrayışından bağımsız olarak sahip oldukları ontolojik varoluşlarını kabul eder. İnsan-merkezci (*anthropocentric*) olmayan bir gerçekliğe dayanan bu düşünme biçimi failliği yalnızca insana değil, insan-olmayana da atfederek, insanı ontolojik olarak diğer canlı ve cansız varlıklar ile eşit bir düzleme yerleştirir.

Yeni Materyalist düşünürler arasındaki çatışmalar ve uyuşmazlıklar, yönelim ve kavrayışlarda farklılıklara sebep olsa da temelde ontolojik bir kabulü paylaşırlar: “Şeylerin Failliği” (*The Agency of Things*). Bu yeni materyalist ontolojik temel, tezin içsellikle ilişkin temel dayanağını oluşturur.

- Yeni Materyalist felsefenin nesnelerin failliği ve ilişkileri üzerinden açtığı güncel tartışmalar, mekâna ve içsellikle dair düşünsel arayışlara yeni katkılar sunmaktadır. Bu felsefî yaklaşım, iç mekân kuramı ve içsellik paradigması bağlamında, nesnelerin kendi içsel dinamiklerine ve ilişkisel pozisyonlarına daha yakından bakma gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu kavrayış biçimi, nesnelerin ekolojik, politik, kültürel failliklerinden, hafızalarından veya tanıklıklarından söz etmek, mevcut mekânsal ilişkileri yeniden düşünmek için de yepyeni perspektifler sunmaktadır. Ayrıca bu düşünme biçimi, nesnelerin sadece insanlarla olan ilişkilerini değil, aynı zamanda birbirleriyle olan etkileşimlerini ve mekânsal konumlarından kaynaklanan etkilerini de göz önünde bulundurmaktadır. Bu sayede, var olan mekânsal ilişkileri ve içsellik kavramını yeniden değerlendirerek, daha kapsamlı ve bütünlük bir bakış açısını olanaklı kılmaktadır.
- Bu perspektif kayması sayesinde kentsel içsellik, dolanıklığın ve yeni materyalist düşüncenin sonucu olarak maddeler, nesneler ve insan bedenleri

arasındaki ayrımların geçersizleştigi bir asamblaj olarak kavramsallaştırılabilir.

3. Yaklaşım

Yeni Materyalizm, insanın şeyliğini, bedenlerin maddeselliğini göz önünde bulundurur ve dünyanın özünden yükselen bilinci, duyguyu, duygulanımı ve diğer dolaşımsal ve sosyal olguları araştırır. Yeni Materyalizm'in çerçevelediği bu düşünce sisteminde materyal-söylemsel bir açılım olarak "Duygulanım Teorisi" (*Affect Theory*) mekâna dair farklı sorular ve perspektifler sunmaktadır.

1990'lı yılların sonlarına doğru gündeme gelen "duygulanımsal dönüş" (*affective turn*) felsefe, psikoloji, sosyal bilimler ve politika gibi birbirinden farklı bakışlar ve pratikler içeren birçok alanda 'kültür', 'toplumsallık', 'öznellik', 'kimlik' ve 'beden' özelindeki tartışmaları genişletmiş ve disiplinleri çapraz kesen, disiplinlerarası ve disiplinlerüstü bir çalışma alanı olarak gündeme gelmiştir. İngiliz akademisyen ve coğrafyacı Nigel Thrift, postmodern felsefenin öncülerinden Fransız filozof ve edebiyat teorisyeni Jean François Lyotard ve Fransız düşünür Gilles Deleuze'un çalışmaları üzerinden geliştirilen "Duygulanım Teorisi", madde ile her türden duygulanımsal karşılaşmaları ve bunların sonuçları olarak bedensel tepkileri bilgi üretiminin merkezine koymaktadır. Bu yaklaşım, genellikle nesnel ve cisimsiz olarak atfedilen pozitivist bilimlere, öznel kayıtları dâhil ederek yeni bir bakış kurmaktadır. Bilimin kurucu parçası olan maddesel, kültürel, toplumsal, cisimleşmiş yoğunlukları ve değişken dinamikleri çıkış noktası olarak kabul etmektedir (Massumi, 2002; Barad, 2007; Seigworth & Gregg, 2010; Clough & Halley, 2007).

Yeni materyalist düşünce, sıkıca ilişkili olduğu ve derinden etkilendiği Spinozacı duygulanım teorisinden ve onun insan duygusunun biyolojik, otonomik ve toplum-öncesi bileşenleri aracılığıyla düşünen bilgi üretme süreçlerini kendisine temel olarak alır (Massumi, 2002; Braidotti 2011). Bu anlayışa göre sevmek, uzaklaşma, tiksinti ya da korku gibi duygular beden ile tarihsel olarak ilişkilendirilen kültürel olgularda kök salmışlardır (Adolphs & Anderson, 2018). Bu tür duygular bir öznenin içinde meydana gelen soyut bir şey değil, yakın karşılaşmalar yoluyla bedenler ve diğer her şey arasında gerçekleşen performatif bedensel gerçeklikler, duygulanımlardır (Clough &

Halley 2007; Braidotti 2011). Böylece yeni materyalist yaklaşım, olumlu ya da olumsuz duygularla baş başa kalmanın, bu tür dinamik maddesel-duygulanımsal karşılaşmalara bağlı olarak oluştuğunu gösterir.

İnsan-dışı varlıkların pasif alıcılar değil, bilgi üretimi sürecinin aktif aktörleri olduğu Yeni Materyalist düşüncede maddelerin duygulanımsal güçleri, etkileme güçleri veya kuvvetleri onlara duygulanımsal bir faillik kazandırır (Latour, 2005; DeLanda, 2006; Bryant, 2011). Materyal hafızamızı harekete geçiren bu faillikler, mekâna dair bağlılık, aidiyet hislerini besleyebilir ya da negatif anlamlar kazanarak uzaklaşmaya sebep olabilirler. Mekân özelinde yeniden ifade edilecek olursa hem topofili hem de topofobi olasılıklarını içinde barındırırlar.¹⁰

- İçsellik bedensel süreçlere ve ilişkiselliklere dayandığı için Duygulanım Teorisi'nin açtığı yeni kanallar üzerine düşünmenin önemi açıktır. Duygulanım Teori, insan deneyimini sadece nesnel verilere ve mantıksal düşünme süreçlerine dayandıran modernist ve pozitivist düşünce alımlayışlarının hegemonyası sebebiyle, akademik alanda çok uzun zamandır ötelenmiş bir konu olarak, mevcut bakış açılarını sorgulamış ve bir dizi sorunsal gündeme taşımıştır.
- Duygulanım öznellik üzerinden tariflenen bir ilişkisellik halidir. Kartezyen düşüncenin dışladığı bir alanı tarifler; mekânı kavramak için akıl ve rasyonaliteyi dışlamaz, ancak arzuya ve öznelliğe fazlaca yoğunlaşır. Öznellik ve arzu, kentsel bağlama yerleştirildiğinde kentsel bir içsellikğin habercisi olabilirler.
- Duygulanımlar zihin ve beden, eylem ve tutkular arasında salınır. Deneyimin bilinçdışı boyutudur. Ötekileştirilen bilinçdışını devreye sokar ve bilinçli olmadan eylemde bulunma ve bulunulabilme durumlarına dikkat çeker. Böylece, kentsel bağlamda eylemler ve tutkular, arzular, öznellikler ve duygular arasındaki ilişkileri sürekli olarak sorgulayan Duygulanım Teorisi

¹⁰ Antik Yunan felsefesinden gelen “topos” (*yer*) kelimesinin “philia” (*sevgi*) ve “phobos” (*korku*) sözcükleriyle birleşiminden türetilmiş olan topofili ve topofobi kavramları, insanların mekâna karşı oluşturdukları duygusal ve zihinsel tepkilerini ifade eder. Topofili bir yeri veya mekânı sevme ve bağlanma durumunu ifade ederken, topofobi, bir yer veya mekândan duyulan korku veya kaçınma durumuna karşılık gelir (Ruan & Hogben, 2007).

içsellikğin kentsel mekânda nasıl oluştuğunu keşfetmek için alternatif bir mercek sunar.

- Kent mekânı, tasarlanmış sabit bir plan ve estetik fantazmagoryalar yerine kentlinin arzuları, jestleri ve eylemleriyle yeniden şekillenmektedir. Duygular, duyular, dikkat ve bilişin, maddelerle yoğun olarak iç içe geçmesi ile biriken toplamalar kent mekânında yeni tanım ve anlamlar üretirler. Değişen eylemler sürekli olarak yeni ilişkiler ve duygulanımlar üretirken, bu durumlar hareket halinde ve akışkandır.
- Bu bakışla, içsellik ne insani ne de insan-dışı dünyada değil, bunlar arasındaki “duygulanımsal-maddesel dolanıklıkta” konumlandırılabilir.

4. Yaklaşım

Amerikalı feminist teorisyen Karen Barad’ın “dolanıklık” (*entanglement*) kavramı Barad’ın postyapısalcı ve feminist felsefi yaklaşımının bir sonucudur (Tan, 2023). Bu yaklaşım, insan-merkezli ve nesnel bir gerçeklik anlayışını reddeder veya evrensel ve sabit bir gerçeklik yerine, bağlamsal, görelî ve ilişkisel bir gerçekliği önceler. Bu bağlamda “dolanıklık” kavramı, bir tür ilişkisel ontolojiyi ifade eder. Varlık, ilişkiler ve etkileşimler ağı içinde anlam kazanır ve belirlenir. Nesnelerin ve fenomenlerin varoluşu, birbirleriyle olan bağlantıları ve etkileşimleriyle tanımlanır (Barad, 2007).

- Bu yaklaşım içsellikğin daha karmaşık, bağlamsal, görelî ve ilişkisel bir şekilde anlaşılmasını gerektirir. Bu bakış ekseninde tez, insan ve insan-olmayan her şeyi “eyleyen”ler, aktörler, failler olarak kabul eder. Tüm aktörleri ontolojik ya da politik bir hiyerarşiye sokmadan, bir araya gelişlerin artırdığı ya da azalttığı kuvvetler ve kuvvetlerin dolanık ilişkilerinde tanımlar.

5. Yaklaşım

İç mekân söylemlerinin/kuramlarının ve içsellikğin çok katmanlı ve dolanık bilgi düzlemleri disiplinlerarası bir bakışı gerektirmektedir. Felix Guattari’nin önermiş olduğu “transversal metodoloji” bu tez çalışmasının yöntemini tariflemek ve bakışını inşa etmek için önemli bir rol üstlenir.

Yeni materyalist bir kavram olarak “transversalite” (*transversality*), Guattari’nin (2015) felsefesinde çeşitli disiplinlerin ve perspektiflerin bir araya gelerek etkileşime girdikleri geçişli bir süreci ifade eder. Bu kavram, sınırlar arasındaki geçişleri ve kesişimleri vurgular ve böylece farklı bilgi alanlarının ve düşünce biçimlerinin birbirini beslemesine olanak tanır. Fransızca’da “çapraz” veya “kesen” anlamına gelen transversal kavramı paralel doğrular arasından çapraz olarak geçen bir çizgi olarak düşünülebilir. Benzer şekilde, Guattari’nin (2015) felsefesi de farklı disiplinler arasında geçen ve farklı perspektiflerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan ilişkilerin incelenmesine odaklanır. Disiplinler sınırları aşar ve sabit kategorileri sorgular.

- Transversal metodoloji, bu çalışmada “iç mekân”, “içsellik” ve “kentsel içsellik” kavramlarını, farklı disiplinlerden gelen bilgilerini, perspektiflerini bir araya getirmeye olanak tanır, aynı zamanda konvansiyonel sınırları aşan köksapçı (*rhizomatic*) bir bilgi üretimini de olanaklı kılar.

Özetlemek gerekirse, tezin kente yönlendirmek üzere inşa ettiği yeni bakış, öncelikle iç mekânı sabit kategorilerden ve düalist karşıtlıklarla katılmış Kartezyen bağlarından koparabilmek için yerleşik kabullere mesafelenir ve iç mekânı içsellik olgusunun sunduğu düşünsel çerçevede konumlandırır. Bu noktada, içsellik olgusu kenti, iç mekânı ve kentsel içselliği anlamak ve açıklamak üzere kilit bir rol üstlenir. Ancak içselliğin çeşitli bağlamlarda yeniden yapılanan dinamik, zamansal ve çok katmanlı yapısı sabit tanımlamalardan sıyrılır ve Kartezyen çerçevelerden¹¹ uzaklaşır.

Bu noktada, Deleuze’ün oluş felsefesi, içselliğin Kartezyen bağlarından koparak postyapısalcı düşünceyle nasıl bir temas kurduğunu anlamak için kritik bir perspektif sunar. İçsellik olgusu, postyapısalcı felsefe ile ilk temasını, sabit ve değişmez bir öz kabulünden dinamik, bağlam ve ilişkilerle tanımlanan, geçişli, geçici ve açık uçlu bir yapıya geçişte kurar. Bu kapsamda, Deleuze ve Guattari’nin bilginin bağlantılar ve ilişkiler ağı içinde üretildiğini öne süren düşünce sistemi ve öne sürdükleri “oluş” felsefesi içsellik olgusunu çeşitli zamansallıklarda ve farklı biçimlerde ortaya çıkan, dinamik ve çoklu yapılar olarak ele almaya olanak tanır ve olguyu “oluş” düzlemine

¹¹ Kartezyen düşünce, özne ve nesne arasındaki ayrımı vurgular ve bu sebeple içselliği bireysel bir öz olarak sabitleme ve bu özün değişmez bir doğası olduğunu kabul etme eğilimi gösterir.

taşıır. Bu yaklaşım, içsellik sürekli olarak yeniden yapılanan, etkileşimlerle oluşın ve çeşitli bileşenlerin bir araya geldiğı ilişkisel bir yapı olarak kavrar ve böylece Deleuze ve Guattari'nin ileri sürdükleri “asamblaj” (*assemblage*) kavramı ile yakın bir temas kurar.

Farklı konfigürasyonlar ve ilişkilerle oluş halinde tanımlanan içsellik olgusu asamblaj olarak kavramsallaştırıldığında, içsellik yapılandırın ilişkileri ve bu ilişkileri oluşturan heterojen unsurları açığa çıkarır ve özneler-arası/nesneler-arası/özneler-nesneler arası ilişkilere dikkat çeker. İnsan-merkezci olmayan bir gerçekliğe dayanan bu düşünme biçimi ‘insan’ı hiyerarşik sıralamasından koparır ve ‘insan-olmayanlar’ ile birlikte hiyerarşik olmayan bir düzleme yerleştirerek Yeni Materyalizm ile örtüşen bir kavramsal zemin oluşturur. Bu zeminde, nesne klasik materyalizmin sahiplendiğı *a priori* kavramsallaştırmasından uzaklaşarak ve farklılaşarak, canlı, dinamik, ilişkisel, eyleyici ve üretken olarak kabul edilir. Böylece içsellik, maddeler, nesneler ile insan bedeni arasındaki ayrımların artık geçerli olmadığı içkin yeni bir materyalizmi talep eden asamblaj olarak kavramsallaştırılır.

Bu durumda içsellik, canlı/cansız, maddesel/maddesel-olmayan eyleyenlerin oluşturdukları dinamik bir ağıdır. Bu ilişkisel ağ içerisinde eyleyen diğerleri üzerinde etki bırakma ve onlardan etkilenme potansiyeline sahiptir. Bu noktada, Duygulanım Teorisi içsellik bedensel ve duygulanımsal deneyimlerle ilişkilendirerek, bu dinamik ağın nasıl çalıştığını anlamakta kritik bir rol üstlenir. Maddesel olan/olmayan tüm unsurların oluşturdukları mekânsal koşulların bedenler üzerindeki etkilerini sorunsallaştırır ve bu sayede arzular, eylemler ve duyguları tartışma alanına dâhil eder. Bu açılım, içsellik olgusunu bedensel-maddesel-duygulanımsal bir arakesite yerleştirir ve “materyallerin duygulanımı yapılandırdığı ve failliği harekete geçirdiğı birtakım bağlantılar ve ilişkisellik halleri” olarak okumaya olanak tanır.

Bu okuma biçimi, içsellik keşfetmek için maddelerin ve maddesel-olmayan bileşenlerin -toprağın, zeminin, kaldırımın, ağacın, gölgenin ya da esintinin- izini sürerken, bir yandan bedenin duygulanımsal kayıtlarına ve cisimsel-olmayan ancak madde düzeyinde açığa çıkan im'lere (hareketler ve akışlar, dolaşım yoğunlukları, davranış, çeşitli eylemler, ses, hava durumu gibi) de bakmayı gerektirir. Bu

doğrultuda, içsellik “transversal ilişkilere, yan yana gelişlere ve farklı ilişkiselliklere içkin sonsuz bir saçaklanma” olarak değerlendirilebilir.

İçselliğin heterojen unsurları ve çoklu katmanları arasındaki geçişlilikleri ve kesişimleri incelemek üzere “dolanıklık” (*entanglement*) kavramı bu bağlamda, değişken ve sabit olmayan içsellik koşullarını birbirleriyle ilişkilendirme ve anlamlandırma yöntemi olarak ön plana çıkar ve kavramların iç içe geçmiş yapılarını ve disiplinlerarası geçişkenliklerini dikkate alarak hem içselliğin tanımını hem de bu tanımın nasıl okunacağına dair yeni bir model önerisini sunar. Transversal Materyalizm ise bu dolanıklığı kavramak üzere çeşitli disiplinlerin paradigmatik çerçevelerinden, metodolojik yaklaşımlarından ve teorik temellerinden beslenerek yeni bir bakış inşa etmeyi mümkün kılar.

Beş ayrı teorik eğilim çerçevesinde inşa edilen bu yeni bakış, mekânın fiziksel olmaktan çok ağ bağlantılı olduğu, zamansallıklarının ritmik ve doğrusal olmadığını açığa serer. İç mekân ise Kartezyen bağlarından ve konvansiyonel tanımlarından uzaklaşarak, mekânsal bir oluş olarak ele alınır. Bu kavrayış, Amerikalı mimar Stan Allen’ın “alan koşulları” (*field conditions*) olarak adlandırdığı kavrayışla bazı bağlantılar kurar (Allen, 1999). Nitekim Allen, mekânın alışlageldik tanımlayıcı unsurlarını vektörler, enerji akışları ve dirençler üzerinden yeniden tanımlar ve böylece mekânı biçimsel tasvirler yerine koşullar ve olanaklar üzerinden tarifler. Alan (*field*) kavramı, mekânı birtakım güçler ve koşullarla ilişkilendirir ve onu zamansal, koşullara dayalı, geçirgen ve teritoryal bir bağlama yerleştirir. Böylece iç mekân ile içsellik arasındaki ilişki özne ya da nesne odaklı yaklaşımlardan uzaklaşır ve koşullara dayalı, alansal bir düzleme taşınır. Alan koşulları, Allen’ın ifade ettiği gibi, birden çoğa, bireylerden kolektivitelere, nesnelerden alanlara doğru hareket eder (Allen, 1999, s.92).

Bu bağlamda, içsellik zaman içinde değişen hem bireysel hem de kolektif bir alan olarak çerçevelenebilir. Bilinçaltı düzeyinden başlayan ve toplumsal düzeye kadar çeşitli katmanlar barındıran bilişsel konumlanışlar, içselliği herhangi bir ortamda, yeniden kurgulayabilirler.

İçsellik, tıpkı mekân kavramı gibi, sabit ve verili bir şey değildir. Oluş halinde olup, bazı koşullarda ortaya çıkar. Alan koşulları gibi manyetik ve teritoryaldır. Oluşması için belirli koşullara ve belirli bir şiddete ihtiyaç duyar. Bu koşullar maddesel ve maddesel-olmayan tüm şeyleri içerebilir.

İçsellik aynı anda çoklu olarak deneyimlenebilir. Hatta, farklı içsellik katmanları aynı zaman dilimlerinde kesişebilir. Böylece içsellik, ölçeklerarasındaki (*inter-scalar*) etkileşimleri içerebilir. Dolayısıyla, içsellik tek bir ölçeğe sıkıştırılamayacak kadar karmaşık ve çok katmanlı bir olgudur ve tek bir ölçeği izole etmek yerine, farklı ölçeklerarasındaki etkileşimleri ve bağlantıları göz önünde bulundurur.

1.2 Tezin Kurgusu

Tezin kuramsal çerçevesini oluşturan yeni içsellik paradigması, içsellikğin oluş koşulları ve görünüşleri hakkında açıklamalar yapan bir çoğul bakıştır. Bu doğrultuda, tezin kurgusunu şekillendiren dört ana içerik vardır.

İlk içerik, kuramsal çerçeveyi oluşturmak üzere kentsel iç kavramının tarihsel ve düşünsel arka planının araştırılmasına ve açıklanmasına dayanmaktadır. “KENTSEL İÇ: KAVRAMSAL KADRAJ” başlığı altında yer verilen bu içerik, yeni bir içsellik paradigmasını inşa etmek üzere “kentsel iç” (*urban interior*) kavramının ortaya çıkışı, gelişimi ve önemi hakkında detaylı bir eleştirel inceleme ve literatür taraması sunmaktadır. Bu bölümün içeriği, kavramın literatürdeki ilk izleri, kavram tarihi, alanyazındaki ilk kullanımları ve güncel açılımları ile şekillenmiştir. Ayrıca, kentsel iç kavramının ortaya çıkışına zemin hazırlayan ve kavramsal kadrajını şekillendiren tarihsel arka plan da bu ana başlık altında yer alan “Tarihsel Arka Plan, Düşünsel ve Teorik Açılımlar” alt başlığında tartışılmaktadır. Bu alt başlık, iç mekânın on dokuzuncu yüzyılda kamusal mekân ve özel mekân arasındaki çift yönlü hareketini mercek altına alarak katı sınırları bulanıklaştıran bir sürecin, kentsel iç kavramının tarihsel arka planının nasıl oluşturduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Yapılan araştırmalar, mekânsal geçişlilik ve sınır aşımı (*transgression*) olguları üzerinden teorik çerçevesini oluşturmaya başlayan kentsel iç kavramının tarihsel arka planındaki tartışmaların kamusal mekân-özel mekân inversiyonları ile sınırlı

olmadığını göstermiş ve kavramının ortaya çıkış koşullarını üreten “iç mekân” (*interior*) ve “içsellik” (*interiority*) tartışmalarının da ayrı bir başlık altında incelenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu inceleme, tezin ikinci bölümü olarak “İÇ MEKÂN KURAMININ TARİHÇESİ VE PARALEL BİR OKUMA OLARAK İÇSELLİK TARTIŞMALARI” başlığı altında ele alınmıştır. Bu başlık altında, öncelikle iç mekân kavramının tarihsel ve eleştirel bir okuması sunulmuş ve iç mekânı fiziksel bir varoluş kipinden kurtaran ve kentsel iç kavramının ortaya çıkış koşullarını hazırlayan süreç mercek altına alınmıştır. Bu tarihsel okuma, 1950’li yılların sonuna kadar birbirleri ile ilişkili olarak ele alınmış olan “mekân”, “iç mekân” ve “içsellik” kavramlarının, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren farklı düşünsel ve metodolojik yaklaşımlara dâhil olduğunu ve kavramlardan her birinin farklı disiplinler veya düşünsel çerçeveler içinde ayrı tartışma alanları tanımladığını açığa çıkarmıştır. 1950’lerin hümanist temelli bakışı ile başlayan ve postyapısalcı felsefenin mekân, beden, duygulanım ve madde üzerinden çeşitli kanallardan yaptığı açılımlar ile günümüze uzanan süreç iç mekânın kuramsal çerçevesini genişletmiş, farklı yönelim ve kavrayışlar birbiri ile temas etmeye, zıtlıklar iç içe geçmeye başlamıştır. Kavramların her birinin yerleştiği düşünsel çerçeve kendi içinde saçaklanarak genişlemiş ve “mekân”, “iç mekân” ve “içsellik” ayrı ayrı kollardan karmaşık bilgi alanlarına yerleşmişlerdir. Bu sebeple, iç mekân bilgisine önemli katkılar sunan ‘mekân kuramı’ ve ‘içsellik tartışmaları’ konuları “İç Mekân Bilgisinde Kökensel Bir İzlek: İçsellik Tartışmaları” ve “İç Mekân Bilgisinde Bir İzlek Dışı: Mekân Kuramı” alt başlıklarında detaylıca ele alınmıştır. Dolayısıyla bu bölüm, tezin ana sorunsalı olan kentsel içsellik olgusunu tartışabilmek ve güncel tartışma ortamına daha kapsamlı katkılarda bulunabilmek için gerekli tarihsel çerçeveyi ve yeni bir içsellik paradigmasını çerçeveleyen teorik arka planı gözler önüne sermektedir.

Üçüncü ana içerik ise saha çalışmasını odağına almaktadır ve Denizli’nin bir zamanlar çeperinde yer alan Çamlık Sahası’nın kentsel bir ‘iç’e dönüşüm süreci ve bu süreci şekillendiren içsel dinamikler ve kuvvetler “KENTSEL İÇ” OLARAK ÇAMLIK VE ÇOKLU İÇSELLİKLER” başlıklı bölümde sorunsallaştırılmıştır. Bu bölümde, “Çamlık’ın İçsellik Tarihçesi: Çamlık Ne Zaman İç Oldu?” alt başlığı kapsamında, bir zamanlar kentin ‘dış’ı olarak tariflenen Çamlık Sahası’nın kentin ‘iç’ine fiziksel, zamansal, zihinsel olarak nasıl yaklaştığı, kentle ve ‘iç’i üreten

maddesel dinamiklerle nasıl buluştuğu irdelenmektedir ve Çamlık Sahası'nın günümüze uzanan 'iç'selleşme süreci arşiv taramasından elde edilen veriler doğrultusunda kronolojik olarak serimlenmiştir. Ardından, bir diğer alt başlık olan "Çamlık'ta Kentsel İç'lere Dair Keşifler ve Çoklu İçsellikler" kapsamında ise Çamlık'ın kronolojik içsellik anlatısına eklemlenen, gündelik yaşamda farklı zamansallıklarda ortaya çıkan ve çeşitlenen içselliklerin izleri sürülmüştür. Kentsel içselliklerin farklı zamansallıklarda sunduğu çeşitlilikler Çamlık Sahası'nın yakın okuması ve yapılan gözlemler üzerinden kaydedilmiş, tartışma zeminini genişletmek üzere detaylıca aktarılmıştır.

Dördüncü içerik "KENTSEL İÇSELLİĞİN OLUŞ KOŞULLARI VE YENİ BİR İÇSELLİK TERCÜMESİ" başlığı altında kurgulanmıştır ve bu bölüm kentsel içsellikğin temel unsurlarını anlamak ve oluş koşullarını açıklamak için önerilen yeni bir kavram seti geliştirme girişimini sunmaktadır. Çalışma sahasında kaydedilen kentsel içsellikleri ve bu içselliklerin yer aldığı ilişki ağlarını, içsellik koşullarını ve oluş süreçlerini aktarmak üzere yeni bir kavram setine ihtiyaç duyulmuştur. İçsellikği anlamak ve açıklamak üzere yapılandırılan bu kavram seti, yeni bir terminoloji önerisinden ziyade, var olan terimlerin yeniden tanımlanmaları ile oluşturulmuştur. Böylece, içsellikği oluşturan ilişki ağları yeni bir kavram seti (gizil, yakınsama ve diyalog, tetikleyici, koşul, arzu, itki, bedensel ikna, sapma ve tersyüz örüntü) üzerinden kavramsal olarak deşifre edilmiştir. İçsellik kavramı için geliştirilen bu yeni kavram setinin, kentsel içsellik kavramının farklı coğrafyalarda ve çeşitli sosyokültürel bağlamlarda çeşitlenmesine olanak tanınması ve alımlanışına yönelik katkılar sağlaması amaçlanmıştır.

1.3 Yöntem

Literatürdeki izleri takip edildiğinde iç mekân ve içsellik özne-merkezli bakışı temel alan ve çoğunlukla bu bakışın hegemonyasında açılımlar üreten anlatılar sunmaktadır. Ancak yakın zamanlarda, çalışmalarıyla çeşitli epistemolojik alanları derinden etkileyen Bruno Latour, Manuel DeLanda, Rosi Braidotti, Quentin Melliassoux, Levi Byrant gibi düşünürlerin öncülük ettiği Yeni Materyalist felsefe, nesne-merkezli bir bakış açısının önemini de açığa çıkarmıştır. Bu karşıt iki yaklaşımın

arasındaki radikal boşlukta ise, nesne ve özne arasındaki ilişkiyi yeniden kuran Duygulanım Teorisi ön plana çıkmaktadır. Tez iç mekânı ve içselliği bu üç yaklaşımın ara kesitinde konumlandırarak kavramaya çalışmaktadır.

Bu trialektik çaba, maddesel-duygulanımsal kuvvelerin etkisinde devinen bütün düşünce kitlesini içsellik potasında eritme gayreti olarak da okunabilir. Bu doğrultuda, Felix Guattari'nin "transversal" kavramı¹², farklı alanlar ve disiplinler arasında yatay geçişler sağlayan bir yöntem önerisi sunmak üzere öne çıkar.

Bu bağlamda Transversal Metodoloji, içsellik olgusunun zamansal, çok bileşenli ve çok aktörlü parametrelerinin heterojen çizgilerini açığa çıkarır ve farklı disiplinler ve ölçekler arasında bağ kurarak heterojen yapıları anlamlandırmak ve çözümlemek için esnek ve bağlantısal bir çerçeve sunar. Böylece bilgi, doğrusal bir şekilde değil, bağlantısal bir biçimde yeniden üretilir. Bu dinamik ve açık uçlu bir yaklaşım ortaya koyarak kentsel içselliğin yere ve bağlama özgü çizgilerini keşfetmeye olanak tanır.

Tez kapsamında, özne-merkezli içsellik kuramı, nesne-merkezli materyalizm ve bu iki uç arasında bağlayıcı bir rol üstlenen Duygulanım Teorisi, Transversal Metodoloji aracılığıyla bir araya gelir ve içselliği anlamak üzere yeni bir bakış kurar. Bu yeni ve bütünsel bakış söz konusu üç yaklaşımın ilişkiselliği ve birbirine dolanıklığı üzerinden kurulur. Bu bütünsel dünya belirsizlikler, geçişlilikler ve muğlaklıklarla doludur. Kentsel içsellik, bu bütünsel dünyada her zaman öngörülemeyen ve öncesinde belirlenemeyen unsurlardan meydana gelen, zamansal, dinamik ve oluş halinde bir olgu olarak çeşitli olasılıklara açıktır.

Bu doğrultuda tez, veriyi toplamak, bilgiye dönüştürmek ve ifade etmek üzere birbirini takip eden dört farklı çözümleme süreci üzerinden ilerler: kuramsal çözümleme, kronolojik-mekânsal çözümleme, deneysel-mekânsal çözümleme ve terminolojik çözümleme.

¹² Transversal kavramı, Guattari'nin kolektif öznellik, ekoloji ve rizomatik düşünce üzerine inşa ettiği teorik çerçevenin temel bir unsuru olarak karşımıza çıkmakta olup, hem Guattari'nin (1984) hem de Deleuze'ün (2000) bireysel ve ortak çalışmalarında, psikanaliz teorisinde yerleşik olan hiyerarşik yapıları eleştirel bir perspektifle sorgulamak amacıyla geliştirilmiştir.

Kuramsal çözümleme. İlk çözümleme süreci kuramsal bir düzeyde yürütülmektedir. Kentsel içsellik anlamak ve kuramsal çerçeveyi oluşturmak üzere kentsel iç kavramının tarihsel ve düşünsel arka planının araştırılmasını ve ardından bu temelde kentsel iç'in kavramsal düzeyde açıklanmasını ve tartışılmasını kapsar. Bu doğrultuda, literatür taramasına başvurur ve farklı alanlardan çapraz okumalar yapar.

Kronolojik-mekânsal çözümleme. İkinci çözümleme süreci Çamlık'ın tarihsel süreçte -Erken Cumhuriyet döneminden başlayarak günümüze uzanan- içselleşme sürecini açığa çıkarmayı hedefler. Yaklaşık bir asır önce, kentin dış çeperi olarak işaretlenen Çamlık'ın Denizli'nin yönetsel, teritoryal ve kentsel olarak 'iç'e dönüşme serüveni ve Çamlık Sahası'nın henüz literatürde yer almayan tarihçesi arşiv araştırmalarından elde edilen veriler doğrultusunda açığa çıkarılır. Arşiv çalışması, kişisel arşiv malzemelerinden gazetelerdeki haberlere ve köşe yazılarına, resmî belgelerden afiş ve posterlere, biyografik materyallerden her türlü yazılı ve görsel malzemeye eşit ilgi gösterilen kapsamlı bir arşiv taramasını içermektedir.

Gündelik yaşamın sıradan bir kaydı gibi görünen bir haber yazısı, sosyal medya paylaşımı, eski bir afiş ve gazete yazılarının yanı sıra, bilimsel bir çalışmaya konu olamayacağı izlenimi veren Çamlık'ın gündelik ve sıradan detayları, elektrik, su şebeke hattının gelişimi, patikanın stabilize yola ve asfalta dönüşümünün maddesel tarihi, sokak aydınlatmasının yayılımı, yoga matı ve ateşin efemeral varlıkları bu tez kapsamında kentsel içsellik anlama çabasına katkı sunmaları hedefiyle ilişkiler ağına dâhil edilmiştir. Bu kapsamda, maddesel olan-olmayan her türlü fail tarih alanına taşınmıştır. Geçmişe ilişkin verilerin ilişkisel olarak bir araya getirilmesine ve kronolojik olarak aktarılmasına yönelik bu çaba, Çamlık ve Denizli özelinde henüz gün yüzüne çıkarılmamış tarihsel bir anlatıyı inşa etmek üzere birbirleriyle dolanık olarak okunur. Böylece Çamlık'ın içsellik anlatısı, kent ölçeğinden başlayan ve alt ölçeklere doğru inen, ölçeklerarası yeni materyalist bir mekânsal okuma ile kronolojik bir kurgu üzerinden ilişkisel olarak aktarılır.

Deneysel-mekânsal çözümleme. Bu çözümleme süreci Çamlık'a kuramsal örneklem yoluyla yaklaşarak, Çamlık'ta dolanık ve karmaşık bir ilişkisellik temelinde beliren kentsel içselliklerin keşfinde saha gözlemi ve kayıtlarından oluşan etnografik bir süreci yönteme dâhil eder ve içsellik üzerine kesitsel bir metodoloji sunar.

Saha çalışmasında Çamlık'taki içselliklerin parçalı izlerini yakalamak üzere bulvar, 'ara'lar ve orman arasında mekik süren hareket rotaları saptanmıştır. Sahadaki bu çok yönlü hareketler sırasında veriyi toplamak ve kaydetmek üzere Rem Koolhaas'ın, *Delirious New York*'u¹³ yazarken kendini yerleştirdiği "hayalet yazar" pozisyonu¹⁴ Çamlık Sahası için de sahiplenilmiştir.

Hayalet yazarlık pozisyonu sayesinde Çamlık Sahası bağlamında Denizli kent tarihinde kaydedilmemiş, üzerine düşünülmemiş, ifade edilmemiş olanları açığa çıkarmak amaçlanmıştır. Dışarıdan bir bakışla bulvarda, ormanda ve 'ara'larda görülebilen her şeyi kaydetmek ve tanımlamak hedeflenmiştir. Gündelik, sıradan ve olağan olan şeyler, George Perec'in tanımıyla 'olağan-içi'ne (*l'infra ordinaire*) yapılan yeni bir bakışla araştırmada yer edinmiştir¹⁵. Koolhaas'ın küçük şeyler üzerinden büyük bir kent anlatısı kurmayı denediği *Delirious New York* adlı manifestosunda yaptığına benzer bir biçimde, bu tezde de Çamlık Sahası'ndaki anlatıları inşa etmek, sıradan, gündelik ve küçük olayları/durumları gözlemlemek, kayıt altına almak ve ifade etmek üzere hayalet yazar pozisyonu sahiplenilmiştir. Sahiplenilen bu pozisyon ve etnografik yöntem, Çamlık Sahası'nın ne zaman 'iç', ne zaman daha 'iç' olduğu sorularına cevap bulmak, sahada var olan/kaybolan fragmanter içsellikleri kaydetmek ve deşifre etmek üzere konuşlandırılmıştır.¹⁶ Hayalet yazarlığı ilişkiler ağına takılan nesneleri akışın o noktasında/anında ortaya çıkaran bir tür kayıt makinesi olarak düşünmek, mekânsal deneyimi zamansal olarak 'o an'da kaydetme

¹³ Koolhaas, R. (1994). *Delirious New York: A retroactive manifesto for Manhattan*. The Monacelli Press.

¹⁴ Dış dünyada olup bitenleri film yıldızları yerine kaydeden kişi olarak hayalet yazar bu kişilerin etraflarında olup biteni hatırlar ve kaydeder (Bayrak Göktaş, 2014). Koolhaas New York'a dair küçük ve sıradan şeyleri üzerinden kurguladığı manifestosunda sahiplendiği bu pozisyonu Roland Barthes'tan ödünç almış, "Fransız düşüncesinin etkisi altında ama People dergisi üslubunda" yazdığını söylediği *Delirious New York*'ta Barthes'ın *Mythologies* başlıklı eserinden etkilenmiştir. Sevince Bayrak Göktaş'ın (2014) *Meydan* başlıklı doktora tezinde de sahiplendiği bu pozisyon, günlük hayatta birbiriyle ilgisiz gibi görünen ayrıntıları yazmakta, kaydetmekte ve bu kayıtları yeniden inşa ettiği daha büyük anlatıların parçası haline getirmektedir.

Bu yöntemin, önemsiz ve birbiriyle ilgisiz gibi görünen verileri bir araya getirerek görünmeyen ilişki ağlarını açığa çıkardığı ve böylece kentleri anlamak üzere büyük anlatılara alternatif, asamblaj bir anlatının yeniden kurulmasına katkıda bulunduğu görülmektedir.

¹⁵ Perec, G. (1989). *L'infra-ordinaire*. Éditions Galilée.

¹⁶ Bu aşama genellikle sanat çalışmalarında görülen, yaparak araştırma (*research by doing*) yöntemini, yani yazarken kurgulayan bir yöntem denemesini kendine temel alır. Bu nedenle önemli ya da önemsiz olarak kategorileştirmeden, ulaşılan her veri ve bilgi parçası kentsel iç kavramıyla olan ilişkisi doğrultusunda metne dâhil edilir ya da ayrıştırılır. Bu sebeple, Çamlık'ın içsellik anlatısı her fragman yazılırken yeniden değişime uğramaktadır.

çabasıdır. Bu çaba, an'a dair nesneleri ve ilişki kurma biçimlerini not alarak, kişilerin düşüncelerini, arzularını bilmeden, sadece dışarıdan görülenler kadarını aktarır. Kayıt alma ve görme biçimi dolanık bir örüntü içinde dikkat çeken ya da mevcut koşullar için istisnai olan nesnenin, eylemin ya da oluşun diğer şeylerle olan ilişkisini keşfetmek üzere şekillendirilir.

Böylece sahadaki çok yönlü hareket ve kaydedilen ilişkisel veriler ölçeksel, mekânsal ya da zamansal olarak sıralanmış bir anlatıdan uzaklaşan, kronolojik ve hiyerarşik olmayan bir sıralamada aktarılmaktadır. Bu sıralama, katmanların ve ilişkilerin karmaşıktan daha karmaşığa ilerleyen bir düzen(sizlik)de ortaya çıkmaktadır.

Çözümleme aşamaları ardından keşfedilen ve içselliğin çok katmanlı, dolanık yapısını oluşturan öğeler için bir ifade düzlemi arayışı belirlemiştir. Hayalet yazarlık rolü, yazma biçimi ve konvansiyon dışı ifade diline yönelik arayışları da beraberinde getirmiştir.

Bu arayışlar, kentsel içselliklerin aktarılacağı metinlerin biçimlerine ve içeriklerine de yansımış ve mekânsal bilgi, betimlemeler üzerinden oluşturulan bir anlatı yöntemiyle aktarılmıştır. Betimleme, genellikle “deneysel yazın” olarak tanımlanabilecek bir tür öznel ifade biçimini benimsemektedir ve bu çalışma kapsamında kentsel içselliği çoğul bir düzlemde okumak üzere kurguyu biçimlendirmektedir. Mekânsal bilginin iletiminde ‘betimlemeye dayalı deneysel yazın’ bu tezde, mekânları, olayları ve durumları tanımlamak ve okuyucunun değişen içsellikleri ve mekânsallıkları zihinsel olarak yeniden canlandırmasına olanak tanımak üzere kullanılmıştır. Çamlık’taki iç’ler ve çoklu içsellikler arasında hareket eden bu metinler, fragmanter anlatılarla yapılandırılmıştır. Bağımsız bölümler halinde sunulan bu anlatılar, zaman ve mekânın doğrusal yapısını kırarak, okuyucuya farklı içselliklerin ve mekânsallıkların bir araya geldiği çok katmanlı bir okuma deneyimi sunmaktadır.

Terminolojik çözümleme. Yeni bir içsellik paradigması inşa etmeye doğru yol alan bu çalışmada kritik bir rol oynayan terminolojik çözümleme, içselliğin oluş sürecini tarifleyen on kavram üzerinden şekillenmektedir: gizil, yakınsama, diyalog,

koşul, tetikleyici, arzu, itki, bedensel ikna, davranışsal sapma ve tersyüz örüntü. Bu on kavram, içselliği oluşturan karmaşıklığı ve dolanıklığı anlamak üzere kuramsal bir yalınlaştırma girişiminin sonucudur.

Literatür taraması, çapraz okumalar	Kuramsal çerçeveyi oluşturmak üzere iç mekân, içsellik ve kentsel iç kavramlarının tarihsel ve düşünsel arka planının araştırılması
Arşiv taraması, çapraz okumalar	Tarihsel perspektifte Çamlık Sahası'nın günümüze uzanan 'iç'selleşme sürecinin kronolojik anlatısı
Saha gözlemi ve hayalet yazarlık	Çamlık'ın kronolojik içsellik anlatısına eklenen, gündelik yaşamda farklı zamansallıklarda ortaya çıkan ve çeşitlenen 'içsellikler'in keşfi ve analizi

Oluş halinde varlık gösteren kentsel içselliklerin aktarımı büyük ölçüde metinsel araçlarla ifade edilmeye çalışılsa da metnin taşıyabileceği enformasyon miktarındaki kısıtlılık ve tezin ancak yazılabilir-basılabilir oluşu, diğer bir ifade aracından yararlanmayı, yani görsel temsillerin enformatik gücünden yararlanmayı gerekli kılmıştır. Bu sebeple, mekânın farklı boyutlarını ve olgularını açığa çıkarmak amacıyla mekânın metinsel anlatısına ek olarak çeşitli mimari temsil biçimleri kullanılmıştır. Bu kapsamda, mekânın deneyimsel ve anlatısal yönünü güçlendirmek, gömülü mekânsal bilgileri açığa çıkarmak üzere kelimelerle inşa edilmiş metinlere fotoğraf ve çizimlerle montajlanmış haritalar eşlik etmektedir. Montaj tekniği¹⁷ aktörleri ve eylemleri birbirleri ile ilişkilendirerek, onları otonom kılarak öğeleri konvansiyonel olmayan şekilde ifade etmeyi önermektedir. Bu teknik, birbiri ile bağlantılı ya da bağlantısız öğeleri ilişkisel olarak bir arada tutmaya, yeni öğelerin eklemelenmesine ve oluşan toplamı bir bütün olarak değil, bir asamblaj olarak, yani “otonom bir çoğulluk” olarak okumaya da izin vermiştir.

¹⁷ Montaj tekniği M. Batu Kepekçioğlu'nun doktora tez çalışmasından ürettiği araştırma makalesinde Rus yönetmen Dziga Vertov'un sinematografik öğeleri, mimar Rem Koolhaas'ın ise arkitektonik öğeleri bir araya getirme biçimleri üzerinden etraflıca tartışılır. Konvansiyonel olmayan şekilde eklemlemeyi öneren bu teknik, özneler-nesneler ile zaman-mekân/uzam kiplerini hiyerarşik düzen içinde birbirlerine tabi kılan zaman-mekân-eylem birliğinin mimetik birleşme rejimine ve öğeleri bir araya getiren dizgenin sentaktik kurallarına karşı çıkar. Böylece, gündelik hayata atfedilen tahmin edilemezlik hali montajlar üzerinde yeniden üretilir (Kepekçioğlu, 2018).

1.4 Kapsam ve Sınırlılıklar

Postyapısalcı felsefenin mekân kavramına yönelik eleştirel yaklaşımından hareketle bu çalışma, mekânın yalnızca fiziksel varoluşuyla tanımlanamayacağını, aksine çok katmanlı ve dinamik ilişkiler ağı içerisinde sürekli yeniden şekillenen bir yapıya sahip olduğunu öne sürmektedir. Mekânın sabit tanımlardan ve sınırlandırmalardan uzaklaştırılarak sürekli bir dönüşüm ve yeniden üretim alanı olarak ele alınması, çalışmanın temel kabullerinden biridir ve bu doğrultuda “urban interior” kavramı durağan bir yapı olarak değil, varlıkların etkileşimleri ve ilişkisellikleri aracılığıyla süreklilik kazanan bir oluş olarak konumlandırılmaktadır. Mekânın kavramının ‘sınır’la ilişkili tanımlamalarını sorgulayan bu ele alış biçimi, “urban interior” kavramını da sınırlarla tanımlı sabit yapılar yerine, daha esnek ve dinamik, teritoryal ve alansal tanımlarla tartışmayı amaçlamaktadır.

Bu çerçevede, çalışma boyunca kullanılan terminolojinin, mekânı sabit sınırlar ve fiziksel tanımlarla sınırlamaktan kaçınarak daha kapsamlı bir kavrayış geliştirmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda, mekânı sınırlar üzerinden tanımlayan bir yaklaşım yerine, mekânsallıkları ve ilişkisellikleri odağına alan bir yaklaşım benimsenmektedir.

İç mekânın yerleşik tanımlarına eleştirel bir yaklaşım sunan bu tez, iç mekânı farklı düşünsel çerçevelerde ele alan yeni perspektiflerin arayışındadır. İç mekânı ve içselligi yeniden düşünmek üzere tartışma eksenini normatif eksenler dışına taşıyan geniş bir sapmalar (*deviations*) ve alternatifler yelpazesi sunabilmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, iç mekânın kavramsal derinliğini keşfetmek üzere iç mekânın tarihsel anlatısına, kökensel bir izlek olan içsellik tartışmalarına ve iç mekân tartışmalarını yakından etkileme potansiyeli sunan mekân kuramlarına başvurmuştur. Kuramsal çerçeveyi şekillendiren bu içerikler farklı epistemolojik alanlarda işlerlik gösterdiklerinden dolayı birbirlerinden ayrılırlar, ama aynı zamanda içsellik olgusunda yeniden yakınlaşıp buluşurlar. Ortak bir paydaya sahip olmayan bu teorik eğilimler ve yaklaşımlar yeni bir paradigmayı oluşturmak üzere transversal yöntemle ve dolanık bir okuma modeliyle bir araya gelmektedirler. Böylece, iç mekâna ve içsellığe dair kavramsal açılımlar transversal bir bakış içinde sınırları (tarihsel, disiplinler veya ölçeksel) katederek yakınsamaktadırlar.

Kentsel içsellik, kavramsal olarak kendini yaratıcı yeniden okumalara ve farklı felsefi karşılaşmalara açık tutmaktadır. Tanımlamaya dair her çaba, kavramın belirsizliğini daha da arttırır. Bir yandan mekânın özgün niteliklerini keşfetme arzusu, diğer yandan her mekân için geçerli olabilecek normatif kaideler inşa etme çabasının yarattığı paradoks, bir taraftan kentsel içsellik kavramının olası salınımlarına izin verirken, diğer taraftan onu çerçevelemeye çalışır. Ancak, yeniden yapılandırılabilir yapısı ve muğlak anlamsal dünyası ile çoklu tanım ve yorumlara açık bu kavram tüm tanımlama çabalarına da direnç gösterir. Bu sebeple tezin, kentsel içselliği tanımlama ve anlamını dondurma çabalarından mesafelenerek, kavramın sahip olduğu çoklu katmanları serimleme ve yeni olasılıkları işaret etme çabasında olduğu söylenebilir.

Dolayısıyla bu tez, kentteki iç'leri ve içsellikleri deşifre etmek üzere keskin ve tanımlı bir izlek sunma çabasına girişmez. Kentsel iç kavramını tanımlamaktan, içeriğini ve anlam dünyasını sabitleyip, dondurmaktan kaçınır. İçselliğin bedensel olarak algılanan, çeşitli duygulanımsal yoğunluklar üreten maddesel izlerini takip ederek kentsel iç'leri bedensel-maddesel-duygulanımsal bir arakesitte, ilişkisellikler üzerinden keşfetmeye çalışır. Materyalist kavrayış ve Duygulanım Teorisi arasındaki ayrımın keskinliğini ortadan kaldırır ve çalışma kapsamında her ikisini eş titreşime sokar. Keşfe dayalı bu çaba, bir tür rezonans arayışı olarak da okunabilir.

Vurgulanması gereken bir diğer husus, bu çalışmanın bir anlamda “açık okuma” (*open reading*) olmasıdır. Yukarıda bahsedilen yaklaşımları ve teorisyenleri çalışmaya eklemlerken, çok-disiplinli bir yönü olan bu tez, düşünceleri belirli disiplinler alanlara hapsederek geliştirmekten ziyade, söz konusu yaklaşımlara/düşüncelere yeni bir bakışın çerçevesini ortaya çıkarabilmek ve bu kapsamda irdelenen kentsel içsellik kavramı üzerine yeni spekülasyonlar yapabilmek üzere başvurmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada kullanılan kavramlar, iç mekânın konvansiyonel tanımlarını ve kavramsal katılıklarını sorgularken, tek bir düşünce sistemi veya epistemolojik alan içine hapsolmamaya çalışarak, açık bir okuma gayesi gütmektedirler.

Bu noktada, özne-merkezli bakış ve nesne-merkezli bakışın farklı felsefi düşünce sistemlerinden geliyor olmaları, bu yaklaşımları birlikte kullanmayı çelişkili kılıyor gibi görünebilir. Ancak bu durum çelişkili değildir. Nitekim amaç, yukarıda da belirtilmiş olduğu üzere, başta iç mekân kavramının ne olduğu, kökensel bir yakınlık

kurduğu içsellik kavramı ile birlikte ele alındığında olası açılımlarının ne olabileceği gibi meselelerden başlamak ve ardından onu maddesel-duygulanımsal bir dolanıklıkta kavramak ve bütünleşik bir bakışa açmaktır. Bu sebeple, kavramları veya kuramları ortaya koyan düşünürlerin farklı -hatta kimi zaman karşıt- pozisyonlarını geride bırakmak ve bu tez kapsamında yer verilen yaklaşımların iç mekân bilgisine temas eden ve belli yoğunluklar üreten içerimlerine odaklanmak önem taşımaktadır. Tez kapsamında yer verilen bu yaklaşımlar, birbirlerini çizgisel olmayan bir şekilde takip eden, bazı belirsizliklerde örtüşen ve birbirlerini genişletiren içerikler olarak görülmelidir. Nitekim Transversal Metodoloji, farklı disiplinler ve alanlar arasında hareket etmesi nedeniyle bütüncül bir teori sunmaz; bunun yerine, heterojen bir yapı sergiler ve çoklu perspektiflerden beslenir.

Bu perspektifle düşünmek, iç mekânı ve kentsel içselliği sabit ve hiyerarşik yapılardan uzaklaştırıp ilişkiselliklerle tanımlı bir düşünce sisteminde kavramaya zemin hazırlamıştır. Çeşitli bağlamlarda, çoklu ölçeklerde ortaya çıkan ilişki ağları kentsel içsellikleri yapılandıran ilişkileri ve bu ilişki ağlarına takılan farklı aktörleri açığa çıkarmaya olanak tanımıştır. Bu çalışmanın niyeti artık geçersiz kılınmış bir Kartezyen düşünceyi canlandırmak olmadığından, bu düşünce çerçevesinin dışına çıkabilmiş açılımlar kapsama dâhil edilmiştir.

Ancak şunu belirtmek gerekir ki, bu tez içsellik üzerine bütüncül ve homojen bir teori sunma hedefinde değildir. Bunun sonucu olarak, çoğul içselliklerin peşinde bir yaklaşımlar demeti sunmaktadır. Hiyerarşik bir bilgi üretimini sorgulayan ve büyük anlatılara karşıt bir pozisyona yerleşen bu yaklaşım, kentsel içselliği oluşturan tekil olayları ve durumları keşfetmek üzere bakışını gündelik yaşamın basit ve sıradan olayları, çeşitli durumları üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Sıradan ve basit olana detaylıca bakmak, şeyleri ilişkiler ağı içerisindeki rolleri ile yeniden keşfetmek ve dâhil oldukları içsellik örüntülerini açığa çıkarmak için oldukça zengin bir içerik sunmaktadır.

Bu çalışmada elde edilen bulgular, gözlemlene ve kayıt alma süreçlerinde deneyimlenen ile sınırlıdır ve kaydedilen veriler öznel nitelik taşımaktadır. İçselliğin, muhtemelen değişmeyen doğası, onun nesnel bir algılamaya karşı duyduğu mesafeyle ilişkilidir. Bu bağlamda, kişisel deneyimlerin nesnel verilerle doğrudan

ilişkilendirilmesindeki güçlükler belirli kısıtlılıkları beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada sunulan bulgular, belirli bir zaman dilimi ve mekân bağlamında geçerlidir.

Son olarak bu tez, kapsamı itibari ile mekânın dille, imgelerin sözcüklerle ilişkisi üzerine genel problemleri ortaya koymaz, ancak kaydettiği olguları aktarmak üzere giriştiği çabada, dilin sahip olduğu kısıtlılık ve kırılğanlıkların da farkındadır.

Bununla birlikte dil, bazı semantik ve pragmatik sınırlılıkları da içerir. Bu bağlamda, “urban interior” kelimesi İngilizce karşılığında her ne kadar ‘mekân’ kavramının egemen ve baskın terminolojisini semantik olarak kendisine mesafelendirmeye çalışsa da mimarlık ve içmimarlık yazınında kelimenin Türkçe tercümesi için “kentsel iç mekân” ifadesinin kullanımı bu mesafeli tavrın olasılıklarını kaçırıyor görünmektedir. Mekân kavramı, iç ve dış arasında bir sınır tarif etme edimi üzerinden kendini inşa etmektedir. Bu çalışma, mekânı salt fiziksel bir yapı olarak ele alan yaklaşımların ötesine geçmeyi ve bu bağlamda “urban interior” kavramını sınırlarla tanımlı fiziksel yapılar ya da sabit tipolojiler üzerinden değil, teritoryal ve alansal tanımlarla, daha esnek ve dinamik bir çerçevede tartışmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Türkçe yazında “kentsel iç mekân” olarak yer edinmeye başlayan “urban interior” kavramı, bu çalışmada eleştirel bir perspektifle yeniden değerlendirilmiştir. “Kentsel iç mekân” ifadesinin “mekân” kavramı dolayımıyla barındırdığı sınır çizme edimi ve beraberinde getirdiği iç-dış ayrımı, mekânı fiziksel ve hiyerarşik bir yapı üzerinden tanımlama eğilimini güçlendirmektedir. Bu yaklaşım, “urban interior” kavramının dinamik, geçirgen ve akışkan doğasını göz ardı ederek onu katı bir biçimde sınırlandırma ve tipolojik karşılıklar ile tanımını sabitleme riski taşımaktadır. Bu nedenle, çalışma kapsamında sınırların ötesine geçen, daha akışkan, geçici ve değişken bir yapıyı vurgulayan bir kavramsallaştırmanın arayışı söz konusu olmuştur ve kavramın Türkçe karşılığı için “kentsel iç” ifadesinin kullanılması tercih edilmiştir.

BÖLÜM İKİ

KENTSEL İÇ: KAVRAMSAL KADRAJ

“Kentsel iç” (*urban interior*) mimari mekân-kentsel mekân-iç mekân özelinde yürütülen güncel çalışmaların arakesitinde beliren yeni bir terim ve içinde birtakım belirsizlik dizileri barındıran yeni bir söz öbeği.

Yirminci yüzyılın sonları itibariyle mimarlık, içmimarlık ve kentsel tasarım disiplinlerine sızmaya başlayan bu söz öbeğinin literatürdeki ilk izine yirminci yüzyılın başlarında rastlanılır.¹⁸ Alanyazındaki ilk izinden günümüze uzanan süreçte “kentsel iç” (*urban interior*) öbeğinin semantik açılımının kendisini oluşturan kelimelerin (*urban* ve *interior*) bir araya gelip öbekleştiklerinde kurdukları anlamsal ve yapısal ilişkiler aracılığıyla çeşitlenmiş olduğunu görülür (Kıvılcım Sözgen, 2021).

Erken tezahürlerinde *urban interior* kavramı, öbeği oluşturan her bir kelimenin (*urban* ve *interior*) anlamını inşa eden egemen tanım ne ise onlar aracılığıyla anlam kazanır. Öbeğin anlamı, her bir kelimeyi tanımlayan veya sınırlarını belirleyen daha geniş veya temel kavramlar yoluyla şekillenir. Google Ngram Görüntüleyici üzerinden yapılan taramada *urban interior* kavramına rastlanılan ilk metnin 1909 yılında yayımlanan *The Strand Magazine*’de yer aldığı görülür. Dergiden alıntılanan metinde, egemen anlam *urban* kelimesi için idari sınır/fiziksel sınır üzerinden kurulurken, *interior* kelimesi konvansiyonel anlamda kapalılık ile tariflenmiş, fiziksel sınırlarla tanımlanmış bir iç mekâna referans verir:

“İlk resim, övündüğümüz İngiliz evlerimizin sefalet ve şiddetini açıkça aydınlattığı korkunç ışıktaki, neredeyse ürperten bir kentsel iç mekân (*urban interior*) sunuyor.”¹⁹ *The Strand Magazine* (1909, s.345)

¹⁸ Bu veriler, Google Ngram Görüntüleyici arama aracında 1500-2019 yılları arasında İngilizce dilinde yayımlanmış ve dijital ortama aktarılmış basılı kaynaklar arasından yapılan tarama sonucunda elde edilmiştir.

¹⁹ Orijinal metin:

“The first picture presents an urban interior, which, in the terrible light it apparently sheds on the miseries and violence of our boasted British homes, almost makes one shudder.” *The Strand Magazine*, 1909, s.345.

Benzer bir kullanım şeklini *The Arts* dergisinin 1928 yılındaki bir sayısında ve *Architectural Forum* isimli derginin 1929 yılına ait sayısında da görmek mümkündür:

“İngiliz isyanının harekete geçirdiği Wagner ve Olbrich on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Viyana Secesyonu’nu başlatana kadar, Rokoko ve Fransız imparatorluk ithalatı Avusturya’nın kentsel iç mekânında (urban interior) tarif edilemez bir çirkinliğin etkeniydi.”²⁰ *The Arts* (1928, s.160)

“Gece saatlerinin ve kentsel iç mekânın (urban interior) yaşamla bu kadar yakından ilişkili olduğu günümüzde, kontrol edilebilir görme biçimi eskisinden daha yaygın.”²¹ *Architectural Forum* (1929, s.150)

Öbeğe dair farklı bir kullanım ve içerik *The Architect’s Journal* isimli derginin 1949 yılına ait 110. sayısında görülür. *Urban interior* öbeğini içeren cümlede *urban* sözcüğü kırsal bölgenin (*countryside*) karşısı olarak tanımlanır ve *interior* kelimesi sınırları çizilmiş ve kırsaldan ayrılmış kentin sınırları içinde kalan tüm kentsel mekâna karşılık gelecek şekilde kullanılır:

“Abercrombie ve Nickson’ın Warwick planı kentsel çitlerle ilgili en son çalışmadır. Etrafa atılan yeni çitler artık olarak nitelendirilebilir ve şekli basitleştirilmiştir. Kentin içi (urban interior) ile kır çevresi arasında bir tanım vardır ve kuzeydoğuya doğru kıvrılan bir çevre yolunun başlangıçları vardır.”²² *The Architect’s Journal* (1949, s.644)

Antiques dergisinin 1951 yılında yayımlanan 60. sayısında ise *urban interior* öbeğinde egemen anlamın yine *urban* kelimesi üzerinden idari sınır/fiziksel sınıra karşılık gelecek şekilde kurulduğu ve *interior* kelimesinin konvansiyonel anlamda

²⁰ Orijinal metin:

“Rococo and French imperial importations had impressed an indefinable ugliness upon the Austrian urban interior until Wagner and Olbrich, moved by the English revolt, started the Wiener Secession late in the nineteenth century.” *The Arts*, 1928, s.160.

²¹ Orijinal metin:

“Today when night hours and the urban interior are so closely related to life, the controllable manner of seeing is more prevalent than before.” *Architectural Forum*, 1929, s.150.

²² Orijinal metin:

“The Abercrombie and Nickson’s plan for Warwick is the latest study of the urban fence. The new fence have been thrown around might be described as the excrescences and the shape has been simplified. There is definition bewteen the urban interior and the country surroundig and tehere are the beginnings of a perimeter road curving round the north east.” *The Architect’s Journal*, 1949, s.644.

kapalılık ile üretilmiş bir iç mekâna referans verdiği görülür. Bu ifadede dikkat çeken şey, *urban interior* kelime grubunun açık bir şekilde, “kırsal iç” (*rural interior*) sözcük grubuna karşıt bir anlamı karşılayacak şekilde kullanılmış olmasıdır:

“*Detayı gösterilen 1750-1825 dönemine ait kırsal iç mekânda (rural interior), çam kaplama, köşe dolabı ve çam şömine rafı, kalay, kalay, pirinç ve ahşap aksesuarların arka planını oluşturdu. Aynı dönemin kentsel iç mekânında (urban interior) Hepplewhite tarzı mobilyalar, porselen, tambur şeklinde bir ayna ve Çin paravanı bulunuyordu.*”²³ *Antiques*, (1951, s.127)

1960’lı yıllara kadar iki farklı anlam üzerinden (birinci anlam: kentin fiziki sınırları içerisinde yer alan ve konvansiyonel anlamda kapalılıkla tariflenen iç mekân ve ikinci anlam: kentin idari ve fiziksel sınırları içinde kalan kentsel mekân) söylemsel inşasını sürdüren *urban interior* söz öbeğinin 1976 yılında yeni bir açılım sunduğu görülür. *Man and His Urban Environment: A Sociological Approach* (1976) başlıklı kitapta William M. Michelson, *urban interior* öbeğini ilk kez mimarlığın eylem alanı içerisine yerleştirir ve öbeğin disiplinlerarası doğasına işaret eder:

“...yeni yapıların oluşturulması ile başlayan ve kentsel iç mekân mimarlığı (*urban interior architecture*) ile biten kültürel etkinlikler için yer tahsisine doğru...”²⁴ Michelson, (1976, s.299)

Öbeğin disiplinlerarası pozisyonu, içmimarlık alanyazınında önemli bir yer tutan *Interiors* adlı derginin 1981 yılında yayımlanan sayısında da göze çarpar. *Urban interior*, disiplinlerarası yeni bir uygulama alanı olarak tariflenir ve mimarlık-içmimarlık arasındaki bir ara boşluğa yerleşir:

“*Tutum ve organizasyondaki değişikliklerin mimari formda doğrudan ve önemli tezahürleri vardır. Mimarının iç tasarımıyla birleşmesi, kentsel iç mekân (urban*

²³ Orijinal metin:

“In the rural interior of the period 1750-1825, a detail of which is illustrated, pine sheathing, a corner cupboard, and a pine mantel formed the background for accessories of tin, pewter, brass, and wood. The urban interior of the same period featured Hepplewhite furniture, porcelain, a bullseye mirror, and a Chinese screen.” *Antiques*, 60, 1951, s.127.

²⁴ Orijinal metin:

“... beginning with the creation of new structures, and ending with urban interior architecture, to the appointment of place for cultural activities.” *Michelson*, 1976, s.299.

interior) olarak adlandırılabilcek yeni bir kentsel tipin evrimiyle sonuçlanmıştır.”²⁵ *Interiors*, (1981).

Takip eden yıllarda, Roger Trancik tarafından *Finding Lost Space: Theories of Urban Design* (1986) başlıklı kitapta yer verilen *urban interior* öbeğinin genişleyen bir anlamı daha dikkat çeker. Öbeğin 1930’lu yıllardaki açılımına benzer biçimde, *urban* kelimesi kent yaşamının gerçekleştiği kentsel mekânı işaret etmektedir. Ancak, *interior* kelimesinin işaret ettiği tipolojinin de değiştiği görülür. *Interior* kelimesi yine konvansiyonel bir kapalılık ile üretilmiş, fiziksel sınırlarla dışarıdan ayrılan bir “iç mekân” a referans verir, ancak bu sefer “oda” tipolojisinden ya da ev içerisindeki bir hacimden farklı olarak kamusal niteliğe sahip olan bir iç mekânı tarifler. Böylece, *urban interior* öbeği ‘kamusallık’ perspektifini semantiğine dâhil ederek kentsel yaşam ile kamusallığın fiziksel olarak sınırlanmış, ‘ev’den farklı bir klimatize iç mekânda gerçekleşme durumuna işaret etmeye başlar:

*“Ayrıca, kapalı alışveriş merkezi (urban interior mall) sokaktan aktivite ve ekonomik canlılık çekme eğilimindedir. Kapalı alışveriş merkezleri baştan çıkarıcı, konforlu alışveriş ortamları olabilir, ancak dünyanın unutulmaz şehirlerinin kamusal alanında var olan ticari alışkanlıkları ve kentsel formlarıyla çelişir.”*²⁶ Trancik, (1986, s.47).

Bu noktada, Trancik tarafından *urban interior* terimi ile ilişkilendirilen kapalı alışveriş merkezleri için bir parantez açmak gerekir. Kapalı alışveriş merkezlerinde olduğu gibi, fiziksel olarak sınırlandırılmış, sınırları belli ve klimatize bir iç mekânda kentsel imgelerle (sokak, aydınlatma, gökyüzü, vb.) yeniden kurulmaya çalışılan kamusal yaşamın ilk denemelerine on dokuzuncu yüzyıl sonlarında rastlanmaktadır. Avrupa’da on dokuzuncu yüzyıl başlarında görülmeye başlanan pasajlar (Benjamin, 2014) ve departmanlı mağazalar (Sparke, 2008), aynı yüzyıl başlarında Amerika’da

²⁵ Orijinal metin:

“Changes in attitude and organization have direct and significant manifestations in architectural form. The merging of architecture with interior design has resulted in the evolution of a new urban type, which may be called the urban interior.” *Interiors*, 1981.

²⁶ Orijinal metin:

“The tendency of the urban interior mall is also to drain activity and economic vitality from the street. Interior malls can be seductive, comfortable shopping environments but they conflict with the commercial habits and urban form that exists in the public realm of the memorable cities of the world.” Trancik, 1986, p.47.

inşa edilen New York Crystal Palace gibi fuarlar ve yüzyıl sonlarına doğru Amerika'da inşa edilmeye başlanan gökdelenler ve onların sokakları taklit eden, sokak gibi davranan lobileri (Merwood-Salisbury & Coxhead, 2018) kamusal mekânın ölçeğini ve biçimini taklit ederek kamusal yaşantıyı iç mekâna sızdırmış, böylece iç mekân kentsel mekânın uzantısı gibi davranmaya başlamıştır. Kent mekânının fiziksel müdahaleler aracılığıyla kontrollü bir iç mekâna döndürülmesi ve kamusal yaşamı yeniden üretmesi *urban interior* öbeğinin kavramsal çerçevesini şekillendiren ilk söylemsel oluşum olacaktır.

Urban interior söz öbeğinin kavramsal derinliğini keşfetmeye yönelik ilk deneme Norveçli mimarlık kuramcısı Christian Norberg-Schulz'da gözlemlenir. Norberg-Schulz'un "...sokağın, kelimenin tam anlamıyla yaşamın gerçekleştiği bir 'urban interior' olabileceği"²⁷ ifadesi kavramın ilk bilinçli kullanımı sayılabilir (Leveratto, 2019). Ancak, bu ifadenin, insan eylemleriyle olan derin bağlantısına rağmen, içsellik kavramının yalnızca topolojik veya konumsal bir koşulu temsil ettiği izlenimi vererek, bu iki terimin bir araya getirilmesini tam olarak meşrulaştırmak üzere kapsamlı bir girişim ortaya koymadığı görülür (Leveratto, 2019).

Yapılan bu etimolojik dökümler, *urban interior* öbeğinin kavramsal içerik olarak kuramsal bir zemine taşınmasının ve alanyazında tartışılmaya başlanmasının ancak 1980'ler sonrasında mümkün olduğunu göstermektedir. Bu zamana kadar çeşitli basılı kaynaklarda tekil kullanımlarına rastlanan *urban interior* öbeğinin özetle şu anlamları ifade edecek şekilde kullanıldığı söylenebilir:

1. Kentin idari sınırları içerisinde konvansiyonel anlamda kapalılık ile üretilmiş, fiziksel sınırlarla tanımlı evsel ya da kamusal niteliklere sahip bir iç mekân (*rural interior* sözcük grubuna karşıt bir anlamı karşılayacak şekilde)
2. Kırsal bölgenin (*countryside*) karşıtı olarak, kırsaldan ayrılmış ve kentin idari sınırları içinde kalmış tüm alan

²⁷ Orijinal metin:

"the street (could be) an 'urban interior' where life takes place, in the full sense of the word" Taylor, 1980, s.142.

Kavramsal olarak *urban interior* söz öbeği ilk kez 2000’li yılların başlarında Avustralyalı akademisyen Suzie Attiwill öncülüğünde kurulan *Urban Interior Research Group* {UI} isimli araştırma kolektifi tarafından teorik ve pratik alana taşınmıştır. RMIT Üniversitesi (*Royal Melbourne Institute of Technology University*) bünyesinde, farklı akademik disiplinlere ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarına üye bir grup araştırmacının bir araya gelmesiyle oluşturulan bu kolektif, araştırmalarının temelini “urban interior” üzerine kurmuş ve kavramın anlamsal dünyasını ve olası açılımlarını keşfetmek üzere çeşitli yöntemler geliştirmiştir.

{UI} araştırma ekibi mimarlık, kentsel tasarım, sosyoloji, antropoloji gibi alanlardan gelen uzmanların birleştiği bir platform olarak, *urban interior* kavramının karmaşıklığını ve çok katmanlı doğasını anlamak için disiplinlerarası bir yaklaşımı benimsemektedir. *Urban interior* kavramını araştırmalarının merkezine yerleştiren bu kolektif, bu kavramsal odak etrafında şekillenen fenomenolojik sorgulamalar yürütmekte (Hinkel, 2011a) ve kentteki sokakları, boşlukları, atıl alanları ve ara mekânları kentsel yaşama dâhil etmek, kentteki aidiyet ilişkilerini güçlendirmek üzere iç mekân tasarımının ve içmimarlığın araç ve yöntemlerini ödünçlenmektedir (Kıvılcım Sözgen, 2021).

{UI}, *interior* kelimesini sadece binaların içindeki fiziksel boşlukların bir ifadesi olarak değil, insanların kentle olan etkileşimi ve kentteki yerleşimleri bağlamında kullanarak (Attiwill, 2011b) iç mekân kavramsallaştırmasını sosyal ilişkileri etkileyen maddesel, duyuşsal, fizyolojik ve kültürel deneyimlerle bağlantılı olarak ele almaktadır. Böylece, kamusal/özel, bireysel/kolektif ve iç/dış tartışmaları etrafında yürüttükleri sorgulamalar aracılığıyla kentsel mekân üzerine yeni düşünme ve müdahale yollarını araştıran bir dinamik yaratmışlardır. 2007 yılında yürütmeye başladıkları bu deneysel süreci dünya genelinde akademisyenler, araştırmacılar, uygulayıcılar, sanatçılar ve diğer paydaşlarla paylaşmışlar, başta Melbourne olmak üzere çeşitli kentlerde düzenledikleri etkinlikler ve sergiler aracılığıyla *urban interior* kavramının tasarım disiplinlerindeki dolaşımına ivme kazandırmışlardır.

{UI} tarafından yürütülen ve zaman içerisinde çeşitlenen araştırma temelli etkinlikler 2011 yılında Rochus Urban Hinkel editörlüğünde yayımlanan *Urban Interior: Informal Explorations, Interventions and Occupations* başlıklı kitapta

derlenmiştir. Kitap, araştırma ekibinin kentsel mekânda yürüttükleri sosyal katılımlı uygulamalardan fenomenolojik araştırmalara, geçici fenomenlerden enstalasyonlara, performansa dayalı araştırmalardan gözleme dayalı araştırmalara kadar çeşitlenen araştırma dizisinin çıktılarını ve bu kapsamda yürütülen tartışmaların bir derlemesini sunmaktadır. Kitabın açılış bölümünde, {UI} kurucu üyesi Suzie Attiwill (2011a) *urban interior* kavramını kentsel barınma sorunsalı ile ilişkilendirerek açıklamış ve kentlilerin yemek yeme, eğlenme, sosyalleşme gibi aktivitelerinin dar apartman dairelerinden sokaklara taştığını ve sokakları yeni yaşam alanlarına çevirdiğini öne sürmüştür. Attiwill'in *urban interior* tanımı bu tespitin ardından netleşmeye ve şu ifade ile somutlaşmaya başlamıştır:

“İnsanların var oldukları alanlar içinde gerçekleştirdikleri yaşama, çalışma, oyun oynama, satış, sergileme ve benzeri eylemlerin dış mekâna taşmasıyla söz konusu aktivitelere ev sahipliği yapan geçici, deneysel ve deneyimsel alanlardır” Attiwill, (2011a, s.18).

Attiwill'in işaret ettiği gibi, kentsel yaşam ve iç mekân arasında bir yakınlaşma söz konusudur. Konvansiyonel olarak iç mekânda (çoğunlukla kapalılık üzerinden tanımlanan ve özel alanla ilişkilenen iç mekân) gerçekleşmesi beklenen durum ve eylemlerin kent mekânına taşması ve bu durumların sunduğu yeni potansiyeller, iç mekânı yapılandıran ve koşullandıran niteliklerin kentsel mekânda nasıl yeniden üretilebileceği sorusunu gündeme getirmiştir.

Hem pratik hem de kuramsal alanda dikkat çekmeye başlayan iç mekân-kentsel mekân yakınlaşması ve günümüz kentlerine yönelik 'yaşanabilirlik' sorusu kente dair yeni tasarım yaklaşımlarının gereksinimini açığa çıkarmış, böylece {UI} kolektifi iç mekân tasarımının yöntem ve araçlarını kentsel mekânın tasarım sürecine dâhil edebilmiştir.

Suzie Attiwill, Roger Kemp ile birlikte *urban interior* kavramının pratik ve teorideki potansiyellerini keşfetmek üzere *Urban Room (Kent Odaları)* başlığı altında kavramsal çerçevesini şekillendirdikleri bir stüdyo dersini 2009 yılında lisans düzeyinde yürütmüşlerdir (Hinkel, 2011b). Kentsel çevreyi kamusal mekân-özel mekân (*public and private space*), aydınlatma ve aydınlatma koşulları (*lighting and*

lighting conditions), gölgeler (*shadows*), maddeler (*materials*) ve maddesel olmayanlar (*immateriality*), hareketler ve akışlar (*movements and flows*), dolaşım/sirkülasyon yoğunlukları ve durgunluk (*densities of circulation and stillness*), davranış (*behaviour*), ses (*sound*), tarihsel katmanlama (*historical layerings*), kentsel karakter (*urban character*), programlar (*programs*), kamusal mahremiyet (*public intimacies*) gibi çeşitli alt başlıklarda çözümleyen tasarım stüdyosu, “durumsal analizler” (*situation analysis*)²⁸ aracılığıyla ‘yoğunluklar ve kuvvetler tarafından şekillendirilen bir iç mekan oluşturma sürecini’ gündeme getirmiştir.

Tasarım stüdyoları bünyesinde oluşturulan araştırma ekipleri kentsel mekandaki çeşitli zamansal-mekânsal karşılaşmaların geçici işgaller ve zamansal sahiplenmeler yoluyla kentsel ‘iç’leri üretilebileceğini ortaya koymuştur. Söz konusu bulgular Attiwill tarafından kaleme alınan “Urban Interior: Interior-Making In The Urban Environment” başlıklı bildiri metninde tartışılmış ve iç mekân “hem fiziksel hem de zihinsel koşulları kapsayan bir yerleşim ilişkisi” olarak kavramsallaştırılmıştır (Attiwill, 2011b). Mekânsal, zamansal, kültürel ve sosyal içerimleri iç mekân konsepsiyonuna dâhil eden bu ele alış biçimi, bu içerimleri eşzamanlı olarak *urban interior* kavramına da transfer etmiştir. İç mekânı mimari bir kabuktan bağımsızlaştıran bu keşifler yeni düşünme yollarını işaret etmesi açısından oldukça dikkat çekici, öncü ve provakatif açılımlardır.

Bu kapsamda üretilen çalışma çıktıları *Urban Interior: Informal Explorations, Interventions and Occupations* (2011) başlıklı kitapta yayımlanarak paylaşılmıştır. Bu kitapta, İtalyan mimar ve geometri uzmanı Giambattista Nolli’nin 1748 tarihli Roma Haritası’nın (*Nuova Topografia di Roma*) *urban interior* kavramı ile ilişkili olarak kullanılması ise oldukça dikkat çekicidir. Nitekim Roma Haritası’nda zemin kotu referans alınarak kâğıda aktarılan Roma kent planı, kamusal ve yarı kamusal nitelikteki tüm kapalı ve açık mekânları aynı düzlemde işaretler (Şekil 2.1). Kentsel mekân iç mekâna sızır; iç mekân kentsel mekâna uzanır. Bu kartografik miras, *urban interior*

²⁸ *Urban Interior: Informal Explorations, Interventions and Occupations* (2011) başlıklı kitapta yer alan metinde, saha analizi (*site analysis*) yerine durum analizi (*situation analysis*) ifadesinin kullanımı dikkat çekmektedir. ‘Durum’ kelimesi özellikle odağı şehrin yapılı dokusundan kaydırmak için kullanılmış (Attiwill, 2011b) ve durum analizi yöntemi ile kuvvet ve yoğunlukların haritasını çıkaran planlar ve iç mekân haritalamaları üzerinden kentsel mekânda ‘iç’ üreten durumların izi sürülmüştür.

kavramının hem teorik hem de pratik açılımlarında önemli bir referans olarak kabul edilmektedir.

Şekil 2.1 Giambattista Nolli'nin 1748 tarihli Roma Haritası (Nuova Topografia di Roma) (UC Berkeley Kütüphanesi Dijital Arşivi)

Urban interior kavramı, 2015 yılında yayımlanan *IDEA Journal* dergisinin özel eki *urban + interior*²⁹ ile etki alanını genişletmiştir. Bu süreli yayın, kavramın daha geniş bir akademik ve profesyonel kitle tarafından tanınmasına olanak sağlamış ve kavramın teorik temellerinin oluşturulmasına önemli bir katkıda bulunmuştur. *IDEA Journal*'ın bu özel eki, değişim ve dönüşüm içinde olan kent mekânının yaşanabilirliğine dair yapılan sorgulamalara iç mekân tasarımının kuram, araç, yöntem ve pratikleri aracılığıyla sunduğu/sunabileceği katkıları keşfetmek üzere uluslararası bir çağrı yapmıştır (Attiwill, 2011a). Bu çağrı aşağıda listelenen sorular kapsamında araştırma çerçevesini belirlemiştir (Attwill, 2020):

- İç mimarlığın şehirlere ve yaşanabilirliğe etkisi nedir?
- İç mimarlık yaklaşımı, kentsel yaşamı nasıl şekillendirebilir?
- İç mimarlık pratiği, mekânsal ve zamansal kentsel koşulları ele almanın bir yolu olarak nasıl genişletilebilir?

²⁹ Suzie Attiwill'in öncülüğünde, Luciano Crespi, Belen Hermida, Davide Fassi ve Elena Enrica Giunta'nın katılımlarıyla kurulan IDEA (*Interior Design/Interior Architecture Educators Association*), iç mekân tasarımı ve teorisiyle ilgili uluslararası düzeyde yayın yapan akademik bir dergidir.

- Yeni uygulama biçimleri, kentsel çevrenin koşullarına ve yirmi birinci yüzyılın sosyal, siyasi ve kültürel güçlerine nasıl uyum sağlayabilir?

IDEA Journal özel eki üzerinden yapılan bu çağrı, disiplinlerarası bir diyalog oluşturarak *urban interior* kavramının yeni bir araştırma konusu olarak kabul edilmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, yayımlanan makaleler farklı perspektiflerden yanıtlar sunarak kavramın akademik ve profesyonel çevrelerde geniş yankı bulmasını sağlamıştır. Bu makalelerin bazı başlıkları ve içerikleri şu şekildedir:

- *E-urbanism: Strategies to develop a new urban interior design (E-Şehircilik: Yeni bir kentsel iç mekân tasarımı geliştirme stratejileri)*
- *Densifying Lilong: Micro-scale design strategy of S.O.F.T. redevelopment of the shikumen housing in urban Shanghai (Yoğunlaşan Lilong: Şehir içi Şanghay'daki shikumen konutlarının S.O.F.T. yeniden geliştirme için mikro-ölçekli tasarım stratejisi)*
- *The public interior: The meeting Place for the urban and the interior (Kamusal iç mekân: Kentsel mekân ve iç mekânın buluşma noktası)*
- *The transfigured phenomena of domesticity in the urban interior (Kentsel iç mekânda evselliğin biçim değiştiren fenomeni)*
- *Outside interior: Traversed boundaries in a Jakarta urban neighborhood (Dışarıdaki iç mekân: Jakarta'daki bir kentsel mahallede aşılın sınırlar)*
- *Inside out: When objects inhabit the streets (İçeriden dışarı: Nesneler sokaklara yerleştiği zaman)*
- *Agency in appropriation: The informal territory of foreign domestic helpers in Hong Kong (Mekânsal işgal etkenleri: Hong Kong'daki yabancı uyruklu ev hizmetlilerinin enformel teritorisi)*
- *Reloading spaces: How design makes urban spaces more liveable (Mekânı yeniden yükleme: Tasarım kentsel mekânları nasıl daha yaşanabilir hale getirir)*

Urban interior kavramına yönelik mevcut bilgi birikimini önemli ölçüde artıran bir diğer önemli çalışma da *Interiority* dergisi tarafından gerçekleştirilmiştir. Dergi, 2021 yılına ait dördüncü sayısında *urban interior* kavramının içeriğini genişleten, farklı araç

ve yöntemlerin denemesini sunan bir çalışma koleksiyonu sunmaktadır. Dergide yer alan makaleler, kültürel uygulamalardan ortaya çıkan yerel ve özgün mekânsal pratiklerin *urban interior* kavramı ile ilişkisini açığa çıkarmakta ve farklı toplumların özgün mekânsal pratiklerine cevap verebilecek iç mekân koşullarını belirlemeye yönelik çeşitli araçların (medya, model ve tipolojilerin) olanaklarını incelemektedir. Bu sayı, *urban interior* kavramının anlaşılmasına yönelik çeşitli perspektifler sunarken, mekânsal koşullarının kültürel pratiğin bir taşıyıcısı olarak nasıl performans gösterebileceğine dair argümanları da öne çıkarmakta ve çeşitli okuma, yorumlama ve müdahale yollarıyla kentsel mekânda manevra yapma olanaklarını tanıtmaktadır (Atmodiwirjo & Yatmo, 2021).

Akademik alanda uluslararası düzeyde yürütülen araştırmalar bir yandan devam ederken, *urban interior* lisansüstü programlarda yerini alarak, yeni bir çalışma ve uzmanlık alanı olarak da tanınmaya başlamıştır. Milano Politeknik Üniversitesi (Politecnico di Milano) *urban interior* kavramını disiplinlerarası yeni bir çalışma alanı olarak tanıtan ilk üniversite olmuş ve 2013 yılında açılan *Architectural Urban Interior Design (AUID)* programı ile doktora düzeyinde çalışmalar yürütmeye başlamıştır.³⁰

Uluslararası düzeyde mimarlık, içmimarlık, kentsel tasarım, peyzaj mimarlığı ile farklı sanat ve tasarım disiplinlerinin ilgisini çeken bu gündem, Türkiye özelinde düzenlenen seminerler, çalıştaylar, lisansüstü tezler ve akademik çalışmalar aracılığıyla da tartışma zeminini oluşturmuş ve ağırlıklı olarak içmimarlık disiplinlerinin üretimleri ile görünür olmaya başlamıştır. 2016 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi bünyesinde *International Master of Interior Architectural Design (IMIAD)* atölyesi tarafından organize edilen *Inhabiting Nicosia: Interior Strategies for the Public Realm* isimli çalıştay *urban interior* kavramının yerel bağlamda tartışılması ve yeni perspektifler sunması ile öncü ve önemli bir etkinlik olmuştur. Öğr. Gör. Dr. Bahadır Numan ve Doç. Dr. Özge Cordan'ın çerçevesini çizdiği ve davetli katılımcı Prof. Dr. Suzie Attiwill'in katkı sunduğu çalıştay, aşağıda listelenen çeşitli başlıklar altında *urban interior* kavramını tanım, yöntem ve stratejiler odağında sorgulamıştır (Attiwill, Cordan, & Günçe, 2017):

³⁰ Milano Politeknik Üniversitesi resmi internet sayfası
Politecnico di Milano. *About*. <https://www.auid.polimi.it/about/>

- *Urban Corridors as Interiors/ İç Mekân Olarak Kentsel Koridorlar*

Önerilen kentsel koridorların iç mekânlar olarak kentin yeniden birleşmesindeki rolünü araştırır.

- *Interiorizing Urban Volumes / Kentsel Hacimleri İçselleştirmek*

Atılmış hacimsel boşlukların iç mekân olarak yeniden işlevlendirilmesini tartışır.

- *Interiors as Tactical Urbanism / Taktiksel Şehircilik Olarak İç Mekânlar*

İç mekânların taktiksel şehircilik alanında nasıl bir rol oynayabileceğini ve şehir yaşamını nasıl dönüştürebileceğini tartışır.

- *(Dis)Continuous Interiors: Synesthesia of the Street / İç Mekânın Sürek(siz)liliği*

Sokakların sinestezisinin iç mekânlarla nasıl ilişkilendirilebileceğini araştırır; ses peyzajları ve diğer duysal deneyimlerin kaydedilmesi yoluyla sokakların nasıl algılandığını inceleyerek söz konusu algılamaların farklı temsil biçimleriyle nasıl ifade edilebileceğini tartışır.

Çalıştayın ardından, 2017 yılında Başkent Üniversitesi'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen *İç Mimarlık Araştırmaları Sempozyumu* ve 2018 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi tarafından düzenlenen *II. Ulusal İç Mimari Tasarım Sempozyumu* gibi etkinlikler aracılığıyla *urban interior* kavramı mimarlık, içmimarlık, peyzaj mimarlığı, kentsel tasarım, güzel sanatlar gibi çeşitli disiplinleri bir araya getiren yeni bir araştırma alanı olarak konumlandırılmıştır. Türkiye akademik gündeminde giderek daha fazla yer almaya başlayan, özellikle mimarlık ve içmimarlık disiplinleri tarafından ilgiyle sahiplenilen bu kavram, zamanla ders içeriklerine de dâhil olmuş, uygulamalı ve teorik alanlarda açılan dersler ile müfredatlara da girmiştir (Tablo 2.1).

Tablo 2.1 Kentsel İç Mekân (*Urban interior*) üzerine açılan derslerin düzey, program ve üniversitelere göre dağılımı

Ders adı	Düzy	Program	Üniversite
Kentsel İç Mekânlar (URL 1)	Önlisans	İç Mekân Tasarımı	İstanbul Sağlık ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
Kentin İç Mekânları (URL 2)	Lisans	İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı	İstanbul Kültür Üniversitesi
Kentsel İç Mekân Tasarımı (URL 3)	Lisansüstü	İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı	İstanbul Kültür Üniversitesi
Kentsel İç Mekânlar (URL 4)	Lisans	İç Mimarlık	Çankaya Üniversitesi
Kentsel İç Mekân (URL 5)	Lisans	İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı	İstinye Üniversitesi
Kentsel İç Mekânlar (URL 6)	Lisans	İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı	Yaşar Üniversitesi
Kentsel İç Mekânlar (URL 7)	Lisans	İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı	Nişantaşı Üniversitesi
Kentsel İç Mekân ve Kent Mobilyaları (URL 8)	Önlisans	TBMYO İç Mekân Tasarımı	Kırklareli Üniversitesi

Urban interior kavramı ve bu kavramın her geçen gün genişleyen araştırma alanı, ulusal düzeyde lisansüstü çalışmalarında da görünürlük ve yoğunluk kazanmaya başlamıştır. YÖK Tez Merkezi'nden ulaşılan bilgilere göre yüksek lisans ve doktora düzeyinde bu başlıkla üretilmiş tezler şöyle sıralanabilir:

- Kamusal Alanda Kentsel İç Mekânlar: Kent Mobilyaları ve Moda Senti Üzerine Bir Analiz ve Tasarım Önerisi (2012, Y. Lisans)
- Kentsel İç Mekân: Taksim Meydanı ve Cumhuriyet Caddesi Altgeçidi (2015, Y. Lisans)
- Taktik, Strateji ve Temsil Bağlamında Kentsel İç Mekânın Üretiminde İşgal ve Çelişki Durumları: 2016 IMIAD Nicosia Çalıştayı Değerlendirmesi (2017, Y. Lisans)
- Yüksek-Vasıflı Göçmenlerin Katılımcı Kentsel İç Mekân Tasarımı Üzerinden Adaptasyon Süreci (2018, Y. Lisans)
- Kamusal ve Kentsel İç Mekânın Yerin Kimliği Açısından Değerlendirilmesi: Kızlarağası Hanı, İzmir (2018, Y. Lisans)

- Kentsel İç Mekânların İç-Dış Bağlamında Değerlendirilmesi Esma Sultan Yalısı ve Çevresi (2019, Y. Lisans)
- Kentsel İç Mekân Olarak Alışveriş Merkezi Ortak Alanlarının Kullanımı (2020, Y. Lisans)
- Kentsel İç Mekânlar Olarak Kentsel Boşluklar: Basmane, İzmir (2022, Y. Lisans)
- Kentsel İç Mekân Kavramının İrdelemesi: Galataport Örneği (2023, Y. Lisans)
- Kentin İç Mekânları: Ankara Belleğinde Pasajlar, (1950-1980) (2018, Sanatta Yeterlik)
- Durumları Tasarlamak: Kamusal Alanda İç(sel) Mekânın Keşfi ve İnşası (2019, Sanatta Yeterlik)

Mimarlık, içmimarlık ve kentsel tasarım disiplinlerinde önemli bir yer edinen *urban interior* kavramı, çeşitli çalışma grupları ve akademik çevreler tarafından yoğun bir şekilde ele alınmıştır ve günümüzde hâlâ alınmaktadır. Bu kavramın gelişim süreci, yirminci yüzyılın başlarından günümüze kadar uzanan süreçte teorik ve pratik alanlarda yürütülen akademik araştırmalar ile şekillenmiştir. Özellikle RMIT Üniversitesi'ndeki çalışmalar ve {UI} (Urban Interior Research Group'un) kuruluşu, kavramın derinlemesine incelenmesine ve kentsel mekân ile iç mekân arasındaki ilişkinin anlaşılmasına büyük katkı sağlamıştır. {UI}, sanat, mimarlık ve kent arakesitinde yürüttüğü deneysel çalışmalarda tasarım odaklı araştırma süreçlerini benimsemiş ve bu sayede *urban interior* kavramının uygulamadan kuramsal alana aktarılma sürecine önemli katkılar sunmuştur.

Alanyazındaki ilk izlerinden günümüze uzanan süreçte *urban interior* kavramı, farklı mekânsal ölçeklerde gerçekleşen, mekânı özneye ve gündelik yaşam pratikleriyle var eden içsel durumları tanımlamaya yönelik keşiflerin özelleştiği bir araştırma alanı olmuş ve kent mekânının yaşanabilirliği ve sosyal bağlamdaki önemi üzerine yapılan tartışmaları teşvik etmiştir. *Urban interior* kavramı iç mekânın çok katmanlı yapısını ve kentsel yaşamın dinamiklerini anlamak üzere mimarlık, şehir planlaması, sosyoloji, psikoloji, felsefe ve sanat gibi birçok farklı disiplinden gelen teori ve metodolojileri ödünçlenmektedir. İç mekân ve kent üzerine yürütülen çalışmalarda ara bir kesite yerleşen kavram, muğlak ve çoğul anlamları ile çok boyutlu

yapısı sayesinde disiplinlerarası düzlemde kendine kaygan bir zemin üretmiştir. Bu süreçte, *urban interior* kavramının sunduğu yeni bakış açıları, disiplinlerarası bir diyalogun oluşmasına ve iç mekân bilgisinin kentsel mekânı şekillendirmesindeki rolünün yeniden değerlendirilmesine katkı sağlamıştır.

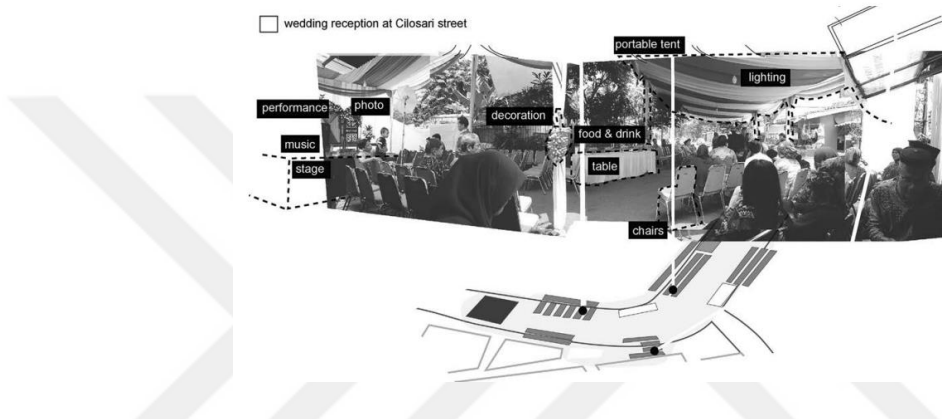
Bu bölümde, *urban interior* kavramını şekillendiren öncü akademik çalışmalar ve süreçler incelenmiştir. Bu çalışmalar alanyazına önemli katkılarda bulunmuş ve kavramın gelecekteki araştırmaları için teorik bir zemin kurmuştur. Ancak *urban interior* kavramının kapsamı ve derinliği, sürekli saçaklanan anlam dünyası ve bu kapsamda yürütülen uygulamaların çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda teorik çerçeveyi genişleten bağımsız araştırmaların da bir o kadar önem taşıdığı söylenebilir. *Urban interior* için oluşturulacak kavramsal kadrajı şekillendirmek üzere kuramsal tartışmaları genişleten çalışmalara yer vermenin gerekliliği açıktır. Bu bağlamda, teorik çerçevenin genişletilmesi, *urban interior* kavramının anlaşılması ve uygulanmasında yeni perspektiflerin keşfedilmesine olanak tanıyacak bir sonraki adımdır. Bağımsız araştırmacılar tarafından yapılan bu genişletme çalışmalarının, kavramın daha önce göz ardı edilmiş veya yeterince vurgulanmamış yönlerini ortaya çıkarma ve disiplinlerarası diyalogları daha da ileriye taşıma imkânı sunacağı öngörülmektedir.

2.1 Teorik Çerçeveyi Genişleten Açılımlar

Kent ve iç mekânın bir araya gelişi, yeni bir sorunsal ve potansiyel olarak ‘içsellik’ olgusunu tartışmaya açması sebebiyle önem taşır. “Kentsel bağlamda iç mekânlar nasıl üretilebilir?” Bu sorunsal, kentsel mekânla ilişkiselliğinin doğal bir sonucu olarak içselleştirme süreçlerini gündeme getirir.

Kentsel mekânla ilişkisel bir durum olarak gündeme getirilen içselleştirme stratejileri Paramita Atmodiwirjo ve arkadaşlarının “Outside Interior: Traversed Boundaries in a Jakarta Urban Neighbourhood” (2015) başlıklı çalışmalarında tartışılır. Çalışma sahası olarak tanımlanan Jakarta, Endonezya’daki kültürel ve iklimsel bağlamın dış mekân etkinliklerini teşvik ettiği bir kenttir ve bu çalışma gündelik yaşamın ve rutinlerin iç ve dış mekânlar arasındaki geçişkenlikleri nasıl

şekillendirdiğini ele almaktadır. Araştırma, iç-dış geçişliliğinin iki temel mekanizma tarafından oluşturulduğunu öne sürmektedir. İlk mekanizma mahalle sakinleri tarafından gerçekleştirilen eylemler aracılığıyla etkinliklerin içten dışa (*inside out*) veya dıştan içe (*outside in*) genişlemesi yoluyla ortaya çıkarken, ikinci mekanizma mekânsal işgal yoluyla, yani iç mekân unsurlarının bir dış mekâna taşmasıyla işlemektedir. Çalışmada örneklenen bir düğün resepsiyonu sokağın bir kısmını işgal etmiştir ve iç mekân, dış ortamda taşınabilir çadırın, sandalyelerin, masaların, sahnenin, ses sisteminin, yiyecek ve içeceklerin kurulmasıyla oluşmuştur (Şekil 2.2).

Şekil 2.2 Düğün resepsiyonu ve nesneler yoluyla gerçekleştirilen mekânsal işgalin gösterimi (Atmodiwirjo, 2015)

İç-dış arasındaki geçişliliklerin işleyişini açıklayan bu iki mekanizma, iç mekâna dair niteliklerin ve kurucu unsurların dış ortamda yeniden organize edilmesiyle gerçekleşebileceğini göstererek, program ve eylemlerin mekânlar arasındaki hareketlerine ve değişimlerine dikkat çeker. Böylece, iç-dış arasındaki atmosferik koşulların (sıcaklık, nem, ses ve koku gibi) ve psikolojinin (kalabalık hissi ve samimiyet gibi) değiş tokuştaki önemine vurgu yapar (Atmodiwirjo, 2015). Çalışmada örneklenen ve tartışmaya açılan mekânsal durumlar, “outside interior” (*dışarıdaki iç mekân*) kavramı üzerinden teorik çerçevesini kuruyor olsa da anlatılar ve diyagramlar aracılığıyla aktarılan iç-dış arasındaki geçişlilik mekanizmalarının *urban interior* kavramının anlaşılmasında ve mekânsal üretim süreçlerinde alternatif bir bakış açısı sunduğu söylenebilir.

İç mekâna dair unsurların ve nesnelerin ev dışı bir kapalı mekâna ya da kentsel ortama taşınması “evsellik” (*domesticity*) tartışmalarını *urban interior* kavramının tartışma zeminine dâhil etmektedir. Watakanyaka ve ekibi tarafından *Feeling at Home in Starbucks: Revealing Transient Urban Interior* (2017) başlıklı çalışma, *urban interior* kavramını “evsellik” kavramı üzerinden açımlayan tartışmalardan biridir. Çalışma kapsamında, Starbucks iç mekânlarının kentteki yeni bir “ev” olarak nasıl hareket ettiğini keşfetmek amaçlanmış ve “evsel iç mekân” (*domestic interior*) kavramının artık sadece evin içindeki yaşamla sınırlı olmadığı, aksine şehrin kamusal alanına kadar genişlediği ileri sürülmüştür. Bu bağlamda, evsellik ve evsel alanın yalnızca fiziksel parametrelerle değil, “evde hissedilen duygular” ile şekillendiği ortaya koyulmuştur. Bu vurgu, *urban interior* kavramının teorik açılımlarını genişletmek üzere bireylerin ve toplulukların aidiyet duygularını besleyen, kentlileri evlerinde hissettiren, onlara müdavimlik rolleri sunan ve geçicilik, zamansallıkla ifade bulan bir yaklaşım sunması açısından dikkat çekicidir.

“Evsellik” olgusu *urban interior* bağlamında İngiliz eğitimci ve araştırmacı Valérie Mace tarafından kaleme alınan “The Transfigured Phenomena of Domesticity in the Urban Interior” (2015) başlıklı makalede de ele alınmıştır. Ancak iç mekânın bağlamı Watakanyaka ve ekibinin ele aldığı bağlamdan (klimatize bir iç hacimden) farklılaşmış ve kentsel mekâna taşınmıştır. Mace, araştırma sahası olarak incelediği Bermondsey Caddesi’ni, anı nesnelerinin toplandığı, yeniden düzenlenmiş ve ev ortamına dönüştürülmüş bir iç mekân olarak değerlendirmiştir. Kent deneyiminin giderek geçici hale gelmesiyle birlikte yerleşiklik kavramının daha geniş ve parçalı bir bağlama kaydığı ve kentsel çevreyle entegrasyon yeteneğimizin erozyona uğradığı bir gerçeklikte Bermondsey Caddesi’nin samimiyet ve tanıdıklık olguları aracılığıyla yaşanabilir ve istikrarlı bir yerleşim biçimi sunduğunu ifade etmiştir. Mace’e göre, yerleşiklik kavramı geçici hale geldikçe, beden ve mekân arasındaki ilişki kararsız bir hale gelmektedir. Bedenin tanıdık referans noktalarına bağlanma olanaklarının azalmasıyla, kentsel çevrenin psikolojik ve duygusal istikrar ihtiyacımızı desteklemesi için yer ve aidiyet duygusunu geliştirmesi giderek daha önem kazanmaktadır. Kentsel mekânda tanıdık fenomenler bilincimize nüfuz ettikçe beden ve zihin, içsel benliğin öznelliği içinde bir içsellik durumu olan ‘içeride olma’ hissini oluşturmaktadır. İçeride olma hissi, kentsel çevreyi oluşturan parçaların duygulanımsal nitelikleri aracılığıyla

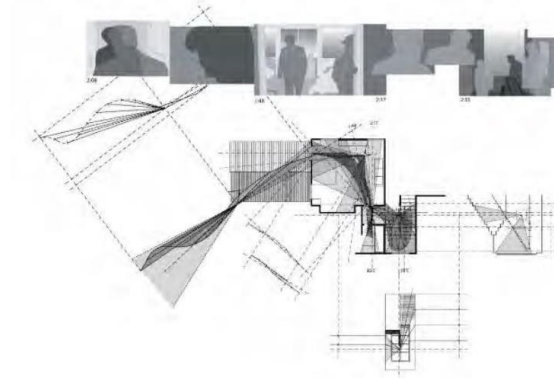
bilincimize nüfuz etmektedir. Böylece, kentsel bağlamda iç mekânlar aşinalık ve tanıdıklık hissi ile oluşmaktadır. Kent bir bütün gibi görünse bile iç içe geçmiş bir dizi iç mekân olarak deneyimlenmektedir (Mace, 2015). Bu çalışmasında Mace, *urban interior* deneyiminin bilincimizde nasıl ortaya çıktığını anlamak için Alman filozof Edmund Husserl tarafından geliştirilen fenomenolojik yöntemle başvurmuştur. Fenomenolojik anlatı, kişisel bilinç ve iç mekân algısının meditatif bir keşif olarak değerlendirildiği ve bu süreçte evsel anıların ve deneyimlerin detaylı bir şekilde kaydedildiği bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, sokakları iç mekân olarak kavramsallaştıran çalışmaların bir benzeri gibi görünse de *urban interior* kavramını bilinç, aidiyet ve aşinalık gibi alt kavramlarla ilişkilendirerek ve ayrıca yeni bir yöntem önerisi sunarak farklılaşmaktadır.

Urban interior kavramını anlamaya yönelik olarak yeni bir metodolojik yaklaşım sunan Mace, “Sensing the Urban Interior” (2014) başlıklı bildirisinde de benzer bir metodolojik arayışın peşine düşmüş ve *urban interior* kavramını açıklamak üzere kapsamlı bir yöntem öne sürmüştür. Mace bildirisinde, fenomenolojik ve algısal belgeleme, duysal haritalama, atmosferik koşullarının kaydedilmesi ile çerçevelenen bir saha çalışmasının arka plan araştırmasını, metodolojisini ve temel bulgularını sunmaktadır. Çalışma kapsamında, Peter Zumthor’un mimari atmosfer üzerine yazdıklarını, James J. Gibson’ın ekoloji ve algısal sistemler üzerine yaptığı çalışmalarını, Joy Monice Malnar ve Frank Vodvarka’nın duysal tasarım hakkındaki yazılarını temel alan Mace için *urban interior* kavramı, yalnızca fiziksel bir oluşum değil, aynı zamanda insan deneyimi, duygusal durumlar, algılar ve etkileşimlerle inşa edilen karmaşık bir ‘entite’dir.

Urban interior kavramının tanım ve kavramsal açılımlarına yönelik yapılan araştırmaların yanı sıra, bu kavramın metodolojik açıdan nasıl ele alınması gerektiğine yönelik çalışmalar da giderek önem kazanmıştır. Metodolojik sorgulamalarla ivmelenen yönetsel arayışlar, *urban interior* kavramının açtığı mekânsal durumları ve nitelikleri anlamak, bu durumları oluşturan unsurları belirlemek üzere çeşitlenmeye ve yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu gelişme, kavramın ilerleyen zamanlarda farklı disiplinlerde daha geniş bir kabul görmesini sağlayacak önemli bir adım olacaktır.

Urban interior kavramının kuramsal ve pratik alanda analiz edilmesine yönelik gelişen metodolojik arayışlar zamanla içinde temsil sorunsalıyla karşı karşıya gelmiştir. Bu doğrultuda, kavramın farklı mekânsal koşullar içindeki çeşitliliğini ve değişkenliğini yansıtabilecek farklı temsil yöntemleri geliştirmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunulduğu görülmektedir.

Bu çalışmalardan biri araştırmacı Noor Fajrina Farah Istiani'ye aittir. Araştırma, *urban interior* kavramının doğa ve kültür arasındaki bağlantısını anlamak amacıyla sinematik çizim kullanan alternatif bir temsil yöntemi önermektedir. Bu kapsamda Istiani, Hollanda'nın Rotterdam kentinde bulunan bir açık pazaryerini *urban interior* olarak kavramsallaştırmış ve bu alanı çalışma sahası olarak belirlemiştir. Açık pazaryerinin zamansal bir kurulum olmasından dolayı, Istiani'nin çalışması pazaryerini 'öncesi', 'sırası' ve 'sonrası' olmak üzere üç farklı zaman diliminde incelemektedir (Istiani, 2018). Özelleşen ve farklılaşan her 'an' için izleme ve kayıt alma teknikleri uygulayan araştırmacı, sinematik çizim yöntemini kullanarak pazarın üç farklı zaman dilimindeki mekânsal değişimlerini açığa çıkarmıştır. Bu süreçte elde ettiği panoramik görüntüler üzerinde, zaman dilimlerine bağlı olarak ortaya çıkan farklılıkları işaretlemiştir. Sinematik çizim tekniği ile çizim pratiğine zaman katmanını ve hareketli görüntüleri ekleyerek *urban interior*'a dair mekânsal oluşumları ve dinamiklerini anlamaya yönelik yeni bir "sinemetrik" temsil denemesi sunmuştur (Şekil 2.3). Bu temsil biçimi, kentteki iç'lerin zaman içinde nasıl değiştiklerini, hangi unsurlarla var olup kaybolduklarını, insan etkileşimlerini nasıl şekillendirdiklerini ve mekânsal kullanım pratiklerini nasıl dönüştürdüklerini anlayabilmek için yeni olasılıklar sunmuştur. Bu çizim biçimi, *urban interior* kavramını düşünme, analiz etme ve temsil etme yollarını çeşitlendirmesi bakımından dikkat çekicidir.

Şekil 2.3 Noor Fajrina Farah Istiani'ye ait sinemetrik çizim (Istiani, 2018)

Temsil odağında yapılan çalışmalar, mekânsal kavramların ve dinamiklerin farklı bağlamlarda nasıl ifade edildiklerini ve analiz edildiklerini anlamada kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Istiani'nin Rotterdam'daki açık pazaryerine dair araştırması ile Sarah Javed Shah ve Carles Muro'nun (2023) Lahor'daki Delhi Çarşısı üzerindeki çalışmaları arasında belirgin bir benzerlik dikkat çekmektedir. Her iki çalışma da *urban interior* kavramını kentsel bir açıklıkta -sokakta- kurulan geçici yerleşimler üzerinden incelemeye almış ve verileri aktarabilmek için yeni bir temsil yöntemi arayışına girmiştir.

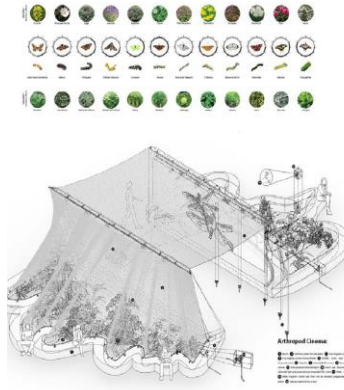
Ancak Shah ve Muro'nun (2023) çalışması *urban interior* kavramının mekânsal niteliklerini, kültürel karşılaşmalarını ve zamansal unsurlarını keşfetmek üzerine yoğunlaşması bakımından farklılaşmaktadır. Araştırmacılar insan, nesne ve mekân arasındaki etkileşimlerin görsel anlatılarını sunarlarken *urban interior* deneyimini içsellik dereceleri ve eşikler üzerinden tartışmaya açmışlardır. Çalışma alanı olarak belirledikleri kentsel çevrede, çeşitli binalar, avlular, dükkânlar, seyyar satıcılar, performans sanatçıları ve yayaların ürettiği ticari ve toplumsal etkinliklerinin senkronize bir şekilde var olduğuna dikkat çekmekte ve çizimler bu senkronizasyonu kaydetmek üzere araçsallaştırılmaktadır (Shah ve Muro, 2023). Başvurdukları çizim pratiği, *urban interior* kavramıyla ilişkili olarak mekânsal deneyimleri, iç/dış ve kamusal/özel arasındaki içsellik derecelerini, sınırların geçirgenlik düzeylerini ve eşikleri çeşitli biçimlerde yansıtmaktadır.

Yapılan dökümlerin ardından, *urban interior* kavramının konvansiyonel iç mekân kavrayışını ve bu kavrayış doğrultusunda tanımlanan sınırlarını (iç/dış, kamusal/özel, açık/kapalı gibi) sorguladığı açıkça görülür. Attiwill (2011a) tarafından “mekânsal inversiyon” (*spatial inversion*) kavramsallaştırması ile ifade bulan kavram, Kartezyen iç mekân kavrayışını aşındırır ve iç/dış, kamusal/özel gibi kavramların sınırlarını bulanıklaştıran bir yaklaşımı benimser. Kentsel mekânı sınırlarla ayrıştıran ve homojenleştiren tanımları tersine çevirir. ‘İç’ olarak tanımlanan şeyler ‘dış’ta belirir; ‘özel’ olan ‘kamusal’ olana taşar. Mekân algısını kökünden sarsan bir kavram olarak “mekânsal inversiyon”, *urban interior* kavramının tanımını ve anlamını çerçevelerken, geleneksel sınırları bulanıklaştırarak iç ve dış kavramlarını yeniden düşünmemizi sağlar.

İtalyan mimar ve araştırmacı Stefano Corbo “For an urban interiority” (2020) başlıklı makalesinde *urban interior* kavramının teorik çerçevesini ve tarihsel bağlamını yeniden tartışmaya açarak radikal bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Çalışmasında dikkat çeken ilk açılım, *urban interior* kavramının kökenini on dokuzuncu yüzyıl iç mekânıyla ilişkilendiren tartışmaların, aslında antik çağlara kadar uzandığını iddia etmesidir. Corbo için *urban interior* kavramının en önemli kristalleşmelerinden biri, Roma’nın telaşlı rutininden uzaklaşmak üzere bir sığınak olarak tasarlanan “*Domus Romana*” olarak ifade edilen villalardır. Pompeii’de M.Ö. 3. yüzyılda inşa edilen Menander Evi, tipik bir *Domus Romana* örneğidir. Neredeyse bir mikro şehir olarak tasarlanan bu yapı tipi, günümüz konutlarına benzer bir mekânsal düzenlemeye sahip olmanın ötesindedir. Menander Evi, hamamlar, kaplıcalar ve atrium gibi çeşitli özel, yarı kamusal ve kamusal alanlar sunarak, farklı mahremiyet düzeylerini belirli mekânsal unsurlarla tanımlamakta ve kamusal ile özel arasında ara düzeyler içermektedir. Bu bağlamda, bu tipolojinin öne çıkan unsuru olarak atrium, şehrin dış mekânı ile evin en mahrem mekânı arasındaki bir eşiktir. Genel olarak *Domus Romana*, katmanlaşmış bir mahremiyet/kamusallık ilişkisi kuran, gözenekli bir yapıdır. Çalışmada *Domus Romana*’dan başlayan ve Ortaçağ’ın İtalyan resim geleneğine kadar uzanan tüm örnekler ortak bir paydada buluşturulmakta ve *urban interior* fikrini harekete geçiren tarihsel çerçeve olarak okunmaktadır.

Corbo ayrıca bu çalışmasında, katı kategorizasyonları aşma eğiliminde olan *urban interior* kavramının teorik çerçevesini genişleterek insan ile insan-olmayan failer arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmeye davet etmektedir. Çalışma kapsamında *urban interior* kavramı, çoklu aktörlerin ve vektörlerin varlıklarını bir arada sürdürdükleri bir alan, mekânsal bir platoya benzetilir. Bu benzetme, Amerikalı mimar ve teorisyen Stan Allen'ın "Alan Koşulları" (*Field Conditions*) olarak ifade ettiği kavram çerçevesine referans verecek şekilde kurulmuştur. "Alan" maddesel-olmayan 'işlevler', 'hızlar' ve 'vektörler'i içerir ve heterojen unsurların her birinin kimliğini ve tekliğini koruyarak ortak bir platformda birleşmesine izin verir. Corbo, Allen'ın bu kavramsal açılımını referans alarak konvansiyonel tasvirlerin ve tanımların ötesine uzanan bir iç mekân kavrayışı inşa eder. İç mekânı "mekânsal bir süreklilik" (birleşik görsel, kavramsal ve fiziksel olasılık alanı) olarak yeniden kavramsallaştıran çalışması, *urban interior* kavramı üzerine yürütülen teorik tartışmalar için yeni bir perspektif sunması nedeniyle oldukça dikkat çekici ve provakatiftir.

Corbo tarafından dikkat çekilen ve *urban interior* kavramının teorik açılımlarına eklemlenen "insan-olmayan aktörler" antroposen sonrası bir içsellik kavrayışı ile yakından ilişkili görünmektedir. Benzer bir yaklaşımın izlerine, araştırmacı Nerea Feliz Arrizabalaga tarafından üretilmiş "Urban Interiority in the Anthropocene" (2020) başlıklı makalede de rastlanılır. Gelecekte yaşanması muhtemel biyoçeşitlilik krizini odağına alan bu metin, antroposantrik bakış açılarından sıyrılan yaklaşımıyla insan-olmayan aktörleri de araştırma kapsamına dâhil etmekte ve türlerarası bir yaklaşımın önem ve aciliyetine dikkat çekmektedir. Makalede sunulan yaklaşım, iç mekân unsurları arasında yer alan canlı türlerinin, özellikle de böceklerin kentsel ortamlarda sürdürülebilir şekilde yaşamlarını devam ettirebilmelerini önermekte ve kentsel yaşamda türlerarası bir kamusalılığı teşvik etmektedir. Tartışmaya açılan örnek olaylar ise semiyotik ve performans açısından sorgulanmaktadır. Araştırma kapsamında sunulan iki farklı tasarım önerisi (Şekil 2.4), içmimarlık stratejilerinin bu ihmal edilen popülasyon hakkında farkındalık yaratmaya ve aynı zamanda, kamusal ve kentsel alanlarda yaşayan çeşitli yaşam formları ile yakınlık ilişkisi geliştirmeye nasıl olumlu katkıda bulunabileceğini göstermektedir. Böylece *urban interior* kavramı kentsel çevrenin yalnızca insan türü için değil, diğer canlı türleri için de bir yaşam alanı olduğuna dair önemli bir hatırlatıcı olur.

Şekil 2.4 Nerea Feliz Arrizabalaga tarafından üretilmiş *Hidden in Plain Sight* projesi (Arrizabalaga, 2020)

Bu bağlamda, Milano Politeknik Üniversitesi'nden Elena Enrica Giunta'nın "Urban Interiors. Artificial Territories. Designing 'Spatial Script' For Relational Field" (2009) başlıklı çalışması konunun gelişmesine önemli bir katkı sağlar. Giunta'nın önerisi, kamusal mekânların ilişkisel doğasını ele alırken nesneleri de aktörler olarak *urban interior* kavramının tartışma evrenine dâhil eder. Bu yaklaşım, kamusal mekânları sadece insan ve diğer canlılar arasındaki ilişkilerle değil, aynı zamanda nesnelerle olan etkileşimlerde şekillenen dinamikler olarak görür. Kentsel mekân ve iç mekânların sürekli olarak inşa ve yeniden inşa süreçlerini, anlamsal ve performans arayüzü aracılığıyla etkinleştirebileceğini öne sürer. Giunta için kentsel mekândan içsel bir ikame durumuna, yani içsellığe geçiş tasarımcının üç aktörü birbirine bağlayabilmesiyle gerçekleşir: bedenler (sosyal bileşenler), nesneler (cansız aktörler) ve mekânlar (içerim sistemleri). Performans temelli bu yaklaşım, kamusal ve kolektif alanların yeniden anlamlandırılma süreçlerini teşvik ederek, kendi özgün bilgi birikimi ve araçlarıyla *urban interior* kavramının mekânsal tezahürlerini üreten aktörleri keşfederek, konunun gelişimine önemli bir katkı sağlamaktadır.

Çeşitli nesneler ve aktörlerle tanımlanan *urban interior* kavramı, öznellik ve özneleşme süreçleri temelinde farklı bir eksenle daha ele alınmaktadır. Öznellik, kişi veya tekil öznel ile ilgili olmaktan ziyade, belirli bir olayla veya kolektif bir bireyleşme hali ile ilgilidir. Öznenin merkezde olduğu ve içten dışa doğru çalışan fenomenolojik ve psikolojik çerçevelerden uzaklaşan bu yaklaşım, *urban interior*

kavramını kolektif bireyleşme ve öznellik perspektifinden ele almakta ve bu alanda yapılacak yeni tartışmalar için öncü bir rol üstlenmektedir.

Bu bağlamda, Attiwill “Urban Interiority As Collective Individuation” (2018) başlıklı makalesinde *urban interior* kavramını kolektif bir özneleşme durumu üzerinden ele almakta ve çalışmasının teorik temellerini Amerikalı sosyolog Richard Sennett’e referansla oluşturmaktadır. *Symposium on Architecture: Interior Matters* başlığıyla 2012 yılında düzenlenen sempozyumun “Interiors and Interiority” başlıklı oturumunda konuşan Richard Sennett, Alman sosyolog Georg Simmel’in 1903 tarihli *Metropolis ve Ruhun Zihniyeti* adlı kitabında sunduğu perspektiften yola çıkarak, içsellik (*interiority*) olgusunu “kentsel öznellik” odağında tartışmış ve yeni bir teorik açılım yaratmıştır. Sennett (2017) kalabalıklar arasındaki yalnızlığın, hislerin ve duyguların maruz kaldığı ve uyarıldığı en yoğun yalnızlık anı olduğunu ifade etmiştir. Ona göre öznellik, Alman düşünür Walter Benjamin’in koleksiyoncusu gibi dış dünyadan bir geri çekilme değil, dünyayla etkileşime girmeden gözlemleyebilme özgürlüğüne dayalıdır (Sennett, 2017, s. 16) ve refleksif bir durumdur (Attiwill, 2018). Kent mekânı bu uyarılmaların gerçekleştiği, onu mümkün kılan bir düzlemdir ve bu sebeple içsellik ve öznellik aşırı uyarılma ile kentsel mekânda daha derin yaşanmaktadır (Kıvılcım Sözgen, 2022).

Öte taraftan kentsel öznellik bireysel değil, kolektif bir üretilimdir. Bu vurgu Sitüasyonistler ile daha da görünür hale gelmiştir:

“Sitüasyonistlerle birlikte, tüm kapılar kararlı bir şekilde açıktır; her şey dışarıda olur. Artık ne iç ne de içsellik için bir oda yoktur; bundan sonra özne yaşam ya dışarıda yaşanır ya da dışarıda kendini ifade eder; kolektiftir ya da hiçbir şeydir, tüm bireysel temsillerden uzaklaşmıştır.” Kaufmann, (2002, s. 287).

Kentsel özneleri ve öznellik konusunu iç mekân ve kent arakesitinde inceleyen bir diğer çalışma ise Vittoria Di Palma editörlüğünde 2009 yılında yayımlanan *Intimate Metropolis: Urban Subjects in the Modern City* başlıklı kitaptır. Başlıkta yer alan “intimate” kelimesi, öznellik ilkesine ve bireyin iç dünyasındaki en derin düşünce ve duyguların sakralitesine işaret etmektedir. Kelime, “metropol” kelimesiyle bir araya

geldiğinde ise bireylerin öz-benlik algısının nasıl şekillendiğini ve öznenliğin, bireysel mahremiyetin tecrübe edildiği metropoliten bir çevrenin nasıl oluşturulduğunu vurgulamaktadır. *Intimate metropol* iç mekân ve kentin iç içe geçtiği bir metropoldür ve bu yüzden de kamusal ve özel, bireysel ve kolektif arasındaki sınırların bulanıklaştığı bir yer olarak kavramsallaştırılmıştır (Di Palma vd., 2009). Bu nedenle kitapta ele alınan araştırmaların, yalnızca ev içi mekânlar veya sokaklar, kafeler, bahçeler ve büyük mağazalar gibi kamusal alanlarla sınırlı kalmaması şaşırtıcı değildir. Araştırma, kentsel/evsel, kamusal/özel mekânların kesişim noktalarını keşfetmeye yönelik bir yaklaşım sergilemektedir. Böylece, keskin ayrımların kabul edildiği söylemsel düzlemi sorgular ve konvansiyonel olarak evsel alanla ilişkilendirilmiş kavramlar, metropol ve kentsel mekân bağlamında kitapta yeniden tartışmaya açılır. Böylece *urban interior* kavramı, birey, öznenlik, mahremiyet, samimiyet ve yakınlık gibi alt kavramlar aracılığıyla yeniden keşfedilmeye kapı aralar.

Bu kapsamlı dökümü tarihsel bağlamda özetlemek gerekirse, kentin iç mekân perspektifinden ele alınışı küresel çağın kentsel çevrede ve mekânsal pratiklerde sebep olduğu değişim ve dönüşümlerin sancısına tasarım yoluyla çözüm arayan bir eğilim olarak okunabilir. Bu sancıların kökeninin modern kent ve beraberinde getirdiği yersizlik, aidiyetsizlik ve tekinsizlik hallerine dayandığını söylemek mümkündür. Nitekim Karl Marx'ın modern dünya ve yabancılaşma kavramlarına dair sosyolojik analizi, yıllar sonra Jane Jacobs, Kevin Lynch, Christopher Alexander ve Gordon Cullen gibi isimler tarafından modernizm, kent planlaması ve kentsel politikalara yönelik eleştirilerle kentsel mekân bağlamında yeniden ele alınmıştır. Bu eleştiriler, özellikle kentsel mekânın sosyo-psikolojik ihtiyaçlarının 1947 yılında CIAM VI. Kongresi'nde tartışılmasına zemin oluşturmuştur (Kıvılcım Sözgen, 2021). Marx'ın yabancılaşma teorisi, kentleşme süreçlerinde bireylerin yaşadığı deneyimlerin anlaşılmasında önemli bir çerçeve sunarken, bu isimlerin çalışmaları, kentlerin fiziksel yapısının insan ihtiyaçlarına nasıl hizmet etmesi gerektiği konusunda derinlemesine bir sorgulama yapılmasını sağlamıştır. Modern kent deneyimini odak alan bu eleştirilerin, çeşitli coğrafyalarda çeşitli biçimlere bürünerek ve farklı içerimlerle donatılarak günümüze ulaştığı ve küreselleşmenin etkisi ile birbirini tetikleyen kültürel, toplumsal ve mekânsal tartışmaları gündeme taşıdıkları açıktır. Böyle bir ortamda, çeşitli kültür ve toplulukların kaynaşma potası haline gelen kentsel mekânı

anlamak için alışlageldik tasarım yöntem ve pratiklerinden farklılaşan yeni müdahale biçimleri gerekmektedir. Bu noktada, *urban interior* kavramı “kentsel mekânda kaybolan ‘insan’ı bulmanın yeni mekânsal karşılığı olarak” belirlemektedir (Kıvılcım Sözcü, 2021, s. 102).

Bu tartışma ve arayışlar, günümüz dünyasında iç mekân ve kent deneyimine dair yeni anlayışları gündeme getirmiştir. Kavramın öncüsü olduğu yaklaşım, iç mekân ve kent deneyiminin karmaşıklığını anlamak için farklı disiplinlerden gelen bilgi ve yöntemleri bir araya getirmiş ve mekânın sadece fiziksel parametreleriyle değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve psikolojik boyutlarıyla da ilgilenilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.

Kentsel mekânın iç mekânlarla olan ilişkisini anlamak için detaylı bir araştırma sürecine ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bu süreç, insanların kentsel mekânlarla etkileşimlerini ve bu etkileşimin içsel deneyimlerini anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. İç mekânlarla kent yaşamının karmaşık ilişkilerini anlamayı hedefleyen bu kavram, geniş bir tarihsel bağlama dayanmaktadır. *Urban interior* kavramının tam anlamıyla kavranması ve potansiyellerinin keşfedilmesi için, bir sonraki adım kavramsal kadrajı şekillendiren bir diğer unsur olan tarihsel bağlamın incelenmesidir. Bu tarihsel perspektif, *urban interior* kavramının kavramsal derinliğini keşfetmek ve olasılıkları üzerine yeni tartışmalar yürütebilmek için kritik bir öneme sahiptir. Bu tarihsel bakışın *urban interior* kavramının olasılık ve potansiyellerini genişletmek üzere kavramsal bir tartışma zemini üreteceği öngörülmektedir.

2.2 Tarihsel Arka Plan, Düşünsel ve Teorik Açılımlar

On dokuzuncu yüzyıl şehirlerindeki nüfus artışı ve hızlı kentsel genişleme, toplumsal yapıları kökten değiştiren bir dönemi işaret etmektedir. Endüstri Devrimi ile birlikte kentsel alanlarda yaşanan dönüşüm, iç mekânların kamusal ve özel yaşam arasındaki dengelerini değiştirmiş ve bu süreçte özel mekân ile kamusal mekân arasındaki sınırları bulanıklaştırmıştır.

Bu süreçte, kamusal mekânın iç mekâna sızması ve evsel mekânın kentsel ve kamusal mekâna yayılması, iç mekânın yalnızca özel yaşamın sürdürüldüğü bir alan olmaktan çıkarak, şehirdeki sosyal ve kültürel dinamiklerin bir parçası haline gelmesini sağlamıştır (Sparke, 2008; Rice, 2016). Bu durum, özel mekân-kamusal mekân, evsel mekân-kentsel mekân arasındaki geleneksel ayrımları sorgulayan ve iç-dış tartışmalarını yeniden şekillendiren bir sürecin başlangıcı olmuştur.

Dolayısıyla, on dokuzuncu yüzyıl, *urban interior* kavramının teorik temellerinin atıldığı ve iç mekânların, kamusal ve özel yaşam arasındaki ilişkilerin dönüşmeye başladığı kritik bir dönem olarak kabul edilmektedir (Sparke, 2008).

Madalyonun bir yüzünde iç mekâna sızan kamusal ve kentsel yaşam pratikleri, diğer yüzünde kentsel mekâna taşan evsel, özel yaşam on dokuzuncu yüzyılı *urban interior* kavramı için oldukça önemli bir konuma yerleştirecektir.

2.2.1 İç Mekânın Özel ve Kamusal Arasındaki Salınımları: On Dokuzuncu Yüzyıldan Günümüze

Farklı metinler ve anlatılar aracılığıyla kavramsal çerçevesi şekillendirilmeye başlanan *urban interior* kavramına dair fenomenolojik ve düşünsel açılımlara on dokuzuncu yüzyıldaki dönüşümü anlamlandırmaya çalışan Alman düşünür ve kültür tarihçisi Walter Benjamin'in 1927-1940 yılları arasında yazdığı *Pasajlar* (*Das Passagen-Werk*) adlı ikonik eserinde rastlanılır. 1983 yılında Alman Suhrkamp Yayınevi tarafından yayımlanan *Das Passagen-Werk* başlıklı iki ciltlik eser, Benjamin'in tamamlamadığı eserine ilişkin notlarını, alıntılarını ve bazı tamamlanmış metinlerinden oluşan bir dizi malzemeyi kapsamaktadır. Benjamin'in 1927 yılında üzerinde çalışmaya başladığı ve öldüğü 1940 yılına kadar aralıksız sürdürse de tamamlama imkânı bulamadığı bu çalışması, *urban interior* söz öbeğine hiç değinmemiş olsa bile kavramın ortaya çıkışına zemin hazırlayacak kuramsal bir tartışmayı başlatmıştır.

Fransız şair Charles Baudelaire tarafından 1863 yılında kaleme alınmış *Modern Hayatın Ressamı* (2011) adlı çalışmada “kalabalıkların adamı” (*l'homme des foules*)

olarak tanımlanan aylıklık hali, *flâneur*'ün gözünden sunulan modern kent deneyimi ve kenti 'iç mekân' mışçasına kavrama biçimi, Benjamin'e modernliği anlamlandırmak için önemli bir izlek sunmuştur. Modern bireyin prototipi olarak sunulan *flâneur* için cadde, bir yaşam alanıdır ve bina cepheleri arasında *flâneur* kendini evindeymiş gibi duyumsamaktadır:

“Caddeler, toplumun konutudur. Toplum her zaman uyanık, sonrasız devingen bir varlıktır; bireylerin kendi dört duvarlarının koruması altında yaşadıklarını, denediklerini, öğrendiklerini ve düşündüklerini, o da binaların dış duvarları arasında yaşar, dener, öğrenir ve düşünür. Bu toplum için firmaların parlak emaye tabelaları, bir burjuvanın salonundaki yağlıboya tablo kadar iyi bir duvar süsü niteliğindedir: üstünde “Afiş yapıştırmak yasaktır” yazılı duvarlar, onun için yazı yazabileceği yerlerdir, gazeteci kulüpleri, kitaplıklarıdır, mektup kutuları, heykelleridir, sıralar, yatak odasının mobilyalarıdır; cafe'lerin terasları ise, aşağıya, evinin avlusuna bakmak için çıktığı cumbalardır.”
Benjamin, 2014, s.261.

Bu yeni kavrayış biçimi, modern kent deneyiminin yabancılaşma, aidiyetsizlik ve tekinsizlik gibi duygularla yüklü olduğunu ve bu sarsıcı deneyimin, kentsel mekânın somut izlerini içinde nasıl taşıdığını ortaya koymaktadır. Kentin kendisi, imgeler ve mekânlar arasında kurulan ilişkiler aracılığıyla evselleştirilmiş ve tüm kent, “iç mekân” olarak yeniden kavramsallaştırılmıştır. Böylece *Pasajlar*, “dışarısı olmayan bir iç” kavrayışını yapılandırarak *urban interior* öbeğinin kavramsallaşması yolunda önemli ipuçları sunan kült bir eser niteliği kazanmıştır (Attiwill, Giunta, Fassi, & Hermida, 1969).

1822 ile 1837 yılları arasında inşa edilen Paris pasajları, çelik ve cam malzemenin bulunuşu sayesinde üstleri örtülerek iç mekânlara dönüştürülmüş kamusal sokaklar olarak, on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren burjuvazinin lüks tüketim alışkanlıklarını ve sosyal hayatını şekillendiren en önemli modern kamusal mekânlar olarak değerlendirilmektedir (Özbek, 2000; Adorno, 1985). Dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda, on dokuzuncu yüzyıl Paris pasajlarının, atlı arabaların, insan kalabalığının, tozun ve çamurun eksik olmadığı, kaldırımların dahi olmadığı bir şantiye kent ortamında, alışveriş eylemini daha konforlu ve keyifli bir deneyime

dönüştürdüğü belirtilmektedir. Bu pasajlar kentlileri dış mekânın olumsuz koşullarından koruyarak, modern bireylere vitrinleri seyretme, kafe ve lüks mağazaları ziyaret etme imkânı sunmuştur (Sparke, 2008). Bu yeni tipoloji, kapalı, yarı-açık ve/veya açık mekânlardan oluşan fiziksel örüntüsünde alışverişin yanı sıra yeme-içme, eğlence etkinlikleri, tiyatro gibi aktivitelere ev sahipliği de yapmış ve on dokuzuncu yüzyıl Paris'inin kültürel dünyasındaki modern dönüşüme de tanıklık etmiştir.

ABD'li yazar ve akademisyen Susan Buck-Morss'un ifadesiyle, Benjamin için on dokuzuncu yüzyıl Paris'inin kent panoraması, "meta fetişizmi olgusunun görsel temsilidir; modern şehir yeni endüstriyel süreçlerin beraberinde getirdiği metalar ve mimari yapılardan oluşan bir fantazmagoriye dönüşmüştür" (Buck-Morss, 1983, s.213). Benjamin'in "üstleri cam kaplı, mermer duvarlı geçitler" ifadesiyle tanımladığı pasaj tipolojisi endüstriyel lüksün yeni bir buluşudur (2014, s. 88). Gün ışığını şeffaf çatılardan alan bu geçitler 'dış' ile kurduğu güçlü görsel ilişkileri sebebiyle küçük bir kent, küçük bir dünyadır (Sparke, 2008; Benjamin, 2014).

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında demir ve cam, maksimum miktarda ışık gerektiren seraların inşası için sıklıkla başvurulmuş malzemeler olmuştur. Kraliçe Elizabeth için sera yapıları tasarlamakla meşgul olan Joseph Paxton'ın tasarımını üstlendiği Kristal Saray (*Crystal Palace*) Londra'daki Hyde Park'ta 1851 Dünya Sergisi'ne ev sahipliği etmek üzere inşa edilmiştir. Cam ve demir konstrüksiyonuyla inşa edilen bu yapı, sadece sergileme koşullarını sağlayan bir iç mekân olarak değil, aynı zamanda taşıyıcı sistem ve camın oluşturduğu saydam mekânsallık ile birlikte peyzaj düzenlemeleri, sokak lambaları, fıskiye havuzlar, heykeller ve sergi nesneleriyle zenginleştirilmiş atmosferi sayesinde, algısal ve deneyimsel açıdan içinde kamusal yaşamı barındıran büyük bir iç mekân olarak görülmelidir. Bu bağlamda, yapı görsel içiçelik (*interpenetration*)³¹ stratejisi üzerinden *urban interior* kavramının tipolojik öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir (Sparke, 2008). Camın yapısal özelliği sayesinde elde edilen saydamlık, dış mekân ile iç mekân arasında görsel

³¹ İsviçreli mimarlık tarihçisi Sigfried Giedion, 1940'ta yayımladığı *Space, Time and Architecture* adlı çok satan kitabında "modern mekân"ın kurucu ögesi olarak gördüğü "görsel içiçeliği" (*interpenetration*) örneklemek üzere Eyfel Kulesi ve Kristal Sarayı'nı kitabında sıklıkla öncü yapılar olarak tanımlamaktadır.

iççelik (*interpenetration*) sağlamış ve bu sayede, tematik iç bahçeleriyle karakterize olan iklimlendirilmiş iç mekân, kamusal mekânın ölçeğini ve biçimini benimseyerek kentsel yaşamı iç mekânda yeniden üretmiştir (Şekil 2.5).

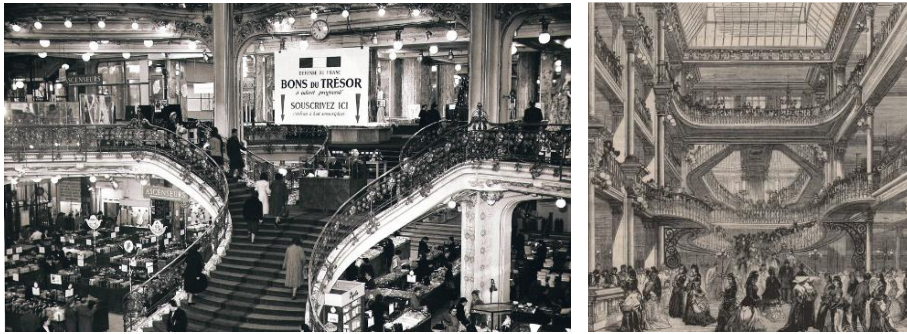
Şekil 2.5 Londra Hyde Park'taki geçici pavyon yapısı Kristal Saray'ın iç mekân görüntüsü (Sparke, 2008)

Bu yapıda, dünyanın dört bir yanından gelen kültür ve endüstri harikasını aynı çatı altında toplamak amacıyla “geniş insan kitlelerinin eğitime ve boş zamanlarını ayıracakları zevklerin geliştirilmesine hasredilmiş evrensel bir tapınak inşa etmek” olarak duyurulmuştur (MacFarlane, 2018; Kohlmaier & Von Sartory, 1991). Ziyaretçilerin arzu düzeylerini artırmaya yönelik bu strateji, sergideki nesnelerin kullanım değerlerini geri planda bırakmış ve bu devasa hacim, nesne-arzu ilişkiselliğinde kurulu bir fantazmagoryya dönüşmüştür (Benjamin, 2014).

Kristal Saray, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen diğer birçok ticari iç mekân türü için -özellikle de büyük mağazalar- önemli bir model olmuştur. Endüstriyel modernite çağı, kaçınılmaz olarak iç mekânı sanayileşmenin etkilerine maruz bırakmış, kitlesel üretimin ortaya çıkışı ile iç mekânlara yönelik ürün ve malzemelerin sundukları olanaklar radikal bir biçimde değişmiştir. Mağazaların vitrinleri ve iç mekânları, gün ışığını mümkün olduğunca içeriye davet ederek ve satışa sunulan ürünlerin görsel etkilerini güçlendirerek, fuar ve sergi binalarının arzu uyandıran görsel stratejilerini takip etmiştir.

Yirminci yüzyılın ilk on yılına gelindiğinde, mağazalar vitrinlerini gerçek boyutlu mankenlerle dekore etmeye başlamış ve ürünler renkli arka planların önünde gerçeğe yakın pozlar veren mankenler aracılığıyla sergilenmeye başlamıştır. Bu teatral vitrinler ve mağaza içi sergileme dekorları mağazaların iç mekânlarını hayali ortamlara dönüştürmüş, kitlesel tüketiminin temelini oluşturan “irrasyonel” arzunun, yani meta fetişizminin inşasında suç ortağı haline gelmiştir (Sparke, 2008).

Tüketicilerin hayal güçlerini ve fantezilerini canlandırmada iç mekânın teatral etkisinin ne kadar etkili olabileceği Galerie Lafayette Haussmann ve Le Bon Marché gibi ilk mağazalarda bile gözlemlenebilmektedir (Şekil 2.6). Paris’te 1838 yılında açılan ve 1905 yılında yeni binasına taşınan Le Bon Marché mağazası, iç mekânındaki anıtsal atmosfer ile teatral etkiler üreten öncü örneklerden biri olmuştur (URL 9). Demir konstrüksiyonu ve geniş cam yüzeyleriyle yoğun bir şeffaflık hissi yaratan yapının mekânsal organizasyonu, zeminden çatıya kadar yükselen üç katlı merkezi bir atrium etrafında şekillenmiş ve heykelsi merdivenleri aracılığıyla ziyaretçileri kesintisiz harekete ve dolaşıma teşvik etmiştir. Dağıtıcı ve toplayıcı bir mekân olarak işlev gören atrium, doğal aydınlatmanın içeriye girmesine izin veren tasarımı ve olumsuz iklim koşullarından yalıtın yapısı sayesinde, sadece ürün satışına değil, aynı zamanda çeşitli kamusal ve sanatsal etkinliklere de ev sahipliği yapmıştır (Sparke, 2008). Bu yeni düzenleme anlayışı, kamusallık vaadinde bulunan kapalı bir hacim içerisinde dış mekân etkisi yaratmıştır. Kristal Saray’da üretilen mekânsal stratejilere benzer bir biçimde Le Bon Marché mağazası da iklimlendirilmiş iç mekânında kentsel yaşamı yeniden üreterek *urban interior* anlayışına, kavram daha henüz icat edilmeden önce temas edebilmiştir.

Şekil 2.6 Galerie Lafayette Haussmann (solda, URL 9) ve Le Bon Marché (sağda, URL 10) mağazalarında iç mekân.

Mağazalar kıyafetlerden aksesuarlara, döşemelik kumaşlardan dekoratif ürünlere uzanan çeşitlilikte ürünlerini sergilerken, dönem Avrupa'sının lüks tüketim ile tanımlanan yeni burjuvazisi de bu gelişmelere kayıtsız kalamamıştır. Moderniteyle değişen yaşam tarzları hem giyim kuşamı hem de iç mekânı özelliğinin ifade araçlarına dönüştürmüş, hatta sosyal statü göstergeleri olarak araçsallaştırılmasına neden olmuştur. Modern bireylerin sahip oldukları eylemlerin, özelemlerin ve arzuların toplamı tarafından yaratılan, soyut ve bütünleştirici bir kavram olarak “modern yaşam tarzı” büyük ölçüde modern iç mekânla kurduğu yakın ilişki aracılığıyla şekillenmiştir (Sparke, 2008).

Bu noktada, on dokuzuncu yüzyıl burjuvazisinin iç mekânı olan özel ilgisi ve evsellik deneyimi üzerine bir parantez açmak gerekir. Nitekim, burjuva dünyasının “evsellik” (*domesticity*) anlayışı ve iç mekânı yüklediği sembolik ve öznel anlamlar kamusal mekânın nasıl evselleştiği ve yaklaşık iki yüzyıl sonra icat edilecek *urban interior* kavramının düşünsel arka planının nasıl inşa edildiği hakkında da önemli ipuçları barındırmaktadır.

On sekizinci yüzyıldan önce, Avrupa nüfusunun çoğu için ‘ev’ mekânı, işin, boş zaman etkinliklerinin, geniş aile ilişkilerinin ve ahlaki eğitimin bir arada bulunduğu bir yerdir. On sekizinci yüzyılda, Hollanda’da geliştirilen burjuva sınıfına ait mahremiyet (*privacy*) ve evsellik (*domesticity*) modeli Kuzey Avrupa’ya yayılmış, dönemin Fransız aristokratlarının iç mekânlarında görülen “rahatlık” (*comfort*) fikri bu modele katılmıştır (Sparke, 2008). Bir asır sonra “mahremiyet”, “evsellik” ve “rahatlık” kavramları, sanayileşme ve şehirleşmenin ardından gelen yeni orta sınıf nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir araya gelmiş ve bu değerlerin görsel, maddesel ve mekânsal forma dönüştürülmesi sonucunda on dokuzuncu yüzyıl evlerinin iç mekânları ortaya çıkmıştır (Rice, 2004). Kamusal yaşamın artan karmaşıklığının kimliklere yönelik tehdidine ve modern bireyin “benlik”, “mahremiyet” ve “kendini ifade etme” ihtiyacına verilen yanıt Viktorya evlerinin iç mekânlarında aranmıştır (Sparke, 2008).

On dokuzuncu yüzyıl burjuvazisi için iç mekân, çalışma alanlarından ve üretken emekten ayrılmış bir alan, kentten ve kentin yabancılaştırıcı deneyim biçimlerinden uzak bir sığınak olarak ortaya çıkmıştır (Rice, 2004). Öte taraftan, burjuva evlerinin iç

mekânı tarihsel olarak on dokuzuncu yüzyılda, üstü kapalı anlamlarla ilişkili olarak, farklı izlerin birikmesi yoluyla ortaya çıkmıştır (Rice, 2004; Tanyeli, 1995). Louis-Philippe döneminde burjuvazi, günlük yaşamlarının izlerini dört duvar arasında koruma çabası göstermiştir (Benjamin, 2014). Bu dönemde, ev içindeki eşyaların ve aksesuarların izlerinin kaybolmaması, adeta bir onur meselesi haline gelmiştir. Burjuvalar, yorulmadan birçok nesne edinmiş; terlikler, saatler, battaniyeler ve şemsiyeler için özel kılıflar tasarlamışlardır. Ayrıca, temasın izlerini korumak amacıyla kadife ve pelüş gibi malzemelere belirgin bir tercih göstermişlerdir (Benjamin, 1969, s.20). Söz konusu olan “yaşayan öznenin izi olarak iç mekân”dır.

İz bırakma eylemi, on dokuzuncu yüzyılda iç mekânın sakinleri tarafından, mekânın nasıl şekillendirildiğini ve kişinin kendisi hakkında nasıl bir izlenim oluşturmak istediğini ifade etmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Bu eylem, ekonomik temelli olmasına rağmen yalnızca burjuvaziye özgü bir davranış değildir. Bir kuş kafesi, duvar kâğıdı ya da kullanılan dantel perde gibi kişiselleştirilmiş unsurlar, bireyin beğenilerinden izler taşıyan iç mekân ortamının oluşturulmasını sağlamıştır (Perrot ve Guerrands, 1991). Bu tür bir kişiselleştirme, burjuvazi veya işçi sınıfı fark etmeksizin, nesnelerin seçimi ve düzenlenmesi ile inşa edilmektedir.

A History of Private Life (1991) başlıklı eserin dördüncü cildinde Michelle Perrot ve Roger Henri Guerrand, aynı yüzyılda Fransız işçi sınıfının da iç mekânı nesneler aracılığıyla kişiselleştirme eğiliminde olduklarına dikkat çekmiş ve nesneler dünyasına yönelik ilgiye burjuva pratiklerinin dışında da rastlanabileceğini şu alıntıyla ortaya sermişlerdir:

“1830’larda Agricola Perdiguier (takma adı Avignonnais-laVertu’ydu) Paris’in Saint Antoine banliyösünde sefil bir kulübede yaşıyordu. Zemin kötü döşenmişti ve tavan kır evlerinde olduğu gibi kaba yontulmuş siyah kirişlerle destekleniyordu. Ancak oda ‘neşeli bir hava veren duvar kağıdıyla’ dekore edilmişti. Pencereler ‘sarmaşık asmalarının yapraklarının görülebildiği muslin perdelerle’ kapatılmıştı. Her ne kadar Agricola Perdiguier’in dünyasındaki neredeyse her şey itici ve nefret dolu olsa da eve döndüğünde sanki başka bir dünyaya giriyormuş gibiydi.” Perrot ve Guerrands, (1991, s. 354).

Perrot ve Guerrand burjuva pratiklerine yeniden odaklandıklarında, Paris burjuvazisinin iç mekânlarının çıplak yüzeylerden kaçınarak çeşitli nesnelerle doldurulmasının, Paris sokaklarının şiddet ve tehlikelerinden sembolik olarak korunma ve aynı zamanda yoksulluğun izlerini gizleme amacı taşıdığını ortaya sürmüşlerdir. Bu yaklaşım, iç mekânın bir tür koruma kalkanı olduğu ve sosyal statüyü gizleyen ya da belirten bir gösterge olarak işlev gördüğünü savlamaktadır.

İz bırakma kaygısından hareketle nesnelere sahip olma arzusu, iç mekânı modern bir yaşam ve teşhir alanı haline getirme çabasıyla birleştiğinde, kaçınılmaz olarak alışveriş eylemini modern kent deneyiminin bir parçası haline getirmiştir. Alışverişin bireysel kimlik inşası ve sosyal statü göstergesi olarak önem kazanması, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar evsel alanla özdeşleştirilen kadınları bu yeni deneyime dâhil etmiş ve bu durum, özellikle kadınlar için kamusal alanda yeni bir varoluş biçimi ve özgürleşme aracı olarak işlev görmüştür (Watson, J. 1998). Bu süreç, kadınların toplumsal rollerini yeniden tanımlamalarına ve kamusal yaşamda daha aktif bir rol üstlenmelerine olanak sağlamıştır (Peiss, 1991).

Tarih boyunca “ev hanımlığı” görevini üstlenen kadınlar, bu dönemde, iç mekânları modaaya uygun bir biçimde düzenleme ve evlerini konforlu bir “sığınak” olarak tasarlama gayreti içerisinde olmuşlardır. Orta sınıfa mensup kadınlar, sosyal statüyü yansıtan mekânların giderek daha fazla önem kazandığı ve toplumsal baskının sanatsal bir ev ortamı yaratma yönünde eğilim gösterdiği bu dönemde, moda kurallarını takip etme ve bu kuralları hem giysilerine hem de yaşadıkları evsel alanlara uygulama becerisini geliştirmişlerdir.³² (Watson, 1998; Sparke, 2008).

Modanın kuşatan etkisi ve iç mekânı kişiselleştirilmiş bir alan olarak kurma arzusu kadınların tüketim yoluyla “zevk” dünyasına katılma imkânı sunmuştur. Satın alma eyleminin yanı sıra görmenin ve görülmenin, nesneler ve insanlar arasında gezinmenin ve etkileşim kurmanın hazzı da giderek önem kazanmıştır. Mağazalar kadınların

³² On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ve yirminci yüzyılın ilk on yıllarında modayı modernliğin tanımlayıcı bir bileşeni olarak gören bu anlayış Charles Baudelaire, George Simmel ve Walter Benjamin gibi birçok yazar ve teorisyenin dikkatini çekmiştir. ‘Modern olmak’ ile ‘modaya uygun olmak’ arasındaki yanılısamalı yaklaşmanın sonucunda sadece modaya uygun giysiler giyiyor olmak değil, evin içinde ve dışında modaya uygun iç mekânlarda yaşamak ve bu iç mekânlarda görülmek de aynı derecede önem kazanmıştır (Sparke, 2008). Bundan böyle iç mekân, modern kimliklerin yaratılmasında kilit bir rol oynayacaktır.

kamusal alana girmekte özgür oldukları ve aynı zamanda sunulan yeni ürünlerin tüketimini teşvik eden, arzu uyandıran, lüks bir dünya iken dönemin orta sınıf Viktoryen evleri modern kadının öznelliğinin büyük ölçüde müzakere edildiği, moda anlayışlarının sergilenebildiği ve “dekoratör” olarak yeni rolleriyle kendilerini ifade edebildikleri bir mekân haline gelmiştir (Sparke, 2008).

Bu yüzyılda kadınlar, domestik kodların sınırlamalarına rağmen, kendi modern kimliklerini oluşturma yolunda önemli adımlar atmışlardır. Amerika’nın ilk dekoratörü olan Elsie de Wolfe, modern kadınların kimlik arayışında iç mekânın önemini anlayan öncü isimlerden biri olmuş, kadın müşterileri için sosyal statüden ziyade kişisel kimliğin ön plana çıktığı özel yatak odaları tasarlamıştır. İç mekân kadınların kendi özellikleri ve modern dünyayla ilişki kurmalarını sağlayan bir araca dönüşmüştür (Lewis, 2010; Sparke, 2003). Bedenin etrafındaki malzemeler ve uzamsal katmanlar olarak iç mekân, modern öznelerin benliklerini şekillendirmelerine yardımcı olmuş, aynı zamanda bireylerin moderniteyle olan ilişkilerini görsel, maddesel ve mekânsal düzeyde ifade eden bir alan haline gelmiştir.

Evsel mekâna (*domestic space*) sıkışmış olan kadınlar alışveriş için evlerinden çıktıkça kendilerini hem tüketici hem de ev hanımı olarak yeniden tanımlamışlar ve böylece kente ve kamusal yaşama ilişkin mekânsal pratiklerde yaşanacak radikal değişimlerin kapısını aralamışlardır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren orta sınıf kadınlar alışveriş yapmak için günden güne daha fazla oranda kamusal alana girerken, özel alan ile kamusal alan arasında köprü görevi görmüşlerdir. Kadınların domestik ev içi mekânları, alışveriş yolculuklarında onlara eşlik etmiş, garda oturdukları bekleme salonları, seyahat ettikleri tren vagonları, çok katlı mağazalar, çay salonları, kulüpler, kafeler, restoranlar, oteller ve tiyatrolar “evden uzak ev” (*home away home*) anlayışıyla tanıdık “ev içi” mekânlar gibi tasarlanmaya başlanmıştır (Sparke, 2008). Bu mekânlar, evin sıcaklık hissini ve kamusal alanın sosyal etkileşim olanaklarını bir arada sunarak, *urban interior* kavramının teorik çerçevesini şekillendiren özel-kamusal mekân geçişliliğinin temelini oluşturmuştur.

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreği ile yirminci yüzyılın ilk yılları, kitle iletişim araçlarının tüketici davranışları ve iç mekân dinamikleri arasındaki etkileşimleri şekillendirdiği alternatif iletişim yollarının ortaya çıkışına tanık olmuştur. Litografi ve

fotoğrafçılığın ilerlemesi, iç mekânların iki boyutlu görselleştirmelerin üretimini ve bu temsillerin çoğaltılmasını kolaylaştırmıştır. Bu gelişmeler, mekânların görsel olarak kaydedilmesi ve yayılmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. İç mekânlar ise dekorasyon dergilerin sayfalarında tasvir edilen, arzu uyandıran stillerden oldukça etkilenmiştir (Watson, 1998). Bu dergiler, estetik ve fonksiyonel açıdan iç mekân tasarımını yönlendiren, aynı zamanda bireylerin kişisel ve toplumsal kimliklerini ifade etmelerine olanak tanıyan içerikler sunmuşlardır. Böylece evsel iç mekân, kendini kamusal alanda teşhir etmenin alternatif bir yolunu bulmuştur. Bir zamanlar “özel” (*private*) ve “mahrem” olan iç mekân, gün geçtikçe daha fazla oranda kamusal mekâna sızmış ve görünür hale gelmiştir (Colomina, 2011).

Dergilerdeki, kataloglardaki ve diğer basılı materyallerdeki görsellerin yanı sıra sergi ve ticaret fuarlarındaki “oda” reproduksiyonları ile teşhir edilen evsel mekânlar arzu uyandırmış ve tüketicileri yeni bir döşeme ya da mobilya satın alarak modaya uygun iç mekânlarını inşa etmeye teşvik etmiştir. On dokuzuncu yüzyılda yaşanan sosyo-ekonomik dönüşüm ve tüketim kültürü içinde şekillenen modern yaşam tarzı kitlesel tüketim ve iç mekân arasında yeni ve yakın bir ilişki geliştirmiş ve evsel iç mekânı kitlesel bir tüketim nesnesine dönüştürmüştür. Çeşitli stilistik kodlarla moda ve ticaret dünyasının ilgi alanına girmeye başlayan iç mekân, zamanla modern bir sanat biçimi olarak tanımlanmaya başlamış, modern değerlerin aktarımı için bir araç ve çok geçmeden de “arzu nesnesi” haline gelmiştir (Sparke, 2008).

On dokuzuncu yüzyılın son on yılları ve yirminci yüzyılın ilk on yılları, önemli sayıda kadının ofislere girmelerine tanıklık etmiştir (Peiss, 1991). Kadınların iş dünyasına girişleri, moderniteyi kucaklamalarının en dramatik yollarından biri olmuş, deneyimledikleri kimlik değişiminin aniliğini yumuşatmanın bir yolu olarak, ev içi unsurları çalışma alanlarına taşımışlardır. Bu yeni iç mekânlar, “evden uzak ev” olarak kamusal yaşama entegre edilmiş ve kadınların moderniteyle etkileşiminde kilit rol oynayan ‘evcilleştirilmiş kamusal alanlar’ ağının bir parçası haline gelmişlerdir. Benjamin’in de gözlemlediği üzere, özel ve kamusal alanlar arasındaki güçlü ayrım, neredeyse şekillendiği anda erimeye başlamıştır (Sparke, 2008).

Böylece, modern iç mekânın kamusal yüzünün, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ticaret, kültür, iş ve kamusal boş zamanların yeni iç mekânlarında

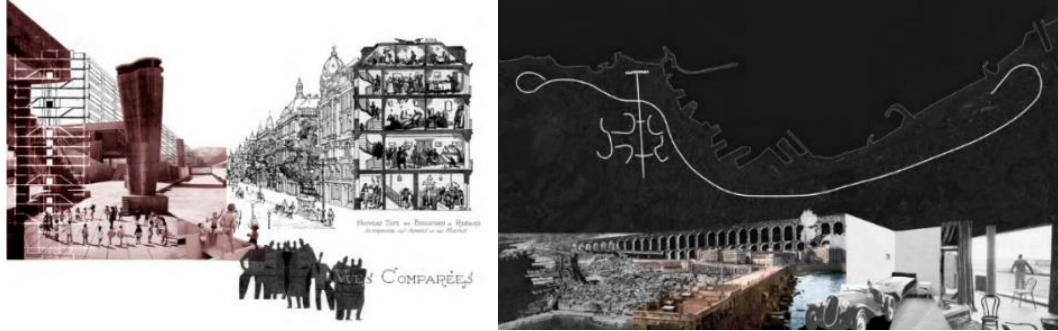
şekillenmeye başladığını söylemek mümkündür. Bir dizi yarı-kamusal ve kamusal alanda yeniden üretilen “ev gibi” kamusal iç mekânlar tutucu Viktorya döneminin evsellik özelliklerini ödünçlenmişlerdir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı boyunca ev içi mekân giderek kamusal alana sızarken, yirminci yüzyılın ilk yıllarında kamusal iç mekânları evsel alana çeken ters yönde bir çekim de söz konusudur.

İç mekânın evsel ve kamusal mekânlar arasındaki bu salınımı, *urban interior* kavramının teorik çerçevesini oluşturan temel bir tartışmayı başlatmıştır.

Kavramın on dokuzuncu yüzyılın Paris pasajları ile başlayan ve günümüze uzanan evrimi kamusal/özel, iç/dış, evsel/kamusal/kentsel mekânlar arasındaki geçişliliklerle belirginleşmiştir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise çeşitli bağlamlarda, farklı mekânsallıklarda ortaya çıkan yeni tür mekânsal geçişlilikler *urban interior* kavramının anlam evrenini genişleterek, güncel tartışma eksenlerine doğru taşımış ve kavramsal kadrajını yeniden biçimlendirmiştir.

Yirminci yüzyılın ortalarına doğru ilerlerken, iç mekân ve kent arasındaki ilişkilerin yeniden şekillendirilmesinde Le Corbusier’in kentsel unsurlar üzerindeki önerilerinin kilit bir rol oynadığı görülmektedir. Bu bağlamda, Patrizio Martinelli’nin “House, Street, City: Le Corbusier’s Research Towards a New Urban Interior” (2019) başlıklı makalesi dikkat çekmektedir. Martinelli, Le Corbusier’in bazı projeleri üzerinden (Rue Corridor, Dom-ino, Redents ve Immeuble Villa) iç/dış, sokak/bina ve kamusal alan/evsel alan arasındaki yeni ilişki türlerini nasıl tanımladığını incelemiş, bir dizi kolaj aracılığıyla, Le Corbusier’in kentsel bağlam ve iç mekân arasında kurguladığı mekânsal ilişkilerin izini sürmüştür (Şekil 2.7). İz sürdüğü bu çalışmalardan biri Le Corbusier’in Cezayir şehri için 1932 yılında tamamladığı *Plan Obus* önerisidir. Le Corbusier, bu proje kapsamında kentin bazı unsurlarını binanın içine taşıyarak yeni bir mekânsal öneri sunmuştur. *Plan Obus*’ta, kentsel bir koridor olarak tasarlanan çatılarda yaya caddeleri oluşturulmuş ve çeşitli kamusal alanlar tasarlanarak kentsel yaşamın parçaları yapı tipolojisine entegre edilmiştir (Şekil 2.7, sağda). Kentsel yaşamın, bu tasarımda kıvrımlı ve uzun bir cephe boyunca yer alan şeffaf yüzeyler, sundurmalar, asma bahçeler ve dinlenme alanları arasında geçmesi öngörülmektedir. Şeffaflıklar, açıklıklar ve boşluklar ile şekillendirilen bu cephe önerisi, iç mekânla hem fiziksel hem de niteliksel düzeyde temas sağlayarak, on dokuzuncu yüzyıl şehirlerinde

bireylerin özel yaşamlarını ve evsellik unsurlarını gizleyen geleneksel cephe anlayışlarından belirgin şekilde ayrılmakta ve farklılaşmaktadır. (Şekil 2.7, solda).

Şekil 2.7 Martinelli (2019) tarafından hazırlanmış, kentsel unsurlar ile iç mekânlar arasındaki değiş-tokuşları proje çizimleri üzerinden aktaran kolajlar

Plan Obus, Rue Corridor, Dom-ino, Redents ve Immeuble Villa projelerinin çoklu tipolojik varyantlarıyla iç/dış ve kamusal/özel mekânlar arasındaki yeni ilişki biçimlerinin keşfedilmesine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla, yirminci yüzyıl başlarında ortaya çıkan ve rasyonel yaklaşımlarla radikal dönüşümler yaratan modern mimarlık hareketlerinin *urban interior* kavramının mekânsal tezahürlerini incelemek için potansiyel üretim biçimlerine -fiziksel, biçimsel ve mekânsal- dair önemli ipuçları sunduğu söylenebilmektedir.

Tüm bu gelişmelerin sonucunda 1950’li yıllara gelindiğinde, iç mekân herhangi bir fiziksel sınırlama gerektirmeksizin derinlikli bir kavramsal boyutla ortaya çıkmaya başlamıştır (Leveratto, 2019). Yirminci yüzyılın önde gelen mimarlık kuramcılarından Bruno Zevi’nin *Architecture As Space* (1948) başlıklı eseri, mimarlık ve şehircilik tarihinde iç mekânı merkezi bir konuma yerleştirmiş ve iç mekân tüm tasarımların yaratıcı çekirdeği ve nihaî nedeni olarak değerlendirilmiştir. Giulio Carlo Argan gibi teorisyenler ve tarihçiler, iç mekânı duvarlarla sınırlandırılmış, dış’tan ayrılan bir mekân olarak değil, daha çok “varlığın temel boyutu” olarak tanımlayarak “içsellik” (*interiority*) konusunu topolojik bir seviyeden varoluşsal bir düzleme taşımışlardır. Bu dönem, iç mekân hakkında daha derinlikli ve spekülatif tartışmaların yapıldığı bir dönemin başlangıcına işaret etmektedir.

İç mekânla ilgilenen disiplinler -tasarım disiplinlerinin yanı sıra kent coğrafyası, beşerî bilimler ve çeşitli sanat alanları- farklı ölçek ve perspektiflerde çeşitli açılımlar üretirken, aynı dönemde gerçekleştirilen mimari ve kentsel çalışmalar da kentin “insan” boyutuna odaklanmıştır. Bu süreçte, içsellik kavramı hem sembolik hem de düşünsel düzeyde varlığını sürdürmüş (Leveratto, 2019) ve “yaşanabilirlik” duygusunun yapılandırılmasında kilit bir rol oynamıştır.

Bu eğilim, Hollandalı mimar Aldo van Eyck’in Amsterdam’da çeşitli çocuk oyun alanlarına yönelik geliştirdiği projeler üzerinden de gözlemlenebilmektedir. Aldo van Eyck kentsel tasarıma “içselleştirme” süreçleri yoluyla yaklaşmayı önermiştir. Ona göre mimari tasarımın görevi “hem dışarıda hem de içeride iç mekânların yaratılması”dır. Dış mekân, insan yapımı çevrenin oluşumunu yönlendiren ve şekillendiren unsurları belirleyen bir faktör, içselleştirilerek yaşama uygun hale getirilmesi gereken bir yerdir (van Eyck, 1960, s. 238).

İç mekân kavramını pozisyonel bir durumdan çıkarıp insanlar tarafından deneyimlenen, kullanılan ve sürekli olarak dönüştürülen bir ortama karşılık gelecek şekilde kullanan van Eyck, *urban interior* kavramına doğrudan değinmese de düşünsel olarak bir yakınlık kurmaktadır. Bu bağlamda, takip eden on yıllarda *urban interior* kavramına temas edecek tasarım araştırmalarının genişlemesi şaşırtıcı değildir.

1960’lı yıllarda mekân planlamasında belirgin bir değişim yaşanmış, sanatsal ve estetik kriterlerden çok sosyal kullanım pratiklerine odaklanan bir eğilim ön plana çıkmıştır. Bu dönemde, mekân tasarımında sosyal ve kültürel boyutların öne çıkmasına olanak tanıyan “yer yapma” (*place-making*) pratikleri, yeni bir tasarım yaklaşımının oluşumunu desteklemiştir. Savaş sonrası dönemde yaygınlaşan hümanist düşünce temeline dayanan bu yaklaşım, özellikle Jane Jacobs ve William H. Whyte tarafından geliştirilen “insan odaklı şehirler tasarlama” vizyonu ile kentsel çalışmalara yön vermiş ve sosyal angajmanlı teorik tartışmaları tasarım disiplinlerine dâhil etmiştir (Kıvılcım Sözgen, 2021).

Bu bağlamda üretilen kentsel çalışmalar, bireylerin yaşadıkları mekânı tanıma, tanımlama ve dönüştürme kapasitelerini artırmak için yeni ve etkili stratejiler aramaya başlamış ve aidiyet ilişkilerini güçlendirmeye odaklanmışlardır. Bu bağlamda üretilen

müdahale biçimleri, konvansiyonel ve stratejik planlama yaklaşımlarına karşıt olarak, daha gündelik ve basit yöntemler olarak ortaya çıkmış ve genellikle nesnelerle kurulan geçici mekânsal ilişkiler üzerine yoğunlaşmışlardır.

Yer yapma pratikleri ve taktiksel müdahaleler, çeşitli aidiyet ve sahiplenme biçimlerinin geliştirilmesine olanak tanıyarak, kentsel mekân ile içsellik arasındaki ilişkiyi incelemek için yeni bir zemin oluşturmuştur. Nitekim *urban interior* kavramının söylemsel inşasında ana damarlardan biri kentsel mekânda yer yapma pratikleri ile ilişkilendirilmiş aidiyet ve içsellik deneyimleridir (Kıvılcım Sözen, 2021).

Kent ve iç mekân arakesitinde yürütülen tartışmalar arasında öne çıkan bir diğer önemli çalışma, Amerikalı mimar Louis I. Kahn'a aittir. Türkçeye çevrilen kült konuşması "Oda, Sokak ve İnsanlığın Uzlaşısı" (1971) kapsamında sokakları "toplumun uzlaşım odası" olarak gören Kahn için sokak, tavanı gökyüzü olan bir odadır (Şekil 2.8, sağda). Ancak bu tür bir ele alışı dair ilk ipuçlarının 1452 yılına kadar geri gittiği görülmektedir. İtalyan mimar Leon Battista Alberti mimari bir proje önerisini Papa Nicholas V'e sunarken şehri, sokakları ve meydanları "büyük bir ev" olarak tanımlamış, evi, odaları ve koridorları ise "küçük bir şehir" olarak nitelendirmiştir (Alberti, 1989'dan aktaran Leveratto, 2019). Kahn'ın mimarlık edimi, mekânın temel yapı taşlarından biri olan odanın tasarımını, kentsel mekânın yapılandırılmasına yönelik bir model olarak kullanır. Bu, mimarının ve şehir planlamasının her iki düzeyde de benzer bir organizasyon ve yapılandırma gerektirdiğini ifade eder. Nitekim Kahn'a göre "mimarlık bir oda yapmak ile başlar" ve "plan bir odalar sistemine dönüşür" (Şekil 2.8, solda). Kahn için kapalı bir alandan açık bir alana geçmek, bir iç mekândan diğerine, bir binanın odasından bir "şehrin odası"na geçmek anlamına gelir.

Şekil 2.8 Louis Kahn'ın “Mimarlık bir oda yapmakla başlar” (solda) ve “Sokak Bir Odadır” (sağda) ifadelerini içeren çizimleri (Togay, 2002, s. 21 ve s. 22)

Benzer bir kavrayış, yirminci yüzyılın başlarında kentsel mekânda yaşanan içsel ve genellikle evsel deneyimlere odaklanan Benjamin'in *Pasajlar* adlı eseri bağlamında da ifade edilmişti. Uzun bir zaman diliminin ardından, iç mekân ve kent arasındaki ilişkiselliğinin tekrar oda metaforu üzerinden kurulması dikkatleri yeniden iç mekânı fiziksel sınırlarından bağımsızlaştıran bir görme biçimine çekmiştir. Bu iki yaklaşım, kent odası (*urban room*) kavramının kentsel tasarım, mimarlık ve içmimarlık disiplinlerinde geçerli bir kavramsal araç olarak tanınmasını sağlamış ve kentsel mekânlarda iç mekân üretimlerini tanımlayan ve *urban interior* kavramını biçimlendiren bir çerçeve oluşturmuştur.

Oda metaforu ve kentsel mekânın evsel unsurlarla yeniden tasarımı çabası, 1960'larda modern şehircilik ve planlama anlayışlarına karşı bir tepki olarak gelişmiştir (Merwood-Salisbury & Coxhead, 2018). On dokuzuncu yüzyıldan itibaren başlayan sosyo-kültürel ve ekonomik değişimlerle birlikte, yaşamın birçok alanında hissedilen değişim sancıları kentsel çevreye yönelik artan bir ilgiye sebep olmuştur. İnsan ölçeğini göz ardı eden ve kent yaşamını radikal bir şekilde dönüştüren modernist planlama yaklaşımı yabancılaştırıcı etkileri sebebiyle eleştirilmiş ve çözümler tarihî modellerde aranmaya başlanmıştır. Mimarlar, plancılar ve çeşitli tasarımcılar, sosyal etkileşimi güçlendirmek ve yabancılaşmış kentsel mekânı yeniden aşına kılmak üzere kentsel mekânı evsel unsurlarla ve iç mekân terimleriyle ilişkili olarak tasarlama eğilimi göstermişlerdir (Kıvılcım Sözgen, 2021).

Bu dönemde, New York'taki bir dizi “cep park” sosyolog William H. Whyte’in dikkatini çekmiş ve bu parklar “kent salonu” (*urban living room*) fikrinin öne çıkmasında önemli rol oynamışlardır. White içsellikğin temel niteliklerini 1967 yılında hayat bulan New York Paley Park'taki gözlemleri üzerinden tartışmaya açmıştır (Merwood-Salisbury & Coxhead, 2018). Cadde omurgasına eklemlenen bir boşlukta yer alan Paley Park, onu üç yönde çevreleyen düşey yüzeyler ile kuşatılmış durumdadır. Bu kentsel boşluk, caddeyi seyir kadrasına almakta ve kentle olan mekânsal ve görsel bağlantılarını sürekli olarak korumaktadır. Parkta yer alan akasya ağaçları, su duvarı ve diğer peyzaj unsurları caddede yürüyen herhangi biri için parka doğru, duysal ve bedensel bir yönelim ve yakınlaşma sağlamaktadır. Öğle aralarında, kahve molalarında, ya da mesai saatleri arasında kısa molalar için yoğun olarak kullanılan bu kamusal mekân, aitlik ve güvenlik hissi sağlayarak, kentsel içselliği (*urban interiority*) hem mekânsal hem zamansal olarak sürekli olarak yeniden üretmektedir (Şekil 2.9).

Şekil 2.9 Paley Park, New York (Fotoğraflar: Eugene Kuo, URL 11)

Whyte'in bu yaklaşımının, yaklaşık kırk yıl sonra bile etkisini hâlâ sürdürdüğü gözlemlenmektedir. İsviçre'nin St. Gallen şehrinde Carlos Martinez Architekt tarafından 2004 yılında tasarlanan *Stadtlounge*, kentsel mekânda içselliği üretmek amacıyla benzer bir tasarım yaklaşımını benimsemektedir. Bu meydan tasarımı,

kırmızı halının sembolik çağrışımlarını kullanarak, boş ve kullanılmayan bir alanı “kent salonu”na dönüştürmektedir (Şekil 2.10). Bu tasarımda, kırmızı granüllü kauçuk tabakası, yaya yolları, rekreasyon ve dinlenme alanlarını kapsayan kentsel boşluğun zeminine döşenmiştir. Bu tabaka, hareketi yavaşlatarak kullanıcıların algılarını yönlendirir. Tasarım, kullanıcıların mekân üzerinde bıraktıkları izleri silmeden ve reddetmeden içsellik ve insan-merkezli yaklaşımın önemini vurgular. Bu yaklaşım, kullanıcıların mekânı aktif şekilde deneyimlemelerine ve kişisel bağ kurmalarına olanak tanır.

Şekil 2.10 Stadtlounge, St Gallen, 2004. (URL 12)

1970’li yıllara gelindiğinde, kent ve iç mekân ilişkiselinde yeni bir açılım, büyük ölçekli yapıların iç hacimlerinde kurgulanan kentsel yaşamlar üzerinden şekillenmeye başlar. Bu bağlamda, mimarlık tarihçisi Charles Rice, 1970’lerin ortalarında San Francisco, Los Angeles, Fort Worth, New York, Brüksel ve Kahire gibi şehirlerde kentsel gelişimin önemli bir parçası olarak görülen büyük ölçekli mimari yapıları ve onların atriumlarını inceler. Amerikalı mimar John Portman ile ortaya çıkan ve postmodern dönemin karakteristik unsuru hale gelen atriumlar, kentsel yaşamı iç mekânlara yönlendirme eğiliminin somutlaşmış örnekleridir. Bu üretim biçimi, *Interior Urbanism* (2016) başlıklı kitap kapsamında, Rice tarafından icat edilen “interior urbanism” kavramı altında tartışmaya açılmıştır.³³ Türkçeye “iç kentleşme”

³³ Önceki paragraflarda, iç mekânlarda kamusal yaşamın kentsel imgelerle yeniden üretilme çabasının on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru görülmeye başlandığı ve *urban interior* kavramı ile ilişkilendirildiği vurgulanmıştı. Bu bağlamda, Rice tarafından öne sürülen *interior urbanism* kavramının tam da bu mekânsal durumu karşılamak için kullanılması belirgin bir çelişkiyi işaret ediyor gibi görünmektedir.

Farklı çalışmalarda *urban interior* kavramı ile ilişkilendirilegelmiş “fiziksel sınırlarla tariflenen kapalı bir iç mekânda kurgulanan kentsel ya da kamusal yaşam” (Avrupa’da on dokuzuncu yüzyıl

olarak çevrilebilen kavram, ‘iç’ ve ‘dış’a dair deneyimlerin sürekli değişimini ve dinamizmini önelemektedir.

Portman’ın atriumları gibi iç mekânlar, kentsel yaşamı kendilerine doğru çekerlerken, aynı zamanda kentsel öğeleri de iç mekânlara taşıyarak iç ile dış arasındaki deneyimleri birleştirmektedirler. Bu tür yapılar, pasajlar ve departmanlı mağazalar gibi, kamusal mekânın ölçeğini ve biçimini alımlayarak iç mekânların kentsel mekânın bir uzantısı gibi davranmaya başlamasına öncülük etmişlerdir.

1980’lerin başı itibari ile farklı araştırma alanlarında hızla birikmeye başlayan heterojen katkılar iç mekânın ve içselliğin kentsel alandaki işlevsel rolünü sorgulamaya açmıştır. 1980’li yıllar Batı düşünce tarihinde kuşku ile hareket edilen ve modernist kanonların sorgulandığı, hatta yıkılmaya başladığı bir dönemi işaretlemektedir. İç mekân artık özerk bir alan olarak değil, mekânı içselleştirme süreçleri ile üretilen bir tasarım yaklaşımı olarak ele alınmaya başlanmıştır.

Günümüze uzanan süreçte, kentsel alanlarda iç mekân oluşturma çabaları büyük bir çeşitlilik göstermiş ve sayıları hızla artmıştır. Bu durum, birçok kentsel tasarım projesinin -kimi zaman farkında bile olunmadan- iç mekân referanslarına ve *urban interior* kavramına atıfta bulunarak tasarımlarını şekillendirmelerine yol açmıştır. Örneğin, büyük ölçekli kentsel yenileme projelerinde, Carlos Martinez ve Pipilotti Rist’in *Stadtlounge* (2004) veya Raumlabor’un *Open House* (2011) gibi projelerinde, iç mekân unsurlarının belirgin bir şekilde kullanıldığı görülürken, daha küçük ölçekli projelerde “kentsel aktivatörler”, “kentsel akupunktur” gibi farklı isimlerle adlandırılan iç mekân referanslarına sıkça rastlanmaktadır. Atelier Oslo’nun *Lanternen* (2008), Atelier Bow-Wow’un *BMW Guggenheim Lab* (2011) ve Heri ve

başlarında görülmeye başlanan departmanlı mağazalar, aynı yüzyıl başlarında Amerika’da inşa edilen Kristal Saray benzeri büyük ölçekli fuarlar, yüzyıl sonlarına doğru inşa edilen gökdelenler ve onların sokakları taklit eden lobileri gibi) Rice’in sunduğu bakışla, aslında *interior urbanism* kavramı çerçevesinde tanımlanma eğilimi göstermektedir.

Aynı mekânsal durumun iki farklı kavramla (hem *urban interior* hem *interior urbanism*) tanımlanmasından doğan çelişkinin *urban interior* kavramını ‘konvansiyonel olarak kapalılıkla tanımlanmış, sınırlarla tariflenen iç mekân’ anlayışıyla sınırlandıran bir çerçeveden kurtardığı söylenebilir. Bu kavramsal değiş-tokuş sayesinde, *interior urbanism* kavramı ‘fiziksel sınırlarla tariflenen kapalı bir iç mekânda kurgulanan kentsel ya da kamusal yaşam’ı temel bir açılım olarak sahiplenebilir ve *urban interior* kavramını sınırlarla tanımlanan konvansiyonel iç mekân tartışmalarından öteye taşıyarak özgürleştirilebilir.

Salli'nin *Flederhaus* (2011) (Şekil 2.11) üretimleri bu çalışmalara örnek sayılabilir (Leveratto, 2019). Benzer şekilde, kolektif uygulamaların ve sanatçıların katılımlarıyla gerçekleştirilen projelerde de kentsel mekânı şekillendiren iç mekân referansları sıkça kullanılmaktadır.

Şekil 2.11 Lanternen Pavyonu (URL 13), BMW Guggenheim Lab (URL 14) ve Fladerhaus (URL 15) (soldan sağa sırayla)

Bu örneklerin yanı sıra, kentsel çevrede yapısal bir unsur kullanmadan üretilen projelerin de oldukça provakatif oldukları söylenebilir. Örneğin, 2012’de Yeni Zelanda’nın Christchurch şehrinde kurulan *Dance-O-Mat* jetonla çalışan bir dans pistidir. İki yıkıcı depremin ardından kentteki yıkımın etkisiyle “Gap Filler” isimli bir kolektif, hareketli bir açık hava dans pisti olan *Dance-O-Mat*’ı oluşturmuş ve bu kurulum yalnızca nesneler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir (Merwood-Salisbury & Coxhead, 2018). Jeton haznesi ve sistemin otomasyonu için dönüştürülmüş bir çamaşır makinesi, hoparlörler, disko topu ve plastik bayraklar iç mekânı tanımlayan unsurlar haline getirilmiştir. Kentte üretilen geçici bir iç mekân ve zamansal içsellikler *urban interior* kavramı ile yakından ilişkili görünmektedir.

Kentsel mekânda nesneler üzerinden kurulan içsellik örneklerinden bir diğerine araştırmacı Gretchen Coombs tarafından üretilen “Inside Out: When Objects Inhabit The Streets” (2015) başlıklı makalede rastlanmaktadır. Coombs, kentsel mekânın anlık sürprizlerle dolu olduğunu öne sürmüştür (2015, s.90). Anlık olaylar, kentsel yaşamda sıklıkla görülmeye başlanan bir eğilimin parçasıdır; şehirler yaratıcı deneyler ve eylemler için laboratuvarlardır. İnteraktif performanslar ve katılımcı sanat eserleri aracılığıyla, birçok sanatçı kentsel kamusal alanın kullanımını yeniden düzenlemekte ve insanları şehir yaşantısını farklı bir şekilde deneyimlemeye davet etmektedir. Bu

etkileşimler, deneyimler aracılığıyla kent ile somutlaşan bir bağ kurarlar, kolektif bir şehir yaşamını canlandırırlar ve bir tür tuhaflık, tanıdıklık ve samimiyet duygusu yaratırlar. Bu çerçevede, Coombs tarafından yürütülen araştırma kapsamında elle çalışan bir dikiş makinesi ve bir daktilo farklı kentsel mekânlara yerleştirilmiştir. Evsel alanla ilişkilendirilegelmiş nostaljik nesnelerin kentsel çevreye sızmaları ve tanıdık nesnelerle karşılaşma ortamının sağlanması farklı etkileşimlerin doğmasına olanak tanımış ve bir tür içsellik durumu oluşturmuştur. Coombs'un belirttiğine göre, gündelik yaşamda iç mekânla ilişkilendirilen nesnelerle yaşanan karşılaşmalar sonucunda ortaya çıkan bu tür “müdahaleler” veya “rahatsız edici estetikler,” yabancı, oryantasyon bozucu ve düzensiz olmaları nedeniyle çağdaş dünyaya dair algımızı dönüştürürler ve kamusal alanın nasıl olabileceğine dair mevcut öngörülerimizi altüst ederler (Coombs, 2015). Bu açılım, içsellik ritim bozan bir perspektife taşınması anlamında oldukça dikkat çekicidir. Nesnelerin spekülâtif yerleştirilmeleri, şehir sakinlerine sanat- tasarım, kentsel mekân/evsel alan ve öznel/kolektif farkındalıklar arasında fenomenolojik geçişlilikler sunmaktadır (Coombs, 2015). Bu yaklaşım, karşılaşmalara dayalı, rutin ve ritimleri bozan geçici bir *urban interior* anlayışının da kapılarını aralamaktadır.

Bir başka ekseninde, sanatçı ve yarı-zamanlı akademisyen Can Altay “Transgression in and of the City” (2013) başlıklı makalesinde kentin karmaşık doğasına dikkat çekmektedir. Bu karmaşıklık yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda sosyal, siyasi ve ekonomik boyutları da kapsamaktadır. Altay’a göre, şehirdeki farklı katmanlar birbiriyle iç içe geçerek, çarpışmakta ve yeni sınırlar oluşturmaktadırlar. Günümüz şehirleri kriz ortamıyla nitelendirilebilirler ve sınırlarla doludurlar. Bu bağlamda, transgresyon (*transgression*) kavramı sınırları yeniden tanımlama potansiyeline sahip düşünsel bir araç olarak görülmektedir. Altay, bu kavramı kullanarak, Ankara’da geçici ve zamansal bir oluşum olarak değerlendirilebilecek ‘minibar’ fenomenini incelemiştir. Enformel bir oluşum olan bu açık hava barı, gençlerin alternatif gece faaliyetleri aracılığıyla oluşturdıkları geçici bir inşadır (Şekil 2.12, URL 16).

Şekil 2.12 Minibar, Ankara’da enformel bir oluşum olarak açık hava barı (Altay, 2013)

“Minibar” olarak adlandırılan bu enformel oluşum, gençlerin sosyalleşme ve gece hayatı amacıyla kentsel unsurları geçici olarak sahiplenmesiyle meydana gelmektedir. Bu geçici yer üretme pratikleri, basit kentsel unsurların bile içselliği üretme potansiyeline sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Belirli eylemler, bu kapasiteyi kentsel bağlamda anlam değişimlerine neden olacak biçimde harekete geçirmektedir. Altay, minibarı oluşturan mekânsal unsurları “tetikleyiciler” olarak kavramsallaştırmış ve bu oluşumda tetikleyiciler, alışlagelmiş mimari unsurlar değil, daha çok kaldırımlar, alçak duvarlar ve boşluklar olarak tanımlanmıştır. Söz konusu unsurlar içselliğin sınırlarının ortaya çıktığı ve kaybolduğu bir zamansallığı da açığa çıkarmışlardır. Bu vaka analizi, sosyalleşme pratikleri, marjinal eylemler ve enformel mekânsallıklar yoluyla içselliğin ve dolayısıyla kentsel iç’lerin nasıl üretilebilecekleri konusunda önemli ipuçları sunmaktadır.

2.3 Bölüm Değerlendirmesi

Genel bir çerçevede değerlendirildiğinde, ontolojik olarak kentsel mekânın ‘iç’e dönüşümünü temel alan ve söylemsel inşasını bu kavrayış üzerinden kuran *urban interior* kavramının modern kent ve modern kent yaşamının sürüklediği sorunlara karşı bir cevap arayışı olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Kavramın düşünsel arka planını oluşturan ve dolaylı olarak kavramsal kadrajını şekillendiren bu akademik yazın, *urban interior* kavramının doğrudan kendisini, içeriğini ve yöntemini hedef almasa da olası açılımlarını ve perspektiflerini genişletmektedir.

On dokuzuncu yüzyıldan başlayan ve günümüze dek uzanan bu uzun süreç, aynı zamanda iç mekânın kamusal mekân ve özel mekân (çoğunlukla evsel alan) arasındaki çift yönlü hareketini temel alan karşılıklı dönüşüm süreçlerine de işaret etmektedir. İç mekânı yalnızca “özel yaşamın sürdürüldüğü fiziksel bir kapalılık” ile tariflenen bir alımlayıştan uzaklaştıran bu süreç, mekânı katı sınırlarla tanımlayan kavrayışta bazı çözümlere de tanık olmuştur. Bu başlık, tarihsel bir perspektifte kamusal mekân ve özel mekân ilişkiselliğindeki kavramsal ve mekânsal yer değişimlerini mercek altına almış ve mekâna dair tanımlanagelmiş katı sınırları bulanıklaştıran bir sürecin *urban interior* kavramının tarihsel arka planını oluşturduğunu ortaya koymuştur.

Ancak yapılan araştırmalar, mekânsal geçişlilik ve sınır aşımı üzerinden teorik çerçevesini oluşturmaya başlayan *urban interior* kavramının tarihsel arka planındaki tartışmaların kamusal mekân-özel mekân inversiyonları ile sınırlı olmadığını, kavramın ortaya çıkış koşullarını üreten iç mekân ve içsellik tartışmalarının da ayrı ayrı eksenlerde incelenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla, bu karmaşık ilişkiyi daha derinlemesine inceleyen ve özelleşen yeni bir bölümün gerekliliği kaçınılmaz hale gelmiştir. Bir sonraki başlıkta iç mekân ve içsellik üzerinden açılacak tartışma eksenini, iç mekânı fiziksel bir varoluş biçiminden kurtaran ve *urban interior* kavramının ortaya çıkış koşullarını hazırlayan tarihsel bir inceleme sunmaktadır.

BÖLÜM ÜÇ

İÇ MEKÂN KURAMININ TARİHÇESİ VE PARALEL BİR OKUMA OLARAK İÇSELLİK TARTIŞMALARI

İç mekân ve onu yapılandıran bir olgu olarak içsellik, tarihsel süreçte çeşitli kültürel ve sosyal bağlamlarda farklı anlamlar edinmiş ve bu süreç, günümüzdeki kavrayışımızı biçimlendiren çok katmanlı ve disiplinlerarası bir anlatının oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Çalışmanın bu bölümünde, içselliği anlamamanın farklı yollarını inşa etme hedefinde, iç mekânın tarihsel okumaları ile birlikte içselliğin evriminin ortaya çıkışındaki kilit anları saptamak, çeşitli akademik disiplinlere dağılmış olan katkıları bir araya getirmek amaçlanır.

Çalışma kapsamında içsellik, fiziksel kapalılığı ya da kuşatılmışlığı aşarak iç mekân tanımını genişleten düşünsel bir kavram olarak ele alınır. Bu kavram, iç mekânı yeniden düşünmek, tezin ana sorunsalı olan kentsel içsellik olgusunu tartışabilmek ve güncel spekülasyon ortamına daha kapsamlı katkılarda bulunabilmek için gerekli tarihsel çerçeveyi ve teorik arka planı şekillendirir.

Diğer taraftan, “evsellik” (*domesticity*) kavramı baskın bir karakterizasyon olarak içselliği tanımlamaktadır ve mevcut alanyazını evselliğin içselliği tanımlayıcı konumunu aşmak üzere çok az şey söylemektedir. İç mekânı ve içselliği kendi içkin düzlemlerinde yeniden düşünmek üzere tartışmayı açan bu bölüm, içsellik olgusunun “evsellik” kavramının ötesine geçerek farklı açılımlarını keşfetmeyi ve kavramın fenomenolojik, ontolojik ve duygulanımsal açılımlarla olan temasları aracılığı ile diğer olasılıklarını ve potansiyellerini açığa çıkarmayı amaçlamaktadır.

3.1 İç Mekânın Tarihsel Anlatısı

İç mekân ve içsellik kavramları zaman içinde çeşitli kültürel ve sosyal bağlamlarda farklı anlamlar kazanmış ve bu süreç günümüzdeki anlayışımızı biçimlendiren çok katmanlı ve çok sesli bir tarihsel anlatıyı da şekillendirmiştir.

Disiplinlerarası kavramlar olarak “iç mekân” (*interior*) ve “içsellik” (*interiority*) mimarlık, psikoloji, sosyoloji ve felsefe gibi alanlarda ortak bir zemin bulurlar ve bu kavramlar, her bir disiplinin kendi perspektifinden ele alındığında değişen anlamlar ve açılımlar sunarlar. İç mekân (*interior*) ve içsellik (*interiority*) sözcüklerinin tarihyazımları, bilgiyi hem bağlamsallaştırabilecek hem de çerçeveleyebilecek tutarlı, bütüncül bir anlatı oluşturabilmek üzere sanat tarihi, mimarlık tarihi, tasarım tarihi gibi çeşitli tasarım tarihi araştırmalarına ya da edebiyat, psikoloji, felsefe ve beşerî bilimlerin alanında üretilmiş basılı yayınlara sıkça başvurur. Bu noktada, makaleler, eleştirel incelemeler, araştırma dokümanları ve görsel belgeler gibi çeşitli içerikler iç mekânın ve içselliğin tarihsel bağlamını keşfetmek için oldukça geniş bir araştırma alanı tanımlarlar.

İç mekân ve içsellik kavramları arasındaki sıkı ilişki, onların kökenlerindeki etimolojik yakınlıktan kaynaklanır ve bu kökensel yakınlık onları birbirine bağlayan bir temel oluşturur.

Bu hedef doğrultusunda, iç mekân kavramının tarihsel gelişimini anlamak, onun etimolojik kökenlerinden yola çıkmayı gerektirir. Bu bağlamda, Charles Rice’in 2004 tarihli *Rethinking Histories of the Interior* başlıklı kitabı “iç mekân” (*interior*) kavramının etimolojik kökeninden hareketle, bu terimin tarihsel süreçteki evrimini konu alan bir tartışmayı başlatır. Rice (2004) “interior” sözcüğünün İngilizce’de on beşinci yüzyılın sonlarından itibaren kullanılmaya başlandığını ve “iç/dış ayrımını ifade etmek” veya “ruhun içsel doğası”nı tanımlamak amacıyla kullanıldığını gözler önüne serer.

On sekizinci yüzyılın başlarından itibaren “içsel karakter ve bireysel öznellik halleri”ni ifade etmek için kullanılan bu sözcük, aynı yüzyılın ortalarından itibaren “bir devletin topraklarının sınırları ve iç işleri”ni ifade etmek üzere yeni bir anlamla kuşatılır. Sözcük, ancak yaklaşık yarım asır sonra -on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren- sözlüklerde yer almaya başlar (Rice, 2004). Kelimenin güncel Oxford İngilizce Sözlüğü’nde yer alan karşılığı ise şöyledir:

"Bir binanın veya odanın içi. Özellikle sanatsal etkiye istinaden; bir binanın veya odanın içinin bir resmi veya temsili. Ayrıca tiyatrodan, bir binanın veya odanın içinden oluşan bir "set".

Amerikalı yazar ve sanat eleştirmeni Rudolph Arnheim ise İngilizce’de *interior* olarak yer edinmiş kelimenin Latince “internus” kelimesinden türediğini ve kökü “inter” olan, yani “arasında” anlamına gelen bir kelimeye dayandığına dikkat çeker. Bu kelime, aynı zamanda, “içinde”, “içeride” anlamına gelen “in” ve “intra” ön eklerini de içerir (Arnheim, 1977, s. 56). Bu noktada Arnheim, “interior” kelimesinde bir tür çifte anlam, bir gerilim, bir karşıtlık bulunduğunu iddia eder. “Interior” bir yandan, bir çerçeve ile sınırlanabilen bir alanı (kapsayıcı olarak mekânı) ifade ederken, öte yandan kelimenin “arasında” anlamına gelen Latince kökü dolayısıyla “unsurlar ve parçalar arasındaki ilişki”yi vurgular. Burada, şeyler arası gerilimler, uzaklıklar ve konumlanmalar üzerinden tanımlanan bir mekân söz konusu olur (Arnheim, 1977; aktaran Martinelli, 2020). *Interior* kelimesinin, ayrıca, Latince “includo” kelimesi ile de etimolojik bir yakınlık içerisinde olduğu görülür. *Includo* sözcüğü “sınırlama eylemi ile çevreleme ya da kuşatma” anlamına karşılık gelmektedir.

Epistemolojik kırılmalarla birlikte, iç mekânı ‘dış’ın karşıtı bir alımlayıştan kurtarıp, onun kavramsal derinliğini keşfetmek ve yeni bir içsellik paradigması oluşturmak üzere temel kavramsallaştırmalardan biri “içsellik” (*interiority*) olgusunun açtığı yeni düşünme düzlemi olmuştur. İçsellik olgusu, Kartezyen çerçevelerin ve düalitelerin ³⁴ ötesine geçen bir perspektifte, iç mekânın katmanlaşmış bilgi katmanlarını açığa çıkarmak için özgün bir kavramsal çerçeve sunmaktadır.

³⁴ Düalizm, temel olarak, şeyleri iki karşıt ilkeyi öne sürerek tanımlama ve açıklama eğilimindedir. Bir terim, düalist düşünce sisteminde ancak karşı konumuna yerleştirilen diğer şeye atıfta bulunularak açıklanır ve her terim ‘ne’ ise ‘o’ olmak için gerekli bir koşul olarak karşıtını gerektirir (Fung & Jackson, 1996; aktaran Kıvılcım Sözgen, 2024).

Tarihsel kökeni on sekizinci yüzyılda Aydınlanma felsefesi ile başlayan düalist düşünce formu yaklaşık bir asır sonra modern kültür ile düşüncenin neredeyse her alanına sızmaya başlamıştır. Günümüz mimarlık ortamında iç mekân üzerinde etkilerini hala hissettiğimiz düalist kavrayış iç mekân bilgisini ve kavrayışını kuşatmış durumdadır. İç ve dış arasındaki ayrım, bir dizi üst üste binen söylemsel katmanlarla iç-dış düalitesine dönüşmüş ve iç mekân bilgisi üzerinde egemen bir anlatıya dönüşmüştür. “Güvenli iç” ile “tehlikeli dış” kavrayışı etrafında şekillenen söylem birlikleri, iç mekânın tarihyazımında belirgin bir rol oynamıştır.

Ancak kategorilere ayırma eğilimi ‘iç’ ve ‘dış’ olarak karşıt pozisyonlara yerleştirilen her iki tarafın birbirinden ödünçlendiklerini geri planda bırakması ve kendilerine içkin, özgün niteliklerini sığ bir karşıtlık ilişkisi içinde silikleştirmesi sebebiyle eleştirinin merkezi olmuştur.

“İçsellik” kelimesi *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*’nde “içsel olma durumu” ifadesiyle tanımlanmaktadır. Bu terim, bir şeyin içsel niteliğini veya durumunu belirtmektedir. Örneğin, bir fikrin içsel doğası veya bir duygunun içsel kökeni gibi ifadeler üzerinden düşünüldüğünde, “içsellik” sözcüğü “şeylerin içkin nitelikleri ile tanımladıkları durumlar” olarak tanımlanabilir.

Oxford İngilizce Sözlüğü’nde (2024) ise kelimenin iki farklı anlamına rastlanılır:

(i) *iç mekânda olma niteliği ya da durumu* (the quality or state of being interior or inward)

(ii) *iç karakter veya doğa; içsel bir öge* (inner character or nature; an inner element)

Oxford İngilizce Sözlüğü’nde içselliği tanımlayan ilk ifadenin, yani “iç mekânda olma niteliği ya da durumu”nun fiziksel bir parametreye doğrudan işaret etmeyen, ancak yine de bir iç mekân koşulunda bulunma durumuna karşılık geldiği görülür. İkinci karşılığın- “iç karakter veya doğa; içsel bir öge”- ise şeylerin iç karakteri veya doğasına karşılık gelecek şekilde tanımlandığı ve birey bağlamında düşünüldüğünde duyguları, düşünceleri, değerleri, inançları ve motivasyonları gibi kendinde olan, içsel özellikleri kapsadığını söylemek mümkün olur. Bu açılımın genellikle bir kişinin kimliğini ve davranışlarını şekillendiren derin ve özünde olan değişmez özellikleri vurguladığı söylenebilir ki bu karşılığın TDK’de yer alan açılım ile örtüştüğü açıkça görülür.

Ancak, iç mekânın ve içsellik sözcüklerinin anlamsal dünyasını keşfetmek için sadece sözlük tanımlarına başvurmanın yetersiz olduğu açıktır. Çünkü bir sözcüğün anlamı, sadece dilbilgisel tanımıyla sınırlı değildir. Anlam, o kelimeyi kullanan, dönüştüren ve işleyen toplumun kültürel, tarihsel ve sosyal bağlamlarının sonucu ürünüdür.

Bu ekseninde, alanyazında yapılan taramalarda dahi, her iki sözcüğün kimi zaman birbirini ile örtüşen, kimi zaman birbirinden bağımsız farklı bilgi katmanlarıyla

şekillendikleri görülebilir. Bu nedenle, iç mekân ve içsellik sözcüklerin kavramsal derinliğini keşfedebilmek için tarihsel bağlam içinde nasıl değiştiklerini anlamak gerekir. Bu doğrultuda, iç mekânın ve içsellik kavramının evrimi, geçmişten günümüze sosyal, kültürel ve felsefi değişimlerle birlikte değerlendirilmelidir. Bu tür bir döküm, kavramların algılanma biçimlerini, zihniyet tarihi içindeki kullanımlarını açıklığa kavuştururken, aynı zamanda günümüz mimarlık ortamında da içsellik kavramının oynadığı rolleri değerlendirme imkânı sağlar. Ancak bu şekilde, iç mekân ve içsellik kavramlarının gelecekteki potansiyelleri üzerine kurulacak bir projeksiyon ortamı mümkün olabilir.

İç mekân ve içsellik kavramlarının tarihsel anlatılarına bakıldığında, araştırmaların büyük bir kısmının, her iki kavramın kökenlerini değişik dönemlere dayandırdıkları görülür. İç mekân kavramının kökenleri genellikle antik döneme kadar uzanırken, içsellik kavramı modern felsefe ve psikolojinin doğuşuyla daha sıkı bir şekilde ilişkilendirilir ve geriye doğru kökenleştirilir. Bu farklı köken inşaları ve disiplinlerarası bağlamlar, iç mekân ve içsellik kavramlarının anlamlarının ve kullanımlarının çeşitliliğini de ortaya serer. Örneğin, Mario Praz'ın *An Illustrated History of Interior Decoration: From Pompeii to Art Nouveau* (1964) başlıklı kitabında iç mekânın ilk örneklerinin Antik Roma'da başladığı savunulurken, Charles McCorquodale'ın *The History of Interior Decoration* (1983) başlıklı çalışmasında ilk iç mekânların Antik Yunan ve Roma dönemlerine kadar uzandığı öne sürülmektedir. Diğer yandan, Robbie Blakemore, *History of Interior Design and Furniture: From Ancient Egypt to Nineteenth-Century Europe* (1997) başlıklı çalışmasında iç mekânın ilk izlerini eski Mısır'a kadar sürmektedir.

Diğer taraftan, güncel araştırmaların bazılarının her iki kavramın kökenini Paleolitik Çağ'daki mağara yerleşimlerine kadar götüren sanat tarihi geleneğini benimsedikleri görülmektedir. Bu kapsamda, akademisyen ve yazar John Pile *A History of Interior Design* (2000) başlıklı kitabında iç mekân tasarımının tarihini ve iç mekânın kökenini daha gerilere uzatarak, Antik Yunan ve Antik Roma'dan Paleolitik Çağ'ın mağara yerleşimlerine doğru genişletmiştir. Pile, iç mekân tasarımının evrimini antik çağlardan modern döneme kadar geniş bir zaman diliminde incelemiş, Horst Woldemar Janson ve Ernst Gombrich gibi sanat tarihçileri tarafından oluşturulan anlatı

izleğini takip ederek, Altamira, Lascaux ve Chauvet gibi Paleolitik Çağ mağara yerleşimlerinin iç mekân kavramsallaştırmalarının evrimini oluşturan “ilk sığınaklar” olduklarını öne sürmüştür. Bu mağaraların içinde bulunan duvar resimleri, dönem insanların bu mağaraları kullandıklarına dair açık işaretler sunmaktadır. Ancak Pile, bu resimlerin mağaraların barınaklar olarak kullanıldıklarına dair kesin birer kanıt olamayacaklarını da belirtir. Benzer bir kökenleştirme yaklaşımına, Stanley Abercrombie ve Sherrill Whiton tarafından yazılan *Interior Design and Decoration* (2008) başlıklı kitapta da rastlanır. Whiton’un klasik metnini gözden geçirerek yenilediği bu çalışmasında Abercrombie, Paleolitik Çağ’ın bu mağara yerleşimlerini tarihteki ilk iç mekânlar olarak konumlandırır. Paleolitik Çağ’da mağara duvarları Homo Sapiens için sadece koruma sağlamamış, aynı zamanda hayatın devamı için önemli olan estetik ve ruhsal işlevleri de yerine getirmiştir. Mağara duvarlarında görülen detaylı hayvan tasvirlerini anlamak üzere temel bir açıklayıcı kavramsal çerçeve sunan Darwinizm, Homo Sapiens’in, bu resimler aracılığıyla sembolik düşünce geliştirmenin bir yolunu bulduğunu düşündürmektedir (Petit, 2019). Mağaralar insanların içsel dünyalarını dışa vurdukları, anlam arayışlarını ve ruhsal bağlantılarını pekiştirdikleri yerler olarak ele alındığında, ilk içsellik deneyiminin tam olarak burada başladığını söylemek mümkün olmuştur. Böylece, içselliği iç mekân ile çakışık bir düzlemde kavrayan John Pile (2000), Daniel J. Huppatz (2012) ve Sven Ouzman (2005) gibi isimler Paleolitik Çağ mağaralarını insan bedeninin deneyimlediği ilk iç mekânlar ve içselliğin ilk ortamları olarak değerlendirmişlerdir.

Ouzman (2005), mağaralarda yaşanan içsel deneyimlerin yalnızca mağara duvarlarına yapılan resimlerle sınırlı olmadığını, bunun yanı sıra mağaranın akustik özellikleri, ses olayları ve dokunma duyularının da bu deneyimlere dâhil olduğunu ifade etmektedir. Mağaranın maddesel-olmayan (*immaterial*) ve atmosferik fenomenleri çeşitli duyularla inşa edilmişlerdir (Huppatz, 2012). Farklı duyusal deneyimler, herhangi bir mekânının sunduğu içsel derinliği ve karmaşıklığını anlamak için bir araştırma ve keşif alanı sunmaktadır. Bu yaklaşım, mağarayı yalnızca ilk insanların yaşadığı birer boşluk olarak değil, aynı zamanda onların müdahaleleriyle “kutsal bir alan”a dönüştüren üç boyutlu bir alan olarak konumlandırarak, içsellik kavramının temelini oluşturmuştur.

Mağaranın duyusal bir ortam olarak fenomenolojik kavranışı, jeolojik bir boşluğu iç mekâna dönüştüren ve içselleştiren süreçleri anlamak için önemli bir başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir. Akademisyen Daniel J. Huppatz (2012) için bu uzak köken, alternatif bir iç mekân tarihinin inşa edilebileceği bir başlangıç noktasını tanımlamaktadır. Mimarlık tarihinin çıkış noktası genellikle “İlkel Kulübe” (*The Primitive Hut*)³⁵ iken, içmimarlık tarihinin çıkış noktası Paleolitik mağaralardır ve tam da bu sebeple Huppatz (2012) “içsellik” (*interiority*) olgusunun mimarlık tarihinin başlangıcından daha geriye uzandığına ve bu olgunun zaten “evsellikten” (*domesticity*) çok daha eski ve fazla bir kavram olduğuna dikkat çekmektedir. Alanyazında “evsellik” (*domesticity*) baskın bir konsepsiyon olarak içselliği tanımlayagelmıştır ve evselliğin içselliği biçimlendiren pozisyonunu aşmak üzere çok az şey söylenmiştir. Huppatz (2012) tarafından dikkat çekilen bu nokta, iç mekânın ve içselliğin evsellikten öteye uzanan açılımlarını keşfetmek üzere yeni bir perspektif sunması sebebiyle önem taşımaktadır.

İç mekânın tarihsel kökenine yönelik yapılan araştırmalar kapsamında, akademisyen Bruno Cruz Petit (2019), sıcak iklim bölgelerindeki ilk iç mekânların duvarlar olmadan inşa edildiğini öne sürmüştür. Söz konusu iç mekânlar, korunaklı bir doğal alanı, “Yaratılış” (*Genesis*) anlatısında tarif edildiği gibi bir bahçeyi andırmaktadır. Bir iç mekâna girmek, hareketli veya sabit bir eşiği geçmektir ki bu deneyim bir tür topofilidir (Petit, 2019). Bu topofili, evsellik temelli bir deneyim olabilir veya Pantheon’un iç mekânına adım atmanın psikolojik deneyimi gibi, kutsal bir anlamla kuşatılmış da olabilir. İç mekânı psikolojik ve ruhani boyutuyla ele alan bu yaklaşımın iç mekânı fiziksel bir barınma ihtiyacından psikolojik temelli bir mekânsallığa taşıdığı ve içselliği psikolojik deneyimlerle ilişkilendirdiği söylenebilir.

Alanyazında ilk ‘iç mekân’ın nerede ve ne zaman geliştiğini saptamaya çalışan çalışmalardan ayrı olarak, içselliğin tarihçesinde farklı bir başlangıç noktasına daha rastlanılır. Stanley Abercrombie ve Sherrill Whiton (2008) içselliğe dair ilk deneyimin

³⁵ Marc-Antoine Laugier, 1753’te yayımlanan *Essai sur l'architecture* (*Essay on Architecture*) adlı eserinde, mimarinin temel ilkelerini açıklamak için “İlkel Kulübe” (*The Primitive Hut*) metaforunu ortaya koymuştur. Bu metaforunda, Laugier, mimarinin en saf ve en temel formunu temsil eden bir yapı olarak basit ve ilkel bir kulübeyi mimarlığın “ideal” modelinin temeli olarak görmekte ve mimarlığın yalnızca bu basit yapıdan türeyebileceğini öne sürmektedir (Laugier, 1755).

anne karnındaki deneyim olduğunu öne sürerler. Anne karnında geçen dönem, bebeğin mahremiyet ve güven duygusu ile çevrelendiği ilk içsel deneyimini şekillendirir. Bu bakışa göre beden sınırın kendisidir ve içsellik, beden ile dışarı arasındaki mesafede tariflenir (Abercrombie ve Whiton, 2008). Anne karnındaki deneyim, içsel deneyimlerin en temel ve belirleyici olanı olarak kabul edilir ve içselliğin kökenini anlamak için önemli bir referans noktasını oluşturur.

Ağırlıklı olarak felsefe ve psikoloji gibi alanlarda kullanılan *içsellik* sözcüğünün ise alanyazındaki ilk izlerine 1700’lü yılların başlarında rastlanılır. Bu yüzyılda içsellik, genellikle teolojik bağlamdaki manevi yaşamla yakından ilişkilendirilmiştir³⁶. İçsellik ve iç mekân insan bedeninin kendi fiziksel alanı ile çerçevelenmiştir. Beden, içselliğin maddesel mekânıdır (Park, 2023). O yıllarda, ahlaki bir hakikat temelinde tanımlanan kavram, yaklaşık bir asır sonra mekânsal bir kullanım kazanacaktır (Simpson & Weiner, 1989).

İç mekânın manevi ve ruhsal boyutu, Augustinusçu “içsel dönüş” perspektifini temel alarak içsellik ve iç mekân arasındaki ilişkilerde önemli bir etkileşim alanı yaratmaktadır. Bu yaklaşım, ruhsal içselliğin Tanrı ile ruh arasındaki ontolojik yakınlıktan türetildiğini öne sürmüştür. Bu bağlamda içsellik, münzevi bir yalnızlıkta veya mahremiyet koşullarının sağlandığı inzivalarda bedensel ve ruhsal bir geri çekilme hali ile oluşmaktadır. Bu tür bir içsellik temelde bir öz-farkındalık

³⁶ Bu noktada, on yedinci yüzyıl içselliğini anlamak için Ortaçağ’a geri dönen bir parantez açılabilir. Ortaçağ’da insan bedeni, ruhun içsel varlığını koruyan veya sınırlayan bir yapı olarak görülmektedir. Papa Büyük Gregory’ye göre, “beden görünen evdir (*domus carnis*), ruh ise evin pencere veya kapılarından dışarı bakan görünmez sakini, duyulardır” (Straw, 1988, s. 129; aktaran Park, 2023, s. 27). Beden ruhun içsel varlığı ile görünmez bir çatışma halindedir. Bu düşünceye göre yalnızca Tanrı insanların gizli iç dünyasını görebilir ve anlayabilir. Beden iç dünyaya dışsaldır. Ancak Rönesans dönemi ile bu kavrayışta değişimlere tanık olunmuştur.

Ortaçağ, Avrupa’sı genellikle Feodalizm ve Skolastik felsefe ile tanımlanmakta ve Hristiyan teolojisinin egemen olduğu bir döneme işaret etmektedir. Bu kültürel ortamda beden ve ruh üzerinden belirginleşmeye başlayan iç/dış ayrımı, Tanrı’nın engin bilgi gücüne dayanarak ortaya çıkmış, hatta bu ayrım Ortaçağ kentlerinin biçimlendirilişini çok yakından etkilemiştir. Dönem kentlerini ‘dünyevi’ ve ‘kutsal’ın zıtlığı üzerinden kurgulayan bu biçimleniş Richard Sennett’in, *Gözün Vicdanı* (2019) başlıklı kitabında iç/dış ilişkiselliğinde etraflıca tartışılmıştır. Bu biçimleniş, kiliseyi kutsal atfederek güvenli bir sığınak olarak konumlandırmıştır. Bu dönemde yüceltilenler, ahlak ve onun somutlaştığı iç mekânlardır.

Rönesans dönemi ise Skolastiklerin sıkı felsefi ve dini doktrinlere olan bağlılığına karşı özgürlükçü bir düşünce tarzının yükselişine sahne olmuştur. Katharine Eisaman Maus tarafından işaret edildiği gibi, Rönesans döneminde iç ve dış varlık alanları arasındaki kavramsal ayrım, epistemolojik bir mesele olarak kaydedilmiştir. İç, ‘kişisel ve görünmez gerçeklik alanı’ olarak ayırt edilirken, dış ‘toplumsal olarak görünen şeylerin alanı’ olarak tanımlanmıştır (Park, 2023).

deneyimidir. Bu noktada, içsellikğin maddesel alanı bedendir ve mahremiyet olgusu inanç ve manevi yaşamın bir yansıma alanı olarak bedende tezahür etmektedir.

Augustinus'un Hristiyanlıkla ilişkilendirdiği "içe dönüş" düşüncesi, on beşinci yüzyılda önemli bir dönüşüme uğramaya başlamıştır. Petit (2019) *From Interior to Interiority: Locating Key Historical Moments in the Relationship between Spaces and Individuals* (2019) başlıklı kitabında, on beşinci yüzyıldan itibaren mahremiyet koşullarını üreten iç mekânın artık sadece manevi değil, aynı zamanda hedonist bir işlev gördüğüne dikkat çekmiştir. Ruhani bir bireysellik ve içsellik halinden modern öznelliğe doğru uzanan bu uzun soluklu sürecin izleri "ruhsal, manevi iç mekân"dan "hedonistik iç mekân"a geçişte gözlemlenmiştir. Modern kapitalizm ve tüketimdeki artış bu hedonistik anlayışı tetiklemiş, toplumsal değişimlerle birlikte iç mekân kavrayışını köklü bir biçimde dönüştürmüştür. Macar asıllı Amerikalı tarihçi John Adalbert Lukacs (1970, s. 623) dönemin zihniyetini ve dönüşümü şu şekilde ifade etmektedir:

"Ortaçağ insanının öz bilinci kıt olduğu için, soyluların ve kralların odaları da dâhil olmak üzere evlerinin içleri çıplaktı. Evlerin iç döşemeleri, zihinlerin iç döşemeleri ile birlikte ortaya çıktı."

Lukacs'ın ifadesi, ekonomik koşulların yeniden şekillendirdiği bireysellik ve gösterişli tüketimle ilişkilendirilen iç mekânın doğuşuna işaret etmektedir. Bu iç mekân, sanatsal ve estetik hazlara odaklanan mobilyalarla karakterize edilir. Bu noktada, kapitalizmin ruhunu ve modern iktisadî düşüncenin teolojik arka planını araştıran Alman ekonomist ve sosyolog Werner Sombart'ın (1967) "kutsal olandan dünyevi aşka geçiş" olarak tanımladığı süreçte, ihtişam ve estetik zevke odaklanan sanatsal ve hazcı bir iç mekâna geçişe şahit olunulur. Özellikle konut yapılarında, stüdyolar, kütüphaneler, dolaplar veya gardıroplar yaygınlaşmaya başlar.

Benzer bir perspektiften yaklaşan Pensilvanya Eyalet Üniversitesi İngilizce profesörü ve yazar Julie Park (2023) on yedinci yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, içsellikğin maddesel alanının sadece beden ile sınırlı kalmadığını, fiziksel bir ortam ile

örtüşmeye başladığını öne sürmüştür.³⁷ On yedinci yüzyıl İngiltere’inde fiziksel ortam, yoğun ruhsal deneyimler elde edebilmek için aktif olarak değiştirilip düzenlenmesi gereken bir alan olarak görülmüştür. Bu bağlamda, Anglikan Piskopos Edward Wettenhall’un 1684 tarihli *Enter into Thy Closet* başlıklı rehberi (Şekil 3.1), ibadet yoluyla içsel yaşamı geliştirmek için bir dolabın³⁸ sunduğu iç mekânın (*Dua Odası* da denilebilir) mekânsal düzeninden bahsetmektedir. Wettenhall *Dua Odası*’nı “bir masa, bir tabure ve bir mumluk” ile donatarak ve dua sırasında “görünür cenneti” gözlemleyebileceği bir pencere açarak, aktif yaşamdan çekilip dinlenebileceği, ibadet için özel bir şapel tasarladığını ifade etmektedir.

Şekil 3.1 Edward Wettenhall, *Enter into Thy Closet* (1684) başlıklı kitabın ön kapağında yer alan, arkasında bir melek ile dua eden kadını tasvir eden illüstrasyon (Fotoğraf: Huntington Kütüphanesi, San Marino, Kaliforniya; aktaran Park, 2023)

³⁷ Julie Park, metinler ve mekânların bir araya getirildiğinde, 18. yüzyıl İngiliz kültürünün içsel kimliği ve içsellik kavramı hakkında, her birinin tek başına sunduğundan çok daha zengin bilgiler sunduğunu öne sürer.

Bu düşünce ekseninde kaleme aldığı *My Dark Room: Spaces of the Inner Self in Eighteenth-Century England* (2023) başlıklı kitap, edebî eserlerdeki mekânsal temaların yakından okunmalarını sunarken, aynı zamanda on sekizinci yüzyıl edebiyatında içsellik ifadesi edildiği metin türlerinin, mimari tasarımların, resimlerin ve sanat eserlerinin çeşitli ortamlarda nasıl ortaya çıktıklarını inceler. On yedinci ve on sekizinci yüzyıl kültüründe iç yaşamın duygulanımsal ve psişik boyutlarının dönemin yapısal çevrelerine nasıl gömülü olduğunu göstererek, içsellik zihnin soyut alanından fiziki mekâna kaydırır. Geleneksel olarak zihnin soyut alanı olarak kabul edilen içsellik, duruma bağlı ilişkisel bir durum olduğunu ortaya koyar.

³⁸ Türkçe’ye “dolap” olarak çevrilmiş olan İngilizce “closet” sözcüğü, on yedinci yüzyılda “küçük bir oda” ifadesini karşılamak için kullanılmaktadır (Park, 2023).

Dönemin dini rehberlerinin, Wettenhall'inkine benzer olarak, mevcut ev mekânlarının bireyin içsel yaşamını besleyen ve inzivayı mümkün kılan alanlara nasıl dönüştürülebileceğini açıklaması dikkat çekicidir. Bu bağlamda, Rönesans döneminde özel ev yaşamı ve Shakespeare'in eserleri üzerinde uzmanlaşmış İngiliz edebiyat profesörü Lena Cowen Orlin *Locating Privacy in Tudor London* (2007) başlıklı kitabında, on altıncı yüzyılda değerli eşyaların depolanması için kullanılan dolapların, on yedinci yüzyıla gelindiğinde yalnızlık ve inziva alanları olarak kullanılmasına, işlevlerinin değişmesine dikkat çekmektedir. Orlin, on yedinci yüzyılda söz konusu dolapların sunduğu mekânsallıkların, modern varsayımların aksine, daha çok gizlilik ve bireysel kontrolün retorik alanı olduklarını belirtmektedir.

On yedinci yüzyılın sonlarından itibaren, ibadet odaları veya dinlenme, çalışma odaları gibi mimari mekânlar, bireyin duyguları ve düşünceleriyle baş başa kalması için giderek daha gerekli ve vazgeçilmez hale gelmiştir. Ancak, on sekizinci yüzyılın ortalarında, bu mekânlar modern bir çizgide yeniden tanımlanmıştır. İçsellik artık sadece dini değil, aynı zamanda seküler içe dönük yaşama biçimlerini de kapsamaya başlamıştır (Park, 2023).

İçsel yaşamın kurulmasına yönelik olarak konuşlanan bu pratiklerin, on yedinci yüzyılda matbaanın kolaylaştırdığı, okuma ve yazma ile güçlendirilmiş bir Kartezyen “Epistemolojik Dönüş” (*The Epistemological Turn*) ve “Öznelci Dönüş” (*The Subjective Turn*) ile eşzamanlı olduklarını belirtmek gerekir. Matbaanın icadı ile birlikte insan düşünebilen, gözlemleyebilen bir özne olarak öne çıkmıştır. Herhangi bir biçimde tanrısal anlamlara, mistik açıklamalara, doğaüstü ve aşkın güçlere ihtiyaç duymaksızın yaşamsal alana dair bilgiler elde edebilen özne, artık kendi deneyimleri aracılığıyla dünyayı kavrayabilmektedir (Tunçer, 2019).

Rönesans ve Reformasyon dönemlerinde bireysel özgürlük ve kimlik arayışlarının önem kazanmasıyla “Öznelci Dönüş”, kişisel deneyimleri ve düşünceleri edebi alana taşımıştır. Diğer türlerdeki varlığına rağmen, on sekizinci yüzyıl İngiliz edebiyatında içselliğin en geniş ölçüde tanındığı yer, henüz yeni gelişmekte olan roman türü olmuştur. Bu edebi tür, karakterlerin iç dünyalarının gelişimini, metinlerdeki ayrıntılı betimlemelerle daha belirgin hale gelen fiziksel çevrelerle doğrudan ilişkilendirerek, edebi temsilin yeni bir paradigmasını oluşturmuştur (Park, 2023). Roman, içsel yaşamı

temsil etmek için yeni bir dil geliştirirken, belirli tür mobilyalar, örneğin, yazı masası, çekmeceler ve dolaplar içeren bir mobilya türü olarak “secretaires” benlik deneyiminin önemli ve kurucu parçaları olmuştur (Petit, 2019).

On sekizinci yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde, mobilya ticaretindeki artan faaliyetlerle birlikte, mimarlar iç mekânların düzenlenmesini ve dekorasyonunu, tasarımlarının tamamlayıcı unsurları olarak algılamaya başlamışlardır. Bu yüzyılda duvar kaplamaları, resimler, mobilyalar ve renklerin birbirleriyle uyumlu şekilde nasıl görünebileceğine dair daha kapsamlı bir tasarım yaklaşımı benimsenmiştir. Neoklasizmin öncülerinden biri olan İskoç arkeolog, mimar ve sanatçı James “Athenian” Stuart’ın 1759-65 yılları arasında I. Earl Spencer için dekore edeceği evin çizimleri, bu ahenkli tasarım yaklaşımını açıkça ortaya koymaktadır (Şekil 3.2).

Şekil 3.2 James “Athenian” Stuart’ın 1759 yılına ait bir çizimi (Kaynak: Britanya Müzesi Dijital Arşivi)

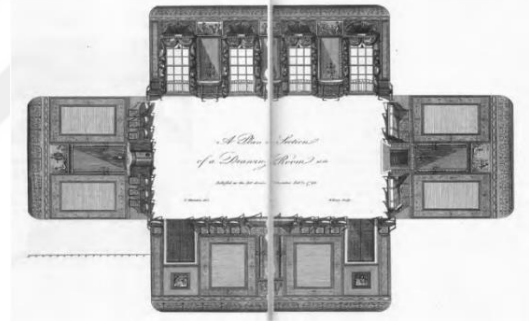
İç mekânların mimari çizimlerdeki temsillerinin, konut tipolojisindeki iç mekânların bireyselleşme ve kendilik pratikleri için sağladığı yeni potansiyeller, bu ortamların aslında daha spesifik işlevlere sahip olabileceklerine dair bir farkındalığı da açığa çıkarmıştır. Bu farkındalık, iç mekân tasarımında çeşitli temsil biçimlerinin denendiği yeni bir tasarım sürecini tetiklemiştir. Bu dönemde, “cutaway section” olarak adlandırılan yeni temsil biçimi, bir tür ortografik projeksiyon olarak üç boyutlu mekânı iki boyutlu bir kesit düzleminde ifade etmiş ve yüzeyler, desenler ve ışık

arasında kurulan ilişkilerle izleyicinin iç mekânı hayali bir canlandırmayla deneyimlemesine olanak tanımıştır. On sekizinci yüzyıl İngiltere’sinin ünlü mimarlarından William Chambers, Pall Mall’daki *York House* için 1759 yılında tasarladığı iç mekânı bu temsil yöntemi ile görselleştirmiştir (Şekil 3.3, solda). Bu çizim, her bir oda için düşünülmüş farklı duvar kaplamalarını, mobilyaları ve renkleri kapsayan, bütünsel bir tasarım şeması niteliğindedir ve türünün ilk örneği olduğu iddia edilmektedir.³⁹

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında, iç mekânın çizim düzleminde farklı bir ifade biçimi ortaya çıkmış ve bu teknik İngiliz mimar ve teorisyen Robin Evans tarafından “Developed Surface Interior”⁴⁰ olarak adlandırılmıştır. Thomas Lightoler’ın çizimleri, bu tekniğin en eski örneklerinden biridir. Bu teknik, yalnızca bir odanın tüm dekoratif unsurlarının aynı anda görülmesine izin vermekle kalmamış, aynı zamanda odanın gerçekte nasıl deneyimlenebileceğinin ipuçlarını da aktarmıştır (Şekil 3.3, sağda).

A

B

Şekil 3.3 William Chambers tarafından, Pall Mall’daki *York House* için önerilen dekorasyonu gösteren çizim, 1759 (A) (Kaynak: Royal Institute of British Architects Ref. No. RIBA3083-37)

Thomas Lightoler tarafından çizilen “Developed Surface Interior”, 1757 (B) (Kaynak: Park, 2023, s. 32)

Her iki temsil biçiminde (*developed surface interior* ve *cutaway section*), gerçekçi görüntüler yaratmak üzere kullanılan renk ve gölge oyunları derinlik etkisi

³⁹ Park, 2023, s. 30

⁴⁰ Bu yöntem, dört duvarlı bir odanın her bir duvarı için çizilmiş ortogonal görünüşleri aynı sayfa düzlemi üzerinde birbiriyle ilişkili olarak konumlandırır. Daha genel bir ifade ile, üç boyutlu bir nesnenin bitişik yüzeyleri, tüm yüzeyler dik izdüşüm olacak şekilde dışarıya doğru çizilir.

yaratmalarının yanı sıra içsellik duygusunu da güçlendiren unsurlar olarak öne çıkmışlardır. Yüzeyler, desenler ve ışık arasında kurulan eşzamanlılıklarla işaretlenmiş bu çizimler, kişinin iç mekânı hayali bir düzlemde deneyimlemesine ve kendisini tamamen bedenlenmiş bir varlık olarak bu iç mekânda yer aldığını hayal edebilmesine olanak tanımıştır. Böylece, on sekizinci yüzyılda, iç mekân çizimlerine psikolojik bir derinlik ve katman ekleme isteği, gölgelendirme ve perspektif gibi tekniklerin daha yaygın ve dikkatli kullanılmasına neden olmuştur (Park, 2023).

On sekizinci yüzyılın başında, İngiltere'nin yanı sıra, Fransa'da da aristokrasinin yaşama sevincine katılan rafine bir hedonizm gözlemlenmiştir. Bu dönemde, bireylerin kendilerine ait bir alan oluşturmaları ve zaman zaman toplumun dışında kalarak kişisel dünyalarına çekilmeleri kabul görmeye başlamıştır. Farkındalık, hassasiyet ve mekânsal karşılıkları bakımından günümüzün standartlarına ulaşmasa da özellikle aristokrat kesimde, zaman zaman gönüllü yalnızlık halinin bir tür lüks ve rahatlama şekli olarak görüldüğü belirtilmelidir. Bu farkındalık, içsellik kavrayışını mekânsal bir gereklilikle şekillendiren yeni bir yönelimin ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Böylece, on sekizinci yüzyıl aristokrasinin yaşam alanlarında, bireylerin iç dünyalarını keşfetmeleri ve ifade etmeleri için fiziksel mekânlar giderek özelleşmeye ve ayrılmaya başlamıştır. Mekânsal ayrımların önem kazanmasıyla birlikte, bu dönemde bireyselliği önceleyen ve içselliği kuran unsurlar olarak duvarlar, kapılar ve koridorların yanı sıra yeni mobilyaların ortaya çıkışı da rastlantısal değildir (Petit, 2019).

İçsellik, on sekizinci yüzyılda, bireyin iç dünyasını, zihinsel ve duygusal deneyimlerini ifade eden ve inziva arzusu ile kurulan yeni bir tür mekânsallığın işaretçisi olmuştur. Bu olgu, dönem iç mekânlarının daha özelleşmiş mikro-ortamlarında -yatak, çalışma masası (*studiolo*) gibi mobilyalarla ya da pencere nişi gibi girinti ve kuytularda- sığınma ve inziva halleri ile somutlaşmıştır. İç mekânın somut fiziksel özelliklerini aşan bu durumlar, kişisel düşünceleri, duyguları, motivasyonları ve algıları içeren içsel deneyimlerle bağlantılı hale gelerek iç mekânı mahremiyet, öznellik, inziva ve benlik pratikleri ile ilişkili bir konuma yerleştirmiştir.

İtalyan içmimar ve akademisyen Imma Forino “The Interno Nell’Interno: Some Furnishing Paradigms for an Interior as Interiority” (2017) başlıklı makalesinde mikro-

ortamlar kuran bu tür mobilya ve nişleri “*interno nell'interno*” ifadesi ile tanımlamış ve iç mekân-içsellik ilişkisini düşünmek üzere yeni bir perspektifi aralamıştır. “L’*interno nell'interno*”, kelime anlamı olarak “içteki iç” anlamına karşılık gelmekte ve bir mekânın içinde özel bir amaç için ayrılmış daha küçük bir mekânın varlığını ifade etmektedir. Mobilyalar ve nişler aracılığıyla tanımlanan bu mikro-ortamlar, fiziksel mekânlar olmalarının yanı sıra, içsellik mefhumunu geliştirmeye olanak sunan psikolojik mekânlar tanımlamışlardır. Mobilyalar, dolayısıyla mikro-ortamlar vasıtasıyla iç mekân, bireyselliğin ve içsel dünyanın yansıması olmaktan öteye geçmiş ve içsellik kurulumuna, katmanlaşarak güçlenmesine hizmet etmeye başlamıştır (Praz, 1982; aktaran Petit, 2000). Bu bağlamda mobilya, bireyin dış dünyayla ilişkisinde özel bir kişisel alanın ve onu çevreleyen her şeye duyulan arzunun bir tür maddesel karşılığı ve aracısı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

On sekizinci yüzyıl iç mekânları, her ne kadar mahremiyet koşullarını öncelemeye başlasalar da ev içi yaşamını baskın bir şekilde belirleyen belli davranış kodlarından ve toplumsal normlardan tam olarak bağımsızlaşmamışlardır. Bu noktada, on sekizinci yüzyıl Fransa’sının öncü mimarlarından ve ilk mimarlık eğitimcilerinden biri olan Jacques François Blondel’in yaptığı ve yayımladığı iç mekân incelemeleri önemli bir referans sunmaktadır. Blondel, 1722 yılında Paris’te Louise-Françoise de Bourbon için inşa edilen *Palais Bourbon* için kaleme aldığı inceleme yazısında, “*commodité odaları*” olarak adlandırılan süitlerden bahsetmiştir. Bu süitler, belirli davranış kodlarından sıyrılmaya imkân tanıyan “konfor” alanları olarak işlev görmektedir ve bu odalar, barok görgü kurallarından uzak, özel ve rahat kıyafetlerle “evde olmanın” keyfini çıkarma fırsatı sunmaktadır (Petit, 2019). Bu tipolojik referans, on sekizinci yüzyıl aristokrasisinin sıkı kurallarla belirlenmiş ev içi yaşamında, sakinlerin kendilerini özgürce ifade edebildikleri iç mekânları rahatlık ve konfor kavramlarıyla ilişkilendirerek yeni bir içsellik anlayışının geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Orleans Düğü Louis Philippe’in 1773-1850 yılları arasında süren saltanatının sonlarında burjuvazinin tarihsel olarak ortaya çıkışı, iç mekânın on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar sürecek olan hedonist karakterini ve konumlanışını pekiştirmiştir (Petit, 2019). Avrupa’nın modernleşmesinde önemli bir yere sahip olan bu yüzyıl, evsel iç mekânın giderek artan bir şekilde kapitalist dünyadan kaçışın

sahnesi olarak hizmet etmesine tanıklık etmiştir. Modern teknolojilerin evlerde giderek daha fazla yer alması (gece hayatına izin veren gaz lambası gibi) burjuvazinin ev içindeki konforunu artırmış, birçok dekoratif ve sanatsal parçanın iç mekânları donatması evsel alanı egzotik bir evrene dönüştürmüştür. Bu yüzyılda, iç mekânı istikrarlı, kişiselleştirilmiş bir alan olarak kurma arzusu yaygınlık kazanmıştır. Özneler, dönemin iç mekânlarında, nesneler ve mobilyalar aracılığıyla kendileriyle yüzleşmişlerdir (Rice, 2004).

Bu noktada, on dokuzuncu yüzyıldaki iç mekânların Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan rasyonel sömürü alanına radikal bir karşıtlık sundukları ve hayatın her alanına sızmaya başlayan modernitenin yabancılaşmış varoluş formlarına karşı yanıt verme çabası ile şekillendikleri görülmektedir (Sparke, 2008, Rice, 2004). Bu sebeple, on dokuzuncu yüzyılın, özellikle burjuva iç mekânlarında, “evsellik” (*domesticity*) kavramının yükselişine şahitlik ettiği görülmektedir. Burjuva iç mekânı, evselliğin sembolik ve pratik yönlerini bir araya getirirken, aynı zamanda kişisel kimliğin ve aidiyet duygusunun bir ifadesi haline de gelmiştir. Bu koşullarda içsellik kavramını da oldukça besleyecek olan evsellik bağlamının, burjuva iç mekânında hem bir imge hem de bir mekânsal koşul olarak ortaya çıktığını söylemek mümkün olmuştur (Rice, 2004).

On dokuzuncu yüzyıl Avrupa’sının burjuva evine ve iç mekânlarına daha yakından bakıldığında, “evsellik” ve “içsellik” kavramlarının birbirlerine karşılık gelecek şekilde yaygın olarak kullanıldıkları görülmektedir. Bu iki olgu, burjuva iç mekânlarında iz birikimi yoluyla ve üstü kapalı anlamlarla ilişkili olarak ortaya çıkmıştır. İz kavramı, on dokuzuncu yüzyıl iç mekânının sakini tarafından nasıl şekillendirildiğini ve sahibi hakkında nasıl bir izlenim oluşturduğunu ifade etmekte önemli bir yer tutmaktadır (Rice, 2004). Bu yüzyılda kavramsal içeriğini “benlik”, “iç dünya”, “içsel yaşam”, “sığınma”, “arzu” gibi alt kavramlarla genişleten iç mekân, zaman içinde toplanmış ve biriktirilmiş nesnelerle doludur. Nesneler koleksiyon ya da yığılmalar aracılığıyla evcilleştirilmekte (Tanyeli, 1995) ve bu koleksiyonlar aracılığıyla iç mekân sahibi adına konuşmaktadır (Perrot ve Guerrands, 1991). Böylece, nesnelere sahip olma edimi özneyi iç mekân ile bütünleşik bir pozisyona

yerleştirmektedir. Bu durum mimarlık tarihçisi ve kuramcısı Uğur Tanyeli tarafından şu cümle ile aktarılmıştır:

“(...) artifaktları edinmek ve onları belirli mekânlarla “yığmak” insanı insan kılan bir temel işleve dönüşmüştür. Bu edinme cinnetiyle neyin kastedildiğini anlamak için her tür eşyayla tıka basa dolu 19. yüzyıl iç mekânlarının fotoğrafları görülmelidir.” Tanyeli, (1995, s.18).

Bu çerçevede, iz bırakma ediminin, bireyin nesneler aracılığıyla ‘dış’a yansıttığı yüzü ile içsel benliği arasında karmaşık, gerilimli bir ilişki kurduğı dikkati çekmektedir. Rice, bu ikircikli ilişkiyi iç mekânın semantik açılımı ile ilişkilendirmiş ve burjuva evlerinin iç mekânlarını tanımlayan iki farklı açılamdan bahsetmiştir. Bir tarafta “görsel öncelikli, renk ve mobilyalar arasındaki koordinasyonda üç boyutlu bir alan olarak birleştirilmiş bir iç mekân”, diğerk tarafta ise “rahatlık ve konfor için artan arzunun, öznelliğin ‘topos’u olarak iç mekân” söz konusudur (Rice, 2007). Bu yüzyılda iç mekân, burjuva evselliğı bağlamında kavramsal bir özgüllükle ortaya çıkmıştır (Rice, 2004) ve kendini mimari bir kabuktan bağımsız olarak ifade edebilmiştir (Sparke, 2008).

On dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla ilerlerken, iç mekânın yalnızca ev içi pratiklerle ve evsellik anlatılarıyla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda kamusal mekânlarla etkileşim içinde yeni bir rol üstlendiğı de görülmektedir. İç mekân, modern yaşamın temel değerlerini yansıtmaya rolü evsel alanla sınırlı kalmamış, bu değerleri ev dışındaki ortamlara ve kamusal alana da taşımıştır. Bu ekseninde Sparke (2008), iç mekânı insanların modern yaşam deneyimleri ve modern yaşamla müzakereleri odağında tartışmaya açmış ve bu müzakerelerin mekânları olarak müzeler, ofisler, fabrikalar, departmanlı mağazalar, çay salonları ve hastaneleri örnek olarak göstermiştir. Evsel alan ve kamusal alan arasında gelişen bu müzakere ortamı, iç mekânın sadece bireylerin özel yaşamlarını yansıtan bir alanla sınırlı olmaktan çıkıp, toplumsal etkileşimlerin ve kamusal faaliyetlerin bir parçası haline gelmesinin bir sonucudur. Evsel alanda gerçekleşen modern yaşam pratiklerini ve bu pratiklerin oluşmasını tetikleyen mekânsal koşulları kamusal mekân bağlamında yeniden tartışmaya açan bu yaklaşım, içsellik (*interiority*) kavramını evsellik (*domesticity*)

kavramı ile sıkıca ilişkilendirmeye devam ederken, modern iç mekânı modern “benlik” ve “öznellik” inşasının merkezine de yerleştirmiştir.

Ancak, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına dek sığınak metaforuyla ilişkilenen, bilinçaltıyla, arzularla ilişkiler kuran ve bireylerin iç dünyasına dair önemli ipuçları taşıyan iç mekân, yirminci yüzyılın başlarında radikal bir dönüşüm yaşamıştır (Şumnu, 2022). Modern mimarlık hareketi ile ev, metaforik olarak makine ile ilişkilendirilmiş⁴¹, evsellik ve onunla birlikte gelen psikolojik çağrışımlar ortadan kaldırılmıştır. Modern iç mekân sınıfsız, (büyük ölçüde erkeksileştirilmiş olsalar da) cinsiyetten bağımsız alanlar olarak yeniden tanımlanmıştır.

Dönemin öncü mimarları, içerisi ve dışarısı arasındaki sınırları aşındırmaya, modern mimari yapıların şeffaflıklarını ve geçirgen gözenekliliklerini artırmaya yönelik çeşitli çabalar ortaya koymuşlardır. Böylece, mahremiyet, evsellik, arzu ve öznellik gibi alt kavramlarla anlamsal dağarcığını genişleten içsellik olgusu ve onun maddesel mekânı olarak burjuva iç mekânı, modern mimarlığın şeffaflaşan yapıları ve iç mekânları ile bir karşıtlık geliştirmeye başlamıştır. Modernist camdan evler Viktoryen evlerinin sunduğu düşsel alandan uzaktır ve bireyin kendi köşesine çekileceği bir iç mekân kavrayışı radikal biçimde silikleşmeye başlamıştır (Kıvılcım Sözgen, 2024). Benjamin (2016), bu keskin karşıtlığı Paul Scheerbart’ın 1914’te kaleme aldığı *Cam Mimarlığı* adlı kitabının önsözünde de yer verilen ifadesiyle şöyle aktarmıştır:

“(...) Camda hiçbir şeyin tutunamaması, öylesine sert ve pürüzsüz bir malzeme olması boşuna değil. Aynı zamanda soğuk ve tarafsız. Camdan nesnelerin ‘aura’sı yoktur. Cam zaten gizemin düşmanıdır. Mülkiyetin de düşmanıdır... Birisi 1880’li yılların kentsoylu odasına girse, belki de odanın yaydığı bütün o ‘rahatlıkta’, ‘senin burada işin yok’ izlenimi en güçlü olanıdır. Senin burada işin yok –çünkü burada oturanın, pencere içlerindeki biblolarıyla, koltuklardaki

⁴¹ Le Corbusier, *Vers une architecture* (1923) adlı eserinde, “Ev, içinde yaşamak için bir makinedir” ifadesini kullanarak, evleri modern yaşamı kolaylaştıran işlevsel varlıklar olarak görmüştür. Bu metafor, onun mimarlıkta işlevselliği ve verimliliği ön planda tutan bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir.

küçük örtüleriyle, pencerelerin üzerindeki saydam malzemeyle, şöminenin önündeki paravanla ardında izini bırakmadığı tek bir yer yok.”

Modern mimarlığın ürünü olan camdan evlerin iç mekânları, on dokuzuncu yüzyıl burjuvasının iz bırakma ve nesnelere sahip olma edimi ile şekillendirdiği ev içi mekânlarından oldukça farklılaşmıştır. Modern mimarlığın iç mekânları, on dokuzuncu yüzyıl burjuva iç mekânlarının aksine, içerisinde yaşayan sakinlerinin iz bırakmasına ve kişiselleştirmesine izin vermeyen, anonim mekânlardır (Şumnu, 2022). Ayrıca, modern mimarlığın konut tipolojisinde sıklıkla görülen şeffaf yüzeyler ve geniş açıklıklar biçimsel kaygılar olmalarının yanı sıra zamanla içerisindeki öznenin yaşam tarzını örgütleyen, davranışlarını belirleyen araçlar haline gelmeye de başlamışlardır. Aslında, bu evlerde yaşayan kişiler misafir konumundadırlar; evlerin gerçek sakinleri yerinden edilmişlerdir (Colomina, 2011).

Benzer çizgide, akademisyen ve mimar Umut Şumnu “İç Mekânda Modernite Kavgası: Alternatif Bir Tarih-Yazım Denemesi” (2019) başlıklı makalesinde, modern mimarlığın “anonim” iç mekânlarında ‘biriktirme’, ‘doldurma’ ve ‘yığma’ eylemlerinin negatif terimlere dönüştüğünü belirtmektedir. Nitekim modernite on dokuzuncu yüzyıl bireylerinin içe dönük yaşantısına ve içsellik (*interiority*), evsellik (*domesticity*) gibi kavramlara karşı hiçbir sempati beslememektedir (Şumnu, 2019). Rahatlık, konfor ve inziva gibi kavramların somut izlerinin modern mimarlığın iç mekânlarında giderek silikleştiği ve hatta kaybolduğu görülmektedir. Bu durum, modern mimarlığın yirminci yüzyıldan itibaren iç mekânı yeni bir anlayış çerçevesinde ele almaya başladığını ortaya koymaktadır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise mimarlar, tasarımcılar ve dekoratörler tarafından tasarlanan çeşitli stilistik kodlara sahip iç mekânların, farklı kültürel, psikolojik, sosyal, ekonomik ve teknik değerlere öncelik verdiği dikkat çekmektedir (Sparke, 2008). İspanyol asıllı Amerikalı mimarlık tarihçisi ve kuramcısı Beatriz Colomina (2007), modern mimarlığın dünya savaşlarından bağımsız olarak değerlendirilemeyeceğini savunmuş ve savaşın mimarlık üzerindeki derin etkilerine odaklanmıştır. Mimarlık, Colomina’nın perspektifinden ele alındığında, savaş sonrası dönemde belirgin bir mutluluk ve enerji ile tanımlanmaktadır ve bu dönemde “evsellik” kavramı iç mekânı ve mimarlığı bir propaganda unsuru olarak yeniden

kurgulamıştır. Gündem, özellikle basılı yayınlar aracılığı ile ‘modern bir ortamda ev mutluluğu sahnesi’ni sürekli olarak yeniden çizmektedir. Hatta mimar figürü, modern hareketin kahraman figüründen -ciddi, erkeksi, sade, resmi giyimli- savaş sonrası yılların evselleşmiş temsilcisine dönüşmüştür: mutludur, şehvetlidir, zevk arar, rahat giyimlidir ve en önemlisi ‘ev’dedir. Fetiştist ayrıntılarla belgelenmiş gündelik yaşam, sıradan nesnelerin ve yeni bir mimari yaklaşımın gerektirdiği “saplantılı bir evsellik” hikâyesine dönüşmüştür. Evin içi, günlük yaşamın devam eden teatral gösterisinin bir uzantısıdır. Savaş sonrası dönemde, günlük yaşamın tüm kısa ömürlülüğü mekânı ele geçirecek ve iç mekânı yeniden tanımlayacaktır (Colomina, 2007).

1960’lı yıllara gelindiğinde ise entelektüel akımlar ve sosyal hareketlerce kurulan eleştirel ortam, neredeyse her paradigmaya yönelik sorgulamaların yoğunlaştığı ve kavramsal çerçevelerin genişlediği bir ortam sağlamıştır. Bu yıllarda, Fransız kültürel ortamında da benzer yankılar söz konusu olmuş, varoluşçular ve fenomenologların çeşitli yaklaşımlarıyla iç mekânı dair mevcut tartışma zemini daha da genişlemiştir. Bu ortamda, Fransız düşünür Gaston Bachelard önemli bir figür olarak öne çıkmıştır. Bachelard’ın *Mekânın Poetikası* (2013) başlıklı eseri, bireyin evle kurduğu ilişkileri güven duygusu üzerinden mecazlarla açıklamış ve anlamlandırmıştır. Ev kavramını yüceltici bir tavırla ele alan Bachelard, iç mekânı benliğin ve arzuların bir izdüşümü olarak kavramsallaştırılmıştır. Ona göre iç mekân, farkındalıktan hatırlamaya, düşlemekten hayal gücüne kadar, bilincin tüm yörüngelerinin ortaya çıktığı bir alandır. Bu anlamda iç mekân, bilincin kurucu bir figürüdür (Chrétien, 2014). Genel anlamda, 1950’li yıllardan başlayan ve 1960’ların sonuna kadar fenomenoloji ve varoluşçuluk arasında salınan felsefi hareketler mekân konsepsiyonunu ve dolaylı olarak iç mekânı kavramsallaştırma biçimini derinden etkilemişlerdir.

Bu zaman diliminde yaşanan entelektüel akımların, sosyal ve politik hareketlerin yanı sıra, aynı dönemde iç mekânı akademik alanda meşrulaştıran önemli bir olay gerçekleşmiştir. 1963 yılında kurulan Uluslararası İçmimarlar Federasyonu (IFI), iç mekân tarihinde önemli bir kilometre taşı olmuştur. Bu federasyonun bildirgesi ile iç mekân, içmimarlık disiplininin ana sorunsalı olarak tanımlanmış ve içmimarlık “insanların gereksinimlerini karşılamak amacıyla belirlenmiş mekânları pratik, estetik ve sembolik işlev açılarından ele alan, insanların fiziksel ve ruhsal özelliklerine,

eylemlerine uygun olarak iç mekânları tasarlayan bir meslek alanı” olarak tanınmış ve meşrulaştırılmıştır (Kaçar, 1998, s. 56).

Dönemin eleştirel ortamı konvansiyonel hiyerarşik yapıların ve düalitelerin ötesini işaret ederken, içmimarlık disiplininin kurduğu yeni meşruiyet zemini iç mekân kuramını disiplinler bir düzeye taşımış ve çoklu perspektiflere açmıştır. İç mekân bilgisi sistematik ve metodolojik bir çerçeveye oturtulmuş ve bu süreç kuramsal temellerin oluşturulması, araştırma yöntemlerinin geliştirilmesi ve alanın kendine özgü terminolojisinin geliştirilmesi gibi aşamaları içermiştir. Böylece, farklı akademik ve entelektüel çevrelerde, iç mekânın ele alınışı büyük ölçüde çeşitlilik göstermiş, iç mekân kavramı giderek çoklu ve bağlantılı bir düşünce sistemine dâhil olmuştur.

Bu zamana kadar birbirleri ile ilişkili olarak ele alınmış olan “mekân”, “iç mekân” ve “içsellik” kavramları, farklı düşünsel ve metodolojik yaklaşımların içerimine dâhil olmuş ve kavramlardan her biri, farklı disiplinler veya düşünsel çerçeveler içinde ayrı tartışma alanları olarak ele alınmaya başlanmıştır. Kavramların her birinin yerleştiği düşünsel çerçeve kendi içinde saçaklanarak genişlemiş ve “mekân”, “iç mekân” ve “içsellik” ayrı ayrı kollardan karmaşık bilgi alanlarına yerleşmişlerdir. Her bir kavram etrafında parçalı anlatımlar ve bağımsız tartışmalar yürütülmüştür. Bu dönemde iç mekân bilgisi, yalnızca iç mekân kuramının çizdiği güzergâhta değil, mekân kuramı ve içsellik paradigması arasında yaptığı salınımlarla da tartışma çerçevesini genişletme eğilimi göstermiştir. Bu nedenle, sıradaki iki başlık mekân kuramı ve içsellik paradigmasını açıklamak üzere oluşturulmuştur ve bu başlıkların sunduğu bilgilerin iç mekânı anlamının ve değerlendirmenin farklı yollarını sunacağı ve iç mekân bilgisini daha kapsamlı bir şekilde ele almaya olanak tanıyacağı düşünülmektedir.

3.1.1. İç Mekân Bilgisinde Bir İzlek Dışı: Mekân Kuramı

Yirminci yüzyılın ilk yarısından günümüze uzanan ve pratik alanda mekânı farklı stil kodları ile sürekli olarak üreten ve tüketen çizgisel süreç, teorik alanda 1960’lı yıllar ile ilk kırılmayı yaşamıştır. 1950 ve 1960’larda, modern yaşamın nevrotik etkileri ve savaş sonrasında yaşanan yıkımlar, eleştirel düşünceyi güçlendiren ve mekân kuramını etkileyen arka planı oluşturmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, 1950'lerin kültürel ortamında varlık felsefesi, modernitenin ve modern şehir yaşamının getirdiği nevrozları mercek altına almıştır. Savaş sonrası dönemde, toplumlar büyük ölçüde travma ve belirsizlikle karşı karşıya kalmış, endüstrileşme, kentsel göç, tüketim kültürünün yükselişi ve politik çalkantılar, insanların kimlikleri ve yaşam tarzları üzerinde derin etkiler ve nevrotik baskılar yaratmıştır (Bauman, 2013). Kökeni Sanayi Devrimi'ne kadar uzanan kent ve mekânla yakından ilişkili bu nevrozlar, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimini takip eden yıllarda eleştirilerin hedefi olmuş, rasyonel tasarım ve modern planlama yaklaşımları Jane Jacobs, Christopher Alexander, Gordon Cullen gibi isimler tarafından bu başarısızlığın faili olarak ilan edilmişlerdir. Kartezyen düşünce düzlemine içkin planlama ve tasarım yaklaşımları kent mekânı özelinde yürütülen tartışmalarda kentsel deneyimi üreten yaşanabilirlik, aidiyet gibi önemli kavramları göz ardı etmesi sebebiyle ciddi eleştirilere uğramıştır (Kıvılcım Sözgen, 2021). Bu ortamda entelektüeller ve düşünürler, konvansiyonel normlara meydan okuyarak, toplumsal değişimi sorgulamış ve böylece mekâna dair kanıksanmış her çerçeve yeniden değerlendirmeye açılmıştır.

Ancak 1960'lı yıllar, yalnızca kent ve mekân olgularının eleştirildiği bir dönem değil, aynı zamanda toplumsal, sanatsal, kültürel ve politik önemli kırılmaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde, Vietnam Savaşı karşıtı barış hareketleri, ırk eşitliği mücadelesi, kadın hakları hareketleri gibi birçok sosyal hareket, kamusal mekânlarda önemli eylemlere sahne olmuş ve bu hareketler, mevcut yapıları sorgulamaya ve değiştirmeye yönelik eleştirel bir ortam oluşturmuştur (Mitchell, 2003).

1960 dönemi aynı zamanda, postmodernizm ve postyapısalcılık gibi yeni felsefi ve kültürel akımların ortaya çıktığı bir zaman dilimidir. Postmodernizm, modernizmin rasyonel bakışına eleştirel bir yaklaşım getirerek, bilgi üretim süreçlerini ve bilginin doğasını yeniden değerlendirmeye yönelik epistemolojik tartışmaları tetiklemiştir (Harvey, 1989; Lyotard, 1979). Bu eleştirel ortamda, postyapısalcılık ve postkolonyalizm gibi yeni açılımlar da epistemolojik kırılmaların bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır (Foucault, 2001; Said, 1978). Dönemin kültürel ve eleştirel ortamının sanat dünyasındaki yankılarını da gözlemek mümkün olmuştur. Sanatçılar,

konvansiyonel normlara meydan okuyarak, mekân kavramının yerleşik kalıplarını sorgulayan deneysel çalışmalar yapmışlardır.

1960'lı ve 1970'li yıllarda coğrafya disiplini içinde hümanist düşüncenin yükselmesi ve ardından yapısalcı paradigmanın çözülmesi mekân özelinde yürütülen tartışmaları yakından ilgilendirmiştir. Bu yıllar, modern düşüncenin kategorik sabitliklerinin sorgulandığı bir dönemi işaretlerken, mekân kavrayışında belirgin bir değişimin izlerini taşımaktadır. Sınır üzerinden tanımlanmış mekânsal düzenlemeler sosyal pratikler ve 'yer' inşaları yoluyla sınır aşımına uğramaktadır. Mekân keskin sınırlar yerine, teritori ve yer gibi sınırları belirsiz ve görünmez olan sosyal/psikolojik/davranışsal eşikler üzerinden tartışılmaya başlanmış ve bu içerik iç mekânın alımlanışını da derinden etkileyecek önemli ipuçları sağlamıştır.

Mekânı kodlayan determinist kavrayış David Harvey, Manuel Castells ve Henri Lefebvre gibi düşünürlerin teorik katkılarına dayanan tartışmalar ile çözülürken, Fransa'da yaşanmakta olan "Durumcu Hareket" ve ardından 1968 Öğrenci Hareketleri ile toplumsal aktivizminin yarattığı politik ve eleştirel ortam iç mekâna dair açılımları çoğaltmak üzere yeni bir zemin hazırlamıştır. Bu dönemde, Jacques Derrida, Michel Foucault, Jacques Lacan gibi isimler Fransa'daki düşünsel ortamda büyük etki yaratmışlar ve yapısalcılığı aşan, onun varsayımlarına meydan okuyan yeni bir düşünsel paradigma geliştirmişlerdir. Bu düşünürler, yapısalcı paradigmayı aşarak, "postyapısalcılık" adı verilen yeni bir düşünsel akımın öncüsü olmuşlar ve mekân kavramını sosyolojik, politik ve ekonomik boyutlarıyla düşünmeye yönelik tartışmalara yön vermişlerdir. Sosyoloji ve felsefe temelli bu gelişmeler düşünürlerin bağlı oldukları farklı düşünce ekollerine karşın mekâna ilişkin güncel bir disiplinlerarası ilgi oluşturmaları bakımından oldukça önem taşımaktadır. Postyapısalcı felsefe ile ortaya çıkan, ucu açık ve farklı olasılıklara imkân veren yeni bir mekân kavrayışı iç mekânın kavramsal derinliğini keşfetmek için önemli ipuçları sunacaktır.

1970'li yıllara gelindiğinde, özgürlüğün yeni bir deneyim dönemi söz konusu olmuş ve 1960'lı yılları temel alan kamu aktivizmi, dönemin belirgin özelliklerinden biri haline gelmiştir. Irkçılık ve savaş karşıtlığı ve kadın hakları gibi konularda sıklıkla protestolar görülürken, büyük işçi grevleri gibi ekonomik konular da gündemi sıklıkla

meşgul etmiştir. Özellikle feminist devrim, mekânı kodlayan cinsiyetçi rolleri sorgulayarak tasarım düşüncesinde ve iç mekânın alımlanışında görülecek önemli değişimlere gebe dir.

Epistemolojik kaymalar ve postyapısalcı felsefenin yükselişi ile karakterize olan 1980’li yıllar kentsel mekâna dair yerleşik kanonların ve ön kabullerin sorgulandığı, verili sınırların ötesine uzanan denemelerin gerçekleştirildiği ve sınır-aşımı olasılıklarının çoğaltıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Mekân kavrayışı ve dolayısıyla iç mekân, yaşanan gelişmeler ile yerleşik izleklerinin dışına çıkmış, sınırlarından ve ikili karşıtlıklardan sıyrılmaya başlamıştır. Mutlak ve sabit mekân kavrayışındaki çözümler ve 1980’li yılları işaretleyen epistemolojik kaymalar iç mekânı katı tanımlarla sabitleyen çerçevelerden uzaklaştırmış ve kaygan bir zemine taşımıştır. Michel Foucault’nun ‘heterotopya’larında ifade bulan “heterojen mekân” (*heterogeneous space*), Edward Soja’nın “üçüncü mekân” (*thirdspace*) anlatısı, Anthony Giddens’in “zaman–mekân ayrışması” (*separation of time and space*) kavramsallaştırmasını daha da geliştiren David Harvey’in öne sürdüğü “zaman–mekân sıkışması” (*time-space compression*), Gilles Deleuze ve Felix Guattari’nin “kaygan mekân” (*smooth space*) gibi kavramsallaştırmaları sınırları aşan ve iç/dış, kamusal/özel gibi düaliteleri çözen yaklaşımlar olmuştur. Bu süreçte beden kuramları da mekânsal tartışmalara dâhil olmuş ve mekân kavrayışında yeni bir yarık açmıştır.

1970’li yıllarda kök salan ve kente çevrilmiş sosyo-mekânsal bakış, 1990’lı yıllarda yeni bir paradigmaya dönüşmüştür. “Mekânsal dönüş” (*spatial turn*) olarak adlandırılan bu paradigma kayması, mekânsal içerimi sosyal teoriye dâhil etmiş ve mekân bilgisine çeşitli katkılar sunmaya aday olmuştur. Temel olarak mekânsal dönüş, uzamsal/coğrafi ve zamansal/tarihsel tahayyüllerin eleştirel olarak dengelenmesini geliştirmeye yönelik bir girişim olarak, ‘mekân’ olgusunu bu araştırmaya dâhil eden bir farkındalık olarak ortaya çıkmıştır (Warf & Arias, 2008). Bu paradigma kayması, mekânsal içerimin sosyal teoride içkin hale gelmesi ile iç mekân bilgisine çeşitli katkılar sunmaya aday olmuştur. Böylece mekân epistemolojisi, ontolojisi ve mekânın ele alınma retorğinde yaşanan radikal değişimler iç mekânı kavrama biçimini de dönüştürmüştür.

1990'lar ise feminist düşüncenin, bilim ve teknoloji eleştirileriyle, toplumsal cinsiyet eşitliği ve adaleti konusunda önemli ilerlemeler kaydettiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde, özellikle kadınlar ve azınlık grupların seslerini merkeze alan yaklaşımlar benimsenmiş, daha kapsayıcı ve eleştirel düşünce tarzları geliştirilmiştir. Fransız feminist felsefesinin önemli isimlerinden birisi olan Luce Irigaray feminist teoride mekân sorunsalını Martin Heidegger'in (1975) felsefi yazılarını temel alarak tartışırken, iç mekânın alımlanışına dair bazı eleştiriler yöneltmiştir. Irigaray, mekânı varlık felsefesi üzerinden kavramaya çalışan Heidegger'in ortaya koyduğu açılımların mekân ve mimari ile olan tüm ilişkilerimizi tekil bir yapıya indirgediğini iddia etmektedir. Heidegger'in mekân tanımları Irigaray'nın perspektifinde ataerkildir ve düalliteye dayalı düşüncelerle çerçevelenmiştir. Bu bağlamda, mimari bir üretimin sonucu olarak kavranan iç mekân baskıcı ve dışlayıcı bir alandır (Irigaray, 1999, s. 95). İç mekân mimari form tarafından sınırlanmış ve indirgenmiştir. Irigaray için bu indirgemeci tavırdan kurtulmanın tek yolu, mekânı zaman, doğum ve hareketle olan etkileşimine dayanarak yeniden tanımlamaktır (Grosz, 2001, s. 157) Irigaray, öneri olarak sunduğu etkileşimi açıklamak için “zarf” (*envelope*) analojisini kullanmış ve kadın bedenini “hazne”ye (*receptacle*) sahip bir zarfa benzetmiştir. Kadın hem kendisini (tüm bedeninin teni olarak), hem de başkalarını (çocuk, eş, partner gibi başka canlıları içine alan bir rahim ve döl yolu olarak) çevreleyen bir varlıktır. Böylece kadın bedeni, hem “kendisi için bir yayılım” (*extension within*), hem de “başkası için bir yayılım”dır (*extension without*) (Irigaray, 1993; aktaran Başaran, 2003, s. 51). Söz konusu olan, mekânın genişlemesi ve bu genişlemenin beden ile olan ilişkisidir. Mekân genişlemeler ve yayılımlar bağlamında düşünüldüğünde, iç mekân sınırlı bir formdan uzaklaşmakta ve daha belirsiz, esnek ve değişken bir alansallığa doğru uzanmaktadır.

Feminist filozof Elizabeth Grosz patriyarkal düşünceyi aşmanın bir yolu olarak Irigaray'nın “aralık” (*interval*) veya “arada” (*between*) kavramlarına olan özel ilgisini fark etmiştir. Nitekim her iki kavram da temelde, “bir şeyden/yerden diğerine geçiş veya hareket” anlamına gelmektedir (Grosz, 2001, s. 157). Öte taraftan “arasında” (*in-between*) kavramı Henri Bergson'ın düşüncelerini temel alır ve mekânsal bir gerçeklik olmaktan ziyade eleştirel bir model olarak işlev görmektedir (Grosz, 2001). Sabitlikler arasındaki ilişkileri kendi homojen alanlarında kavramak yerine “arasında” kavramı,

bu bağlamda hareketin ve oluşun alanını tanımlamaktadır. Arada kalan, sınırları tehdit edici bir potansiyelin alanını işaret etmekte ve bu potansiyel, onu oluşturan sabitliklerin işleyişini bozmaktadır. Şeyler arasındaki boşluk, şeylerin çözülme alanıdır (Grosz, 2001, s. 93). Böylece “arasında” (*in-between*) kavramı birçok feminist ve postmodern tartışmada başvurulan bir metafor haline gelerek, Batı epistemolojisini ve Kartezyen düşünceye karşı bir mücadele alanını tanımlamaktadır. Özetle, Grosz ve Irigaray mimarlığı sadece ‘içeren’ veya ‘kapsayan’ bir mekân olarak düşünmenin ötesine geçmişler ve mimari üretimleri iç mekân ve nesneler ile yeni bir ilişkisellikte, “aralık”, “arasında” ve “belirsizlik” gibi kavramlarla ilişkilendirmek üzere yeni bir perspektifi aralamışlardır. Katı sınırlarla tanımlanagelmiş iç mekân feminist felsefe aracılığıyla bir kez daha fiziksel ve kavramsal olarak erozyona uğramıştır.

Başka bir kanalda, İsviçreli mimar Bernard Tschumi (2018) başından itibaren sürdürdüğü çalışmalarıyla mimari mekân anlayışına “arasında-mekân” (*in-between space*), akış ve vektörler, programsızlaştırma gibi kavramları kazandırmıştır. Mekân üzerinden yaptığı bu kavramsallaştırmalar ve “olay mimarlık” (*event architecture*) kavrayışı ile mekân konsepsiyonunu koşullara dayandırmış ve beklenmedik, öngörülmedik olan durum ve olayları mekân konsepsiyonunun içerimine dâhil etmiştir.

Bu gelişmeler yaşanırken, 1990’ların ikinci yarısından itibaren dijital teknoloji yaşamın her alanına sızmaya başlamış ve bu dönemde “sanal uzam” (*virtual space*) mekân kavrayışını başka bir boyuta taşımıştır. Dijitalleşen toplum ve dijital beşerî bilimler (*digital humanities*) mekân kavrayışına dijital araçlarla veri kaynaklı farklı temsil biçimlerini dâhil etmiş; yerleşik zaman/mekân, iç/dış, kamusal/özel ayrımları bir kez daha dönüştürmüştür.

1990’ların ikinci yarısı itibariyle tartışılmaya başlanan Yeni Materyalist felsefe Manuel DeLanda, Bruno Latour, Rosi Braidotti, Quentin Melliassoux, Levi Byrant gibi isimlerin doğrudan ve/veya dolaylı olarak katkıları ile mekân kavrayışına temas eden yeni bir teorik çerçevenin olanaklarını sunmuşlar ve mekân kavrayışında özne/nesne, insan/insan-olmayan gibi ayrımları yeniden sorgulamayı mümkün kılmışlardır. Sanat, felsefe ve beşerî bilimlerin teorik ve pratik açılımlarında “maddeye dönüş” (*material turn*) kavrayışı temelinde şekillenen Yeni Materyalizm,

modernitenin Kartezyen öznesini ve özne-merkezci bakışını reddederek her varlığın (canlı/cansız ya da cisimsel olsun olmasın) maddeselliğini düşüncenin merkezine alarak yeni bir ontolojik kavrayış sunmuştur. Böylece Yeni Materyalizm, Aydınlanma düşüncesinin insan-merkezci kavrayışından ve modern düşüncenin inşa ettiği nesne/özne, beden/zihin, canlı/cansız, madde/ruh, inorganik/organik gibi düalitelerden sıyrılarak iç mekânı yeniden düşünmek üzere teorik bir çerçeve sunmakta ve yeni ampirik yaklaşımların, araç ve metodolojilerin keşfedilmesine olanak tanımaktadır.

İnsan-dışı varlıkların pasif alıcılar değil, bilgi üretimi sürecinde aktif aktörler olduğu Yeni Materyalist düşüncede, maddelerin duygulanımsal güçleri veya kuvvetleri onlara duygulanımsal bir faillik kazandırmıştır. Bu bakış, doksanlı yılların sonlarına yaklaşırken, disiplinlerarası bir çalışma alanı olarak “Duygulanım Teori”sini (*Affect Theory*) gündeme getirmiştir. Kanadalı filozof ve sosyal teorisyen Brian Massumi’ye göre duygulanım, “bedenin bir deneyim halinden bir başkasına geçerken yaşadığı yeğlilik ile bu geçiş sırasında bedensel kapasitelerde oluşan artma ya da eksilmelerdir” (Massumi, 2002; aktaran Akalın, 2017). Yeni Materyalizm’in çerçevelediği bir düşünce sisteminde söylemsel bir açılım olarak Duygulanım Teorisi, madde ile her türden duygulanımsal karşılaşmaları ve bunların sonuçları olarak bedensel tepkileri bilgi üretiminin merkezine koymaktadır. İngiliz akademisyen ve coğrafyacı Nigel Thrift ve çağdaşlarının Lyotard ve Deleuze üzerinden geliştirdikleri bu kuram, şeyleri varlık temelli değil, oluş temelli kavrayan düşünce sisteminin bir parçasıdır. Duygulanım öznellik üzerinden tariflenen bir ilişkisellik halidir ve Kartezyen düşüncenin dışladığı bir alanı tarifler. Duygulanım teorisi mekânı kavramak için akıl ve rasyonaliteyi dışlamaz, ancak özneyi merkeze alan ve içten dışa doğru işleyen fenomenolojik ve psikolojik çerçevelerden de uzaklaşır. Vurgusunu öznellik ve arzu odağına taşıyarak beden/zihin arasındaki sınırları ihlâl eder. Böylece iç mekânı ilişkiler düzleminde kavramaya ve içselliği arzu ve öznellik odağında yeni okumalara açmaya zemin hazırlar.

Yirmi birinci yüzyılın çok sesli düşünsel ortamı mekânı dönüşümsellik, edimsellik, belirsizlik, farklılık ilkeleri ile düaliteleri aşan bir konuma yerleştirmiş ve bir oluş hali olarak ele almıştır. Farklı disiplinlerin katkılarıyla dolanık bir bilgi ağına takılan mekân kavramı, iç mekân (*interior*) kavramının kendine içkin potansiyellerine ve

çeşitli açılımlarına yönelik soruları artırmıştır. İç mekânın çok katmanlı yapısı ve oluş halinin getirdiği belirsizlik ve muğlaklık hali, onun sabit, belirgin sınırlarla değil, akışkan ve değişken alanlarla ilişkili olarak ele alınabileceğini göstermiştir.

3.1.2. İç Mekân Bilgisinde Kökensel Bir İzlek: İçsellik Tartışmaları

Kısa bir hatırlatma yapmak gerekirse, içsellik kavramının alanyazındaki izlerine ilk kez on yedinci yüzyılda rastlanmıştır. Bu dönemde, içsellik kavramı ağırlıklı olarak inanç sisteminin yönlendirdiği manevi yaşamla ilişkilendirilmiş ve mahremiyetin sağlandığı inziva koşullarında bedensel ve ruhsal bir geri çekilme hali ile tanımlanmıştır. Manevi bir arayışla tanımlanan içsellik halinin kökeni aslında Augustinusçu ‘içsel dönüş’ anlayışını köken alıyordu. Bu manevi içsellik pratikleri, on yedinci yüzyılda yaşanan “epistemolojik dönüş” ile bireyin iç dünyasını keşfetmek üzere konuşlandırılmıştı ve Foucaultçu bir ifade ile “benliğin pratikleri” olarak adlandırılabilir. günlük eylem ve ritüeller, inziva ve ruhsal deneyimle ilişkilendirilmişti. İçsellik kavramı on sekizinci yüzyıl itibari ile sadece dini değil, aynı zamanda seküler içe dönük yaşama biçimlerini de kapsayan bir pozisyona yerleşmişti. On dokuzuncu yüzyılda ise burjuva evselliği içsellik mefhumunun kavramsal içeriğini benlik, iç dünya, içsel yaşam, sığınma, arzu gibi alt kavramlarla genişletmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştu. Yirminci yüzyıla gelindiğinde içsellik kavramı yalnızca evsel alanla sınırlı olmaktan çıkıp kentsel çevrede de tartışılmaya başlanmıştı ve modern “benlik” ile “öznellik” inşalarının merkezine yerleştirilmişti. Dolayısıyla, farklı düşünsel ve kültürel arka planlara sahip her tarihsel dönem, değişen içsellik pratiklerini ön plana çıkarmıştı. Ancak her dönem özelinde ortak olarak görülen bir gerçeklik vardı; “bireyin kendisiyle olan ilişkisini derinleştirme ve iç dünyasını keşfetme arzusu” her zaman içsellik kavramının merkezinde yer almıştı.

Bu dökümlerin ardından, Antik çağlardan günümüze uzanan süreçte, insanların içsel dünyalarını anlama ve keşfetme çabasıyla çeşitli yollar denedikleri söylemek mümkün olmuştur. Bu çabalar felsefi düşünce, dini ritüeller, bilimsel araştırmalar, sanat ve psikolojik çalışmalar gibi çeşitli alanlarda farklı bağlamsallıklarda açığa çıkmaktadır. İçsellik kavramının pratik alanda barındırdığı deneyimsel çeşitlilik ve

edebiyat, psikoloji, felsefe ve mimarlık gibi birçok farklı disiplindeki ele alınış biçimleri kavramın teorik çerçevesini oldukça genişletmiş görünmektedir. İçsellik kavramına yönelik çok yönlü disiplinler ilgi ve araştırmalar, kavramın sürekli olarak yeniden tanımlanmasını ve çeşitli açılımların ortaya çıkmasına olanak tanımaktadır.

Akademisyen Peter Greenberg “Expanding Interiority” başlıklı sunumunda, alanyazında üç farklı içsellik anlayışının baskınlığına işaret etmektedir. Bunlardan ilki bireyin “kendi varlığının bilinçli ve refleksif farkındalığına dayanan bir içsellik” anlayışıdır. İçsellığe ilişkin bu açılım, ağırlıklı olarak psikoloji, felsefe ve sosyoloji gibi sosyal bilimler alanlarında içsel psikolojik yaşama ve sıklıkla öz-farkındalık deneyimlerine atıfta bulunmaktadır. Bu tür psikolojik içsellik, Maurice Merleau-Ponty’nin felsefesinde merkezi bir yer tutmaktadır. Ona göre, insanın algısal deneyimi, bedensel varoluşuyla birlikte şekillenmektedir. Bu bağlamda içsellik ancak beden ve algılarla keşfedilebilir. Benzer bir perspektifte, akademisyen Petra Perolini (2012) içselliği “bireyin dünyayla ilgili farkındalığını ve anlamlı olan psikolojik ilişkisini yansıtan bir süreç” olarak tanımlar. Bu süreç bilinmeyi biçimlendirir ve onu tanıdık kılar.

Greenberg tarafından içsellığe dair sunulan ikinci anlayış, geleneksel yaklaşımların ötesinde iç mekânın oluşturulmasında kurucu olan performans temelli edimsel ve deneyimsel süreçler üzerine temellenir. Bu yaklaşım, iç mekânın sadece fiziksel öğelerden değil, aynı zamanda enstalasyon, moda, dans, sanat, yazı ve benzeri araçlar yoluyla da oluşturulabileceğini kabul eder ve kültürel olarak inşa edilmiş unsurları da (güç, cinsiyet ve emek gibi) içeriye dâhil eder.

Greenberg’ün içsellik ile ilgili geliştirdiği üçüncü yaklaşım ise mekânsal, maddesel ve çevresel bir içsellik anlayışı ile şekillenir. Bu yaklaşımda, içselliği yönlendiren eylemler “çevreleme” ve “kuşatma” deneyimlerine dayandırılır. Bu süreç, fiziksel, bedensel ve deneyimsel niteliklere sahiptir ve iç mekân deneyimini duvar, tavan ve zemin gibi somut yapısal unsurların ötesine taşıyarak, fiziksel bir kuşatılmışlık ya da çevrelenme hissini de içerecek şekilde genişletmektedir. Michael Benedikt’in (2002, s. 2) ifadesi ile içsellik, yıldızların veya bir ağacın gölgesinin tavan gibi görüldüğü, toprağın veya bir yaprak yatağının zemin gibi hissedildiği ve bir kaya yüzeyinin bir duvar gibi algılandığı el değmemiş doğal ortamlara kadar uzanabilir. Benedikt (2002)

için içsellik, odaların ve diğer kapalı alanların deneyimini aşarak dış ortamda çeşitli ölçeklere (ağaçlar ve binalarla çevrili sokaklar, meydanlar ve parklar) kadar uzanabilir. Bu açılımda içsellik mimari bir çerçeveden bir kez daha bağımsızlaşır.

İç mimarlık teorisini Christine McCarthy ise içselliği Benedikt'e benzer bir çizgide ancak daha geniş bir perspektifte ele alır. "Toward A Definition of Interiority" (2005) başlıklı çalışmasında içselliğin farklı açılımlarını derleyip tartışırken, kavrama dair tek bir tanım reddeder.

McCarthy (2005) için içsellik kavramı, fiziksel bir alanla sınırlı olmaksızın sınır, kontrol, koruma, kuşatma, yakınlık, gizlilik ve barınma gibi çeşitli mekânsal nitelikleri ifade edebilir ve bir takım hisleri içerebilir. İçsellik bedenden dışa doğru, belirlenebilir bir sınıra doğru hareketler olarak başlar ve içsellik kişisel düşüncelerden bedene, giysilere, mobilyalara veya dekoratif unsurlara kadar değişen ve çeşitlenen ölçeklerde ortaya çıkabilir. Bu açılım, içsellik deneyimlerinin çeşitli öğelerle ilişkilendirilebileceğini ve içselliğin kısıtlayıcı bir mimari tanıma bağlı olmadığını bir kez daha ortaya koyar. Nitekim McCarthy tarafından tanımlanan içsellik, bir koşul değil, iç mekânın tanınmasına izin veren soyut bir niteliklerdir:

"(...) bir iç mekânı mümkün kılan teorik ve maddesel-olmayan bir dizi tesadüf ve değişkene atıfta bulunan bir niteliklerdir." McCarthy, (2005, s.112).

McCarthy'ye göre içsellik, istenen bir alanı elde etmek ve inşa etmek için bir ortamın açık bir şekilde manipüle edilmesidir. Böylece, içsellik pratiği, arzu edilen bir alan yaratmak için var olan bir ortamı hem fiziksel hem de atmosferik yollarla manipüle etmek olarak anlaşılabilir (Huppatz, 2012). Bu ekseninde iç mekân, içselliği gerçekleştiren herhangi bir yapıyı çevrenin düzenlenmesi olarak okunabilir (Ionescu, 2018). Bu yaklaşım ile iç mekân, bir kez daha fiziksel olarak içeride olmak zorunda olmayan ancak içsellik koşullarını sağlayan bir konuma yerleşir.

Bu açılım, fiziksel olarak kapalılıkla tariflenen her iç hacmin iç mekân olarak kavranıp kavranamayacağına dair bir tartışmayı da başlatır. Mimari bir üretim, ya da fiziksel olarak sınır üreten bir kabuk, içerisindeki iç hacmi çevresinden ayırır ancak onu belli koşullarda iç mekâna dönüştürür. Burada dikkat çeken nokta, bir iç mekân

değil, bir “içeri” inşa ediliyor oluşudur. İç mekân mimari mekânı pıhtılaştırır ve okunabilir bir yere, belirli hareketler, etkinlikler ve roller üreten yerel ve zamansal olarak belirlenebilir bir anlam boyutuna dönüştürür (Ionescu, 2018). Bu bağlamda içsellik, “zihnimizde taşıdığımız soyut imgeler ile bir iç mekânın, yer duygusuna katkıda bulunan fiziksel bir yerin deneyimi arasındaki ilişki” olarak ifade edilebilir (Power, 2014b). Dolayısıyla ne iç mekân ne de içsellik kısıtlayıcı bir mimari tanıma bağlı olan mutlak bir durum değildir.

Benzer bir çizgide, akademisyen içmimar Liz Teston (2020) içselliği, kapalı bir mekânın hissiyatından ziyade duyuların bir koşulu olarak görür. İçselliğin bir yerin karakteriyle, algıyla ya da bir zihin durumuyla ilgili olduğunu öne sürer ve içsellik ontolojisinde fenomenolojik algının önemine dikkat çeker. Fenomenologlar, nesnelerin ve olayların insan bilinci tarafından algılanmasının, insan deneyiminin merkezi olduğunu ve gerçeğin bu deneyimlerin içinde şekillendiğini öne sürerler. Bu argümana dolaylı olarak temas eden Teston (2020), fenomenolojik bir perspektifte, koşullara dayalı bir içsellik sınıflandırması önerir:

(i) psikolojik içsellik: kişi merkezli bir deneyimdir. Kişi ve yapılı çevre arasındaki ya da iki kişi arasındaki bağlam tarafından şekillendirilen etkileşimlere dayanır.

(ii) biçim temelli içsellik: kişilerin algıladığı fiziksel ve mimari biçimlerden türetilen, kuşatılmışlık olarak da ifade edilebilecek deneyimlere dayanır.

(iii) atmosferik içsellik: maddesel ve maddesel-olmayan unsurların (ışık, gölge, sıcaklık, akustik, enerjiler gibi) atmosferik etkilerine dayanır.

(iv) programlanmış içsellik: iç mekânla ilişkilendirilmiş eylemlerin iç mekândan taşınarak yeni bir bağlamda ürettikleri içsellik durumuna referans verir. Örnek olarak, Sürrealistlerin tekniklerini kullanan Le Corbusier, Beistegui Apartmanı’nın çatı bahçesinde evselliğin tanıdık nesnelerini bir araya getirerek açık havada bir içsellik ve iç mekân yaratır.

Teston’un (2020) içsellik sınıflandırmasına dayalı olarak değindiği psikolojik içsellik kavramı antropolog Edward T. Hall (1969) tarafından ortaya konmuş olan

“proksemik teori” ile yakınlık göstermektedir. “Proksemik” kavramı, genel hatlarıyla, “kişisel alanın sınırlarınca belirlenmiş mekânsal ve bedensel bir mesafe” olarak tanımlanabilir. Örneğin, başka bir kişinin vücudundan gelen sıcaklık hissi veya yeni yıkanmış saçın kokusu gibi duyuşsal deneyimler samimiyetin ilişkisini belirlerken mahrem olan ve olmayan alan arasına görünmez bir çizgi çizer. Bu mesafe, içsellik bir tür görünmez eşliğini oluşturur. Böylece içsellik, beden ile dış dünya arasındaki mesafeyi ifade etmeye başlar. İçsellik, bedenden dışarı doğru, belirlenebilir bir sınıra kadar uzanır ve dışsal etkilere karşı bir tampon görevi görür. Karşılıklı bir etkileşim ortamında aktifleşen bu içsellik türü zamansaldır ve bedenler arasındaki etkileşime bağlıdır. Beden odaklı bu okumada, içsellik sınıırı gözle görülür veya görünmez bir şekilde tanımlanabilir. İçsellik, bir bakıma, bedene yakın gerçekleşen etkileşimleri kontrol etme yeteneğidir. Bu bağlamda içsellik, kontrolün samimiyetle değış tokuş edildiğı bir süreç ve konum olarak tanımlanabilir. İçsellik ürettiğı bedensel yaklaşma ve samimiyet durumu bir bakıma kontrol kaybıdır ve bedensel sınırların isteyerek aşıldığı ve arzuların kontrolsüzce yaşanmaya başladığı bir sınır-aşımı halidir (McCarthy, 2005).

İçsellik zamsalsal ve dinamik doğasına ilişkin bir diğer açılım Suzie Attiwill tarafından öne sürölmüştür. Attiwill (2004, s. 5), dinamizmin ve zamansallığın iç mekâna performatif bir özellik kazandırdığını belirterek, “iç mekân kavramı, belirli bir kapalılıktan, dinamik bir kompozisyon veya ilişkiler dizisine dönüşür” ifadesiyle durumu özetlemiştir. Böylece içsellik, belli yakınlıkların ve ilişki kurmanın bir imgesi, motivasyonu olmaktadır.

Performans temelli bir diğer yaklaşım ise Avustralyalı akademisyen Patricia Pringle tarafından yayımlanan “Spatial Pleasures” (2005) başlıklı makale üzerinden okunabilir. Pringle (2005), bedenlerin, mimariden bağımsız olarak, performans yoluyla içsellik nasıl inşa ettiğini araştırır. Buradan hareketle, içsellik bedene, algıya ve mekânın görsel manipölasyonuna içkin olduğunu öne sürer. İçsellik, bir tesadüf duygusu, mekânın beden dolayımıyla işgali, deneyim ve mekânsal duygulanımın bir rezonansıdır.

Sosyolojik bir ekseninde, *Symposium on Architecture: Interior Matters* başlığıyla 2012 yılında düzenlenen sempozyumda “Interiors and Interiority” başlıklı oturumunda

konuşan Richard Sennett, içsellik olgusunu Georg Simmel'in *Metropol ve Zihinsel Yaşam* (1903) başlıklı makalesini temel alarak inceler. Simmel'e göre, aile ya da küçük tanıdık topluluklarının olduğu mekânlarda birey kişisel özgürlüğünü sürdüremez; onu bastırır ve baskılar. Ancak sokakta, diğer bireylerle çevrili iken kendi içine döner; gerçek benliğiyle hareket edebilir ve hissedebilir. Böylece, içselliği özgürlük ile aynı anda deneyimleyebilir. 'Öteki' ile karşılaşma mekânı olarak sokak, yeni bir tür öznellik ve içsellik üretir. Sokakta yaşanan içsellik ve onun yarattığı, vadettiği özgürlük hem topluluk hem metropol tarafından üretilen kısıtlayıcı ve baskılayıcı durumlara karşı savunma işlevi görür ve hareket, örgütlenme ve eylem özgürlüğünü kişisel özgürlüğe dönüştürür (Sennett, 2017). Bu durum, kentsel ortamda deneyimlenen alternatif içselliklerin bireysel ve toplumsal deneyimi şekillendiren toplumsal mekanizmalara karşı direniş imkânları sunduğunu açıkça gösterir. Kentsel mekânda yaşanan içsellikler özgürleştirici bir katmanı öznellik deneyimiyle birlikte içsellik kavramına eklemlerken, kavramın "evsellik" olgusundan öte açılımlarını keşfetmek üzere olanaklar sunar.

Böylece içsellik olgusu fiziksel olarak içeride olmayan ama yine de iç mekânın özel niteliklerine sahip dış ortamlarda da yaşanabilir ve deneyimlenebilir bir konuma yerleşir. Bu bağlamda, içsellik deneyiminin dış ortamda nasıl bir iç mekân oluşturduğu sorunsallaşır. Bu sorunsalı tartışmaya açmadan hemen önce "içsellik" (*interiority*) ve "dışsallık" (*exteriority*) kavramlarının ilişkiselliği üzerine bir parantez açmak gerekir.

"İçsellik" ve "dışsallık" kavramları, sıklıkla birbirine karşıt olarak sunulmalarına rağmen, aslında birbirleriyle iç içe olan ve birbirlerini tamamlayan kavramlardır. Karşılıklı ilişkileri birbirine bağlıdır. Birbirleri arasındaki mübadele süreçlerinden türerler; çoğalırlar ve birbirlerine yapışırlar. Bu anlamda içsellik, "hem dışsallıktan uzaklaşma durumu hem de dışsallığı ortadan kaldırma ya da reddetme yeteneği"dir. Dolayısıyla içsellik, mekânın görelî ve ilişkilerle tariflendiği bir koşullanmasıdır ve dışsallıkla kurduğu ilişkinin simetrik olduğu varsayılmaz (McCarthy, 2005).

"İçsellik" ve "dışsallık" arasındaki karşılıklı bağımlılık, "içeri"/"dışarı" ilişkisinden ayrıdır. İçsellik, içerideki konumun garantisi değildir. İç ve içsellik elbette örtüşebilir ama bu örtüşme rastlantısaldır (McCarthy, 2005). İçsellik, mekânı gerçek olandan mümkün olana kaydırarak kendisini doğrudan uygulamadan kurtarır; başka bir

deyişle, mekânı mimari formdan ayırır. Salt mimari forma bağlı olmayan bir angajman aracıdır (Power, 2014a).

İçsellik, soyut bir geometri ile kapalılığı ve mahremiyeti sağlar. İçsellik ve dışsallık arasındaki ilişkiyi tariflemek üzere beden ve promeksik teoriye geri döndüğümüzde, kulak misafiri olma veya röntgencilik gibi saplantılar ve paranoyalar içselliğin sınırını işgal eden ve iç ile dış arasında hayali ve gerçek bağlantılar ören davranış mekanizmaları haline gelir. Sınır, bu bağlamda, dışsallıktan sınıra ve sınırdan içselliğe geçişe aracılık eder. Bu hareket, ‘iç’tekinin gizemini koruyan, hazzı askıda tutan bir geçiştir (Rault, 2005).

Sınırsal bir durum olarak içsellik anlayışı farklı düşünürlerin açıklamalarıyla çeşitlenmiştir. Bu açıklamalardan bir diğeri, sınır kavramının çok yakından ilişkili olduğu eşik kavramı ve bu kavramsallaştırmadan türeyen “liminal mekân” (*liminal space*) ve “eşiksellik” (*liminality*) kavramlarıdır. Liminal durum, yani eşiksellik, ihlale açık olan ve mekânsal anlamda doğurganlık potansiyeline sahip olan istikrarsız durumlardır. Sınır hem alıkondduğu hem de vaat ettiği sınır-aşımını burada yaşar. (Tawa, 2004; aktaran Power, 2014b). Bu nedenle eşiksellik potansiyellerle kuşatılmış bir ‘yer’ ya da oluş durumudur (Power, 2014b). Dolayısıyla içsellik eşikselliği, değişkenliği ve potansiyelleriyle tanımlanır.

İçsellik ve eşik kavramlarını gökyüzü kubbesinin kozmolojik modeliyle ilişkili olarak ele alan antropolog Aldo Massola (1968) yeryüzünü, ufka kadar uzanan, tonozlu, içbükey bir çanakla, gökyüzüyle örtülü dairesel bir cisim olarak ele alır. Bu örtünün ötesinde, tüm ölülerin ruhlarının gittiği başka bir diyar olduğunu öne sürer. Bu içbükey çanak, antropolog Dianne Johnson’ın “Night Skies of Aboriginal Australia: A Noctuary” başlıklı metninde “gökyüzü kubbesi” (*sky dome*) olarak adlandırdığı şeydir. Kozmolojik perspektiften dünyaya ve gökyüzü kubbesine bakıldığında, içsellik çoktan yapılandırılmıştır ve sınırları çizilmiştir. Kubbenin altındaki, içerideki mekân oldukça tanıdıktır. Somut bir kubbe olarak gökyüzü oldukça sınırlayıcıdır; ancak kozmolojik model bağlamında sonsuza dek değişir, yeniden kavramsallaştırılır ve yeniden yapılandırılır. Bu kozmolojik model içselliğin değişken, sınırlayıcı doğasını vurgular (Massola, 1968; Power, 2014b).

Akademisyen Scott McQuire'ye göre iç mekânlar kontrollü ve potansiyel olarak kontrol edici ortamlardır. Mekânı kontrol etmek, onu sınırlamak ve kısıtlamak, onu içselleştirmektir. Başka bir deyişle, içsellik, kontrol ve sınırın mekânsal tezahürüdür. İçsellik bir düzenleme biçimidir ve sınır boyunca değiş tokuşları düzenler. Sınır içeriği ve dışarıyı denetler ya da belirler. Sınır, dışsallığı kontrol eden ve yumuşatan, dolayısıyla içeriği güvenli gösteren bir mekanizmadır (McCarthy, 2005). Bu sebeple, içselliğin beraberinde getirdiği aşinalık da güven vericidir. İçselliğin izinsiz girişleri düzenleme, kontrol etme ve dışlama mekanizması iç mekânı ayrıcalıklı ve özel bir alan olarak konumlandırır. Bu sayede iç mekânı etkileşim kurulabilir kılan bir dizi kural ve davranış kodu oluşturulur. Bu bir başlangıç ve karar noktasıdır; iç mekân yalnızca kabul edilenlerin erişebileceği ayrıcalıklı bir yer olarak konumlandırılır. Sınırın koşulları, esnekliği ve hareketliliği içselliğin ve iç mekânın kapsamını belirler. Bu sebeple, içsellik kategorize eder ve stereotipler (McQuire, 2005).

Antropolog Nancy Munn "Excluded Spaces: The Figure In The Australian Aboriginal Landscape" (1996) başlıklı makalesinde içsellik kavramını sınır durumları ve dışlama mekanizmaları özelinde tartışmaya açmıştır. Munn (1996) makalenin temel sorunsalını tanımlayan ve aynı zamanda başlığında yer alan "excluded spaces" (*dışlanmış mekânlar*) kavramını Avustralya Aborjinlerinin toplumsal kuralları uyarınca uyguladıkları mekânsal yasaklarını ifade etmek üzere kullanır. Bu mekânlar, bedensel eylemlerin belirli yerlerdeki varlığını kısıtlayan belirli mekân-zamansal oluşumlar olarak anlaşılabilir. Bu perspektiften bakıldığında, kişinin belirli yerlerdeki varlığını kısıtlayan bir sınırlama ya da dışlama mekanizmasıyla spesifik bir tür içsellik elde edilir (Power, 2014b).

Dolayısıyla iç mekân, içirme ve dışlamanın nüanslarından türeyen dönüşümlerin alanıdır. İçsellik bir içirme eylemi olduğu kadar bir dışlama eylemidir. Dışlama, burada dışsallıktan ziyade içselliği inşa eden bir mekanizmadır. Ancak, içsellikle birlikte somutlaşan içirme, dışlama ve sınır çizme eylemleri her zaman güven ve aşinalık üretmeyebilir. İçsellik, kontrol altına alma yeteneği açısından ayırım gözetmez ve nesneldir (McCarthy, 2005). Sosyoloji profesörü Beatriz Muñoz González'in (2005) de işaret ettiği gibi, içsellik hem topofili hem de topofobi olasılıklarını barındırmaktadır.

Bu noktada, sınırın ideolojik gücü, ince bir sınır geometrisinin bile anoreksik bir içsellik kodlamasına izin verdiği anlamına gelebilir. Dolayısıyla, taraflıdır ve içe dönüklüğün uzamsal narsisizmini teşvik etme potansiyelini taşır. McCarthy (2005) için içsellik, doğası gereği bireyin arzularından daha belirleyici ve zorlayıcı olabilir ve sınırları aşılmaz hale gelebilir. Koruma, sığınma ve güvenli olma gibi kavramlarla ilişkilendirilegelmiş içsellik kavramı böylece tehditkâr, tehlikeli, tekinsiz veya enest olabilir. Dolayısıyla içsellik, sunduğu mahremiyet ortamında güvenliği veya zevki garanti etmez. Buradan hareketle, içselliğin ideolojik bir aygıtta dönüşme potansiyeli taşıdığı söylenebilir.

İçselliğin ideolojik olarak araçsallaşması akademisyen mimar Mark Pimlott tarafından ortaya konan tartışmalarda derinleşir ve Pimlott (2007) bu bağlamda sömürgeleştirme araçlarının kontrol mekanizmasına dayanan içsellik koşulları ürettiklerini öne sürer. Sömürgeleştirme süreçleri ve araçları, çeşitli iç mekânlar ve içsel durumlar yaratır. Bu iç mekânlar, belirli davranışları teşvik eden koşulları sağlar. İçselliği ve iç mekânı ideolojik olarak araçsallaştıran bu tutum küresel dünyayı çoktan etkisi altına almıştır ve normatif koşulların üretici haline gelmiştir. Özellikle neoliberalizmin artan etkisi ve kamusal mekânı tahakkümü altına almaya çalışan tüketim kültürü yanılsamalı bir özgürlük panoraması çizmektedir. Bu özgürlük, Simmel'in metinlerinde betimlediği metropoldeki içselliğin sunduğu özgürlükten oldukça uzaktır. Bu noktada Pimlott (2018), günümüz kentlerine kıyasla, Hausmann'ın on dokuzuncu yüzyıl Paris'inin dahi daha özgürleştirici olduğunu savunmuştur; nitekim o dönemin kamusal mekânları bireye anonimleşme, belli davranış kodlarından sıyrılma ve içsel yaşamı özgürce yaşama imkânı sunmuştur. Neoliberalizmin veya otoriter rejimlerin kentleşmiş çevreyi normlarla kuşatmasına ve davranışları öngörülebilir kalıplara göre şekillendirmesine karşı panzehir olarak sunulabilecek olan ancak bu tür bir kent ve içselliktir.

Sonuç olarak, içsellik kavramı zamanla çeşitli alt kavramlarla genişlemiş ve farklı bilgi katmanlarıyla donatılmıştır. Ancak dikkat çeken nokta, bu evrimsel süreçte içsellik kavramının her zaman mekânsal bir bağ ile kuşatılmış olmasıdır. İster anne karnında ister bir mağarada ya da burjuva salonunda olsun, içsellik deneyimi her

zaman mekânsaldır. Bu mekânsallık bedenden kentsel çevreye kadar uzanmakta ve çeşitli bağlamlara, farklı ölçeklere kadar genişleyebilmektedir.

Bu çalışmanın tarihsel ve teorik çerçevesi olarak sunulan içsellik tartışması, iç mekânın dinamik ve çok katmanlı doğasını keşfedebilmek ve içselliğin karmaşık ve süreksizliklerle dolu söylem alanını açımlamak için çoklu ve heterojen okumaları çağırılmaktadır. Psikoloji, edebiyat, sosyoloji, antropoloji ve mimarlık gibi birçok disiplinde kullanılan ancak felsefi bir kavram olan içsellik, en temel ve basit haliyle mimari formların kısıtlamalarından ve Kartezyen düşüncesinin sabitliklerinden kurtulmuş bir iç mekân bilgisini inşa etmek için kökensel bir izlektir. Mimarlık için içsellik, teoride, söylem ve anlatılarda yeteri ilgiyi görmediyse de bir köken olmaya devam etmektedir.

3.2 Bölüm Değerlendirmesi

Alanyazında iç mekân ve ‘iç’e dair kavramsal açılımlar sunmak üzere üretilmiş birçok çalışma iç mekânı ‘öteki’ olarak kodlanmış, verili bir ‘dış’ üzerinden tanımlamaktadır. Konvansiyonel olarak iç mekân kavramı, dış mekân ile karşıtlık ilişkisi içinde ele alınmıştır. Ancak, günümüze dek süregelen ve Kartezyen düşüncenin kesinlik, keskinlik ve tanımlayarak sabitleme eğilimine karşı geliştirilen itirazlar, iç mekânın ‘dış’ın basit bir ters yüz edilişi ile kavranamayacağını ortaya koymuştur. 1960’lı yıllarda mutlak ve sabit mekân kavrayışındaki çözümler ve 1980’li yılları işaretleyen epistemolojik kaymalar iç mekânı katı tanımlarla sabitleyen çerçevelerden uzaklaştırmış ve kaygan bir zemine taşımıştır. Postyapısalcı felsefe, çeşitli epistemolojik kırılmalar ve mekânsal dönüş gibi yeni paradigmlar iç mekânın bu tür ikili karşıtıtlıklardan sıyrıldığını göstermekte ve daha karmaşık bir şekilde anlaşılması gerektiğine dair işaretler sunmaktadır.

Bu noktada, iç mekân epistemiğindeki bilgilerin çizgisel ve bütüncül bir anlatının aksine parçalı anlatılara dayandığı söylenebilmektedir. İç mekânın dinamik ve çok katmanlı doğası, günümüze uzanan süreçte çeşitli disiplinlerden gelen araştırmacıların ilgisini çekmiş, parçalı ve tekil anlatılar farklı kavram öbeklerinin iç mekân bağlamında birbirleriyle temas etmesine olanak tanımıştır. İç mekân bilgisine yapılan

bu heterojen katkılar teorik melezliklerle iç mekân tartışmalarını genişletmiş ve alternatif içsellik paradigması oluşturabilecek bir zemin tanımlamışlardır. Bu zemin, iç mekânı statik bir varlık olarak değil, sürekli dönüşen, ilişkisel bir oluş hali olarak ele alarak, iç mekân (*interior*) kavramının kendine içkin olasılıklarına ve farklı açılımlarına dair soruları çoğaltmaya, kavramsal derinliklerini keşfetmeye kapı aralamaktadır.

BÖLÜM DÖRT

‘KENTSEL İÇ’ OLARAK ÇAMLIK VE ÇOKLU İÇSELLİKLER

Çamlık, yaklaşık bir asır önce Denizli kentinin ‘dış’ı olarak tariflenen, ancak günümüze uzanan süreçte fiziksel, zamansal ve zihinsel olarak kentin ‘iç’ine yaklaşılarak “kentsel bir iç” olarak çeşitli içselleştirme pratiklerini açığa çıkaran bir kent parçasıdır.

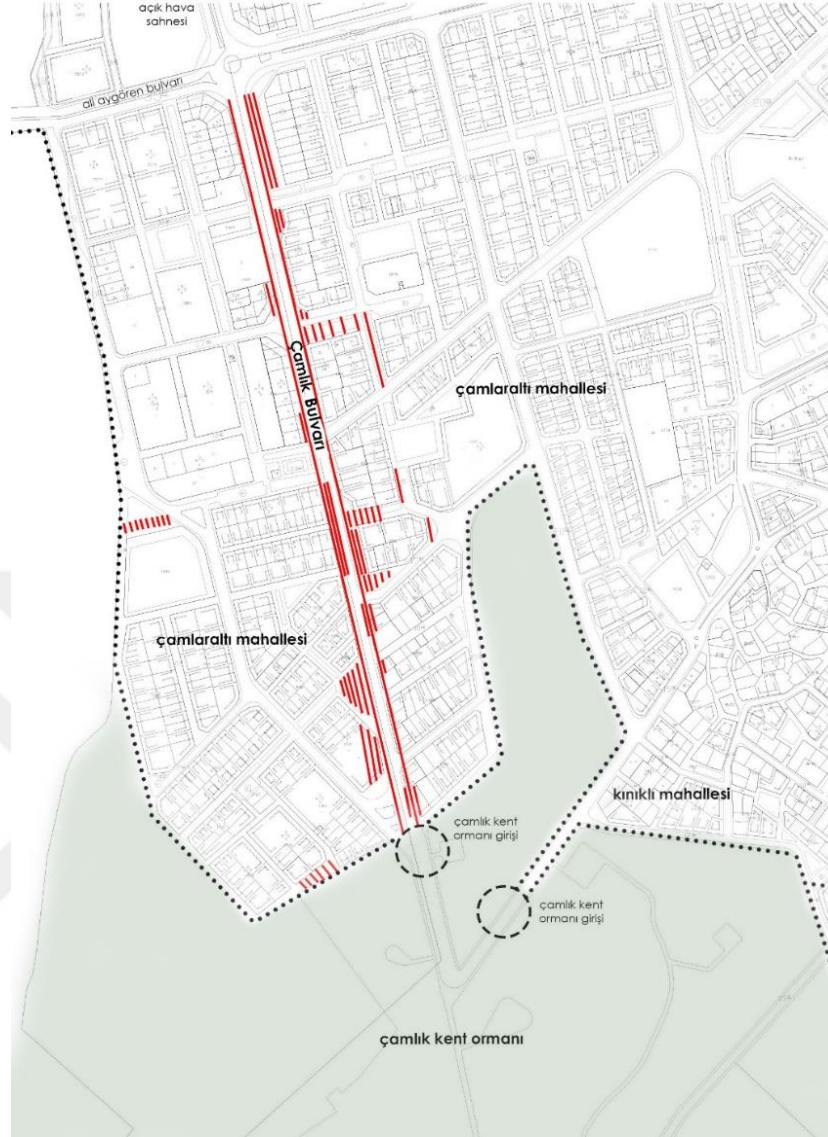
1923 yılına kadar Denizli’nin idari sınırı dışında kalmış bu bölgenin, kentin 4 km güneyinde konumlandığı⁴² ve “Karcı Dağı’nın etekleri”⁴³ olarak tanımlanan coğrafi bir alan olduğu görülmektedir. Yirminci yüzyılın başlarında ‘kentin dışı’ olarak tariflenen bu bölge, çeşitli planlama politikaları, imar düzenlemeleri ve altyapı çalışmaları ile birlikte kentin büyüdüğü ve genişlediği bir halkanın içinde yer almış ve günümüze uzanan süreçte kentle bütünleşerek ‘iç’ selleşmiştir.

Bu içselleşme süreci ile Çamlık bölgesi kentsel yaşamı üreten, onu zamansal ve mekânsal olarak çeşitlendiren kentsel bir odak olmuş ve kentliliğin (*urbane*) menzili içine girmiştir. Davetkâr gücünü Çamlık Kent Ormanı’na borçlu olan bu yeni odak, kendi içinde çeşitli içsellik katmanları barındırmaktadır. Bölgenin kent ormanı ile fiziksel ve zihinsel olarak kurduğu yakın ilişki, kentsel içselliliğin çeşitli varyasyonlarının oluşmasına olanak vermektedir.

Tez boyunca “Çamlık Sahası” olarak bahsedilecek olan bu bölge, Çamlık Kent Ormanı’nın ana giriş kapısına kadar uzanan bir bulvar boyunca genişlemekte (Şekil 4.1) ve bu bulvara bağlanan ara sokakları içermektedir (Şekil 4.2). Kentsel bir ‘iç’ olarak Çamlık Sahası sahip olduğu dinamik koşullar ile kentsel içselliliği çok katmanlı olarak üretmekte ve içselliliğin çoğul konfigürasyonlarını sunmaktadır (Şekil 4.3).

⁴² M. TürkerAcaroğlu tarafından kaleme alınan *Denizli İlinde Yer Adları* (1988) başlıklı bildiri metninde yer alan bu bilginin Denizli’nin ilk yerleşim yeri olan ve yaklaşık elli yıl öncesine kadar ‘kentin merkezi’ olarak tariflenen Kaleiçi bölgesine olan yaklaşık uzaklığı ifade ettiği düşünülmektedir.

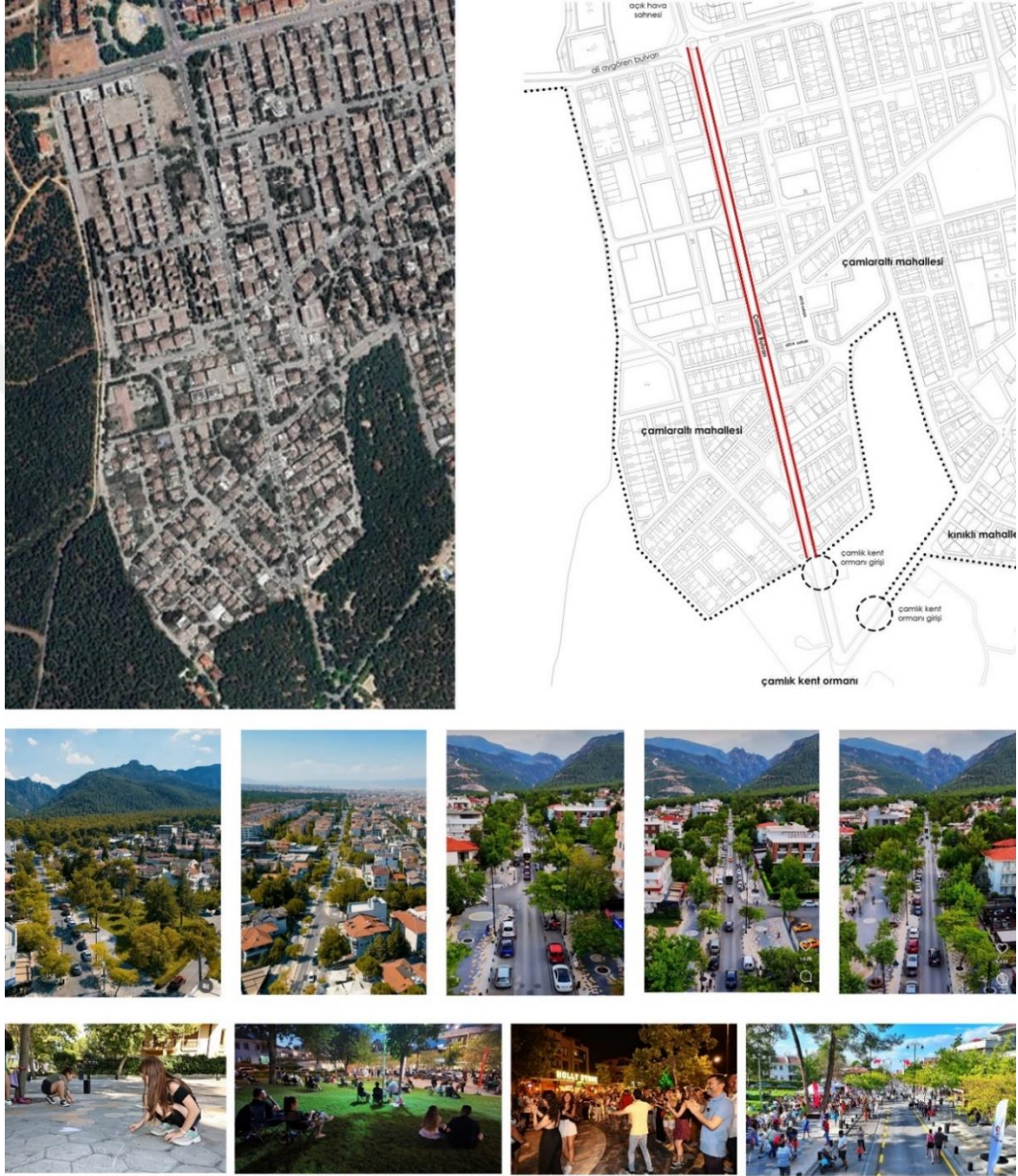
⁴³ Acaroğlu, 1988, s.39.

Şekil 4.1 Çamlık Sahası Haritası

Bu bölüm ilk olarak, idari sınırların ötesindeki kırsal alan içinde tanımlanıyor oluşunun yanı sıra kentselliğin getirdiği dinamiklerin ve imkânların da menzili dışında kalıyor oluşu nedeniyle, kentlilerin gündelik hayat pratiklerinde ve zihinsel haritalarında bir zamanlar kentin 'dış'ı olarak tariflenmiş Çamlık Sahası'nın kentin 'iç'ine fiziksel, zamansal, zihinsel olarak nasıl yaklaştığını, kentle ve 'iç'i üreten maddesel dinamiklerle nasıl buluştuğunu irdeler ve Çamlık Sahası'nın günümüze uzanan 'içselleşme' sürecini kronolojik olarak serimler. Ardından, bir alt başlıkta, içselliğe dair mevcut kuramsal tartışmaları genişletmek ve yeni bir bakış denemesi

sunmak üzere amlık'ın kronolojik içsellik anlatısına eklemlenen, gündelik yaşamda farklı zamansallıklarda ortaya çıkararak çeşitlenen 'kentsel içsellikler'in izi sürülür.

şekil 4.2 amlık Sahası'na dair ilk izlenimler⁴⁴ (Kişisel Arşiv, 2024)

⁴⁴ Alt sütundaki fotoğraflar Denizli Büyükşehir Belediyesi web sitesi dijital arşivlerinden alınmıştır.

Şekil 4.3 Çamlık Bulvarı başlangıcından Çamlık Kent Ormanı'na doğru ilerleyen ardışık kent imgeleri
(Kişisel Arşiv, 2024)

4.1 amlık'ın İçsellik Tarihçesi: amlık Ne Zaman 'İ' Oldu?

Tarihi boyunca yönetimsel değişiklikler geçirmiş bir kent olan Denizli, Cumhuriyet'in ilanından günümüze uzanan süreçte de idari açıdan önemli değişimler geçirmiş ve bu süreçte kentin sınırları ve yönetimsel yapıları sürekli yeniden şekillenmiştir.

Geçmişi antik öneme kadar uzanan kent, Osmanlı İmparatorluğu öneminde 1876 yılına kadar Kütahya Sancağı'na bağlı bir yönetim olarak varlık göstermiş, 1876-1920 yılları arasında Aydın vilayetine bağlı olarak idari yapılanmış ve 1910'da yeniden idari değişikliğe uğrayarak "Bağımsız Mutasarrıflık" haline gelmiştir. İdari sınırları genişleyen Denizli'nin yönetim biçimi Cumhuriyet'in kuruluşuna dek mutasarrıflık olarak kalmış⁴⁵ (Tuğlacı, 1985; Yıldız, 2013) ve Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte 1923 yılında il statüsünü kazanmıştır (eğin, 2012, s.135; Polat, 2009, s.125).

amlık Sahası, Cumhuriyet'in ilanına dek Denizli'nin yönetsel sınırlarının dışında kalan coğrafi bir alan olarak tanımlanagelmıştır. Bölge, önemin kent merkezi ile "amlık Mesireliği" arasında bir çeper kuşağı olarak da tanımlanabilmektedir. Denizli'nin 1923 yılında il statüsü kazanmasıyla birlikte amlık bölgesi, kentin yönetsel sınırları 'i'ine dâhil edilmiş ve bu süreç, bölgenin kentleşme ve yönetimsel entegrasyon sürecinde kritik bir neme olmuştur.

Bölgenin tarihine ve erken önemlerine ışık tutan bilgiler oldukça sınırlı olsa da yirminci yüzyılın başlarında verilen bir karar bölgenin kaderini ve karakterini radikal biçimde değiştirmiş ve bu bölge, amlık Mesireliği'nin çeperinde yer alan ve içerisinde doğal alanları da barındıran bir askeri yerleşim alanı olarak işlev görmeye başlamıştır. Basılı kaynaklardaki ilk izlerine 1890 yılında⁴⁶ rastlanan askeri kışla,

⁴⁵ "Denizli başlangıçta kaza statüsünde iken, daha sonra 1883 yılından itibaren sancak statüsüne yükseltilmiştir. Denizli 1910'da yeniden idari değişikliğe uğrayarak Bağımsız Mutasarrıflık haline getirildi. Sınırları genişletilen Denizli'nin yönetim biçimi Cumhuriyet'in kuruluşuna dek mutasarrıflık olarak kaldı. Cumhuriyet'in ilanıyla il oldu." Yıldız, 2013, s. 64.

⁴⁶ Osmanlı Devleti'nin borç talepleri hakkında incelemeler yapmak üzere Fransa hkmeti tarafından görevlendirilen Vital Cuinet'in Denizli hakkında düzenlediği 1890 tarihli rapordan alıntılanmıştır. Vital Cuinet (1890) *Denizli Hakkında Rapor*'dan aktaran Hüsamettin Ataman, *Denizli Son Yüz Yıl (I)*, 2018, s. 104.

“Piyade Alayı” ya da “Kırmızı Kışla” olarak anılmaktadır⁴⁷ ve Delikliçınar Meydanı’ndan başlayıp Çamlık Mesireliği’ne kadar uzanan caddeye “Kışla Caddesi” adını vermiştir.⁴⁸ Askeri kışlanın doğusundaki alanın ise “Dalaman Kırı”⁴⁹ olarak bilindiği ve bu çevrede önceleri at yarışlarının,⁵⁰ daha sonraları ise bir saha inşa edilerek futbol müsabakalarının düzenlendiği⁵¹ bilinmektedir. Bu sebeple, Çamlık bölgesindeki yapılaşma izlerinin Cumhuriyet’in ilk yıllarında yalnızca kışla binaları ile sınırlı olması şaşırtıcı değildir.⁵²

Cumhuriyetin ilk yıllarında Denizli’nin idari sınırları içinde olmasına rağmen fiziksel ve zihinsel olarak kentin ‘dış’ında konumlanan Çamlık bölgesi, 1927 yılında inşası tamamlanan Denizli Lisesi⁵³ ve izleyen yıllarda futbol sahası, askeri gazino⁵⁴ gibi yarı-kamusal yerleşimlerle kentsel yaşama ve kentin genişlediği halkaya temas etmeye başlamıştır.

- Cumhuriyetin ilk yıllarında, Çamlık Mesireliği’nin ve yakın çevresinin boş bir arazi olduğu, tanımlı en yakın yerleşimin askeri garnizon bölgesi olduğu görülür. Dönemin yerleşim izleri haritalar, anlatılar ve görseller üzerinden takip edildiğinde hem askeri bölgenin hem de Çamlık Mesireliği’nin kentin ‘dış’ında konumlandığını söylemek mümkündür. Dönem koşullarında, kent merkezinden ve konut yerleşimi bölgelerinden Çamlık bölgesine ulaşım yaya

⁴⁷ “(...) Bu sıralarda, zamanın Garnizon Komutanı’nın yardımıyla Kırmızı Kışla denilen şimdiki Piyade Alayı’nın bulunduğu yerde bir saha da yapıldı.” Göçgün, 2006, s. 632.

“Orgeneral Kurtcehe Noyan, Denizli’de Tevfik Baba’dan nasip aldı. Bu dergâh, ‘Kırmızı Kışla’ adı verilen askeri kışlaların yanında, şehir dışında idi.” Dede Baba, 2002, s. 79.

⁴⁸ “Delikliçınar meydanından Kışla Caddesi ve Çamlık mesireliğine gidilirdi. Bu yol üzerinden tarihi Koca Mektep (Denizli Lisesi) ve Kışla (Askeri Birlik) önemli iki oda noktası idi.” *Delikliçınar Yeni Camii Nasıl Yapıldı*, 2012.

⁴⁹ “Çamlık’ın batısında, dağ ile çamlık yolu ve kışla arasındaki bölgeye ‘Dalaman Kırı’ denir.” Şemsioğlu, 2016, s. 163.

⁵⁰ “Birinci Büyük Harb’in son yıllarında ‘Kırmızı Kışla’ denen, sonradan 51. Piyade Alayı kışlasının doğusundaki Dalaman Kırı’nda esaslı bir at yarışı yapılmıştı.” Şemsioğlu, 2016, s. 144.

“1928 yılı İlkbaharı’ndaki bu koşular Denizli spor tarihinde yapılan ilk resmi ve nizami at koşularıdır...At koşuları Piyade Alayı’nın yanına ve bugünkü (1968) mühimmat (malzeme) deposunun olduğu sahada yapıldı.” Göçgün, 2006, s. 640.

⁵¹ “(...) Bu sıralarda, zamanın Garnizon Komutanı’nın yardımıyla ‘Kırmızı Kışla’ denilen şimdiki Piyade Alayı’nın bulunduğu yerde bir saha da yapıldı.” Ataman, 2018b, s.104.

⁵² “20. yüzyılın başlarında Denizli Merkez ilçede kamu binası olarak Hükümet Binası, Adliye, Postahane, Devlet Hastanesi, Fırka Karargâhı ile kışlaları ve Büyük mektep Binası vardı.” Şemsioğlu, 2016, s. 67.

⁵³ *Denizli İl Yıllığı*, 1967.

⁵⁴ 1957 yılında inşa edilmiştir. Şemsioğlu, 2016, s. 175.

ya da binek hayvanlar aracılığı ile sağlanmaktadır. Kent merkezine (Kaleiçi) 4km uzaklıkta olan (yaklaşık 50 dakika yürüme mesafesindeki) Çamlık bölgesi, kent merkezinin idari sınırları içinde yer alıyor olsa da psikolojik olarak hâla kentin ‘dış’ındadır.

Mustafa Kemal Atatürk’ün 1931 yılında gerçekleştirdiği “Büyük Ege Gezisi” sırasında ziyaret ettiği ve askeri birlikleri selamladığı Çamlık bölgesi (Kodal, 2003), garnizon bölgesi olmasının yanı sıra Denizli’nin eğlence ve sosyal yaşamını piknik yapma eylemi ve kır gezisi etrafında şekillendiren kolektif bir eylem alanıdır. Özellikle hafta sonları ve Hıdrellez gibi özel günlerde sıkça ziyaret edilen bu bölge, dönemin öne çıkan toplumsal karşılaşma mekânlarından birisidir. Dönemin kültürel yaşantısına bisiklet sporu ile de eklenen Çamlık Mesireliği, 1935 yılında inşa edilen büfe ve oyun alanlarına ek olarak, 1936 yılında Vali Ekrem Ergür’ün (1935-1940) döneminde yapılan düzenlemeler aracılığıyla sosyal yaşantıyla daha güçlü bir bağ kurmuştur (Haytoğlu & Akoğlu, 2021).

1930’lardan itibaren bu bölgenin Denizli sosyal yaşamı içinde kazandığı anlamlar ve devam ettirilen gündelik yaşam pratikleri 1968 tarihli Denizli İl Yıllığı’nda şu ifadelerle yer almaktadır:

“Yalnız şehir halkı değil, il çevresinden de otobüs dolusu insan gelerek bu şenliğe katılır. Bu suretle Çamlık, yılda bir defa muhteşem bir gün yaşar. Diğer günlerde halk serbest olarak burada piknik yapar.” Denizli İl Yıllığı, 1968, s. 213.

Mimar Hüsametdin Ataman, *İnanç* dergisinin Mayıs 1940 sayısında, Çamlık’ta gerçekleşen Hıdrellez kutlamalarıyla ilgili bir paragrafı okuyucularına sunar:

“Her çam ağacının dibi bir aileye karargâh teşkil eder. Yemek zamanı muayyen değildir. Kahvaltıyı orada yapanlar da bulunur. Semaverini yakan, gramofonunu hazırlayan, yanı başına çocuğu için bir de salıncak kuran aileler, yere serdiği seccade veya mindere uzanır veya şezlonga gömülür keyif çattırmaya koyulur... Denizli’ye beş kilometre uzakta bulunan Çamlık mesiresi

yılda bir defa Denizli halkının eğlencesine tanıklık etmiş olur.” Ataman, 2018b, s. 289.

Şekil 4.4 1973 yılında Çamlık'ta Hıdırellez kutlamaları⁵⁵

Çamlık Mesireliği'nde kamusal yaşamı üreten bir dinamik olarak piknik pratiği ve bu pratik etrafında çeşitlenen diğer eylemler (yemek yeme, sohbet etme, salıncak binme, vb.) ıslah edilmemiş yabanî doğada -hatta kimi zaman tekinsiz olarak değerlendirilebilecek ortamlarda- gerçekleşmektedir. Ehlîleştirilmemiş doğada, düz bir çayırdaki, ağaç altı veya gölgeli bir alanda gerçekleştirilen bu pratik, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin birçok ilinde de gözlemlendiği gibi, Osmanlı dönemindeki mesire kültürünün⁵⁶ bir devamı niteliğindedir.

Çamlık Mesireliği, evcilleştirilmemiş doğanın ve kamusal yaşamın nasıl bir arada var olabileceğini gösteren önemli bir örnektir. Geçici yer inşalarıyla sahiplenilen bu teritoryal bölge, doğanın el değmemiş yanlarını deneyimleme imkânı sunarken, aynı

⁵⁵ *Denizli Haber* gazetesinde yer alan, 27 Mayıs 2020 tarihli “Geçmiş Zaman Olur Ki” başlıklı köşe yazısından alınmıştır.

⁵⁶ Osmanlı mesire geleneği üzerine çeşitli araştırmalar yapan mimar akademisyen Bahar Deniz Çalış Kural'ın tanımı ile mesireler, “yapay olarak sınırlandırılmamış, vadi tabanında, akarsu etrafında doğal topografya ile tanımlanmış alanlardır.” “Mesire” sözcüğünün kökü “seyr” kelimesinden türemiştir ve bu sebeple, hem İslam tasavvufunda “seyr” kavramına atıfta bulunmakta hem de “temaşa etme” anlamına gelmektedir.

Tasavvufi gelenek bakışında değerlendirildiğinde “mesire” sözcüğü bedeni, ruhu ve aklı arındırmak, inanç yolunda bir üst mertebeye ulaşmak için bireyin yaptığı manevi yolculuğu doğa içinde gerçekleştirmesi, doğa ve doğal güzelliklerle bütünleşerek tasavvuf felsefesinin önerdiği gibi kendini ve nefisini eğitmesi anlamına gelmektedir. Ancak zamanla anlam değişimlerine uğramıştır ve günümüzde “farklı halk kitlelerinin doğal güzellikleri seyrederek hoş vakit geçirdikleri açık alanlar” olarak tariflenmektedir.

Mesireler, kent merkezlerinin dışında yer almasına rağmen, kentsel yaşamın uzantısı olmuşlardır. Bu bağlamda, kentsel hayatın toplumsal, kültürel, sosyal ve siyasi tüm pratikleri, kent merkezinin dışındaki mesire alanlarında devam ettirilmiştir. Dolayısıyla, mesire alanlarında kentliler bir yandan kendilerini bir arada yaşadıkları kentin ve kültürün birer parçası olarak hissetme imkânı yakalarken, bir yandan kendilerini yaşadıkları toplumdan soyutlayarak, bireysel kimliklerini ifade etme olanağı bulabilmektedirler (Çalış Kural, 2008).

zamanda kentteki kontrol ve denetim mekanizmasından uzaklaşmayı vadetmiş görünmektedir. Ehlileştirilmiş ve düzenlenmiş parklardan farklı olarak Çamlık Mesireliği, kentliler için bedensel kontrol mekanizmasının gevşediği ve davranış kodlarının esnediği bir kaçış noktası olmuştur. Mesireliğin Foucault'nun heterotopya kavramı⁵⁷ çerçevesindeki dönüşümüne dair ipuçları, Tahsin Saygun'un 1945 yılında Çamlık'ta gerçekleştirilen Hidrellez kutlamalarına ilişkin gözlemlerinde ortaya çıkmaktadır:

“Hidrellez'i hangi şerait içinde olursa olsun, ekseriya Çamlık'ta geçirmek isteyen halkın telaşını görmek lazım...Açık kamyonlar, otobüsler, kaptıkaçtırlar, tenezzüh otomobilleri, faytonlar, yük arabaları, iki tekerlekli taş arabaları, on iki saat Çamlık'a insan taşıdılar. Kadınlar takmış takıştırmış, sürünmüş ve yenilerini giymişler. Çamlık bir panayır gibi. Her çamın dibi bir karargâh. Ve sanki bütün halk, Denizli denen şehirden bıkmış da veyahut bir afete uğramış da şeytan kulağına kurşun, göçmüş gibi. Elllerinde küçük kilim yavruları olanlardan tutun da şezlonglarına, masalarına kadar götürenler...Çamlık pazar günü öyle bir demokrat muhitti ki, kaç-göç bir tarafa bırakılmış, kadınlar kızlar evlerinde gezer gibi sanki. Öyle kayıtsız bir dünya ki, henüz küçük bir çocuğun bindiği salıncakta, kerli ferli, yaşını başını almış ellilik bir erkek sallanıyor. Beri tarafta hep bir boy gençler, önlerinde her çeşit içki. Biri hafiften bir türküye başlıyor, sonra bu sesin kuvveti artıyor ve yayvanlaşıyor. Diğerleri de ona katılıyorlar... Çamlık'ın tadını çıkarmaya gelenler, o gecenin geç vaktine kadar kabile kabile şehre döndüler. Ve pazar günü şehir, olağanüstü bir gün yaşadı.” Ataman, 2018b, s.289.

Saygunışık'ın aktarımı 1945 yılında Denizli'nin toplumsal yapısı ve kamusal davranışlarına ışık tutması bakımından önem taşımaktadır. Doğanın sunduğu atmosfer ve rekreatif olanaklar kentli bireylere gündelik yaşamın telaşından uzaklaşma imkânı

⁵⁷ Michel Foucault'nun “heterotopya” (*heterotopia*) kavramı, toplumsal ve kültürel mekânların çeşitli ve çoğu zaman çelişkili anlamlarını açıklamak için geliştirdiği bir kavram olup toplumsal düzenin dışında kalan, ama aynı zamanda bu düzenle ilişkili olan “başka mekân/öteki mekân”ları ifade etmektedir (Foucault, 2016). Birtakım çelişkiler barındıran ve heterojen bir algının yaşanmasına sebep olan bu mekânlar “etkin bir şekilde hayata geçirilmiş ütopyalar” olarak tanımlanmış ve idealize edilmiş ütopyaların pratikte uygulandığında toplumsal kuralları ve normları altüst eden mekânlar haline dönüşüklerine işaret etmektedir (Foucault, 1984).

sunarken, aynı zamanda sosyal normların gevşeyebildiği bir da ortam yaratmıştır. Kamusal yaşamın içinde, kalabalıklar arasında yaşanan ‘içsellik’ normatif davranış kodlarını çözmüştür ve bu durum, kentli bireylerin bireysel özgürlüklerini daha rahat bir şekilde keşfetmelerine olanak tanırken, insanları toplumsal beklentilerin dışında kendilerini ifade etmeye teşvik eder görünmektedir.

Bu aşamaya kadar ulaşılan bilgiler özetlenecek ve değerlendirilecek olursa, Çamlık Mesireliği’nin Erken Cumhuriyet döneminin toplumsal yaşamındaki yerine dair araştırmalar ve gezi notlarına ilişkin belgeler Karcı Dağı’nın kuzey eteklerindeki Çamlık Ormanı’nın kentsel yaşama çok erken bir dönemden itibaren dâhil olduğunu göstermektedir.

- Toplumsal yaşam ve kolektif bellekte Denizli kenti ile sıkı bağlar kurmaya başlayan bu bölge, 1930’lu yıllarda yapılan düzenlemeler ile ıslah ve terbiye edilmiş bir alanda varlık göstermektedir. Bu bölgeyi, mesireliği şehir merkezine ve kent yaşamına bağlayan, iç/dış arasındaki dolanıklığı, kesişimselliği ve ilişkiselliği sağlayan erişebilirlik ve ulaşılabilirlik, yani yol şebekesinin varlığıdır. Stabilize yol, yani insan emeği ile doğasızlaştırılmış toprak yol şebeke hattı, sonraki tüm gelişmeleri tetikleyecek olan insan-olmayan maddesel bir faildir. Bu failin varlığını biçimlendiren, onun varlığını mümkün kılan dinamikler arasında jeomorfolojik yapıyı, topografyanın yönlendiriciliğini ve bölgenin mesire niteliği kazanmasını mümkün kılan gölgelik ve serinlik üreten ağaçların, ormanın, rüzgârın ve manzaranın varlığıdır (Şekil 4.4).
- Bölgeye faytonlar ya da binek hayvanlar aracılığı ile ulaşıldığı düşünüldüğünde Çamlık bölgesi, yarı kentsel yarı doğal yapısı ile Denizli için hala ‘dış’ bir konumdadır. Ancak, bu alanda yapılan düzenleme çalışmaları ve Hıdırellez etkinlikleri ile piknik eylemlerinde gerçekleşen geçici yer inşa pratikleri bu ‘dış’ta geçici ‘iç’ler üretildiğini göstermektedir. Piknik için serilen minderler, sofra örtüleri, kurulan salıncaklar ya da Hıdırellez’de yakılan ateşler bu anlamda “domestik geçici yer inşaları”dır ve bu inşalar tek bir nesnenin mekândaki varlığına indirgenemez. Nesneler (minder, salıncak vb.) maddesel ilişkiler yumağına takılıdır. Minderi koymak için kuru ve yumuşak bir zemin

aramak, örtüyü eğimi az bir zemine sermek ya da ateşi kuru çalılıarın tutuşmayacağı bir alanda yakmak söz konusu ilişki ağının deşifre etmektedir.

Çamlık bölgesinin Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan idari içselleşme süreci, ilerleyen yıllarda çeşitli planlama politikaları ve imar düzenlemeleri ile şekillenmeye devam etmiştir. 1950 yılından sonra hızlı bir tempoyla büyümeye başlayan Denizli'nin⁵⁸ kentsel dokusu bu döneme dek neredeyse hiç değişmemiştir (Savaş Yavuzçehre, 2021; İnceoğlu, 1999). 1963-1968 yılları arasında Denizli Belediye Başkanlığı görevini üstlenen Mehmet Candoğan'ın 1960'lı yıllarda asfalt şantiyesini kurmasıyla birlikte şehirde ilk kez asfalt yol yapımı başlamıştır (Aydiner, 2019). Ancak Tugay Yolu'ndan (Kışla Caddesi) Çamlık Mesireliği'ne uzanan stabilize yol Belediye Başkanı Mimar Hasan Gönüllü (1973-1978) döneminde genişletilmiş ve asfaltlanmıştır (Gönüllü, 2016) (Şekil 4.5). Bölgeyi ve mesireliği daha ulaşılabilir kılan bu uygulama bölgedeki su, elektrik ve diğer temel hizmetler vb. diğer altyapı gelişimlerini de tetikleyecektir.

Şekil 4.5 Belediye Başkanı Mimar Hasan Gönüllü döneminde (1973-1978) Çamlık Mesireliği'ne uzanan yoldaki genişletme ve asfaltlama çalışmaları. (Gönüllü, 2016)

Çamlık bölgesinin tarihsel süreçteki gelişiminde 1967 yılı dikkat çekmektedir. 1967 tarihinde düzenlenen Denizli Nazım İmar Planı nüfus yoğunluğu ile ilişkili olarak yerleşim alanlarının belirlendiği, konut ve sanayi alanlarına ilişkin yer seçimi

⁵⁸ Önen, 1988.

bulunduğu kentin tarihsel, kültürel ve sosyal katmanlarına entegre olan Çamlık Mesireliği'nin çeperinde yer alması nedeniyle, başı başına bir insan-olmayan, maddesel bir fail niteliğindedir. Çamlık bölgesi ve mesirelik alan, 1967 tarihli Nazım İmar Planı'nı üreten ya da uygulayan tüm kişi/kurumlar, kamu yatırımları ve uygulama sürecinde kilit rol oynayan tüm altyapısal müdahaleler (asfalt yol ağı, kanalizasyon hattı, kaldırım vb.) Çamlık'ın içselleşme sürecinde kritik roller üstlenmiş aktörlerdir.

1970'li yılların ortalarına gelindiğinde, Belediye Başkanı Hasan Gönüllü tarafından Kışla Caddesi'nden mesireliğe kadar uzanan yol "Çamlık Caddesi" ismi ile kullanıma açılmıştır (Aydiner, 2019). Emek, İnönü ve Ulus Caddelerinin de bağlandığı bu yeni cadde, Tugay Bahçesi köşesinden başlayarak Çamlık Mesireliği'ne kadar uzanmaktadır (Gönüllü, 2016).

Aynı yıllarda, ana caddelerden başlayarak kanalizasyon sistemi için kapsamlı çalışmalar gerçekleştirilmiş ve bu süreç sonucunda Çamlık bölgesi altyapısal olarak yerleşime uygun hale getirilmiştir (Uysal, 1999). Bölgenin konut ağırlıklı yerleşim izi askeri bölgenin sınırlarına kadar dayanmış ve oradan Çamlık Mesireliği'ne kadar uzanmıştır. Bu altyapı geliştirmeleri, Çamlık bölgesinin kentsel entegrasyonunu ve içselleşme süreçlerini desteklemiş, ayrıca bölgenin yerleşime uygun hale gelmesi için gerekli koşulları sağlamıştır.

- Kent büyüdükçe, kent merkezini, kentin 'iç'ini tarifleyen halka genişlemiş ve kendisinden sonra gelen halkanın içine doğru sızmaya başlamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kentin 'dış'ında yer alan Çamlık bölgesi, imar planı uygulamaları sonucu kentin büyüdüğü ve genişlediğı bir halkanın içinde kalarak kentin 'iç'ine temas etmeye başlamıştır.

Kentle fiziksel ve altyapısal olarak daha yakın temaslar üretmeye başlayan Çamlık bölgesi, 1970'li yıllarda sosyo-kültürel dinamiklerin etkisiyle önemli bir dönüşüm geçirmektedir. Kentin ilk özel eğitim kurumu olan Çamlık Koleji, 1970 yılında bu bölgede açılmış, ancak kısa bir süre sonra kapanmıştır. Kolej binaları 1976 yılında Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi olarak faaliyete geçmek üzere yeniden düzenlenmiştir (Uysal, 1999). Çamlık Caddesi'ne "Akademi Yolu" ile bağlanan bu

yerleşim alanında,⁵⁹ ileriki yıllarda Pamukkale Üniversitesi'nin Çamlık Kampüsü kurulacak ve böylece, Çamlık bölgesi il dışından gelen öğrenci ve akademisyenlerin yerleşimine açılacaktır. Kampüsün bu bölgedeki varlığı ve yaşantısı Çamlık bölgesindeki ve Denizli'deki değişim ve dönüşümler için bir katalizör etkisi yaratmıştır.

1980'lere gelindiğinde ise toplu taşımanın bölgeye erişimi sayesinde Çamlık Mesireliği ve Çamlık Caddesi, kentsel hayata daha kuvvetli bir şekilde eklenmiştir. Çamlık Mesireliği'nin etrafında gelişen bu değişimlerin yanı sıra mesireliğin kendi içinde de bazı düzenlemeler yapılmış ve 1977 yılında kır gazinosu, büfe, çocuk oyun alanı ve çeşme inşa edilmiştir.⁶⁰ Mesirelik alandan geçen ve Kızılcabölük'e uzanan Çamlık-Eski Tavas Yolu yürüyüş parkuru olarak düzenlenmiştir.

Aynı dönemde, 1987 yılında Tugay Yolu'nda açılan Denizli Atatürk Stadyumu (Şekil 4.7) ile Çamlık Caddesi'nde inşa edilen açık hava tiyatrosu ve belediyeye ait futbol sahası gibi sosyal ve kültürel altyapı hizmetleri de hizmete girmiş, ayrıca yakın çevrede (günümüzde Demokrasi Meydanı) gençlik merkezi projesi hazırlıkları başlatılmıştır.

Şekil 4.7 Atatürk Stadyumu ve Çamlık Bulvarı'na uzanan Tugay Yolu (Gönüllü, 2016)

⁵⁹ Eski Çamlık Yolu'na bağlanan ve Çamlık Caddesi'ni çevreleyen alan "Vatan Mahallesi" olarak isimlendirilmiş ve 18 Nisan 1990'da "Çamlık Mahallesi" olarak değiştirilmiştir. 1983 yılında ise Kışla Caddesi ile Çamlık Caddesi birleştirilmiş ve "Kenan Evren Bulvarı" adını almıştır. Ancak bulvar 1990 yılında iki ayrı bölüm haline getirilmiş ve açık hava tiyatrosundan başlayıp Çamlık Mesireliği'ne uzanan bulvarın ismi "Çamlık Bulvarı" olarak değiştirilmiştir (Uysal, 1999).

⁶⁰ Çamlık Parkı. *Denizli Valiliği Resmî Web Sitesi*.

- Bölgeye, kentsel yaşamın dokusunu şekillendiren sosyo-maddesel topluluklar açısından bakıldığında, Çamlık Caddesi ve yakın çevresi toplumsal yaşamın yeniden üretimini ivmelendiren “altyapısal” gelişimin etkisi altındadır. Çamlık Mesireliği ve Çamlık Bulvarı kentin büyüdüğü ve genişlediği bir halkanın içinde yer almış ve kentle, kentsel yaşamla kurduğu yakın temaslar ile içselleşme sürecinde ivme kazanmıştır.

1985 yılında “Kültür Sanat Merkezi”⁶¹ adıyla faaliyete geçen (Şekil 4.8) ve bugün “Denizli Ziya Tıkıroğlu Açık hava Tiyatrosu” olarak bilinen açık hava tiyatrosu, Çamlık bölgesindeki sosyo-kültürel dinamikleri besleyen ve gelişimlerini teşvik eden önemli bir merkez olmuştur. 1984-1989 yılları arasında Denizli Belediye Başkanlığı görevini yapan ve açık hava tiyatrosunun açılmasında kilit rol oynayan Ziya Tıkıroğlu bir röportajında bu merkezin önemini şu sözlerle ifade etmiştir:

*“... Çamlık diye bir temel yoktu. Çamlık’a yapılan Kültür Sanat Merkezimiz bugünkü Çamlığı oluşturdu diyebilirim. Şehrin kültür sanat estetiğini dokusu ile birlikte ele almak lazım diye düşündüm. Bu düşünce şehrin diğer çalışmalarımın yanında kültür sanat faaliyetlerine de ağırlık vermemi gerektirdi.”*⁶² Akbeyik, 2019, s.77

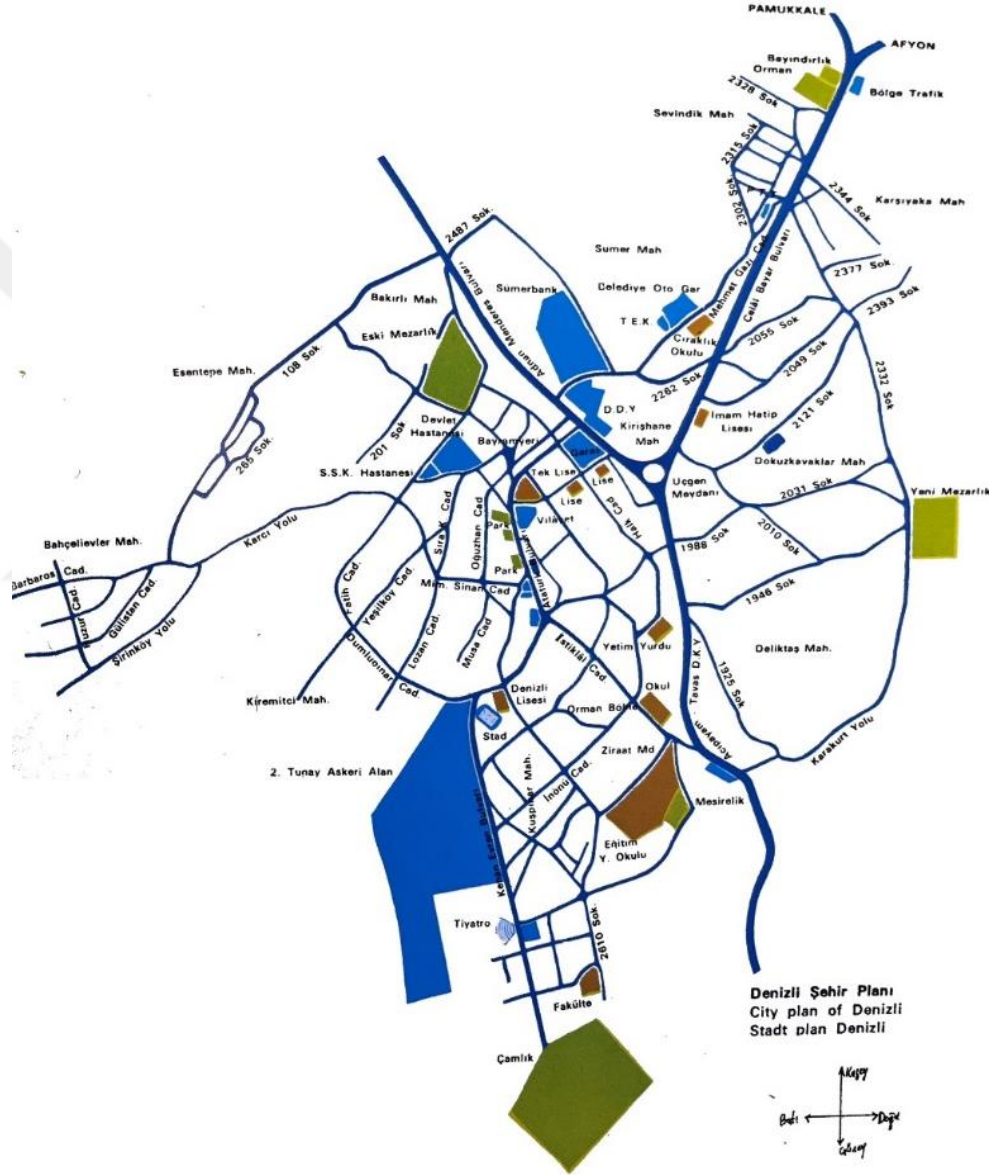

Şekil 4.8 İlk açıldığı yıllarda açık hava tiyatrosu, o dönemki adıyla “Kültür Sanat Merkezi” (Önen, 1988, s. 68).

⁶¹ Ziya Tıkıroğlu’nun *Denizli Haber* gazetesinde yer alan, 22 Eylül 2018 tarihli “Açık Hava Tiyatrosunun Havasını Kirlettiler” başlıklı köşe yazısı.

⁶² Hüda-verdi Akbeyik tarafından kaleme alınan *Yaşayanlar Gözüyle Denizli* (2019) başlıklı kitapta, 1984-89 yılları arasında Denizli Belediye Başkanlığı görevi yapan Ziya Tıkıroğlu ile yapılmış röportaj.

Çamlık Bulvarı'nın başlangıcını işaretleyen açık hava tiyatrosu günümüze uzanan süreçte etkinlikler öncesi ve sonrasında ortak ilgi alanlarına sahip bireylerin toplanma ve bir araya gelme mekânı olmuştur. Günümüzde "Milli Egemenlik Parkı" içinde bulunan tiyatro yapısı, 1990'lı yıllarda parkın mevcut alanında inşa edilen ve "Çamlık Kültür Merkezi" ismiyle faaliyet gösteren nikah sarayı ve sergi salonlarıyla birlikte sosyo-kültürel bir merkez olarak önemli bir rol üstlenmiştir (Şekil 4.9).

Şekil 4.9 Önen'in 1988 yılı basımı kitabında yer verdiği Denizli Şehir Planı'nda Çamlık Mesireliği, Askeri Alan, Stat, Denizli Lisesi, Açık Hava Tiyatrosu ve 1976 yılında faaliyete geçen Fakültenin yerleşim planı.

1990'lı yıllara gelindiğinde, Çamlık bölgesi ve çevresinde konut üretimi hızla artarken, Çamlık Bulvarı'nın başlangıcını işaretleyen açık hava tiyatrosuna yaklaşık 700m uzaklıkta bulunan "Demokrasi Meydanı" kullanıma açılmıştır. 1994 yılını işaretleyen bu gelişme,⁶³ aynı zamanda meydan düzenlemesi çerçevesinde tasarlanan "Demokrasi Parkı"nın açılışını da kapsamıştır (Şekil 4.10).

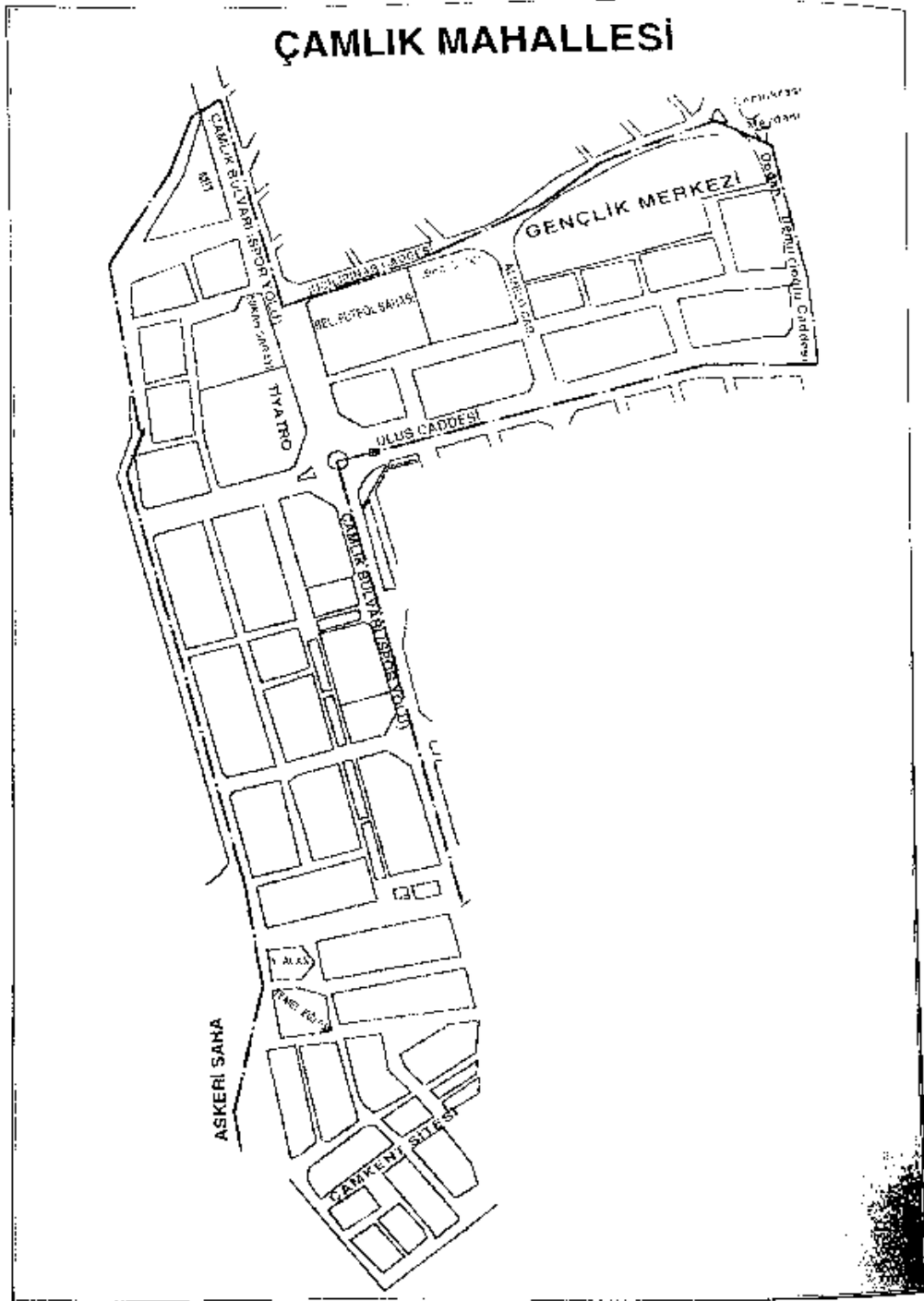

Şekil 4.10 Demokrasi Meydanı ve Demokrasi Parkı'na ait proje görseli (T.C. Denizli Valiliği 1993 Yılı Çalışma Raporu)

Meydanın güneybatı köşesinde, Demokrasi Parkı'nın karşısında ise Belediye Başkanı Ali Marım döneminde (1989-1999) projelendirilmiş gençlik merkezinin inşaatı devam etmektedir (Şekil 4.11). Ancak gençlik merkezi projesi 1999 yılında tamamlanmadan yıkılacak ve yerine 2008 yılında Forum Çamlık AVM açılacaktır.

Yıkım kararının ardından, kısa bir süre boyunca atıl kalan kaba inşaatla bir market zinciri faaliyet göstermeye başlamış ve boş kalan alanda zaman zaman sirkler kurulmuştur. Takip eden yıllarda, Demokrasi Meydanı, genel seçimler öncesi seçim mitinglerinin düzenlendiği bir kentsel mekân olarak Çamlık'ın sosyo-kültürel gündemine yeni dinamikler kazandırmıştır.

⁶³ T.C. Denizli Valiliği 1993 Yılı Çalışma Raporu, s.70.

Şekil 4.11 Çamlık Mahallesi Krokisi'nde Çamlık Bulvarı'nın başlangıcını işaretleyen Açık Hava Tiyatrosu, yanında Nikah Sarayı ve karşısında yer alan Belediye Futbol Sahası, Gençlik Merkezi ve Askeri Saha'nın sınırı. (Dağdeviren, 2003).

Çamlık Bulvarı ve yakın çevresinde bu gelişmeler yaşanırken, Çamlık Mesireliği kentli bireylerin doğayla bütünleştiği, günlük hayatın stresinden arındığı bir kaçış noktası olarak varlığını sürdürmektedir. Hıdırellez kutlamalarının yanı sıra derneklerin ve okulların düzenlediği çay davetleri, anneler günü piknikleri gibi etkinlikler (Şekil 4.12) nedeniyle sıklıkla ziyaret edilen bu doğa parçası, insanların bir araya gelerek kolektif paylaşımlar yaptıkları ve anılar biriktirdikleri bir “kentsel iç” olarak anlamını ve hafızadaki yerini korumaktadır.

ÇAYLAR MUSTAFA ALİ ÇETİN'DEN

Yıl 1993, Çamlık'ta Anneler Günü kutlaması. Yağmurun bile etkileyemediği organizasyon görülmeye değerdi. Avukat Mustafa Ali Çetin, serin havada üşüyen grubu elleriyle çay ikram ediyor. Masada kayindeperi ve kayınvalidesi ile eşi Berrin Çetin ve Ayşe Akhisar var.

Şekil 4.12 Çamlık'ta düzenlenen etkinliklerden bir fotoğraf⁶⁴

2000'li yıllar, Çamlık bölgesinin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısında köklü değişimlerin yaşanmasına neden olacak önemli bir gelişmeyi işaretlemektedir. Resmi olarak 11 Temmuz 1992 tarihinde açılan Pamukkale Üniversitesi, bu dönüşüm sürecinin merkezinde yer almış ve bölgedeki gelişmeleri radikal bir şekilde etkilemiştir. 1976-1977 yıllarında, Özel Çamlık Koleji'nin binalarında eğitim faaliyetlerini sürdüren Denizli Mimarlık ve Mühendislik Akademisi, 1982 yılında Denizli Mühendislik Fakültesi olarak Dokuz Eylül Üniversitesi'ne bağlanmıştır. 10 Kasım 1992 tarihinde ise Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Fakültesi adını alarak aynı eğitim yerleşkesinde faaliyetlerine devam etmiştir. “Çamlık Kampüsü” olarak yeniden isimlendirilen ve halk arasında “Uçaklı Kampüs”⁶⁵ olarak da anılan bu yerleşke, Pamukkale Üniversitesi'nin ana kampüsü olan Kınıklı Kampüsü'nün 2002 yılında faaliyete geçmesine kadar eğitim faaliyetlerine ev sahipliği yapmıştır.

⁶⁴ *Denizli Haber* gazetesinde yer alan, 27 Mayıs 2020 tarihli “Geçmiş Zaman Olur Ki” başlıklı köşe yazısından alınmıştır.

⁶⁵ Kampüs önünde kaide üzerine dikili olan F-104 Starfighter savaş uçağından dolayı halk arasında “Uçaklı Kampüs” olarak adlandırılmıştır.

Yerleşkenin Çamlık Bölgesi'ndeki varlığı hem sosyal etkileşimleri hem de demografik yapıyı etkilemiş, kentsel yaşantının dönüşümüne katkıda bulunmuştur.

2002 yılı itibari ile Çamlık Kent Ormanı'na bitişik bir arazide konumlanmış Kınıklı Kampüsü'ne taşınmaya başlayan üniversite,⁶⁶ bölgenin ulaşım ağı, barınma gibi fiziksel altyapı beklentilerinin yanı sıra boş zaman etkinliklerin artması, yaşam kalitesinin iyileşmesi gibi sosyal ve kültürel beklentiler ile Çamlık bölgesinin gelişimini önemli ölçüde etkilemiş ve bölgenin dinamik bir yaşam alanı haline gelmesini sağlamıştır. Bu gelişmelere paralel olarak değişen demografik yapı tüketim kalıplarını da değiştirmiş ve bölgedeki hizmet sektöründe önemli değişikliklerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla 2000'li yıllar ile birlikte bölgede gelişen fiziksel ve sosyo-kültürel altyapı Çamlık Bulvarı ve civarında kentsel yaşamı canlandırmış ve bölge çeşitli etkinlik mekânları, restoran ve barlar ile şehir sakinlerinin hem gündüz hem de gece ziyaret ettiği bir aksa dönüşmüştür. 2003 yılında açılan "Moods Kafe", "Çilek Gece Kulübü", 2005'te açılan "Davet Restoran & Brunch", 2006'da açılan eğlence kulübü "Papirüs", 2007 de açılan "Friends Bar", 2010'da açılan "Baron Gece Kulübü" ve çeşitli lokaller bu aks üzerindeki kentsel yaşamı canlandıran dinamikler olarak öne çıkmaktadır.

- Kentleşme sürecinde Çamlık Sahası'nın geçirdiği bu evrim, kentin sosyal, ekonomik ve kültürel dinamiklerinin hem bir yansıması hem de bu dinamiklerin kaynağı olmuştur. Çamlık, sadece idari bir dönüşüm yaşamamış, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir odak olarak da evrilmiştir. Hem Çamlık Bulvarı hem Çamlık Mesireliği artık kentin 'iç'indedir ve birbirine hem fiziksel hem altyapısal hem de sosyo-kültürel yaşantı ile sıkıca bağlı bu iki kent parçası -"kentsel iç" de denebilir- farklı dinamikler ile yeni içsellikler üretmeye başlamışlardır.
- Çamlık Mesireliği, kentle ve kentsel yaşamla kurduğu sıkı ilişki sonucu artık "Kent Ormanı" statüsüne geçmiştir.

Bu süreçte Çamlık Mesireliği, 15 Aralık 2006 tarihinde Orman Bölge Müdürlüğü'nden Denizli Belediyesi'ne devredilmiştir. Bu devir ile birlikte,

⁶⁶ Demirci & Yalçın, 2022.

belediyenin çalışmaları kapsamında mesirelik alanın Pamukkale Üniversitesi Kınıklı Kampüsü'ne bağlantısını sağlayan bir mesirelik girişi açılmış ve alanın farklı bölgelerinde göletler, çeşmeler, yürüyüş yolları, oturma grupları, çocuk oyun alanları ve koşu parkuru düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerle ek olarak mesireliğin elektrik tesisatı da yenilenmiş, aydınlatmaların sayısı artırılmıştır. Çamlık Mesireliği'ndeki bu düzenleme çalışmalarının yanı sıra mesireliğin ismi "Çamlık Parkı" olarak değiştirilmiştir.

- Çamlık Mesireliği'ndeki bu düzenleme çalışmaları yalnızca fiziksel ve maddesel bir değişimden ibaret değildir. Bu isim değişikliği ile birlikte alandaki davranış kodları da değişmiştir. Ormanda kendiliğinden süregiden yaşam, "park" tanımı ile bakım ve düzene muhtaç bir peyzaj mekânına dönüşmüştür. Kırılan ağaç dalları, sararmış ve yere düşmüş yapraklar, hatta böcek ve hayvanlar artık bu döngüden uzaklaştırılmaya çalışılan "istenmeyen ötekiler" pozisyonundadır. Çamlık terbiye edilmeye, kültürleştirilerek (*cultivated*) evcilleştirilmeye ve "içselleştirilmeye" çalışılan bir doğa parçasıdır.

Burada bir parantez açmak gerekmektedir. Yapılan müdahaleler ve düzenlemeler ile doğayı disiplin altına alma çabası mesirelik alanı parka çevirirken, mekânı *içsellik* (*interiority*) tanımına yakınlaştırıyor görünebilir. Çünkü iç mekân kuramında *içsellik* kavramı sıklıkla kontrol etme ve *diğer*lerini dışarıda bırakma eylemi üzerinden tanımlanmaktadır (McCarthy, 2005; McQuire, 2005). Ancak bu noktada şu soru ortaya çıkar: "Çamlık Parkı" bağlamında kentsel içsellikten söz ederken, 'kentsel iç' yalnızca tanımlanmış ve evcilleştirilmiş, diğer bir deyişle 'içselleştirilmiş' bir mekâna mı karşılık gelir? Ya da kentsel içsellik evcilleştirilmeyen ve 'içselleştirilmeyen' -Çamlık bağlamında ormanda gözlerden uzak olan ve davranış kodlarının normativiteden uzaklaştığı- yerlerde de aranabilir mi? Diğer bir ifadeyle, mesirelik alanda düzenlenmemiş, yaya yolundan sapmalarla keşfedilen, ağaç dokusunun sıklaştığı, daha تنها ortamlarda bir araya gelen ve anonimleşen gençlerin geçici sahiplenme pratikleri ile kurduğu ortam mı daha iç'tir? Yoksa orman içinde tanımlı yaya yolu kenarındaki banklarda oturan (Şekil 4.13) ve

akışı izleyen gençlerin kümелendiği yer mi? Bu muğlak ve geçişli durumları doğuran davranışsal kodlar, bilindik “iç” anlayışını çözüyor gözükmektedir.

Şekil 4.13 Çamlık Kent Ormanı’nda banklarda oturan gençler (Körmutlu, 2015)

2000’li yıllar itibariyle Çamlık Bulvarı ve çevresinde ticari mekânların el değiştirmesi ile hız kazanan mekânsal değişiklikler, 2017 yılı itibari ile daha geniş ölçekte gerçekleşmiş, Çamlık Bulvarı’nda peyzaj düzenlemesi ve altyapı yenileme çalışmaları başlatılmıştır (Şekil 4.14). Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Zolan döneminde (2011-2024), Çamlık Parkı’na uzanan yaklaşık 1 kilometrelik bulvar hattı boyunca gerçekleştirilen proje kapsamında, kentsel yaşamı ve sosyal etkileşimi teşvik etmek amacıyla ağaç altı oturma alanları ve cep parkları tasarlanmış, dekoratif pano çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Aydınlatma elemanları dağ manzarasının etkileyici perspektifini öne çıkarmak üzere stratejik olarak yerleştirilmiştir ve kaldırımlarda altıgen biçimlerin oluşturduğu desenler belirli alanları işaretlemek ve yönlendirme sağlamak üzere bir kombinasyon sunmaktadır.

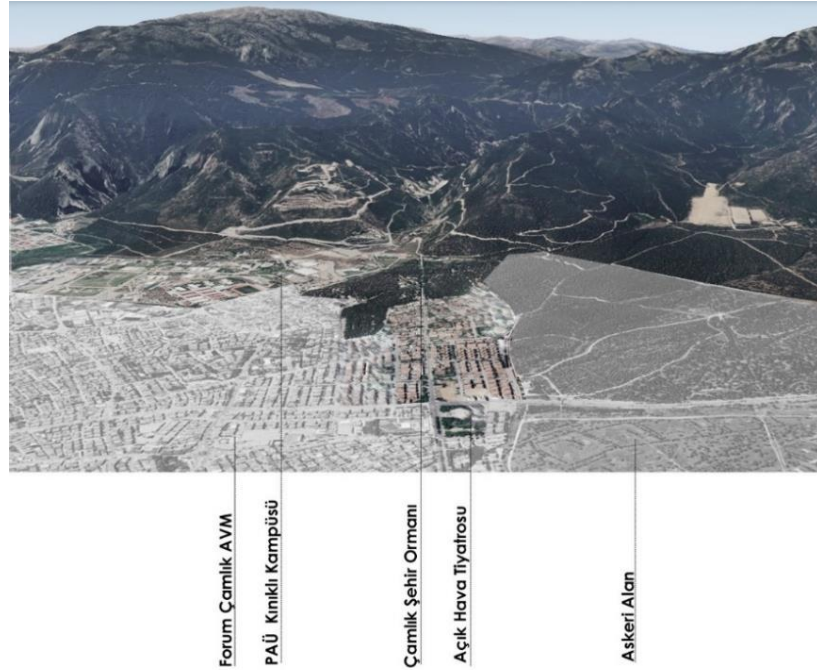

Şekil 4.14 Çamlık Bulvarı’nda peyzaj düzenlemesi ve altyapı yenileme çalışmaları⁶⁷

⁶⁷ Denizli Büyükşehir Belediyesi Resmî Web Sayfası’ndan *Çamlık Bulvarı’nda Sona Doğru* başlıklı haber yazısından alınmıştır.

- Küçük ama etkili müdahalelerle gerçekleştirilen bu dönüşüm, Çamlık Bulvarı'nı şehrin dinamik ve akılda kalıcı çizgisel odaklarından biri haline getirmiştir. Bölgenin edindiği yapısal durum, maddesel nitelikler ve duygulanımsal kapasiteler Çamlık bölgesini kentsel bir 'iç' olarak yeniden işaretlemiştir. Fiziksel, maddesel ve duygulanımsal boyutunun yanı sıra, onunla iç içe geçmiş sosyolojik katmanı ile Çamlık, sonsuz çeşitlilikte içsellikler üretmektedir ve her içsellik, mekânın sosyal ve kültürel dokusuna yeni bir katman eklemekte ve Çamlık'ın anlamını sürekli olarak yeniden inşa etmektedir.

Yaklaşık bir asır önce, kentin dış çeperi olarak işaretlenen Çamlık bölgesinin Denizli'nin yönetsel, teritoryal ve kentsel olarak 'iç'e dönüşme serüveni Nazım İmar Planı ölçeğinden başlayan ve alt ölçeklere kadar inen bir dizi karar süreçleri, müdahaleler ve düzenlemeler şekillendirmiştir (Şekil 4.16). Çamlık, Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze uzanan süreçte fiziksel, zamansal ve zihinsel olarak kentin 'iç'ine yaklaşmış ve kentte meydana gelen içsellikleri maddesel (*material*) ve duygulanımsal (*affective*) izleriyle açığa çıkaran kentsel bir 'iç' olmuştur. Şimdi ise çoklu içsellikler üreten bir kent parçasıdır (Şekil 4.15).

Şekil 4.15 Karcı Dağı'nın eteklerinde Çamlık Kent Ormanı ve Çamlık Bölgesi'nin güncel görünümü

"Karcı Dağı'nın etekleri" olarak "Çamlık" Çamlık, Denizli yöresel sınırının dış'ında	1923 Yöresel/İdari yapılanma süreci		Çamlık Mesireliği	1923 Yöresel/İdari yapılanma süreci		Çamlık teritoryali Çamlık, kentin büyüdüğü ve genişlediği bir halkanın içinde, diğer bir ifadeyle kentin "iç"inde	1967 Nazım İmar Planı uygulama süreci		Çamlık Caddesi Çamlık, toplumsal yaşamın yeniden üretimini katalize eden "altyapısız" gelişimin etkisi altında	1980'ler "altyapısız" gelişim süreci		Çamlık Bulvarı, Çamlık Kent Ormanı Bulvar ve orman birbirine fiziksel, altyapısız ve sosyo-kültürel yaşantı ile sıkıca bağlı iki kent parçası	1990'lar		Çamlık Bulvarı, kentsel bir uzantı Çamlık Bulvarı kentinin hem gece hem de gündüz yoğun olarak kullandığı bir aksa dönüşüyor	2000'ler		Kentin cazibe merkezi olarak "Çamlık" Çamlık Bulvarı, altyapısız ve estetik düzenlemelerle yeniden yapılandırılıyor	2017		Çamlık'ta Çoklu İçsellikler Çamlık, çoklu içsellikler üreten bir kent parçası	günümüz	
---	--	--	---------------------------------	--	--	--	--	--	---	---	--	--	------------------------	---	---	------------------------	--	--	--------------------	--	--	-----------------------	--

Şekil 4.16 Çamlık'ın içselleşme sürecindeki önemli dönüm noktalarını ve tarihsel gelişim aşamalarını özetleyen zaman çizelgesi

4.2 amlık'ta Kentsel İ'lere Dair Keşifler ve Çoklu İçsellikler

Çeşitli mekânsal-duygulanımsal etki düzeyleriyle amlık Sahası, kentin diğ er parçalarından farklılaş ır ve gündelik yaşamda farklı zaman dilimlerinde ve çeş itli biçimlerde ortaya çıkan 'kentsel iç sellikler' aracılığı yla kendini defalarca katlar. İsellğin çok katmanlı ve çoklu biçimleri amlık'ı farklı ölçek ve bağ lamlarda okumayı mümkün kılar.

Kentsel iç sellik fiziksel varlıklar kadar eterik (*ethereal*) unsurları da iç eren, hissedilen, sezilen ve zaman zaman görünür-duyulur olan bir olgudur. Maddesel-duygulanımsal bir dolanıklıkta beden deneyimi üzerinden duyumsanır ve çoğ unlukla atmosferik ⁶⁸ bir iç erimde geç ici olarak belirginleş ir. Bilincin ve bilinçsizliğin eş iklerinde oynayan zamansal-mekânsal bir durumdur.

Bu olgunun geç iş ililikler, zamansallıklar ve muğ laklıklar üzerine kurulu dünyası, dinamik bir yapıya sahip olmasına ve farklı durumlar ya da olaylar bağ lamında değ iş imler gösterebileceğ ine iş aret etmektedir. İsellğin kentsel mekânda çeş itli konfigürasyonlarda aç ığ a çıkan izleri ve görünümleri, söz konusu konfigürasyonların oluş koşullarını şek illendiren, süreç-merkezli bir izlekte takip edilmiştir.

Bu izlek doğ rultusunda, iç selliğ i yapılandıran çeş itli varlıklar (failler/aktörler) farklı zamansallıklarda ve konfigürasyonlarda bir araya gelerek geç ici ilişkiler kurarlar ve bir araya gelen maddesel ve maddesel-olmayan tüm kuvvetler belirli bir ş iddete ulaştıklarında kentsel mekânda değ iş iklikler meydana getirecek mekânsal koşulları oluştururlar. Mekânsal koşullar, bilinçaltını tetiklerler ve bedeni bu sürece çeş itli çağ rılar yoluyla dâhil ederler. Böylece, maddelerden ve maddesel-olmayan kuvvetlerden oluş an iliş ki ağ ları beden katılımla şek illenir ve iç selliğ i oluşturmak üzere konuş lanırlar. Bu iliş ki ağ ları, iç sel dünyayı anlamlandıran bir çerçeve oluştururlar. Kentsel mekânda iç sel yaşamla kurulan bu bağ , mekânda gerçekleş

⁶⁸ Atmosfer kavramını mimarlık alanında ilk kullanan Hermann Schmitz 1969'da yayımladığ ı *System der Philosophie, Band 3, Teil 2: Der Gefühlsraum (The Sphere of the Emotions)* başlıklı kitabının "Emotions as Atmospheres" başlıklı bölümünde atmosfer kavramını "belirli bir 'yüzeysiz mekânsal durumu' dolduran duygusal kuvvetler" olarak tanımlar. Bu kavram görünür-olmayan bir kuvvet yoğunluğunu ifade eder ve bu yoğunluk bedeni dâhil ederek etkimeler üretir. Belirsiz ve görünmez bir fenomendir. Etkileş ime girdiğ i bedende uyandırdığ ı etkiye/duygulanımlara göre kovucu veya davetkâr olabilir ve bu yüzden de iletişimsel bir yanı vardır.

konvansiyonel davranış biçimlerinde bazı sapmalara yol açar ve böylece mekânın tuhaf bir tersyüz edilişi söz konusu olur.

Bu doğrultuda, bu çalışmada kentsel içsellik olarak tanımlanan olgu ve olayların bazıları konum ve duruma bağı olarak bir süreliğine ortaya çıkıp, ardından gözden yitebilirler. Kimi zaman belirgin, kimi zaman örtük olabilirler ve çeşitli zamansallıklarda farklı ölçeklerde ve çoklu düzeylerde varlık gösterebilirler.

İçsellikğin farklı görünümlere sahip, çoklu, geçici ve geçişli yapıda olduğu savını görünür kılmak üzere, Çamlık'ta gözlemlenen farklı nitelikteki kentsel içsellikleri şu başlıklar altında görünür kılmak olasıdır: '*Cumhuriyet Bayramı ve Kutlama*', '*Duman*', '*Konvoy*', '*Bisiklet*', '*Kulaklık*', '*Kar*', '*Çıkmaz*', '*Merdiven*', '*Temaşa*', '*Yoga Matları*', '*Kozalak*' ve '*Dondurma*'.

Bu on iki farklı başlık altında, Çamlık Sahası'nda var olan/kaybolan çoklu içsellikler sahanın yakın okuması ve yapılan gözlemler üzerinden kaydedilerek fragmanter anlatılar⁶⁹ aracılığıyla aktarılmıştır. Bu anlatılar, içsellikğin çeşitli durumsallıklarını ve mekânsallıklarını betimleyerek, kentsel içsellik olgusunun farklı boyutlarını ve katmanlarını açığa çıkarmaktadır. Her bir fragmanter anlatının ardından kentsel içsellik tartışmak üzere yeni bir tartışma yörüngesi ve bu yörüngede içsellikle ilgili ortaya çıkan kavram setleri sunulmuştur.

Cumhuriyet Bayramı ve Kutlama (Parla, 100 yaşındasın!). Bugün Çamlık, bir kutlama alanına dönüşüyor. Ormana uzanan bulvarı ve geniş kaldırımları, 29 Ekim

⁶⁹ Tezin bu bölümünde, Walter Benjamin'in *Pasajlar, Bazı Motifler Üzerine, Tarih Kavramı Üzerine* gibi çalışmalarında başvurduğu *fragmanter* yazı tekniği benimsenmiştir. Benjamin'in bu metinlerinde her bir fragman, bağımsız olarak anlam taşıırken, tüm fragmanların bir araya gelmesiyle eklektik, bütünlüğü olmayan, ama daha geniş ve derin bir anlam evreni oluşturmaktadır. Bu fragmanter yaklaşım, doğrusal ve sabit bir anlatım yerine, farklı düşünsel unsurların bir araya gelerek daha dinamik, esnek ve heterojen bir anlam evreni oluşturmaya olanak tanımaktadır.

Türkçe'de "fragmanter" kelimesinin doğrudan bir karşılığı bulunmamakta olup, anlamını karşılamak için kullanılan "parçalı", "parçacı" gibi terimler, Benjamin'in anlatı tekniğinin özgün yapısını tam olarak yansıtamamaktadır. "Parça" her zaman bir "bütün"e işaret etmesine karşın "fragman" bütünü olmayan anlamına gelmektedir. Bu sebeple, "fragmanter" kelimesi bu tez kapsamında, Türkçe'ye girdiği ve dilin fonetik kurallarına uygun olarak telaffuz edildiği biçimiyle kullanılmıştır.

Çalışmanın bu bölümü, farklı katmanları ve bakış açılarını bir araya getirerek anlamın heterojen bir bütünlük içinde nasıl ortaya çıkabileceğini sorunsallaştırmakta ve Benjamin'in "fragmanter" anlatı tekniğine başvurmaktadır. Bu yöntem, bu başlık altında sunulacak on iki ayrı anlatı arasında doğrusal olmayan, çok yönlü heterojen bir yapı kurarak hem farklı düşünsel perspektiflerin hem de çeşitli anlatsal fragmanların birbiriyle bağıntısal bir şekilde bir araya gelmelerini sağlamaktadır.

2023'te adımların, marşların ritmiyle yankılanacak bir seremoni alanı sunuyor. Kentlileri çağırıyor.

Kentliler, sözleşmiş gibi buradalar, bir aradalık ve toplumsallık, Çamlık'ın atmosferiyle buluşuyor. Aynı anda gerçekleşen birden fazla eylem ve küçük olaylar söz konusu. Bedenin hareketlerini, pozisyonlarını içeriyor. Sesleri içeriyor. Mimikleri içeriyor. Çok sayıda kişinin katıldığı bir yürüyüş etkinliği, yürürken ıslık çalanlar, yinelenen şarkılar, marşlar ve bayraklar. Bu eylemlerin duygulanımsal kayıtları: gülümseyen yüzer, gururlu bakışlar, coşkuyla sallanan bayraklar, duyguları açığa çıkaran mimikler. İçsellik hareket halinde, kimi zaman yer değiştiriyor, kimi zaman duraklıyor, ama akış halinde.

Kalabalık, geçici bir süre için yanlara açılarak dağılıyor ve küçük kümelere ayrılıyor; çünkü caddeden bir konvoy geçiyor. Konvoya katılan her araç, kalabalıkla o kısa 'an'da buluşuyor. Yavaşlıyor.

Kaldırımdaki beden, yoldaki beden ve araçtaki beden o kısa 'an'da yakınsıyor ve zihinsel-bedensel dialoglar üretmeye başlıyorlar. Dialog lisana ihtiyaç duymuyor; zafer ve kutlama naraları kornalar, bedenler ve zihinler arasındaki dialogları üretiyor. Taksiler, otomobiller, motorlar ve bir de kasasında gençleri taşıyan bir pick-up göze çarpıyor. Pick-up nerede yavaşlasa arkasındaki kasası mekânın bir uzantısı oluyor. Arabalarda ise benzer mekânsallık açılır tavan sisteminin arabuluculuğu sayesinde gerçekleşiyor. Yalıtılmış bir hareketli hacimde -arabada- açılan tavan ve pencereler kısa bir 'an' süresince multilogu mümkün kılıyor.

Taksiler, ticari araçlar, kamu hizmeti araçları da konvoya katılıyor. Her biri kendi içerisinde örgütlenmiş bu araçlar dizisi kalabalıkla buluştukları an, "konvoya dâhil olunulmasıyla" yeni ve kısa süreli bir 'iç' üretiyorlar. Kornalar eşliğinde, hoparlörlerden yayılan coşkulu müzik ve marşlar, kalabalığı ortak bir duygudaşlık etrafında topluyor ve paylaşılan ortaklıklar o 'an' yeni bir aidiyet, yeni bir atmosfer, yeni bir kitlesel 'iç' tarifliyor. O sırada, belediyenin bando takımı bir kamyonet kasasında marş çalıyor ve bulvardaki akışın 'iç'ine dâhil oluyor. Şiddetli sesin yarattığı işitsel peyzaj kaldırımdaki insan kalabalığını içerisine davet ediyor. Keyfinin yerinde olduğunu belli eden ifadelerle bir grup insan marşın tanımladığı işitsel bir 'iç'te (*aural*

space) bir araya geliyor. Ses düzeyi arttıkça coşkunun şiddeti artıyor. Yaklaşık on dakika sonra, bando takımı ürettiği işitsel uzamdan oluşan kentsel iç'i başka bir yerde yeniden oluşturmak üzere Çamlık'ı terk ediyor.

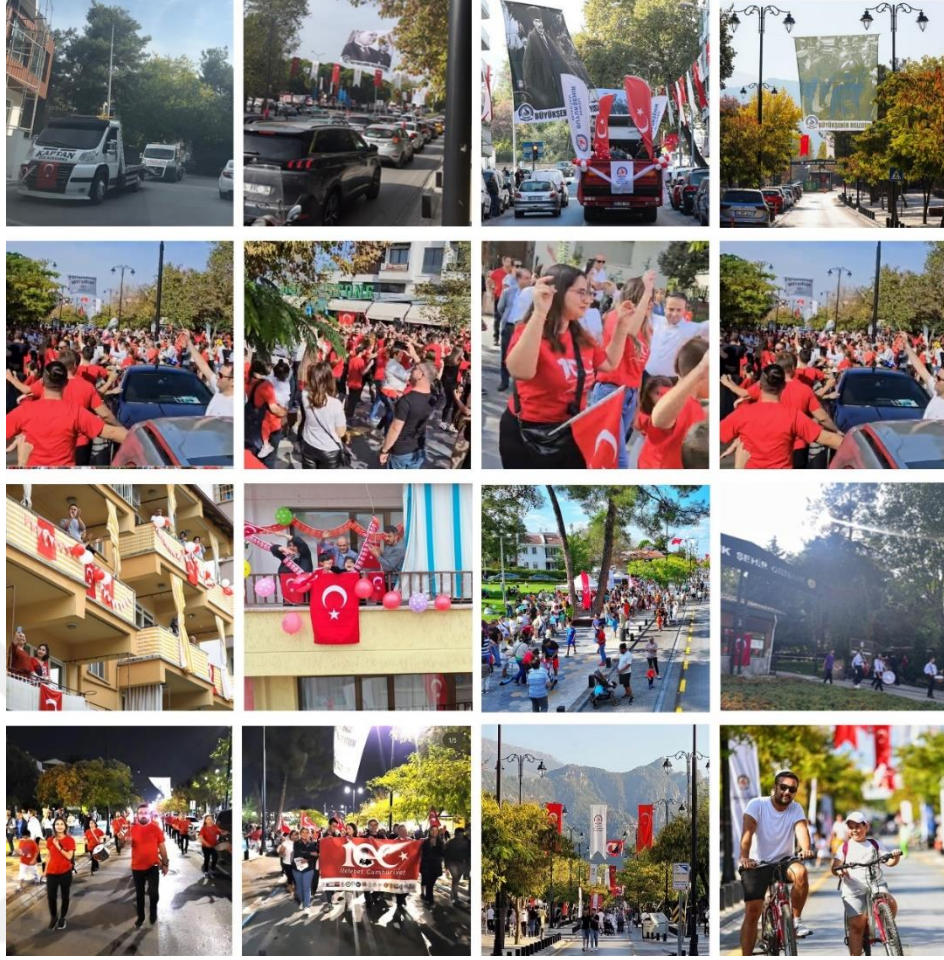
Hareket halindeki müzik, kamyonet ve eşlikçi kalabalık, güzergâh, yönelim ve akışı tanımlayan asfalt ve kaldırım, ayrıca her kadraja giren beyaz ve kırmızı renkler, Çamlık Bulvarı'ndan Çamlık Kent Ormanı'na doğru hareket eden, dinamik ve akışkan bir içsellik yaratıyor.

Arabalar tek yönlü trafik rotasını izliyor, ancak yayalar için durum o kadar belirgin görünmüyor. Çoğu, ses ve kalabalık neredeyse o yöne doğru ilerliyorlar. Kalabalık grup bu salınımı gerçekleştirirken, bulvar izleyicileri -küçük gruplar ya da yalnız bireyler halinde- Çamlık Kent Ormanı'na kadar yürüyüp geri dönmeyi tercih ediyorlar. Ne tamamen kalabalığın ve coşkunun içinde yer alıyorlar, ne de dışındalar. Kısa süreli temaslarla 'iç'e dâhil olup, hemen ayrılıyorlar.

Kırmızı-beyaz bayraklar balkona asılı, flamalar ise bulvarın neredeyse her yerinde. Elektrik direklerinde, sokak aydınlatmalarında, bahçe duvarlarında, balkon korkuluklarında ve pencerelerde... Neredeyse tüm düşey yüzeyler bu iki rengi çoğaltıyor ve katlıyor: vitrinler, bahçe duvarları, led ekranlar. Bayrağın temsil ettiği aidiyet ve içsellik araç yolundan kaldırımlara ve mekânlara, oradan balkonlara doğru uzanıyor ve taşıyor. Bu performatif içsellik süresince fiziki sınırlar neredeyse bir kez daha görünmez oluyor. Cadde, Çamlık Sahası'nın akışkanlığını ve birikimlerini iletiyor ve artalanlarına taşıyor. Maddelerin ve maddesel-olmayanların ürettikleri bir ilişki ağı ortaya çıkıyor: asfalt, kaldırımlar, aydınlatma direkleri, bedenler, araçlar, kornalar, diğer sesler ve bayraklar.

Birlikte var olmanın ve ortak bir değeri kutlamanın coşkusu, Çamlık'ın her köşesinde yankılanıyor. "Kolektif eylemlilik" ve "ortak duygudaşlık" yarattıkları maddesel ve duygulanımsal dolanıklıkta yeni bir içsellik hali tarifliyorlar. Çamlık beklenmedik olanın ve spontane kamusalılığın 'iç'e evrildiği bir kent parçası oluveriyor.

- Coşku bu anlatıda tekil ve genel olarak tüm biçimleriyle toplumsal psikolojiyi koşullandırmıştır; müzik ve kalabalık beklenmedik sıçramalar ile bireysel duyguların niteliğini değiştirmiştir. İç dünyada duyulan hoşnutluk, heyecan ve arzu kolektif coşkuya dönüşmüştür. Eyleyiciler olarak insan-öznelerin yaşadığı kolektif coşku kentsel mekân ve uzamın içsellik düzeyinde bir “oluşun tetikleyicisi”dir.
- Toplumsal dinamiklerle biçimlenen bu kitlesel içsellik hali mekânın akışkan transformasyonunun belirli bir anındaki oluş hali ile tanımlanabilir. Ortak bir duygudaşlık halini paylaşan özneler kolektif bir kimliğin alt bileşenleri olarak oluş sürecini şekillendirirler. Sosyo-mekânsal konfigürasyonların maddesel-duygulanımsal kapasiteleri aracılığıyla ürettikleri bu kitlesel içsellik örüntüsü, sosyal bir kuşatılmışlık hali üzerinden Çamlık Sahası’nı “kentsel iç” olarak işaretler. Böylece bu anlatı, “sosyal kuşatılmışlık” ve “sosyal kolektivite” kavramını “toplumsal bağlılık”, “grup dinamikleri” ve “kolektif eylem” gibi alt kavramlarla birlikte içsellik tartışmalarına dâhil eder.
- Toplumsal aidiyeti güçlendiren bayrakların kentin çeşitli yüzeylerine asılması ve Çamlık Bulvarı’ndaki sıralı apartman bloklarının bayraklar dolayımıyla kırmızı ve beyaz renklerle kaplanması duyusal ve duygulanımsal bir yoğunluk üretmiştir. Söz konusu yoğunluk açığa çıkan bir kentsel iç’i işaret etmektedir. Kentin farklı yüzeylerini, mekânlarını ve uzamlarını kaplayan bu yoğunluk, yüzeylerdeki farklılıkları ortadan kaldırarak, onları tanımlı ve aşına bir hâle getirir ve fiziksel kuşatma etkisini güçlendirerek içselliği bir kez daha katlar.
- **Sosyal kolektivite ve bedenler-arası diyaloglarla kentsel içsellik**

Şekil 4.17 Çamlık Sahası'nda Cumhuriyet Bayramı kutlaması (Kişisel Arşiv, 2023)

Duman. Şampiyonluk kutlamasının eterik uzamsal faili olarak Çamlık Bulvarı'nı kaplıyor.

Bulvar boyunca süreklilik gösteren kutlama eylemi çeşitli alanlarda alt gruplara ayrılıyor ve öbekleşiyor. Söz konusu öbekleri tanımlayan, uzaktan görünür kılan ve işaretleyen ise *duman*. Formu olmayan bu eterik- 'hava'- birtakım kimyasal tepkimelerle yoğunlaşarak materyalize oluyor ve fiziksel bir görünürlük kazanıyor. Diğer bir ifadeyle hava, fiziksel bir varlık kazanıyor ve yayılım alanları içinde yeni 'iç'ler tanımlaya başlıyor.

Duman coşkulu kalabalığa dâhil olmak isteyen taraftarlar içinse, bir yer imi, bir işaret oluyor. Bedenleri çağırıyor. Görüntüyü filtreliyor. Solunan hava farklılaşıyor. Dumanın kurduğu bu geçici mekânsallıkta kutlama coşkusu ve onu örgütleyen ortak

duygular bir araya geliyor ve mevcut içsellik duygulanımsal kapasitesi aracılığıyla bir kez daha katlıyor.

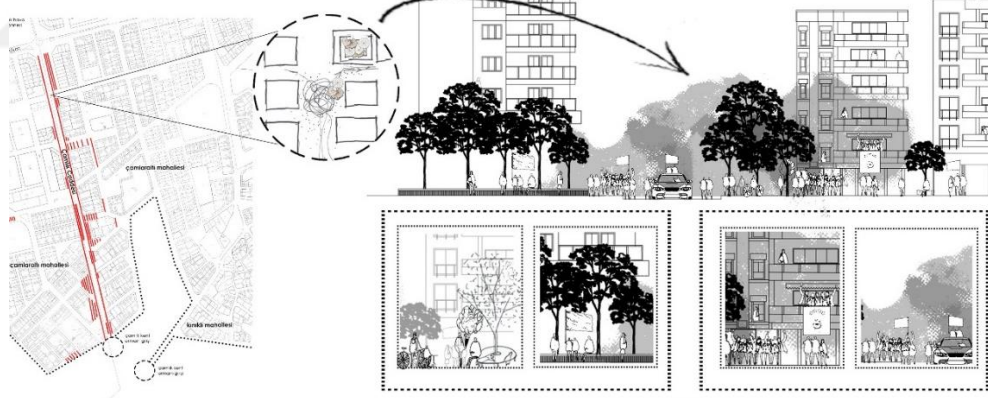
Ancak bu sefer, eterik içsellik dışlama mekanizmalarını belirgin bir şekilde devreye sokuyor. Aynı coşkuyu paylaşmayan ‘öteki’leri psikolojik olarak uzaklaştırıyor ve onları belirli bir mesafede tutuyor.

- Maddesel-olmayan bir fail olarak hava, meşaleler ya da boyar diğer maddeler aracılığıyla renk alıp da görünürlük kazandığında, yayılım alanlarında formsuz, geçici ve eterik bir içsellik üretir. Görsel olarak renkli duman, yayılım alanlarında belirgin bir görsel etki yaratarak mevcut atmosferi değiştirir ve geçici bir fiziksel kuşatılmışlık hali üzerinden bir ‘iç’ tanımlar.
- Sembolik anlamda renkler belirli temaları veya duyguları temsil edebilir. Galatasaray’ın şampiyonluk kutlamasında kullanılan kırmızı renk, dumanın bu bağlamdaki anlam derinliğini artırır. Sonuç olarak, kırmızı dumanın yayılımı, mekânın görsel ve atmosferik içsellikini sembolik düzlemde de katlar.
- Ortak değerler ve semboller etrafında birleşen tekil öznelerin oluşturduğu taraftar grubunun kentsel mekândaki yükselen coşkusu, rakip taraftar gruplarını “öteki” olarak tanımlayarak belirgin bir karşıtlık ve ayırım yaratma olasılığını gündeme getirir. Bu karşıtlık, sosyal dinamiklerde, mekân kullanımında ve toplumsal etkileşimlerde açıkça gözlemlenebilir; gruplar arasındaki sınırları belirginleştirebilir ve bu sınırlar üzerinden ayrımcılık veya dışlama gibi olumsuz sonuçlar doğurabilir. Galatasaray taraftarlarının şampiyonluk kutlaması sırasında kurduğu içsellik, grup içindeki dayanışmayı artırabilirken, aynı takıma sempati duymayan diğer bireyler için gerilim yaratabilir ve negatif tutumlar geliştirmelerine neden olabilir. Sosyal kolektivite ve onun dolayısıyla kurulan cemaatçi içsellik kentsel mekânda toplumsal çatışmalara veya gerilimlere yol açabilir.
- Galatasaray’ın şampiyonluk kutlaması sırasında Çamlık’ta bulunmayı istemek ya da reddetmek o an orada kutlama yapan kimliklere, kolektif duygulara ve çağrışımlara bağlıdır. İçsellik, Çamlık’ın fiziksel niteliklerinin ve mekânsal karakterinin ötesine geçerek öznelerin karar mekanizmalarını etkilemiş, mekânın algılanışını ve kullanılma biçimini zamansal olarak dönüştürmüştür.

➤ Atmosferik bir içerim olarak kentsel iç

Şekil 4.18 Çamlık'ta Galatasaray'ın şampiyonluk kutlaması ve Duman

Şekil 4.19 Galatasaray'ın şampiyonluk kutlaması ve Duman, çizimler

Konvoy. Bulvarda kentsel bir rutin. Asker uğurlamak için örgütlenen konvoy, korna senkronizasyonu, araç pencerelerinden bulvara dağılan yüksek sesli müzik ve araçtan dışarı sarkan bedenlerden oluşuyor. Hareket halindeki akışkan mekânsallık Çamlık Sahası'nın görünmeyen potansiyellerine işaret ediyor. Şehir turu yapmak, zihinsel haritalarda mutlaka bu caddeden geçmek anlamına geliyor.

Konvoyla birlikte bulvara giren otomobillerden ikisi tüm pencerelerini açmışlar, hoparlörlerinden yayılan yüksek sesli müzikle bakışları kendilerine çekiyorlar. Yeni bir jargon değil arabayla “piyasa yapmak”. Çamlık’ta sıradan bir eylem. Yavaşça bulvarda ilerlemek, etrafa göz gezdirmek, göz göze gelmek, görünür olmak ve dikkat çekmek arzulanıyor. Niyetli bir hareket. Belli bir kararlılık derecesi içeriyor. Modifiye araç, kesik amortisör, yüksek ses müzik ve eşlik eden patinaj sesleri ile Çamlık Bulvarı, görünürlüğün talep edildiği liminal bir mekân (*liminal space*) haline geliyor.

- Konvoy aracılığıyla açığa çıkan hareket halindeki mekânsallık optik ve sonik parametrelerin de dâhil oldukları beden-performans ilişkiseliliği üzerinden kentsel içselliliği üretir. İçsellilik araçlar senkronize olarak hareket ettikçe devam eder ve durakladıkları anda bulundukları konumda yayılım göstererek içselliliği katlar. Böylece, kentsel mekânı değiştirir ve yeniden şekillendirir. Hareket-zaman temelinde, beden yoluyla deneyimlenen bu fenomenolojik içsellilik, bulvar boyunca akarak kentsel ‘iç’i başka bir yerde yeniden oluşmak üzere Çamlık’ı terk eder.
- Bu anlatıda, Çamlık Bulvarı’nda gözlemlenen sosyal ve psikolojik ilişkilerin kentsel temaşa halini işaret ettiği görülmektedir. Çamlık gibi kentsel iç’ler bu tür etkileşimlerin yaşandığı ve gözlemlendiği yerlerdir. Bu tür mekanlar, bireylerin sosyal rollerini, etkileşimlerini ve yaşam biçimlerini sergileyebildikleri dinamik ortamlardır. Bu kentsel iç’lerde bireyler sadece kendi sosyal kimliklerini ve etkileşimlerini ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda çevrelerindeki sosyal yapıyı gözlemler. Bu bağlamda, görmeyi ve görülmeyi arzulayan beden, kentsel yaşamın bir gözlemcisi ve katılımcısı olarak önemli bir rol oynar. Beden, hem çevresindeki mekânları, bireyleri ve etkileşimleri dikkatle gözlemler hem de kendi varlığını ve davranışlarını başkalarına göstermek için çeşitli yollar arar. Bu süreç, kentsel yaşamın görsel ve sosyal boyutlarının iç içe geçtiği bir deneyim alanı oluşturur.

Kalabalık ve Çamlık’taki kentsel yaşam, bu etkileşimlerin ve gözlemlerin yoğunlaştığı yerler olarak, görsel bir şölen niteliği taşır. Böylece kentsel iç’lerin, insanların toplumsal kimliklerini ifade etmeleri ve sosyal ilişkilerini güçlendirmeleri için bir sahne işlevi gördüğü söylenebilir.

“Piyasa yapmak” fark edilir olma arzusuyla, kentin popüler mekânlarında optik ve sonik dikkat çekme eylemi olarak tanımlanabilir. Çamlık, kentsel bir iç olarak, kamusal alanda görünürlük talep edenlerin buluşma noktasıdır. Birbirine yabancı kentlilerin birbirlerini izledikleri, işittikleri, gözlemledikleri, etiketledikleri ve hatta âşık olabildikleri bir karşılaşma, kamusallaşma yeridir. Söz konusu olan kentsel temaşa hali, bedenlerin ve hareketlerin görme ve göstermeye dayalı bir atmosfer içinde performans gerçekleştirmelerine dayanmaktadır.

➤ **Akış halindeki kentsel içsellik, kentsel temaşa ve performatif içsellik**

Bisiklet (Pedallar Cumhuriyet için çevrildi). 27 Ekim günü akşam üstü sularında Çamlık Bulvarı’nı dönüştüren ve içselleştiren bu nesne, kent yaşamının baş döndürücü temposunu farklı bir zaman-mekân dilimine yerleştiriyor.

Pamukkale Bisiklet Derneği, Cumhuriyet’in 100. Yılı coşkusunu paylaşmak üzere düzenlediği “Cumhuriyet Sürüşü” ile kentlilere bir çağrıda bulunuyor. Bulvardan ormana uzanan doğrusal hat, Karcı Dağı’nın manzarasıyla birleşerek farklı bir deneyim ve atmosfer yaratıyor. Etkinlik, Cumhuriyet’in anlamını ve önemini vurgulamak için bisikletlerle yapılan bir toplu sürüş ile gerçekleştiriliyor ve Çamlık’ta sonlanan bu etkinlik hem katılımcılar hem de yerel halk için büyük bir coşku kaynağı oluyor. Tanıdık olan ve olmayan birçok kentli bu etkinlik kapsamında bir araya geliyor.

Bisikletlerini Türk bayraklarıyla süsleyen bisikletliler, her bisiklette tekrarlanan bu ayrıntıyla ortak bir kimlik tanımını güçlendiriyorlar. Bu ortak süsleme, etkinlik sırasında katılımcılar arasında güçlü bir bağlılık duygusu da yaratıyor ve tüm topluluğun bir bütün olarak kendini ifade etmesini sağlıyor. Bu görsel birliktelik, etkinliğin ruhunu ve amacını vurgulayan güçlü bir işaret oluşturuyor ve içselliği kuran maddesel bir fail olarak ilişkiler ağına dâhil oluyor.

Etkinlik katılımcılar için oldukça duyusal. Hızla geçilen mekânlar, görsel algıyı yoğunlaştırıyor; renkler, ışıklar ve hareketler daha belirgin hale geliyor. Bisikletliler, kenti yürüyüşten veya araç kullanmaktan farklı bir perspektiften deneyimliyorlar. Bu

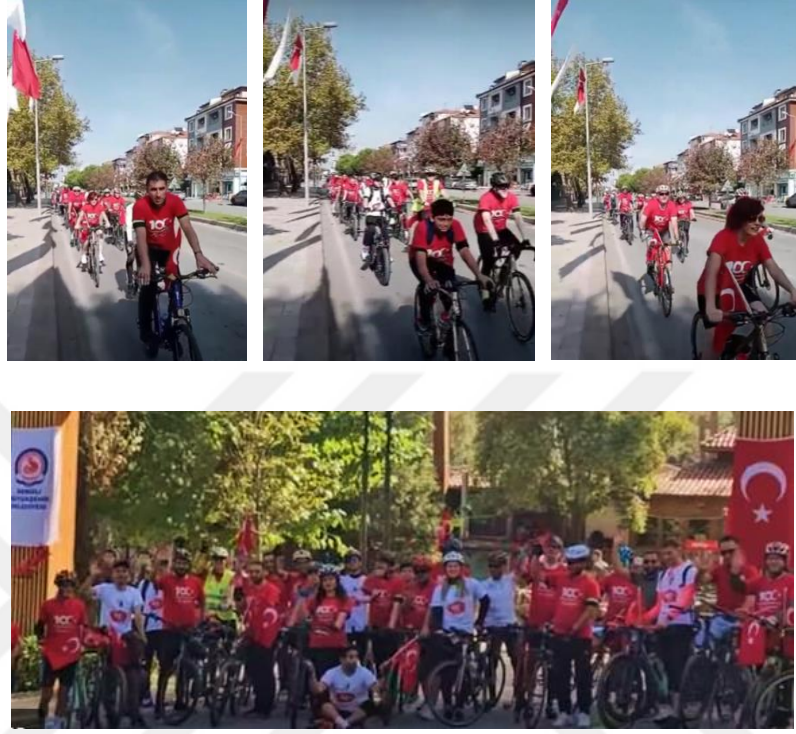
duyusal değişim, şehirdeki görsel detayları ve estetik unsurları daha fark edilir kılıyor. Şehirdeki sesler daha net bir şekilde algılanıyor. Rüzgârın ve çevredeki seslerin, bisiklet sürüşüne eklediği doğal sesler, şehir yaşamının karmaşasını ve canlılığını deneyimleme fırsatı sunuyor.

Bu etkinlik, bugün için bulvardaki gündelik rutinlerin yönünü değiştiriyor. Bisikletlilerin harekete dayalı kolektif performansı bulvar izleyicileri için kortej atmosferi yaratırken, bulvarın ormana ve arkasındaki dağlara uzanan doğrusal hattı manzarayla buluşuyor ve bisikletliler için deneyimi özelleştiren bir görsel haza dönüştürüyor. İzleme eylemi hareket halindeki akışa odaklanırken arka plandaki manzarayı kadraja dâhil ediyor.

- Bisiklet sürme eylemi duyusal bir performanstır. Bisikletli bu eylemi gerçekleştirirken kenti sadece görmez, değişen manzaraları ardışık sekanslar olarak kavrar ve onları bedeninin uzantısı haline gelen pedalı altında hisseder. Bisiklet üzerindeyken düşünür, hisseder ve kenti bisiklet üzerinden deneyimler. O esnada hız, mekânsal algıyı değiştirir ve böylece hareket anında kentle yeni ilişkiler üretir. Beden bu etkinlikte hem sürücü hem yolcudur. Her iki rolde de anlık izleyicidir.
- Bireysel ya da kolektif olarak gerçekleştirilen bu eylem, öznellik kavramını kentsel içsellik tartışmalarına dâhil eder. On sekizinci yüzyılda içsel karakteri ve bireysel öznellik duygusunu belirtmek için kullanılan içsellik kavramı, yirmi birinci yüzyılda kentsel mekânda çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Çamlık özelliğın *topos*'u olarak, bireysel ve kolektif öznelliklerin farklı inşa biçimlerini açığa çıkarmaktadır. Bu açığa çıkarma eyleminde, *benlik*, *öznellik* ve *arzu* 'nın içsellik kavramı ile sıkı ilişkiler kurduğu ve öznellik yoluyla kentli bireylerin içsellığe ve dolayısıyla kente daha fazla anlam yükledikleri söylenebilir.
- Öznellik açılımı, Çamlık bağlamında yeniden düşünüldüğünde, kolektif bir etkinliğin parametreleri dâhilinde önceden belirlenmiş bir rotayı takip eden topluluk, performansa dayalı bir olayın pek çok unsuruna temas eder. Kolektif eylem bedensel katılım yoluyla çoğul bir performatiflik biçimi olarak

tanımlanabilir ve kolektif eylemin ürettiği atmosfer, tekrar eden nesnelerle (bayrak) birlikte hareket halinde ve akan yeni bir ‘iç’ tanımı üretir.

➤ **Öznelliğin topos’u olarak kentsel içsellik**

Şekil 4.20 Çamlık’ta “Pedallar Cumhuriyet İçin Çevrildi” etkinliği (Denizli Büyükşehir Belediyesi Dijital Arşivleri)

Kulaklık. Kalabalıktan, sestten ve gürültüden, herhangi bir sorudan ve hatta kişinin iç sesinden uzaklaştıran, bireysel bir yalıtım nesnesi. Kentsel mekândan bir kaçış ihtimalini, zihinsel bir uzaklaşma imkânını sunuyor.

Bulvarın başlangıcını işaretleyen su deposunun hemen karşısındaki bankta genç bir kadın oturuyor. Kulaklarında beyaz bir kulaklık, kitap okuyor. Oturduğu bank, Çamlık Bulvarı’nın başlangıç noktası olan Dört Yol Kavşağı’ndan yaklaşık 10 metre uzaklıkta ve trafik ışıklarının hemen yakınında yer alıyor.

Araç gürültüsü ve yoğun bir trafikle karakterize Çamlık’ta sıradan bir Ekim akşamı.

İnsanlar hızlı adımlarla geçiyor, araçlar korna çalarak ilerliyor. Ancak, genç kızın etrafındaki bu karmaşa, ona ulaşabilir bir uzaklıkta değil gibi.

Dışarıdaki canlı ve dinamik dünyaya rağmen, kitap okuma eylemi adeta kendini dış dünyadan izole edilmiş bir ‘içsel’ mekânda gerçekleştiriyormuş gibi gözüküyor. Geniş kaldırım, çam ağaçlarının oluşturduğu hacimsel alan ve tepe lambası işlevi gören sokak aydınlatmasının haresi ve genç kızı ‘dış’ dünyadan yalıtın, ‘iç’e döndüren bir fail olarak kulaklık. Her biri, içselliği üreten ilişkiler ağının vazgeçilmez birer parçası. Bir araya gelerek oluşturdukları psikolojik-mahrem örüntü, içsel yaşamla kurulacak yeni bir ilişki için bir davet sunuyor. Bu örüntü, bedensel ve zihinsel katılımıla psişik bir kentsel içselliğin doğmasına imkân tanıyor.

- On yedinci yüzyılda münzevi bir yalnızlıkta veya mahremiyet koşullarının sağlandığı inzivalarda ortaya çıkan benlik pratiklerini, günümüz kentlerinde çeşitli biçimlerde gözlemlemek mümkündür. Bedensel ve ruhsal bir geri çekilme hali ile karakterize olan bu pratikler, artık dört duvara ya da belirli mobilyalara ihtiyaç duymaz. Kentsel mekân maddesel ve duygulanımsal kapasiteleri aracılığıyla mahremiyet, öznellik, inziva ve benlik pratikleri ile ilişkili bir konuma yerleşmiştir. Dış dünyanın sızmalarından derinden etkilenmesine rağmen, bireysel yalıtım çabaları ile içsel yaşamı mümkün kılabilmektedir.
- Kulaklık “atmosferik” perspektifi arka plana iterek, tam anlamıyla zamansal, hatta zihinsel bir kaymayı, yersizyurtsuzlaşmayı egemen kılar. Kentliyi o anki zamansal ve mekânsal koordinatlardan uzaklaştırırken, aynı zamanda kendine özgü içsel bir zaman-mekânı yaratır. Söz konusu olan zihinsel bir yeniden-konumlanıştır. İçsellik fiziksel ortamdan zihinsel ve uzamsal olana doğru katman katman inşa edilmektedir.
- **Bilişsel bir konumlanış olarak kentsel içsellik**

Şekil 4.21 Kulaklık (Kişisel Arşiv, 2023)

Çıkmaz. Sokak lambaları gece 01.00 itibariyle sönüyor ve renkler koyulaşüyor. Çamlık Çıkmaz'daki yüzler artık görünmez oluyor. Çıkmaza çekilen otomobillerin kapıları açık, araç içi aydınlatmanın zayıf ışığı ortamı loş hale getiriyor.

Tamamı erkeklerden oluşan 5-6 kişilik bir grup, çokça gölge ve uzaktan duyulan trans müzik...

Bedenler yarı dairesel bir düzende bir araya geliyor. Kimileri otomobillerin bagajlarına yaslanıyor. Gruba bir de sokak köpeği ekleniyor. Alkolün eşlik ettiği derin bir sohbet ortamı sabahın erken saatlerine kadar devam ediyor. Kahkaha sesleri Çıkmaz'ın tenhaliğinde yankılanıyor.

Tenhalık ve bu mekânsallık dolayısıyla gözden uzak olmak, kentsel mekânda mahrem kalma talebine cevap veriyor ve müdavimlerini çağırıyor. Bu anlamıyla kamusal mekânın ıssızlığı, oradaki müdavimler yoluyla “geçici bir özel alan” (*teritori*) yaratıyor. Çamlık Çıkmazı öznelerin anonimleştiği, enformel yaşam izlerinin zamansal olarak somutlaştıkları sayılı yerlerden biri oluveriyor. İçe dönme, haz ve arzuya dair bu içsel arayışın kentsel mekandaki yanıtı ‘tenhalık’ oluyor. Mekânın uğrakları -müdavimler- Çıkmaz'ın tenhaliğinde yeni bir kentsel iç üretiyorlar ve söz konusu teritoryal içsellik aural-mekânsallık üzerinden yeni bir tanım üretiyor.

- Kentsel iç kavramının kentteki tezahürlerinden biri olan atmosfere dayalı aural-mekânsallık olgusu Çıkmaz anlatısı aracılığıyla tekrar açığa çıkar. Alternatif faaliyetler aracılığıyla oluşan söz konusu geçici ve geceleyin hareketlenen (*nocturnal*) oluşum, kentsel içsellüğün enformel ve geçici boyutuna dikkat çeker.
- Çıkmaz'ın sunduğu tenhalık içsellığı oluşturan bir “sınırlı paylaşım” atmosferi sunar ve “müdavim” konusunu içsellik tartışmalarına dâhil eder. Ortak bir rutine dâhil olan ve kentsel mekâna yönelik benzer tutum ve davranış örüntüsünü paylaşan müdavimler duygulanımlar aracılığıyla *topofili* geliştirirler. Bu öznel düzenli ve tekrarlı bir şekilde yaptıkları ziyaretler ile mekâna özgü rutinleri, aidiyet duygusunu ve yer hissini açığa çıkarırlar. Söz konusu rutinler kentsel bir bağlamda oluştuğunda ise kentsel içsellüğün varlığına işaret eder.

Müdavim kavramı Çamlık'ta mevcut olan toplumsal durumları, sınırları ve dinamikleri açıklamak için bir kılavuz olarak ele alındığında, müdavimlerin mekânla kurdukları dolayimsız ilişki ve çerçeveledikleri içsel katman açığa çıkar. Çıkmaz'ın tenhalık üzerinden kurduğu mekânsal durum öznelere anonimleşme ve dolayısıyla özgürleşme fırsatı sunar. Gece vakti, Çıkmaz'ın tenhalığında bir araya gelen öznelere anonimleşirler ve Sennett'in içsellik tartışmalarında bahsettiği bir tür özgürlük ortamında,⁷⁰ eylem özgürlüğünü kişisel özgürlüğe dönüştürürler. Böylece, bu özgürlük olanağı üzerinden mekâna değer ve duygu atfederek aidiyet duygusunu yapılandırırlar ve kentsel mekândaki bu pratikleri çeşitli zaman aralıklarında tekrarlama eğilimi gösterirler. Çıkmaz'daki dinamiklerin sezgisel ve bilişsel olarak farkındadırlar. İçsellığı yapılandıran bu sezgisel ve bilişsel konumlanış, haz ve arzularla kentsel mekânda, kamusal gözlerden uzak samimi bir karşılaşmayı ifade eder.

- Bu noktada bir parantez daha açmak gerekir. Çamlık Çıkmazı, Çamlık Bulvarı'na merdivenler aracılığıyla erişim sağlayan ve “Merdiven” olarak hafızalarda kalan mekânın alternatif bir konumda yeniden biçimlenmiş halidir. Merdiven, yakın geçmişte gençlerin ağaçların altında bir araya geldikleri,

⁷⁰ Sennett, 2017. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm 3.

basamaklarında oturdukları ve alkol tükettikleri loş bir ‘kentsel iç’ olarak işlev görürken, zaman içerisinde yapılan birtakım düzenlemeler ve denetimler nedeniyle bu rolünü yitirmiştir. Ancak bu değişim, farklı bir ‘tenha’da -yani Çıkmaz’da- yeni bir ‘kentsel iç’ oluşumunu tetiklemiş görünmektedir.

➤ **Psiko-coğrafik anlamda “teritoryal kentsel içsellik”**

Merdiven. 6015 Sokak, üst kotta yer alan Çamlık Bulvarı’na 6014 Sokak ile bağlanıyor. 6014 Sokak ise geniş merdivenleri aracılığıyla bu iki kot arasında geçiş imkânı sağlıyor. Bu geçiş mekânı, merdivenin mekânsallığından dolayı hafızalarda “Merdiven” adıyla yer edinmiş durumda. Çamlık Çıkmazı’nın ise bir önceki varyasyonu.

Yaklaşık on yıl öncesine kadar, gün batımı şehrin üzerini altın rengiyle kapladığında, “Merdiven”’in etrafı yavaşça canlanmaya başlıyordu. Şehir ışıklarının henüz yanmadığı, gökyüzünün turuncu ve mor tonlarının karıştığı saatlerde, liseli gençler belirgin bir ritüeli takip eder gibi, ders çıkışı bu mekâna geliyorlardı. Güneş batarken, merdivenin basamaklarında yerlerini almaya başlayan grup, günlük yaşamın yorgunluğunu geride bırakmak üzere bir araya geliyordu. Sırtlarını hafifçe basamaklara yaslıyorlar, ellerindeki içecekleri yudumlayarak sohbetlerine başlıyorlardı.

Yavaş yavaş, geceye özgü bir atmosfer oluşuyordu.

Gecenin karanlığıyla birlikte, Çamlık Bulvarı’nın ışıkları bir bir yanmaya başlarken, “Merdiven” loştu. Dış dünyanın gürültüsünden uzakta, kendi sakinliğinde kalıyordu. Gece ilerledikçe, şehir merkezinden gelen gürültüler uzak bir fısıltı gibi kalıyor, merdivenin etrafındaki sessizlik ve rahatlık hâkim oluyordu.

Bazı günler, gençlerden biri, yanında getirdiği gitarı çıkararak hafif bir melodi çalmaya başlardı. Gitar tınları, akşam rüzgarıyla birleşerek etrafa yayılırdı.

Neredeyse, güneş tekrar doğana kadar süren bu özel gece buluşmaları, her bir basamağın altında biriktirilen anıların, paylaşılan duyguların ve yaşanan anların mekânı olarak Merdiven’i kentsel bir iç olarak işaretliyordu.

- Merdivenler, ilk bakışta, insan akışına göre tasarlanmış kentsel elemanlardır. Ancak bu kentsel elemanlar, detaylı bir tasarım süreciyle planlandığında, lineer hareket mekânı olmanın ötesine geçerek, sahanlıklar aracılığıyla durmayı ve vakit geçirmeyi tetikleyen, statik mekânlar hâline gelebilirler. Hareket sırasında durakladığımız, nefes aldığımız ve durduğumuz “sahanlıklar” ise yürüyüşün (dinamik) hız vektörünün durduğu, statik bir dinlenme ve mola verme alanlarına -hatta yüksekliği ve bakış mesafesi yeterli ise amfiteyatroya dönüşebilirler.
- Merdivenler genellikle günlük yaşantımızın sıradan ve işlevsel unsurları olarak görülür. Ancak, bir merdivenin işlevi yalnızca bir mekânı bir başka mekânla bağlamakla sınırlı değildir; aynı zamanda günün farklı saatlerinde ve çeşitli bağlamlarda farklı anlamlar kazanabilir. “Merdiven” gündüzleri işlevsel bir geçiş aracı olarak varlık gösterse de gece geç vakitlerde bu işlevsel rolün ötesine geçerek aleniyetten kaçma mekânına dönüşür. Bu dönüşüm, merdivenin kendi maddesel niteliklerinin yanı sıra dâhil olduğu mekânsal örüntünün nitelikleri ve tüm bu örüntünün duygulanımsal etkilerinin bir birleşimidir. Gece saatleri, sosyal etkinliklerin ve günlük yaşantının neredeyse durma noktasına geldiği bir zamandır. Bu bağlamda, merdiven geceleyin, aleniyetten kaçma ve yalnızlık arayışında olan bireyler için geçici bir sığınak haline gelir. Geçiş hareketi için düzenlenmiş merdiven, bir tür gizlenme veya aleniyetten kaçma alanı olarak yeni bir işlev yüklenir. Bu anlam kayması, merdivenin sadece işlevsel değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik bir bağlamda da yeniden anlamlandırıldığını gösterir ve içselliği “işlevini geçersiz kılma, anlamını yerinden etme, tersine çevirme” (*détournement*) ve “temellük etme” (*appropriation*) gibi kavramlarla ilişkili hale getirir.
- Mahremiyet arayışı ve aidiyet ilişkileri üzerinden inşa edilen bu içsel katman, mekânın ve mekânda bulunan bir takım akışkanların duygulanımsal kapasiteleri aracılığıyla yaptığı davete bedensel katılım ile oluşur. Maddesel düzlemdeki bu davet maddelerin (ağaç gölgesi, basamak, vb.) ve maddesel olmayan kuvvetlerin (karanlık, esinti, vb.) duygulanımsal kapasiteleri aracılığıyla bedene aktardıkları duygulanımlar yoluyla açığa çıkar. Orada bulunmayı talep etme ya da istememe materyal hafızada yer edinen maddesel

uyaranlar ile ortaya çıkmaktadır. Merdiven'in müdavimi olan gençlerin tenhalık arayışı dolayısıyla talep ettikleri içsel koşullar bu anlatı aracılığıyla belirginleşir; burası sadece bir buluşma noktası değil, aynı zamanda normativiteden, mahalle baskısından, aleniyetten bir tür ruhsal kaçış yeri haline gelir.

- Dolayısıyla müdavimlerin Çamlık'ta çerçeveselendikleri arka plan, mekân ve zamanın yerel ekseninden ayrı düşünülemez. Kentsel içsellik toplumsal ve kültürel ortamların derinliklerinde açığa çıkan bir konumlu bilgidir (*situated knowledge*) ve ancak yerel ekseninde, yani bulunduğu spesifik mekân ve zamanda şekillenir ve anlaşılır. Bu anlatı aracılığıyla, içselliği ve içselleştirme pratiklerini geniş bir bağlamda değil, yerel ve spesifik bağlamda incelemenin gerekliliği açığa çıkar.

- **Yer inşası olarak kentsel içsellik; sosyal ritüeller, mekânsal uğraklar**

Merdiven, Kapı ve Varil. Çamlık Bulvarı ve ara sokakları fiziksel ve sosyal anlamda dönüşüm geçiriyor. Tüketime yeni kalıpları hizmet sektöründe hızlı değişimler yaratıyor ve yeni açılan kafe, bar ve restoranlar bulvarı sarıp sarmalıyor.

2010 yılı ve sonrasında açılan kafe, bar, meyhane ve gece kulübü gibi işletmeler, Çamlık'ta yeni sosyal dinamikler üretiyorlar ve kentsel yaşantıyı 6015 Sokak'a doğru çekiyorlar. 6015 Sokak'ın yeni dinamikleri ve Çamlık Bulvarı'yla olan yaşantısal sürekliliği 6014 Sokak'ı ve bu sokakta konumlanan "Merdiven"i kaçınılmaz olarak değiştiriyor.

"Merdiven" önce sokak lambaları ile aydınlatılıyor. Hemen bitişikteki arsaya yapılan yeni yapı, restoran ve performans holü olarak karma bir işlevde hizmet vermeye başlıyor. Bulvar ile ara sokak arasındaki kot farkına göre düzenlenen bu yapıda, restoran bulvar seviyesine yerleşirken, performans holü ara sokak seviyesine konumlanıyor ve holün girişi, merdivenin basamaklarının sonlandığı bir kentsel sahanlığa açılıyor. Bu değişim, Merdiven'in 'tenhalık' üzerinden kurduğu ilişkiselliği -ve kentsel içselliği- yok ediyor ve zaman içerisinde dönüştürüyor.

Fiziksel ve mekânsal olarak merdiven ile yakınlaşan ve sıkı bir ilişki kuran bu kapı, sokağı aydınlatan elektrik tesisatı ile birlikte maddesel failer olarak tenhalığı,

görünmez olma ihtimalini ve geçici bir özel alan oluşma potansiyelini yok ediyor. Mekânsal düzlemdeki bu değişim ile merdivenin müdavimleri -güneş batar batmaz buraya gelen ve gecenin geç saatlerine kadar vakit geçiren genç grup- başka bir konumda ‘tenha’ arayışına girerken, alenileşen merdiven yeni bir ilişkiler ağına dâhil oluyor.

Bu yeni mekânsal durumda, performans holünün giriş kapısı ile “Merdiven” etkinlik öncesinde, sonrasında ve arasında kalabalık grupların vakit geçirdikleri bir mola alanına dönüşüyor.

Ve bir Aralık akşamı...

Gün batımının koyu tonları şehrin üzerini kaplarken, Merdiven’de heyecanlı bir kalabalık toplanıyor. Merdiven’in sahanlığına açılan performans holünün giriş kapısı, geceyi aydınlatan ve kalabalığı cezbeden bir odak noktası durumunda. Akşamın koyu gölgeleri altında, varillerde yanan ateşlerin sıcak ışığıyla aydınlanan bu kapı, merak ve beklentilerle çevrili.

Varil, bir zamanlar endüstriyel atıkların taşındığı, metalden yapılmış basit bir kutuyken, şimdi kalabalığın sıcak bir sığınağına dönüşüyor. Bir grup genç, varil içinde yanan ateşin etrafında toplanmış sohbet ediyor, melodik bir şarkının ritmiyle hareket ediyor. Gece ilerledikçe, performans holündeki program başlayacak ve kalabalık, sahnenin önüne doğru hareketlenecek. Ancak, ateşin etrafındaki bu sıcak buluşma, performansların bir parçası olmasa da bu gece kentsel yaşamın vazgeçilmez bir unsuru oluyor.

Performans aralarında, önce ve sonrasında varil ve ateş etrafında toplanan kentlilerin eylemleri, zamansallıklarıyla doğrudan ilişkili olarak bu alanın kamusallık derecesini artırıyor. Sokağa yerleştirilen variller bu duraklama an’larını içsel bir örüntüye dâhil ediyorlar. Varil tikel bir nesne değil, tüm olayların içinden akıp gittiği maddesel bir fail olarak bu ilişkiler ağının mıknatısı durumunda; ısı değişimi ve sıcaklık farkı üzerinden kurduğu alansallık etkinliğe katılanların rastlantısal heyecanları, farklılık ve uyarım arayışları ile buluşuyor. Böylece varil ve ateş ikilisinin tanımladığı çekim alanı kentsel bir iç’e dönüşüyor.

Bu fragmanda içsellik performatif. Ateş, merdiven, varil, sokak lambası, giriş kapısı ve görünür olma arzusu ile hareket eden göstergesel bedenler söz konusu performatif içsellüğün failleri olarak ilişkiler ağını üretiyorlar. “Merdiven”in statikliğini bozarak, farklı çekim noktaları ve çeşitli yoğunluk anları üretiyorlar.

- Müdavimi olunan bir mekânın yitimi (mekânsal niteliklerin değişmesi veya dönüşmesi) müdavimlerin mekân aidiyetini sarsar ve sosyallik pratiklerinde değişime yol açar. Merdiven’in mekânsal dönüşümü müdavimlerini yeni arayışlara yönlendirmiştir; kent içinde başka mekânlar keşfetmeye başlamışlar ve Çıkma’ı yer edinmişlerdir. Çıkma, zamanla müdavimlerin alışkanlıklarını ve sosyal etkileşimlerini uyarladığı bir yer haline gelmiştir. Buradan hareketle söylenebilir ki müdavimler, yeni bir mekânı sahiplenmeye başladıklarında, oranın karakterini kendi pratikleriyle yeniden şekillendirir ve içselleştirirler. Mekân, onların kolektif hafızası ve sosyal ritüelleriyle zenginleşir, eski alışkanlıklarını yeni bir bağlamda yaşatmalarına olanak sağlar. Böylece müdavim olgusu, mekândan mekâna taşınarak, sürekli bir dönüşüm ve yenilenme süreci ile içselliği inşa etmeye devam eder.
- Merdiven’in önceki hali ve güncel durumdaki kullanımlarına bakıldığında, her iki durum için de farklı içsellik niteliklerinden bahsetmek mümkündür. Aynı mekân -Merdiven- üzerinden aktarılan iki içsellik fragmanında, ilişkiler ağının farklılaştığı, yerin durağanlığını bozduğu, farklı ‘içsel’ nitelikler ve yoğunluk anları ürettiği söylenebilir. Hatta kentsel iç’in niteliği ve tanımı her iki fragmanda değişkenlik göstermektedir. Kalabalıktan sıyrılmayı arzulayan ve anonimleşmek isteyen bir grubun kurduğu ‘iç’ (Merdiven’in eski mekânsal düzeninde), performans molasında bu alana taşan ve temasa arzusunda olan grubun kurduğu ‘iç’ten (Merdiven’in yeni mekânsal düzeninden) ayrılır. Merdiven, her iki durumda aynı değildir; sadece konum itibarı ile aynıdır. Mekânsal, deneyimsel ve psiko-sosyal olarak “Merdiven” değişmiştir ve bu değişimin tetikleyicisi maddeseldir. İlk durumda karanlık, تنها ve sessizliği oluşturan faillerin ürettiği ilişkiler ağı ikinci durumda bozulmuştur. Failler dağılmış, kimisi yok olmuş, kimisi yeni bir ilişkiler ağına katılmak üzere yer değiştirmiştir.

- Mekân sabit bir noktadan ziyade, sürekli bir akış ve etkileşim içinde olan bağlantılarla örülüdür. Bu bağlamda, mekânın veya konumun belirli bir zamansallıkta dâhil olduğu ilişkiler ağı, mekânın potansiyelini, cazibesini ve işlevselliğini büyük ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla, mekânın ya da konumun kendisi kadar, dâhil olduğu ilişkiler ağındaki maddesel olan/olmayan diğer unsurların nitelikleri ve bu nitelikleri talep eden/tetikleyen/arzulayan öznelerin duygulanımları da kritik bir öneme sahiptir. Kentsel içsellikleri üreten bu mekânsal cazibe, fiziki mekân/maddesel-olmayan (*immaterial*) özellikler/insani duygulanımlar arasındaki etkileşimde ortaya çıkmaktadır. Mekân, statik değil, dinamik ve çok yönlü ilişkiler aracılığıyla anlam kazanmaktadır ve aynı mekânın/konumun dâhil olduğu farklı mekânsal ilişkiler içselliği farklı biçimlerde ve düzeylerde üretme potansiyeli taşımaktadır. Merdiven'in Çamlık'ın içsellik anlatısındaki bu ikircikli rolü, faillerin dâhil olduğu farklı mekânsal ilişkilerin varyasyonlara göre düzeyler veya eşikler çizdiğini göstermektedir.
- Mekânsal bir araştırmada varıl çoğu zaman görmezden gelinebilir, harita ve diğer temsillerde yok sayılabilir; ancak bu anlatıda nesnelerin içsellik örüntülerini oluşturmadaki yapılandırıcı rolü hayatîdir. Kentsel yaşamı ve içselliği üreten bir koşul olarak varlığı ortadadır. Açığa çıkardığı yaşam yeni bir mekânsal üretimdir. İçselliği yalnızca mekânsal koşullar kurmaz; nesneler de bu koşulları yapılandırır. Nesneler, mekânda dinamik değişiklikler ve yoğunluk anları yaratarak, yerin durağanlığını bozar ve çeşitli yoğunluk anları üretir.
- İçsellik oluşun farklı hallerine ya da durumun gerektirdiklerine bağlı olarak açılır ya da büzülür. İçsellik bu anlatıda kapıya, varile yani nesneye doğru büzülürken, görme ve görülmeye dayalı kentsel bir temaşa hali ile duruma doğru genişlemiştir.
- **Temellük etme olarak kentsel içsellik, tikel nesneler ve kentsel iç'ler**

Şekil 4.22 Merdiven (Fotoğraflar: Kişisel Arşiv, 2024)

Yoga Matları. 29 Ekim günü sabahı Çamlık Kent Ormanı'nda bir grup insan bayraklarla işaretlenmiş bir alana doğru ilerliyor. Zemine serilmiş yoga matları dışında çoğu şey rastlantısal, belirsiz ve düzensiz. Küçük boyutlarda kâğıt bayraklar var, ağaçlara yaklaşık göz hizasında asılmış, tutturulmuşlar. Ormanda yoga yapılacak alanı işaretliyorlar. İki ağaç arasına ipe asılmış büyük boy bir bayrak daha göze çarpıyor. Bu bayrak yoga eğitmeninin yerini tarifliyor ve tüm yoga matları bayrağa dönük biçimde sıralanmış durumdalar.

Yüzyıllık çam ağaçları gökyüzüne uzanmış, gövdeleri, dalları ve iğne yaprakları ile sınırı belirsiz ancak tanımlı bir hacim oluşturuyorlar. Orman tüm kentin paylaştığı gökyüzünü filtreliyor, ışığı süzüyor, bir alan tarifliyor ve birden çok gölgeyi mekânsallığına dâhil ediyor. Böylece, içsel bir yolculuk için ihtiyaç duyulan koşulları ortaya seriyor. Yoga matları ise bu koşulları yoğunlaştırıp bedenleri eylemselliğe davet ediyorlar.

Kısa bir süre sonra katılımcılar yoga egzersizlerine başlıyorlar. Tekilliklerden oluşan kolektif bir 'iç'e dönme pratiği. Sessizlik... Kuş sesi ve uzaktan gelen kutlama

marşları dışında yakınlarda duyulur ses kalmayacak düzeyde bir sessizlikte. Her beden kendi içsel yolculuğuna başlıyor.

- Bu anlatıda, ışık ve gölge uzamsal bir hareketlilik içindedir. Ormanda hiç durmaksızın dolaşan ve yer değiştiren ışık yeğinseldir ve çeşitli teritoriler yaratır. Ağaç, ışık ve gölgenin kurduğu bu ilişkiler yumağına beden farklı pozisyonlar ve ritmik hareketler ile fiziksel ve zihinsel olarak dâhil olur. Farklı katmanlarda içselliği kurar ve defalarca katlar.

İçselliği tanımlayan birden çok katman ve ölçek bu anlatı aracılığıyla göze çarpar: kentsel bir iç olarak Çamlık, Çamlık'ta daha 'iç' olarak enformel bir yoga alanı, matların tanımladığı -daha 'iç'- kişisel alan sınır (*personal space boundary*) ve öz-beden duyumsamaları üzerinden deneyimlenen, zihinsel ve daha derin bir içsellik katmanı.

Bu durum, içsellik halkalarının kentsel mekânda nasıl derinleştiklerini gösterir. Her bir içsellik katmanı bir diğerini, diğerlerini içerebilmekte, bir diğerine karışabilmekte ya da diğerlerinin habercisi olabilmektedir. Yoga etkinliği kentsel yaşam ile öznel yaşam arasındaki geçişli ve çok katmanlı bir ölçek ilişkilerinin varlığına dikkat çeker ve kentsel içselliği çok katmanlı, çok ölçekli olarak işaretler.

- **Çok katmanlı ve çok ölçekli kentsel içsellik**

Şekil 4.23 Yoga Matları (Kişisel Arşiv, 2023)

Kozalak. Kentlinin kendi kendine adlandırdığı ve geçici olarak işgal ettiği bu kentsel açıklık, ismini Çamlık'a isim veren çam ağaçlarından zemine dökülen kozalaklarından alıyor.

4 Kasım 2023, güneşli bir cumartesi günü.

Katlanır kamp sandalyelerini yanında getiren 'bulvar izleyicileri' yer kapma mücadelesini kazanmış görünüyor. İki veya daha fazla kişiden oluşan çeşitli gruplar Kozalak'ı doldurmuş, bulvardaki akışı izliyorlar. Her grubun burada bulunabilmesi için özel bir gösterge dizisi var sanki: kamp sandalyeleri, karton bardakta kahve ve güneş gözlükleri.

Kozalak'ta sandalyelerine oturan bulvar izleyicileri çoğunlukla yüzleri bulvara dönük olacak şekilde oturmuşlar. Bazıları koyu bir sohbette, bazıları telefonlarına bakıyor, genç bir kız grubundaki sohbet ortamından neredeyse kopmuş, güneşleniyor. Yetişkin bir erkek bisikletini trafonun yanına park ediyor. Genç bir kadın köpeğinin tasmağını bir ağaç gövdesine bağlıyor. Bulvarda çok sayıda kafe ve restoran var; fakat Kozalak'ın yeni bir çekim noktası olmasının sebebi gözlemledikçe somutlaşıyor. Çamlık kentte bir oda ise, Kozalak o odanın balkonu sanki: bir kahve molası anı, gün batımı tanığı ve kentte keyfine bakma durağı. Domestik aktiviteleri ve kentsel edimleri bir araya getiren kentsel bir iç.

Kozalak'ta içselliği katlayan tuhaf bir nesne göze çarpıyor: tavla. Bir kadın ve bir erkeğin kamp sandalyelerini karşılıklı olarak konumlandırmaya koşullandıran bir fail olarak tavla Çamlık'taki kentsel iç'i -Kozalak'ı- katlıyor ve çevresinde yeni bir içsellik tanımlıyor. Bu nesne, Kozalak'taki içsel ilişkiler ağına dâhil olarak onun durağanlığını sarsan bir yoğunluk anı üretiyor. Dış dünya ile bağlantısını kısmen kesmiş iki kişiden ayrı olarak, iki zihne yolculuk eden ve derinleşen farklı içsellik katmanları da söz konusu. Tavla mekânın duygulanımsal atmosferiyle çoklu bağıntılar kuran bir fail olarak içselliği katlıyor.

- Domestik olarak kodlanmış nesneleri kentsel bağlama yerleştirmek ve nesneler dolayısıyla kentsel mekânı geçici olarak sahiplenmek kentsel iç üzerine yapılan tartışmalarda belirgin bir şekilde öne çıkar. Geçici sahiplenme,

bireylerin kentsel mekânı belirli bir bölümünü veya niteliğini kişisel olarak benimsemesi olarak tanımlanabilir. Bu teritoryal süreç genellikle nesnelerle etkileşim yoluyla gerçekleşir ve fail nesnelerin kentsel iç'leri üretme potansiyelini tartışmaya açar.

Nesneler yoluyla geçici sahiplenmeler, kentsel mekânlarda “ev gibi hissetmek” ve mekânı içselleştirmek açısından önemli bir rol oynar. Kişisel nesneler, bireylerin kendilerini rahat ve güvende hissetmelerini sağlayarak kentsel mekânları geçici olarak kendi evleri gibi deneyimlemelerine olanak tanır. İçselleştirme süreci, bireylerin kentsel mekânı kendi kişisel ve kültürel referanslarına göre şekillendirmesiyle gerçekleşir; bu durum, mekânın zamanla birey için “ev içi gibi” hissettiren bir alan haline gelmesini sağlar. Bu durum, ev ortamının nesneler aracılığıyla psikolojik uzanımını inşa etmek olarak da tariflenebilir. Ayrıca, geçici sahiplenme, kentsel mekânların belirli bir süre zarfında bireyler tarafından kendi yaşam alanları olarak deneyimlenmesini ve içselleştirilmesini mümkün kılar. Bu geçici sahiplenme, şehir içindeki sıkça ziyaret edilen mekânlarda bireylerin bu alanları kişisel rutinlerinin ve günlük yaşamlarının bir parçası olarak, kısacası “yer” olarak görmelerini sağlar. Sosyal etkileşimler ve toplumsal bağlam da bu süreçte katkıda bulunurlar.

- Enformel kamusal mekânlar, resmi olarak tanımlanmayan veya düzenlenmeyen, ancak toplumsal etkileşim ve topluluk oluşturmada önemli bir rol oynayan alanlardır. Bu tür mekânlar, genellikle şehir planlaması ve planlı tasarım süreçlerinin dışında gelişir. Enformel kamusal mekânların oluşumu, bir dizi enformel pratik, geçici sahiplenme ve yer inşası aracılığıyla gerçekleşir. Bu bağlamda, kamusal mekânın tanımlı işlevleri ve davranış kodları, enformel kamusal mekânlarla etkileşime girerlerken genellikle daha esnek ve dinamik bir hal alırlar. Enformel kamusal alanların sağladığı esneklik, kentsel mekânların bireyler ve topluluklar tarafından kişiselleştirilmesine, içselleştirilmesine ve teritoriler inşa edilmesine olanak tanır.
- **Teritori olarak kentsel ‘iç’**
- **Domestik uzanımlar olarak kentsel içsellik**

Şekil 4.24 Kozalak (Kişisel Arşiv, 2024)

Dondurma. Çamlık Bulvarı’ndan geçen herhangi biri için sıradan bir detay olsa da gündelik yaşama yeni bir katman açarak eklemlenen fail.

Çamlık Bulvarı’nda köşe başında konumlanan bir yerel işletmenin dondurması kentliyi yaz-kış Çamlık’a davet ediyor. Küçük bir ön bahçeden ulaşılan dükkân yaklaşık 30 yıldır hizmet veriyor. Müdavimleri var, Çamlık’tan geçenlerin uğrak noktası.

Yine bir yaz akşamı, dondurma almak üzere bekleyen kalabalık sıra oluşturuyor. Dondurmasını alanlardan kimisi oradan ayrılıyor, kimisi alçak bahçe duvarlarında kimi de ağaç altındaki banklarda oturmuş dondurmasını yiyor. Bahçeden taşan kalabalığı bulvar üzerindeki banklar ağırlıyor. Çöp kutuları dondurma ile servis edilen peçetelerle dolmuş durumda. Dondurmanın antropolojik boyut üzerinden kurduğu gizli bir etkime alanı var gibi görünüyor. Etkime alanı işletmeyi odağına alıp bulvara

doğru yayılıyor ve geçici bir ‘iç’ tanımlıyor. Beden, mekân ve nesnenin iç-içe geçtiği, birbirini çağırdığı ve koşullandırdığı zamansal bir içsellik hali.

Bulvarın tanımladığı doğrusal aks ve boşluk, ufuk çizgisinde beliren dağ manzarası, cadde aksı boyunca sağlı sollu dizilmiş sokak aydınlatmaları, bulvar boyunca genişleyen-daralan kaldırımlar, ahşap oturma ve dinlenme birimleri, zemine döşenmiş farklı renklerde altıgen biçimler, yeşil ile kesintisiz görsel bir bağlantı, bulvara temas eden işletme verandaları, bulvara açılan kapılar, az katlı yapılaşma ve çeşitli peyzaj düzenlemeleri... Tüm bu ilişkisel örüntü dondurmacının diğer şubelerinde gözlemlenmeyen bir kuvvet yoğunluğunu bulvara yayıyor ve dükkânı merkez alan tanımsız bir yayılımda kentsel bir ‘iç’ üretiyor.

- Dondurma dükkânının çevre ile kurduğu uzun soluklu mekânsal ve antropolojik ilişki Çamlık’ın içsel dinamiklerini ve toplumsal anlamını derinleştirmiştir. Bu ilişki, eş zamanlı olarak, dükkânın bulunduğu bölgedeki mekânsal düzenlemeler, müşteri akışı, sosyal etkinlikler ve toplumsal alışkanlıklar üzerinde etkili olur. Dondurma dükkânı, sadece bir ticari hizmet noktası değil, aynı zamanda sosyal etkileşimlerin güçlendiği bir odak olarak işlev görür. Bu bağlamda, kentsel iç, dükkânın çevresiyle olan bu uzun soluklu ilişkilerin bir yansıması olarak ortaya çıkar. Kentsel bir iç olarak Çamlık, dondurmacının kuvvet yoğunluğunu katlar ve etkime alanını bulvar boyunca yayarak geçici bir kentsel iç üretir.

- **Uğrak noktalar, etkime alanı ve kentsel içsellik**

Şekil 4.25 Dondurma

Kar. 2022 yılında, Ocak ayının başında Çamlık'ı kaplıyor.

Kar yağışı başladığında, kent hızla bir beyaz örtüyle kaplanıyor. Binaların çatılarında ve sokaklarda biriken kar, şehrin renk paletini değiştiriyor; gözler önünde, binaların gri ve kahverengi tonları, yumuşak bir beyaz örtüyle örtülüyor. Bu beyaz örtü, kentteki her şeyi bir araya getirip sadeleştirirken, kentin genellikle karmaşık olan görünümünü yumuşatıyor. Işıklar, karın üzerinde parlıyor. Geceleyin şehrin aydınlatma elemanları, karın yansıttığı ışık sayesinde daha canlı ve belirgin bir şekilde parlıyor. Tuhaf bir optik etki. Öyle ki, biriktikçe oluşan beyaz katman renkleri eritiyor, fiziksel çevreyi kuşatıyor ve sınırları eritiyor. Çamlık'ta oluşan bu ilginç mekânsal durum, yeni eylemler için oldukça davetkâr görünüyor.

Görsel bir illüzyon olmanın ötesinde, aynı zamanda dokunsal ve işitsel. Şehirdeki sesler belirgin bir şekilde değişiyor. Kar, sesleri yumuşatıyor ve kentteki alışılmış gürültüleri adeta emiyor. Trafik gürültüsüne kısa bir sürelik veda edilmiş, birkaç otomobil dışında bulvardan araç geçmiyor.

Araç yolu geçici süre kapanıyor.

Kendini adeta karda yürüyen veya kar oynayan kentlilere tahsis ediyor; esniyor ve genişliyor. Adımların kar üzerinde bıraktığı hafif çıtırdama sesi, sessizliğin içinde hemen fark ediliyor. Bu ses, şehirdeki huzur verici sessizliği bozuyor, ama aynı zamanda karın sessizleştirici etkisini vurguluyor. Çamlık sanki kabuk değiştiriyor ve tanımladığı yeni mekânsallıklar, durumlar ve eylemler aracılığıyla yeni içsellikler üretiyor.

- Bu anlatı karın sessiz ve sürekli bir biçimde, asfalta, toprağa düştüğünde, çatılarda, banklarda, ağaçların yapraklarında biriktiğinde ve kentsel yaşamı başka biçimlerde ürettiğinde tanımladığı kentsel içselliği kaydeder.
- Kar yağdığında, kentin genel görsel atmosferi önemli ölçüde değişir. Karın yer yüzeyini ve binaların üstlerini kaplaması, şehrin renk paletini değiştirir. Renkler beyazın çeşitli tonlarıyla sadeleşir; bu sadeleşme, kentin renkli unsurlarını arka planda bırakır ve tüm mekânı beyaz örtüyle kaplar. Fiziksel

yapısı ve atmosferik içeriğiyle kentsel bir iç olarak kabul edilen Çamlık, kar yağışının etkisiyle fiziksel olarak yeni bir örtüyle kaplanır ve kuşatılır.

Beyazla örtülü bu kentsel mekânda sınırlar görünmez hale gelir ve kentsel yaşam bahçelerden kaldırımlara, oradan bulvara ve ormana uzanır. Tempo yavaşlar ve gündelik eylemler farklılaşır; kar topu oynayanlar, zemine uzanıp kolları ve ayakları aşağı yukarı oynatarak meleşe, keleşe benzer şekil oluşturanlar, kızakla kaymaya çalışanlar... Kentsel bir iç olarak Çamlık kabuk değiştirir ve tanımladığı yeni mekânsallıklar, durumlar ve eylemlerle yeni içsellikler üretir.

➤ **Atmosferik bir içerim olarak kentsel iç, olağan-dışı zamansal-mekânsal anomaliler**

Şekil 4.26 Çamlık'ta Kar (Kişisel Arşiv, 2021 ve Denizli Büyükşehir Belediyesi Dijital Arşivleri)

4.3 Bölüm Değerlendirmesi: Kentsel İçsellığe Dair Notlar

Kentsel mekân kavramaya dair güncel yaklaşımlar gündelik yaşamda içsellığı oluşturan, inşa eden mekanizmaların içeriğini gözden kaçıran ya da tam anlamıyla bu içeriğe yaklaşamayan üst ölçek planları ve stratejileri reddederek, anlık ve geçici olan

durumlar üzerinden kentsel mekâna yaklaşmaktadırlar. İktidarın tanımladığı kamusal mekânlar kadar, enformel unsurları içeren alternatif kamusalılıkların kentsel yaşamı üretme gücü ve kapasitesi de güncel kent tartışmalarının temel motivasyonları arasındadır. Bu sayede, kente dair inşa edilen büyük anlatılara eklemlenen ve hatta kimi zaman onları parçalayarak yeniden üreten alternatif anlatılar iç mekân yazınında yer almaya başlamıştır.

İçsellğin bedensel olarak algılanan, çeşitli duygulanımsal yoğunluklar üreten maddesel izlerini takip ederek kentsel iç’leri bedensel-maddesel-duygulanımsal bir arakesitte, ilişkisellikler üzerinden keşfetmeye çalışan bu bölüm, kentsel mekânda meydana gelen içsellikleri maddesel (*material*) ve duygulanımsal (*affectionate*) var olma halleriyle açığa çıkarmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda, gündelik yaşamda Çamlık Sahası’nda karşılaşılan sıradan ve basit olaylar, kentsel içsellik olgusunun izlerini ve göstergelerini çözümleyen bir çerçeve sunmak üzere çıkış noktası olmuştur.

Bir zamanlar kentin ‘dış’ı olarak tanımlanan Çamlık Sahası zaman içerisinde fiziksel ve psikolojik olarak kentin ‘iç’i -kentsel bir iç- haline gelmiş ve kentin en dinamik ve canlı noktalarından birine dönüşmüştür. Çamlık, Denizli’de kentte olmanın, kentli olmanın hissedilebildiği ender kamusal alanlarından birisidir. Görünmeyen sınırlarında ve eşiklerinde birçok karşılaşma potansiyelini barındırır. Bu kılcallaşan sahada kentsel yaşam değişim ve oluş hali ile karakterizedir ve bu dinamikler, çoklu içselliklerin oluşumunu tetiklemektedir.

Çamlık Sahası’nda fragmanter anlatılar aracılığıyla aktarılan kentsel içselliklerin çoklu biçimleri, içsellliği durumlar, koşullar ve olaylar çerçevesinde yeniden düşünmeyi olanaklı kılar. Saha çalışmasından elde edilen bulgular doğrultusunda şu değerlendirmeler yapılabilir:

Bulgu 1

İçsellik kavramına dair farklı açılımlar sunan bilgi katmanlarının gizlendiği anlatılar “kentsel iç” ve “kentsel içsellik” tanımlarının tek bir şeye indirgenemeyeceğini göstermektedir. İç mekânın ve içsellğin oluşumunda rol

oyunayan güçlerin karmaşıklığı ve dinamik yapısı sabit ve kalıplaşmış tanımları reddetmektedir.

Belirtilmesi gereken ilk nokta, ‘kentsel iç’in tıpkı mekân gibi sürekli bir değişim ve oluş halinde olduğudur. İçsellik ve onun kentsel mekândaki tezahürü olarak ‘kentsel iç’ olgusu⁷¹ sabit ve verili değildir; dinamik bir şekilde inşa edilir. Bu sebeple sınırlarla tanımlanamaz; alansal ve teritoryaldır. Metrik ilişkilerini ve koordinatlarını geride bırakarak bazen fiziksel, bazen psikolojik bir nitelik taşıyabilir ve bazen geçirgen, bazen yaklaştıkça büzülen elastik bir yapı sergileyebilir. Yayılımı ve yoğunluğu önceden kestirilemeyen bulutsu bir alan tanımlar.

Bu açılım, kentsel iç’lerin verili bir fiziksel çevre veya tipolojiye karşılık geldiği gerçeğini reddetmez. Nitekim, alanyazınında yaygın olarak yer alan ve bu kavrayış çerçevesinde değerlendirilen pasajlar, avlular ve kentsel odalar verili bir fiziksel yapılanmanın koşullandırdığı kentsel iç’ler olarak okunabilir. Ancak Çamlık Sahası’nda yapılan yakın okumalar ve kaydedilen anlatılar kentsel iç’lerin tipolojik olarak düzleştiği kavrayışların ötesine geçmeye olanak tanımaktadır. “Kuşatılmışlık” (*enclosure*) kavramı çerçevesinde kentsel iç’leri incelemek, fiziksel kuşatılmışlığın açılımlarını genişletmekte ve onu alansal koşulların tanımladığı daha geniş bir bağlama yerleştirmektedir. Ayrıca, bu perspektif, kentsel iç’leri değerlendirirken sadece fiziksel kuşatılmışlığı değil, aynı zamanda sosyal ve/veya psikolojik kuşatılmışlıkları da incelemeye imkân tanımaktadır.

Bulgu 2

Bu noktada belirtmek gerekir ki iç mekân her zaman içselliğin garantisi değildir. Tıpkı bir evin her zaman yuva olmayışı gibi, kentsel bir iç her zaman kentsel içsellik olgusunu barındıramayabilir.

İçsellik, insan-merkezli ve koşullara bağlı bir olgudur. Edim halinde, dinamik bir inşadır. Bu argüman içselliğin bireylerin deneyimlerine ve çevresel etmenlere göre

⁷¹ Bu noktada, “içsellik ve onun kentsel mekândaki tezahürü olarak ‘kentsel iç’ olgusu” ifadesi yeni olasılıkları işaret ediyor görünmektedir. İçsellik olgusunu kentsel mekân yerine kırsalda (*rural*) ya da başka bir bağlamda konumlandırmak ve yeniden tartışmaya açmak “kırsal iç” (*rural interior*) gibi kentsel olmayan iç’lerin varlığını olasılık olarak çağırılmaktadır.

şekillendiğini ve belirli koşullara bağlı olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bu sebeple içsellik, koşulların dinamikleri ile ilişkili olarak fiziksel bir çevrede belirebilir veya belirmeyebilir. Fiziksel bir kuşatılmışlık hali, örneğin bir pasajda -kentsel bir iç'te- içsellik üretmeyebilir. Dolayısıyla, kentsel iç'leri tipolojik olarak tanımlayan fiziksel kuşatılmışlık hali içselliğin varlığı veya yokluğunu belirlemede tek başına yeterli bir gösterge olmayabilir. Ancak, ters bir okumada, içselliğin tanımladığı ve somutlaştığı her alan, 'kentsel iç' olarak işaretlenebilir. Bu bağlamda, içselliğin deneyimlendiği her mekân, fiziksel kuşatılmışlıktan bağımsız olarak, kentsel iç olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda, kentsel iç'i tanımlayan temel kavramın kentsel içsellik olduğunu söylemek mümkün olur. Kentsel içsellik, bir mekânın yalnızca fiziksel kuşatılmışlık durumundan ziyade, mekânın kullanıcılarıyla olan sosyal, kültürel ve psikolojik etkileşimleri aracılığıyla oluşan içsel deneyim ve anlam bütünlüğünü ifade eder. Mekânsallığın ötesini ve tinsel olanı da kapsamına dâhil eder. Bu yaklaşım, içsellik olgusunun fiziksel sınırlamaların ötesinde, kullanıcıların mekânla kurduğu ilişkiler, hissettiği duygular ve yaşadığı deneyimlerle şekillendiğini savlar.

Bulgu 3

İçsellik atmosferik bir içerimde aktüelleştir ve bu süreçte geçici kentsel iç'ler tanımlar. Kentsel mekânda bir araya gelen maddesel ve maddesel-olmayan kuvvetler belirli bir şiddete ulaştığında aktüelleşirler ve mekânda değişiklikler meydana getirecek olayları tetiklerler. Maddesel olan ve/veya maddesel-olmayan varlıkların belirli bir rezonansta eş titreşime girerek oluşturdukları ilişki örüntüsü atmosferi yapılandırır ve atmosfer o an, anlık olarak belirir ve devreye girer.

Atmosferik içerim temelde bir kuşatılmışlık hali ile karakterizedir. Yapısal unsurlarla sınırlı olmaksızın maddelerin (duman, sis, kar, vb.) ve maddesel-olmayan kuvvetlerin (ışık, gölge, ses, vb.) kuşattığı görünür ya da görünür olmayan alansallıklardır. Bu alansallıklar kentsel mekândaki etkime ve yayılım alanları boyunca kentsel iç'leri tanımlar ve kentsel içselliği yapılandırır.

Atmosferik bir içerimde içselliği yapılandıran maddelerin (*material*) ve maddesel olmayan (*immaterial*) kuvvetlerin şiddetleri ve bedensel yeğinliklerdir. Örnek olarak, kentsel mekânda gerçekleşen bir performansın sonik parametreler aracılığıyla, yani sesin frekansı, yoğunluğu ve dağılımıyla tanımladığı kentsel iç⁷², bedeni sesler aracılığıyla davet eder. Ancak bu iç'e dâhil olmak ses kaynağının yanına yaklaşmak ve ses düzeyinin oldukça yüksek olduğu alana dâhil olmakla mümkün olur. İçsellik seslerin bedeni sarması ve etkileşimde bulunmasıyla, o an yaşanılmaya başlanır. Bu durum, atmosferik bir içerimde aural bir içselliği tarifler.

Bulgu 4

Atmosferik bir içerim ve aural içsellik kimi zaman hareket halinde oluşabilir. İçselliği şekillendiren kuvvetler sabit olmak zorunda değildirler; aksine, bu kuvvetler hareket edebilir ve yer değiştirebilirler. Yer değiştirdikçe yayılım ve etkiye alanını değiştirirler, yani konumsaldırlar. Bir düşün konvoyu durakladıkça içselliği bulunduğu ortama yayar; harekete geçtiğinde ise ortamdaki etkisini kaybederek o ortam bağlamında sönümlenir. Ancak araç içindeki bireyler için durum farklıdır. Araçla hareket eden ve sesin kurduğu aural mekâna dâhil olmaya devam eden bedenler içselliği yaşamaya devam ederler. İçsellik hareketle senkronize oldukça konumsal bir süreklilik gösterir.

Bulgu 5

Kentsel mekânda tekrar etme eğilimi gösteren sosyal pratikler aidiyet ilişkileri üzerinden kentsel içselliği yapılandırır. Özneye ve zaman göre farklı varyasyonlarda görülen aidiyet olgusu, mekânsal bağlamda, bedensel katılım ve uygulanımsal etkileşim sonucu ortaya çıkar. Bu nedenle statik değildir; süresi ve sürekliliği değişkendir. Mekân ve zamanın yerel, konumsal ekseninden ayrı düşünülemez. Aidiyeti yapılandıran sosyal pratikler, mekânın bireysel ya da toplumsal yaşamda belirgin bir anlam kazanmasını sağlarlar ve aidiyet ve güven duygusunu inşa

⁷² Michael Fowler kentsel tasarım araçlarını genişletmek amacıyla ses, mekân, işitme ve mimari arasındaki etkileşimleri üzerine çalışan multidisipliner bir araştırmacıdır ve çalışmaları ses mekânlarının haritalanması, analizi ve tasarımı üzerine odaklanmaktadır. Sesin yalnızca bir kaynak veya uyarıcı değil, aynı zamanda mekân tanımlayıcı bir araç olduğunu öne süren Fowler (Hinkel, 2009), geçici kentsel iç'lerin oluşumunda akustiğin ve işitsel girdilerin sunabileceği katkılara dikkat çekmektedir.

ederler. Birey, benliği ve iç dünyasıyla bu ortamda yüzleşir ve arzularını eylemsel olarak açığa çıkarır. İçe dönme, haz ve arzuya dair bu dışavurum kentsel içsellliği tanımlamada önemli bir rol oynar.

Bulgu 6

Kentsel mekânlarda aidiyet ve güven duygusunu oluşturan pratikler, bazen nesnelerin de dâhil olduğu bir süreçle gerçekleşirler ve bu süreç, bir yandan da kentsel içsellliği inşa eder. İçselleştirme mekanizması, bu bağlamda, domestik yaşamın kentsel mekâna taşınması yoluyla devreye girer. Domestik nesneler, ev içi rahatlık ve mahremiyetin sembolleri olarak işlev görürken, kentsel mekânlara entegre edildiklerinde bireylerin bu alanlarla kurdukları duygusal bağları derinleştirirler ve mekânın kişisel bir anlam kazanmasına yardımcı olurlar.

Domestik nesneler, kentsel alanlarda yalnızca fiziksel varlıklar değil, aynı zamanda bireylerin evlerinden getirdikleri duygusal ve kültürel değerlerin de taşıyıcısıdır. Göl kıyısında kurulan bir kamp sandalyesi ya da bir parktaki sofra örtüsü mekânın geçici olarak “ev” hissi yaratmasına yardımcı olur ve içsel yaşamın bir taşıyıcısı olarak içsellliği yapılandırır.

Bulgu 7

İçsellik mekânsal bir durum olduğu kadar bilişsel bir konumlanıştır. Birey tarafından her an her ortamda teritoryal olarak üretilebilecek performatif aidiyettir. Bu aidiyet, kalıcı olabildiği gibi çoğunlukla geçici eylemler yoluyla kurulmakta olup, oluşan “içsellik” (*interiority*) durumu görünür-görünmez/maddi ve maddesel-olmayan “mekânsal koşullar”ın sahip oldukları potansiyeller ile bireylerde tetiklediği duygular, duygulanımlar, dikkat ve bilişin iç içe geçmesi ile kendini kentsel mekânda icra etmektedir.

Bu konumlanış kimi zaman kişisel alan (*personal space*) kimi zaman toplumsal alan (*social space*) bağlamında gerçekleşebilir. Kulaklık takarak dış dünyanın uyarılarından uzaklaşma ve içsel yaşama dönme eylemi, kentsel içsellliği kişisel alan içinde yapılandırır. Bu eylem, bireyin dışsal etmenlerden izole olup, kendi içsel dünyasına odaklanmasını sağlar. Öte yandan, yoga etkinliğine katılan bir birey,

toplumsal alanda içsellik yapılandırır. Yoga, grup halinde yapılan bir etkinlik olduğunda hem bireysel hem de toplumsal bağlamda bir içsel deneyim sunar. Bu durum, içsellik çok katmanlı ve çok ölçekli olarak işaretler.

Bulgu 8

İçsellik, bilinçaltından toplumsal düzeye kadar birçok farklı düzeyde var olan ve çeşitli katmanlar barındıran bir olgudur. Dolayısıyla, içsellik tek bir ölçeğe sıkıştırılamayacak kadar karmaşık ve çok katmanlı bir olgudur. Tek bir ölçeği izole etmek yerine, farklı ölçekler arasındaki etkileşimleri ve bağlantıları göz önünde bulundurur.

Bulgu 9

Kentsel mekânda bireysel ya da kolektif olarak gerçekleştirilen eylemler, çeşitli öznellik biçimlerinin inşasını desteklerler ve bu süreç içsellik olgusuyla sıkı bir ilişki kurar. Bireysel eylemler, kişinin kendi içsel deneyimlerini ve kimliğini kentsel mekânda somutlaştırırken, kolektif eylemler toplumsal bağları güçlendirirler ve ortak bir içsel deneyim yaratırlar. Performans temelli bu deneyimler, bireylerin mekân içinde benliklerini ifade etmeleri ve arzularını somutlaştırmaları için fırsat sunarlar. daha geniş bir çerçevede kentsel içsellik yapılandırılır.

İçsellik performatif boyutu farklı bedensel-eylemsel durumları kentsel içsellik tartışmalarına dâhil eder. Cumartesi Anneleri'nin haftalık buluşmaları, sosyal kolektivite üzerinden kentsel içsellik oluşturur. Bu buluşmalar, toplumsal hafızayı ve kolektif hafızayı yaşatır. Aynı zamanda kentsel mekânı toplumsal hafızanın ve mücadelelerin yaşandığı bir alan olarak anlamlandırır. Bu bağlamda, Cumartesi Anneleri'nin düzenli buluşmaları, kentsel içsellik sosyal kolektivite aracılığıyla tanımlar ve mekânın toplumsal anlamlarını pekiştirir. Öte yandan, şampiyonluk kutlaması yapan bir taraftar grubu, kolektif eylemlilik üzerinden kentsel içsellik tanımlayabilir. Bu tür kutlamalar, mekânı toplumsal bağlılık ve kutlama için bir araya gelen dinamik bir alan olarak şekillendirirken, kentsel içsellik kolektif heyecan ve aidiyet duygusu üzerinden inşa ederler. Bu açımda, bedenler arası diyaloglar ve

bu diyalogları örgütleyen duygular, kentsel mekânda içselliği yapılandırmada temel bir rol oynarlar.

Böylece, belirli bir zaman ve mekân ön koşulu gerektiren içsellik mefhumu, fiziki çevrenin yapısal durumu, iklim şartları, maddesel nitelikleri ve duygulanımsal kapasiteleri kadar kültürel arka planı, toplumsal normları ve yerleşik pratikleri de oluş sürecine dâhil eder. Pratiklerin ve rutinlerin toplumsal olarak farklılaşması her yerel ölçekte özgünleşen ve çeşitlenen içsellikler üretir. Kentsel içsellik belirli coğrafî, tarihsel ve toplumsal zaman-mekânlar içinde aktüel hale gelir. Bu sebeple, içsellik üzerine düşünürken değişken toplumsal olguların varlıklarını göz ardı etmemenin önemi açıktır.

Bulgu 10

Kolektivite üzerinden tanımlanan performatif içselliklerin yanı sıra, örgütlenmemiş performanslar ve gündelik yaşamdaki eylemler de kentsel içselliği tanımlayabilirler. Örgütlenmemiş performanslar, spontane ve plansız bir şekilde ortaya çıkarak, mekânın anlık dinamiklerini ve bireylerin içsel deneyimlerini görünür kılarlar.

İçsellik, en nihayetinde, insanın bedeni dışındaki dünyayı yorumlayarak, okuyarak ona dâhil olması ve orada kendi dünyasını kurma eylemidir.

Bulgu 11

Kentsel içsellik yoğun anlamlar taşıyan ve belirli kuvvetler ve şiddetler içeren bir yapıdır. Oluşması için belirli bir şiddet gerektirir. Bu şiddet, içselliğin katmanları veya kesişimleri doğrultusunda farklı ölçeklerde ve çoklu düzeylerde varlık gösterebilir.

Bulgu 12

Kentsel bir mekânda alışılmışın dışında meydana gelen değişiklikler kentsel içselliği olağan-dışı zamansal-mekânsal anomaliler ile yapılandırır. Olağan-dışı zamansal anomaliler, belirli bir zaman diliminde meydana gelen beklenmedik olayları ve değişimleri tanımlarlar. Bu anomaliler, genellikle alışılmış zaman düzenlemelerinin dışındadırlar ve toplumsal hayatı geçici olarak etkilerler. Örneğin, bir sokakta bir günlüğüne düzenlenen festival, belirli zaman diliminde meydana gelen olağan-dışı bir

etkinlik olarak değerlendirilebilir. Bu tür olaylar, şehirde ani bir canlılık yaratırken, sıradan günlük yaşamın rutininden geçici bir sapma sağlar. Mekânsal anomaliler ise, kentsel çevrelerde meydana gelen, alışılmış düzenlerin ve kullanım biçimlerinin ötesinde, beklenmedik ve sıra dışı değişiklikleri ifade eder. Bu tür anomaliler, çeşitli bağlamlarda gözlemlenebilirler ve genellikle mevcut düzenin dışında bir deneyim sunarlar.

Bulgu 13

Mahremiyet, içselliğin sansürsüz ve kontrolsüz şekilde yaşanma biçimidir. İçsellik, kontrolün mahremiyetle değiş tokuş edildiği zaman ve yeri belirler.

İç mekânın olumlu nitelikleriyle ilişkilene gelmiş mahremiyet nosyonu yaklaşık olarak on sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren içsellik kavramını şekillendirmektedir. Ancak içsellik, sunduğu mahremiyet ortamında güvenliği ya da zevki garanti etmez. Ortamın kayıt dışılığı mahrem olanın teşhirini teşvik edebilir ve bu ortam psikolojik olarak zarar verici olabilir. Buradan hareketle, koruma, sığınma ve güvenli olma gibi kavramlarla ilişkilendirile gelmiş içsellik kavramının kimi zaman tehditkâr ve tekinsiz olabileceği söylenebilir. İçsellik kentsel mekânda kısırtıcı, sapkın veya paradoksal bir durum üretebilir.

Bu durum, içselliğin ideolojik bir aygıt dönüşme potansiyeline işaret eder. İçsellik, kimi zaman bireylerin ve toplumların davranışlarını ve düşünce biçimlerini yönlendiren bir güç haline gelebilir. Dolayısıyla, taraflıdır ve içe dönüklüğün uzamsal narsisizmini teşvik eder.

Bulgu 14

İçselliğin tek bir türü yoktur; bu yüzden çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir ve farklı içsellikler arasında kesişimler, geçişlilikler meydana gelebilir. Bu nedenle Çamlık Sahası'nda kaydedilen anlatılar, kentsel içselliği “çoklu” olarak işaretlemektedir. Öyleyse içsellik, çok sayıda armoniyle ya da alt-çoklukla birlikte bir titreşim, rezonans olarak ifade edilebilir.

Bulgu 15

Çamlık Sahası'nda kaydedilen anlatılar ve neredeyse her anlatıda öne çıkan 'geçicilik' teması, zaman kavramının kentsel içsellik olgusu üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir. Bu bağlamda, zaman kategorisi içselliği yapılandıran ve şekillendiren önemli bir faktör olarak öne çıkar. İçsellik içerdiği tekilliklerle birlikte ifade edilebilen karmaşık ve zamansal bir olgudur.

İçsellik zamansal ise çeşitli zamansallıklarda çözülebilir, somutlaşabilir; değişkenleri değiştikçe kendini gösterip kaybolabilir. Her geçici ve özgün durumda ilişkiler kurar ve kendi biricik koşullarını belirler.

Kaydedilmiş bir kentsel içselliğin tekrarı maddesel ve fiziksel olarak mümkün olabilirken, zamansal ve tinsel açıdan mümkün olmayabilir. Bu nedenle içsellik, zamansal ve dinamik yapısı sayesinde kendini var eden bir araya gelişlere ya da yeğliliklerine, düzeylerine göre içeriğini güncellemeyi ve dolayısıyla tanımını genişletmeyi hiç bırakmaz. Bu durum, içselliğin ilişkiselliğe dayalı bir kavram olarak farklı ifade biçimlerinin aranmasına olanak sağlar.

Sonuç olarak, kentsel içsellik materyallerin duygulanımı yapılandığı ve failliği harekete geçirdiği birtakım bağlantılar ve ilişkisellik halleri olarak ifade edilebilir. Kentsel mekânda maddesel-duygulanımsal dolanıklıkta oluşan ilişki ağları kimi zaman belirgin, kimi zaman örtük olabilirler. Dinamiklerin ilişkileri değiştikçe var olan bir içsellik farklı hallere bürünebilir, yoğunluğu artabilir ya da tamamen yok olabilir. Bu sebeple içsellik ve kentsel iç, kontrol edilemeyen birtakım gelişmelerle rastlantısal olarak da oluşabilir.

Bu çerçevede şu soru belirir:

İçsellik bir ilişkisellik hali ise, bu ilişkiyel evreni keşfetmek üzere neler söylenebilir? Çamlık'ta kaydedilen farklı içsellik biçimlerini ve katmanlarını aktaran tekil olaylardan ortak bir olguya varmak mümkün müdür? İçselliği olgular düzleminde açıklamak üzere nasıl bir çerçeve çizilebilir?

BÖLÜM BEŞ

KENTSEL İÇSELLİĞİN OLUŞ KOŞULLARI VE YENİ BİR İÇSELLİK TERCÜMESİ

Çalışma sahasında kaydedilen kentsel içsellikler ve bu içselliklerin yer aldığı ilişki ağları, içsellik koşullarını ve süreçlerini aktarmak üzere yeni bir kavram setine ihtiyaç duymuştur. Bu bölüm, kentsel içsellüğün temel unsurlarını anlamak ve oluş koşullarını açıklamak için önerilen yeni kavram setini konu almaktadır.

“Kentsel iç” (*urban interior*) kavramını ve “içsellik” (*interiority*) olgusunu sabit önermelerden ve tanımlamalardan uzaklaştırmaya çalışan bu bölüm, kavramın bulanık ve muğlak dünyasına ait izlerini gölgeli çizgiler aracılığıyla takip etmeyi, keşfetmeyi ve içsellik mefhumunu okuyucunun kendi imgeleminde canlandırabilmesini talep etmektedir.

5.1 Yeni Bir Çerçeve ve Kavram Seti

Kentsel içsellliği olgular düzleminde açıklamadan hemen önce bazı temel varsayımlardan söz etmek gerekir.

İçsellik olaylar, durumlar ve koşullarla tanımlanan bir oluş hali ise içsellüğün oluş süreçlerini tanımlayan, bu süreçlerin nasıl yapılandığını ve nasıl değiştiğini açıklayan düşünsel düzlem **ilişkisellik**⁷³ temelinde kurgulanmalıdır. Varlıkların ve olayların birbirleriyle olan ilişkilerinin çok katmanlı ve sürekli değişim içinde olduğunu ifade eden ilişkisellik düzlemi,⁷⁴ bu bağlamda içsellik olgusunu tanımlayan tekil olayların varoluş biçimlerini çözümlmek ve açıklamak için kritik bir ön koşuldur.

⁷³ İlişkisellik (*relationality*), Gilles Deleuze’ün felsefesinin merkezinde yer alır ve onun varoluş anlayışını şekillendiren temel bir kavramdır. Deleuze, ilişkisellik kavramını özellikle *Fark ve Tekrar* (*Difference and Repetition*) ve *Bin Yayla* (*A Thousand Plateaus*) gibi eserlerinde ele alır ve bu kitaplar, varlıkların birbirleriyle olan ilişkilerini ve bu ilişkilerin ontolojik önemini detaylıca inceler.

Deleuze, ontolojik bir çerçevede, varlıkların ilişkiler üzerinden tanımlanması gerektiğini belirtir. Bu vurgu, varlıkların kendine özgü özelliklerini keşfetmek yerine, onların başka varlıklarla olan ilişkilerine odaklanmayı gerektirir. Dolayısıyla ilişkisellik kavramı içsellüğün nasıl oluştuğunu anlamak ve açıklamak için kritik bir rol üstlenir.

⁷⁴ Deleuze ve Guattari, 1980.

İlişkisellik, ilişkilerin ve etkileşimlerin kavramsal doğasını vurgularken, **ilişki ağları**⁷⁵ bu kavramsal çerçevede ilişkilerin nasıl yapılandığını ve düzenlendiğini somut bir biçimde sunarlar. İlişkisellik ve ilişki ağları, varlıkların ve olayların etkileşimlerini anlamada farklı ama birbirini tamamlayan roller üstlenirler. Bu aşamada, ilişki ağları hakkında bazı önemli noktalara dikkat çekmek gerekir.

İlişki ağları, çok katmanlı yapıya sahiptirler. Bu katmanlar, farklı düzeylerdeki etkileşimleri ve bağlantıları temsil ederler. Her bir katman, varlıkların ve olayların çeşitli ilişkilerini ve etkileşimlerini farklı bir perspektiften sunar.

İlişki ağları, sabit ve statik yapıların ötesine geçer. Bu ağlar, sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci içindedirler. Varlıkların ve olayların birbirleriyle olan ilişkileri dinamik bir yapıdadır ve bu etkileşimler sürekli olarak dönüşüm geçirirler. Bu özellik, ilişki ağlarının sabit bir yapı olmalarının ötesinde, sürekli bir hareket ve değişim içinde olduklarını gösterir.

İlişki ağları kapalı mikrokozmoslar değildir; tersine, açık sistemlerdir. Bu ağlar, belirli bir düzene sıkı sıkıya bağlı olmaktan ziyade, sürekli olarak yeni bağlantılar ve etkileşimler oluştururlar. Bu esneklik, ilişki ağlarının değişen koşullara ve durumlara uyum sağlama yeteneğini ifade eder. Deleuze'ün ifadesi ile “*ilişki açıktan ayrılmazdır*” (2014, s.20). Bütünü oluşturan ilişki ağlarında şeyleri bir arada tutan bağlar çekilip uzatılabilir, sonsuza kadar gerilebilir veya giderek daha inceltilebilir.

Bir ilişki ağı aynı bileşenlerle aynı şekilde yeniden kurulsa dâhi, zaman mefhumu yeni ilişki ağının bir önceki ile tamamen aynı olmasını garanti edemez. Çünkü zaman, tek bir bileşenin değil, ilişki ağındaki her şeyi kapsayan bütünün durumunu da

⁷⁵ İlişki ağları, varlıkların ve fenomenlerin dinamik doğasını anlamak amacıyla kritik bir çerçeve sunmaktadır. Deleuze bu kavramı felsefesinde önemli bir yere yerleştirmiştir ve varlıkların kimliğinin yalnızca kendi özelliklerinden değil, diğer varlıklarla olan etkileşimlerinden kaynaklandığını öne sürmektedir. Nitekim *Bin Yayla (A Thousand Plateaus)* adlı eserinde, varlıkların sürekli etkileşim içinde bulunduklarını ve bu ilişkilerin dinamik ve değişken bir doğa sunduklarını ifade etmektedir.

Benzer bir ekseninde, Bruno Latour ise “Aktör-Ağ Teorisi” (*Actor-Network Theory*) aracılığıyla sosyal ve bilimsel fenomenlerin, insan ile nesne arasındaki karmaşık ilişkilerden oluştuğunu ileri sürmektedir. Bu teori, toplumsal olaylarda yalnızca insan etkileşimlerinin değil, aynı zamanda nesnelerin de önemli bir rol oynadıklarını ortaya koymaktadır.

Manuel DeLanda ise Deleuze'ün felsefesini sosyo-tarihsel bir bağlamda ele alarak, toplumsal ilişkilerin karmaşık yapısını ve bu yapıların belirli bileşenlerin etkileşimleriyle nasıl şekillendiklerini incelemektedir. Dolayısıyla ilişki ağları, varlıkların etkileşimleri ve toplumsal dinamikler arasındaki karmaşık bağlantıları anlamak için kritik bir öneme sahiptir.

değiştirir. Zamanın maddesel niteliklere dışsal olan herhangi bir unsur olduğunu sanmak yanlışının başlangıcıdır. Niteliklerin kendileri, zamansal bir hareket ile sürekli değişim halindedirler. Bu sebeple her yeni yapılanma, bileşenler aynı kalsa dâhi çeşitli zamansallıklarda maddelerin farklı özelliklerini ortaya çıkarma ihtimalini doğurur. Bu zamansal hareket daima bir değişimle ve dolayısıyla da bir varyasyonla ilişkilidir. Bu nedenle, şeylerin tam bir aktüel halidir. İçsellik belli bir zaman-mekânla, belli aktörler ve onların belli edimleri ve rolleriyle aktüelleşmiş olarak ifade bulur.

Varlıklar ve ögeler arasındaki etkileşimler ve bağlantılar, ilişkisellik bağlamında, her bir ögenin işlevsel rolünü nasıl kazandığını ve nasıl anlamlı hale geldiğini belirler. Her bir ögenin işlevi, yalnızca kendi başına değerlendirilmek yerine, diğer ögelerle olan ilişkileri aracılığıyla ortaya çıkar. Bir öge, bağımsız olarak belirli bir işlevi olmasa da ilişkili olduğu diğer ögelerle etkileşime girdiğinde işlev kazanabilir. Kısacası, ilişkiler ve bağlantılar, işlevlerin ortaya çıkmasında belirleyici rol oynarlar. Bir öge, ilişkide bulunduğu diğer ögelerle etkileşime girdikçe, bu ilişkiler aracılığıyla aktüel hale gelebilir, anlam ve işlev kazanabilir. Bu dinamik durum, ilişkiyel etkileşimlerin önemini ve işlevlerin bağlamdan doğduklarını vurgular.

Dolayısıyla varlıklar, dâhil oldukları bir ilişkisellikte, o ilişkiye dâhil olan diğer maddesel-duygulanımsal kuvvetlerle etkileşime girdiklerinde belirli özelliklerini ortaya çıkarırlar. Oluşacak her bir ilişki ağı varlığın sayısız özelliklerinden birini ya da birden çoğunu ortaya çıkarma potansiyelini taşır. Böylece, şeylere dair nitelikler insan ve insan-olmayan tüm varlıkların çeşitli halleriyle de ilişkili hale gelir. Farklı unsurların tikel etkileşimlerinden ziyade, unsurların ilişkisellikleri ve ilişkiler içerisindeki önemleri söz konusudur.

Varlıkların henüz bilinmeyen, açığa çıkmamış nitelikleri yeni koşullara bağlı olup, kuşkusuz şimdilik görünmezdirler. Varlıklara dair saptayabildiğimiz tüm özellikler, o an'a kadar dâhil oldukları tüm ilişkiler dolayısıyla ortaya çıkmıştır ve bir varlık - maddesel olsun ya da olmasın- ancak bu saptamaların aktardığı kadarı ile bilinebilir ve tanınabilir. Henüz kurulmamış ilişkiler, varlıklar dünyasına dair diğer bilinmeyenleri de saklı tutarlar. Bu kabulün Yeni Materyalist felsefe ve Nesne Yönelimli Ontoloji'yi temel aldığı açıkça ortadadır.

Varlığın nitelikleri zamana içkindir; böylece varlığa dair bilgi uçsuz bucaksız hale gelmektedir. Varlıkları tam olarak anlayabilmek ve tanımlayabilmek için ilişkiler dolayımıyla ortaya çıkan niteliksel ve nicelikler özelliklerinin tamamını bilmek gerekir ki bu imkânsızdır. Bu sebeple, varlıkları tamamen bilmek olanaksızdır.

Öyleyse, Deleuze'ün şeylerin özü'nü açıklamak üzere başvurduğu atıfa referansla (2014, s.13) söylenebilir ki, maddesel olan ve olmayan varlıklar başlangıç aşamasında belirmezler; akış içinde, gizilleri pekiştiğinde ortaya çıkarlar. Bu ifade, içselligi açıklamada kullanılacak yeni bir düşünsel terimin ortaya çıkışını da sağlamaktadır: **gizil**.

Varlıkları etkileri ve duygulanımları aracılığıyla kuvvetler olarak kavrayan bir yaklaşımda “gizil”⁷⁶ failerin etkilenme ve etkime kuvvetlerine karşılık gelir. Giziller şeylere dair tekil potansiyelliklerdir. Varlıkların ilişkinin dolayımı ile performatif olarak hayata geçen ve diğer varlıkların programlarını dönüştüren eyleme geçirme güçleri, kapasiteleridir. Görünenin ötesinde, ilişkiselliğinin içinde saklı olan kuvvelerdir.

Gizil. *Potentia*, kuvve, enerji, kapasite. İlişkiler sonucu varlık içinde edime geçen kuvveler ve potansiyellikler.

Giziller herhangi bir ilişkiye dâhil olduklarında kuvveler haline gelirler ve aktüelleşirler. Varlıkların ilişkiselliğe açık olmaları onları değişime ve yeni gizillerini ortaya çıkarmalarına olanak tanır. Aynı varlığın gizilleri çeşitli düzenlerde, farklı oluş veya durumlarda değişik şiddetlerde açığa çıkabilir. Böylelikle aynı varlık, yeni bir ilişki ağında yer aldığı anda yeni bir güce erişir gibi görünebilir.

⁷⁶ Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde “potansiyel” olarak karşılık bulan *gizil* kelimesini Türkçe sözlüklerde yer verilen karşılıklarıyla, özellikle mimarlık alanında yeniden düşünmek pek kolay görünmese de kelimenin felsefe ve fizik alanlarındaki benzer tanımları önemli ipuçlarını ortaya serer.

Kelimenin felsefi kökeni Aristoteles'e uzanır ve onun varlık anlayışının temel bileşenlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Aristoteles, “gizil” kavramını potansiyel ile gerçekleşmiş arasındaki ilişkiyi anlamak için kullanır. Gizil, bir nesnenin ya da varlığın içinde var olan ama henüz açığa çıkmamış nitelikleri ifade eder (Copleston, 2022). Fizikte ise bu sözcük, bir sistemde mevcut olan ancak henüz açığa çıkmamış veya gözlemlenemeyen enerji ya da özellikleri tanımlamak için kullanılır (Maxwell, 2024). Mekanik, elektriksel, ısı ya da başka enerji biçimlerinin “devim yaratma sığınağı” (Bohm, 2022, s.107) olarak karşılık bulan sözcük, enerjinin dönüşüm gerçekleştirme kapasitesine karşılık gelir.

Dolayısıyla bu kelime, çalışma kapsamında “maddeyi, nesneyi ve var olan şeyleri kapsayan failerin etkilenme ve etkime kuvveti”ni açıklamak üzere kullanılacaktır.

Belirli karşılaşma senaryoları ile harekete geçen giziller, değişik senaryolarda geri çekilebilirler ve pasifleşebilirler. Herhangi bir ilişki ağında bulunmayan varlıklar geri çekilmiş haldedirler; ancak diğer bir varlıkla karşılaştıklarında etkileşime geçebilirler ve karşılıklı bir etkime ve etkilenme sürecine girebilirler. Aynı rezonansta buluşan bu giziller ancak o ‘an’ keşfedilebilirler.

Öyleyse, maddeler ve maddesel-olmayan varlıklar, yalnızca kendi başlarına değil, aynı zamanda diğer varlıklarla olan ilişkileri içinde de anlam kazanırlar. Bir varlık, diğer varlıklarla kurduğu karmaşık ilişkiler içinde varlığını sürdürebilir ve anlam bulabilir. Bu bağlamda, varlıkların anlamları ve tanımları, ilişkiler ve etkileşimler tarafından şekillendirilir. Bu sebeple, bir varlığın çeşitli durumlarda farklı şekillerde algılanması, söz konusu varlığın tanımını ve anlamını kesinleştirmeyi zorlaştırır. Maddeler ve maddesel-olmayan varlıklar tekil olarak kavranmaya meyilli olsalar da ilişki ağları ile muğlaklaşırlar ve gizillerin eyleme geçerek kurduğu ilişkilerle yeni bir oluş hali ortaya koyarlar.

Giziller, ilişkiler aracılığıyla ortaya çıkan kontrollü ya da kontrol dışı kimyasal ve psikolojik etkileri ve etkimeleri (duygulanımları) içerir. Bir gizilin, kurduğu ilişkisellik içinde etkileri ve etkimeleri farklılaşabilir. Belirsiz ve görünmez nitelikleriyle giziller bedeninin farklı bilinç ve algılama modlarını aktifleştirirler ve görünmez bir kuvvet alanını tariflerler. Oluşların ve oluşumların eyleyici kuvvetleri olarak giziller şeylerin sayısız deneyimlerde bulunmasına olanak sağlarlar. Böylece bir varlık, diğer bir varlığın gizillerindeki çokluklar arasında ilişkileri tanımlayarak içsellik üreten koşulları yapılandırabilir. Bu doğrultuda, gizillerin içsel koşulları bünyelerinde barındırdıkları söylenebilir.

Gizillerin içsel dinamikleri **yakınsama** aracılığıyla birbirleriyle yakınlaşır. Yakınsama, farklı süreçlerin, varlıkların veya durumların belirli bir noktada birleşmesi ya da birbirine yakınlaşması durumuna karşılık gelir. İçsel dinamiklerin yakınsama süreci, gizillerin birbirlerine yaklaşmaları ve ilişki ağı oluşturacak şekilde etkileşime girmeleri anlamına gelir. Bu noktada, yeni bir kavrama ulaşılır: **yakınsama**.

Yakınsama. Şeyler arasındaki bir araya gelişleri ve karşılaşmalar.

Maddelere ve maddesel-olmayan şeylere ait olan ve açığa çıkan bu dinamiklerin birbirlerine yaklaşımları ve birikimleri yoğunluklar üretir. Söz konusu yoğunluklar etkimeler aracılığıyla **diyalog**ları üretirler. Diyalog şeyler arasındaki ilişkileri, bir tür rezonans alanını tarifler; insan ve insan-olmayan tüm failerin ilişkisel bir biçimde etkileşime geçtikleri bir süreci tanımlar.

Diyalog. İçselliği mümkün kılan eylemlerin, edimlerin ve duyumsama düzeylerinin bir aradalığı ve yoğunluk an'ları. Belirli koşullarda, belirli bir zaman-mekânda bir araya gelen gizillerin etkileşmesi ve aktüelleşmesi. Aktüelleşmiş giziller toplamı.

Daha kısa ve öz ifade edilecek olursa, giziller içsel koşulları bünyesinde barındırırlar ve **yakınsama-diyalog** anlarında belli düzeylerde açığa çıkarırlar. Dinamiklerin yakınsaması, farklı bileşenlerin karşılıklı etkileşimleri ve birikimleri yoluyla yoğunluklar üretir. Birbiri ile yakınsayan ve etkimeler aracılığıyla diyalog aşamasına ulaşan bu süreç, içselliğin koşulunu oluşturan ilişki ağlarının kurulduğu ve işlerlik kazandığı sürece karşılık gelir.

Koşul, içselliğin gerçekleşmesi için gerekli olan arka plan faktörlerini tanımlar. Bu faktörler, genellikle mekânsaldır. Koşullar, bir olayın meydana gelmesi için gerekli, uygun ortamı sağlarlar.

Koşul. Olayların veya süreçlerin nasıl gelişeceğini belirleyen zemin.

Koşullar, belirli bir olayı, durumu veya tepkimeyi başlatmak için uygun ortamı hazırlarlar; ancak bu süreci harekete geçiren bir unsura/unsurlara ihtiyaç duyarlar: **tetikleyici.**

Tetikleyici belirli koşullar altında bir eylemi veya olayı başlatır ya da olmakta olan bir olayın, eylemin ivmesini değiştirir. Yalnızca olayın meydana gelmesine yol açmakla kalmaz, aynı zamanda sürecin dinamiklerini ve sonuçlarını da şekillendirebilir. Örnek verilecek olursa, orman yangınları için yüksek sıcaklık, ağaçların ve bitkilerin kurumasına neden olarak, yangının yayılmasına uygun bir ortam oluşturur. Nem oranının düşük olduğu durumlarda bitkiler ve toprak kurur. Bu durum, yanıcı materyallerin artmasına ve yangın riski taşıyan bir ortamın oluşmasına katkıda

bulunur. Bu faktörler, orman ekosisteminde yangın için uygun bir ortam oluşturur. Ancak, bu koşullar tek başına bir yangını başlatmazlar; sadece yangının oluşma ihtimalini artırır. Bir metal parçasının bir yüzeyle sürtünmesi sonucu oluşan bir kıvılcım ise kuru bitki örtüsünde ateş başlatabilir. Bu kıvılcım, uygun koşullar altında bir orman yangını başlatan **tetikleyici** bir unsurdur. Koşulların ve ortamın varlığı tek başına bir olayın gerçekleşmesini garantilemez; olayın başlaması için bir tetikleyiciye ihtiyaç vardır. Tetikleyiciler, mevcut koşullar altında olayın veya sürecin aktif hale gelmesini sağlarlar.

Tetikleyici. Belirli koşullar altında bir eylemi veya olayı başlatan ya da olmakta olan bir olayın/eylemin ivmesini değiştiren şey.

Koşullar genellikle zamanla oluşurlar ve bir süre boyunca devam ederler. Tetikleyiciler ise bu koşulların etkisi altında belirli bir anda sürece dâhil olurlar. Koşullar, içselliği yapılandıracak olayların veya süreçlerin zeminini oluştururlarken, tetikleyiciler mevcut koşulları harekete geçirirler. İçselliği yapılandıracak süreci başlatırlar ve bu süreçte bilinçaltına uzanarak eylemi tetiklerler.

Başka bir örnek verilecek olursa, yaz aylarında, serinlik arayışında olanlar için Çamlık Kent Ormanı rüzgâr mekânıdır. Bu gücü belirli bir mekânda -Çamlık Kent Ormanı'nda- aktüel hale getiren, onu ormanın duygulanımsal kuvvetleriyle birleştiren, varlıkların tümel, aktüel halleridir. Çamlık Kent Ormanı'ndaki koşulları serinlik bağlamında aktüel hale getiren ise rüzgârın tetikleyici olarak varlığıdır. Rüzgâr, ortamı serinletecek şekilde estiğinde, yaz sıcağından bunalan bedenler için Çamlık önemli bir kaçış noktasıdır. Ancak rüzgârın hızı ve şiddeti de bu noktada kritik bir rol oynamaktadır. Rüzgâr sert estiğinde, piknikçilerin sofrâ örtülerini, bardak ve tabaklarını uçurmaya başladığında Çamlık'ta içselliği yapılandırmak yerine onu bozar. Dolayısıyla, tetikleyiciler belli bir güce ve kuvvete ulaştıklarında içselliği yapılandırmak üzere bedeni davet edebilirler ya da dışlayabilirler.

Bu doğrultuda söylenebilir ki, tetikleyiciler duygulanımın doğuşunun, duyguların ve bedenın yol alışıının kaynaklarıdır. Koşullar ile eylem arasındaki ilişki tetikleyiciler aracılığıyla ve duygulanımlar dolayımıyla kurulur. Duygulanım insan ve şeyler arasındaki aralıkta cereyan eder. Varlıkların tikel duygulanımsal kapasiteleri ve

kurdukları ilişkiler dolayısıyla aktüelleşen tüm etkiye kuvvetleri, duygulanımlar aracılığıyla bedene etki ederler. Bedenlerin mekânda nasıl hareket edeceğine ve bu mekânda hangi eylemleri gerçekleştireceğine dair ipuçları vererek bedeni çağırır ya da dışlarlar.

Beden söz konusu çağrı ya da dışlamaya tepki gösterir. Duygulanımlar aracılığıyla söz konusu ilişki ağlarına -daha somut bir ifadeyle ortama, mekâna ya da atmosferik bir içerime- katılmak ya da ondan kaçmak üzere bir takım **arzular** belirir.

Arzu. Edimlerin başlangıcından bedensel iknanın vardığı noktaya kadar genişleyen ve ikisi arasındaki aralığı dolduran, yönelimsel ve bilinçdışı bir güç.

Arzu tüm eylemlerden önce gelir. Arzu, bedensel hareketler ve davranışlar içinde, onları düzenleyen **itkiler** aracılığıyla eyleme dönüşür. Arzuların itkilere dönüştüğü an. Bu an, arzunun seçme gücünü bulduğu ve itkiler aracılığıyla harekete geçtiği bir an'dır. Belirsiz bir duygu halinin kararlı bir bedensel harekete geçişidir. Bu sebeple, arzular herhangi bir geçici mekân üretim biçiminin zorunlu unsurlarıdır.

İtki. Bireyin arzusunu yönlendiren, çoğu zaman bilinçli veya bilinçsiz olarak harekete geçiren güç.

İtki, bir davranışı başlatma, yönlendirme veya sürdürme eğiliminde olan içsel kuvvet olarak ifade edilebilir. İtki, bireyin eylemlerine yön ve enerji sağlar. Duygusal dışavurumdan ziyade, davranışları yönlendiren içsel kuvvet olarak düşünülebilir. Bu içsel kuvvet, bir izlenim veya motivasyon kaynağıdır, ancak doğrudan bir duygu ya da his olarak ifade edilmez.⁷⁷

Bu aşamada eylemsellik, arzu ve itkiler dolayısıyla aradaki mesafeyi azaltmak ya da artırmak yoluyla devreye girer. Tepki dolaysız olmayı bırakır ve eyleme dönüşür. Böylece, algılanımsal süreçten eylemsel sürece geçiş söz konusu olur. **Bedensel ikna** olarak tanımlanabilecek bu geçiş, duygusal ve bilişsel faktörlerin etkisiyle beden

⁷⁷ “İtki bir duygu değildir, çünkü bir dışavurum olmayıp kelimenin en güçlü anlamıyla bir izlenimdir; ama bir davranışı düzenleyen ve onun düzenini bozan hisler ya da heyecanlar da değildir.” Deleuze, 2014, s.165.

dolayısıyla gerçekleşir. Bu aşama, duygusal ve düşünsel süreçlerin bir araya gelerek, bireylerin davranışlarını ve eylemlerini nasıl şekillendirdiğini gösterir.

Bedensel ikna. Duygusal ve zihinsel süreçlerin eylemlere ve davranışlara dönüşmesi.

Eyleme geçen beden, kentsel ortamda kendi içsel dünyasıyla bilinç ve bilinçaltı düzeyde çeşitli temaslar kurar. Kentsel mekân, eş zamanlı olarak içsel dünyanın dışa yansıdığı bir ortama dönüşür. Farklı düzeylerde meydana gelen bu etkileşimler, bedenin mekânı nasıl deneyimlediğini, nasıl anlamlandırdığını ve bu mekânda nasıl davrandığını belirler. Kentsel mekân ve içsel dünya, bilinç ve bilinçaltıyla kurulan temaslar ve bu ikircikli durumlar arasındaki salınımlar, mekânın alışlageldik davranış kodlarında bazı **sapmalar** yaratırlar.

Davranışsal sapma. İçselliği yapılandıran rezonans anında gözlemlenen sapmalar ve an'ı beklenmedik olana dönüştüren davranışsal anomaliler.

Davranışsal sapma, beklenmedik olarak ortaya çıkan davranışsal anomaliler olarak ifade edilebilir. Belirli bir kentsel mekânda geçerli olan sosyal normlar ve kurallar, içselliğin oluş süresince gevşemeleri, değiştirilmeleri veya ortadan kaldırılmaları nedeniyle ihlâl ve sınır-aşımı ile karakterize edilirler. Çoğunlukla domestik edimler üzerinden açığa çıkarlar.

Domestik edimleri kentsel yaşama taşımak, evinde gibi davranmak, kişinin mahrem, özel alanını kentsel kamusal mekâna genişletmesi anlamına gelir. Bu genişletme, kişinin kamusal mekânda kendini daha rahat, güvende ve özgür hissetmesini sağlarken davranışlarını bu yönde geliştirmesine de imkân tanır. Bu durum, bireylerin kamusal mekânla olan etkileşimlerinde daha geniş özel alanlar talep etmelerine ve verili toplumsal davranış kodlarından sapmalarına yol açabilir.

Ancak, davranışsal sapmalar kimi zaman aşırılık ve ölçsüzlük de içerebilir. Bu tür sapmalar, toplumsal normlardan ve kabul gören konvansiyonel değerlerden ayrılan eylemler olarak tanımlanabilir. Söz konusu sapmalar, toplumun sosyal düzenini bozma potansiyeline sahip olup, genellikle normativiteyi var eden yasal ve etik standartlarla

uyumsuzluk gösterir. Böylece, içsellik örüntüsü ‘istenmeyen’ bir oluşa evrildiğinde mekânsal spazma⁷⁸ dönüşebilir.

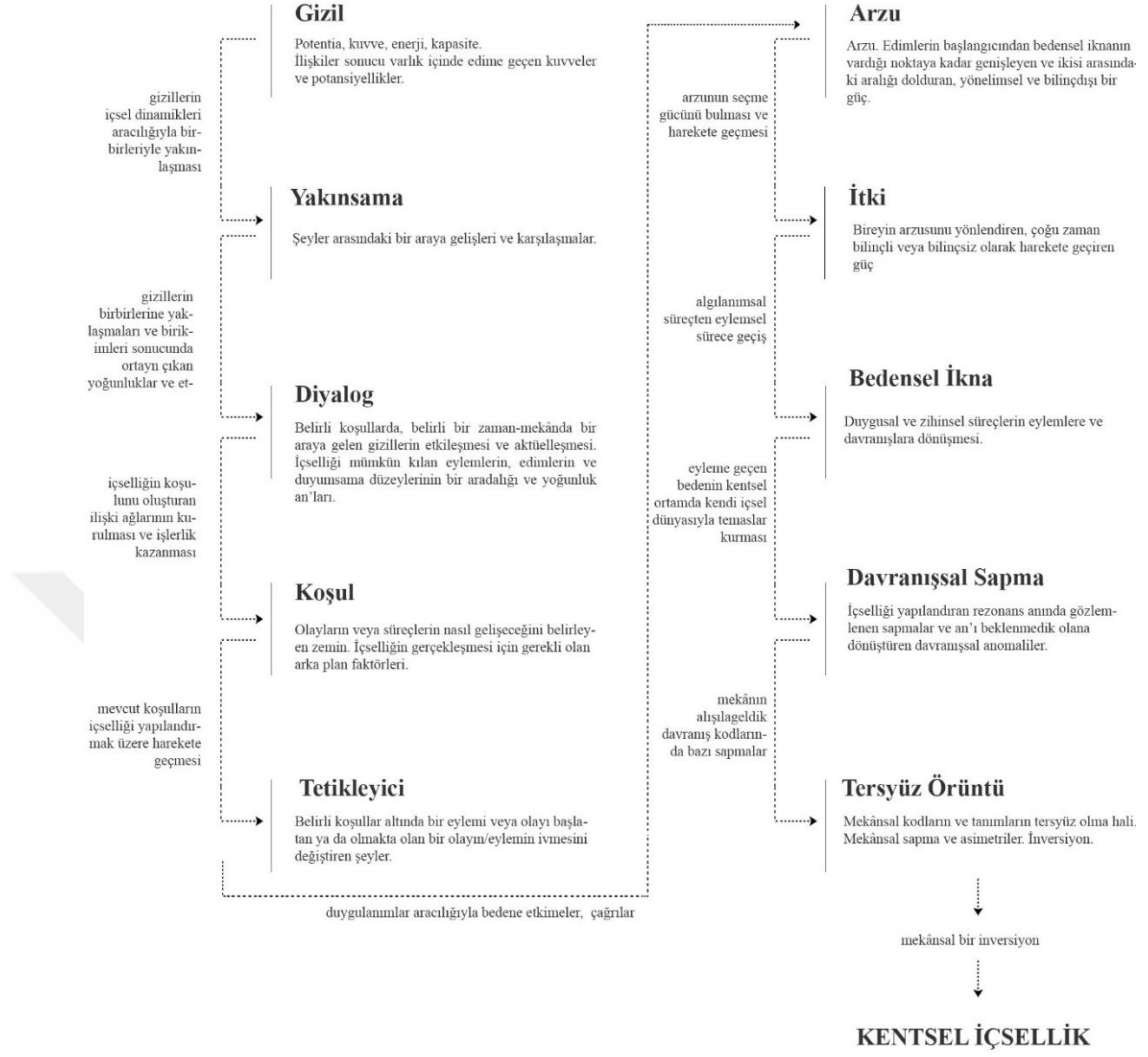
İçsellik koşullarını yapılandıran ve bedeni eyleme geçiren durumların somutladığı davranışsal sapmalar mekânın kodlarını süreç içerisinde geçici olarak çözer ve yerleşik tanımlarını ters yüz eder. Bu **tersyüz örüntü**de kamusal olan özel olana dönüşür, dış içe evrilir. İçsellikğin tanımladığı alansallık sınırları bulanıklaştırır ve mekâna dair yerleşik tanımları muğlaklaştırır.

Tersyüz Örüntü. Mekânsal kodların ve tanımların tersyüz olma hali. Mekânsal sapma ve asimetriler. İnversiyon.

Tersyüz örüntü mekânın konvansiyonel işlevlerinin, sınırlarının, tanımlarının ve kullanım biçimlerinin tersine çevrilmesini ifade eder. Mekânsal bir inversiyon durumudur.

⁷⁸ “Mekânsal spazm” kavramı Çamlık’taki içselliklerin tarihsel izini dijital arşivler üzerinden sürmekte iken ortaya çıktı. 2019 yılına ait Çamlık Kent Ormanı’nda yaşanan cinayet haberi “haz”, “tutku” ve “arzu” ile sıkı ilişkiler kuran içsellik olgusuna temas ediyor göründü.

Ormanın ‘iç’inde beliren mahrem ve kamusal gözden uzak ‘iç’, cinayet tutkusunu eyleme dönüştüren bir örüntü sunmuştu. Bu durum, içsellikğin esasında, her zaman olumlu duygular ve niyetlerle açığa çıkan eylemleri kapsamadığını açığa çıkardı. İçmimarlık yazınında “gözetim”, “disiplin” ve “ceza” gibi kavramlarla da ilişkili olarak açılanan içsellik mefhumu Çamlık Kent Ormanı’nda olumsuz ve karanlık yönleri de açığa çıkarmıştı ve bu durum somut izleri olan bir edime dönüşmüştü. Çamlık’ın belki de iç olmaktan kaçındığı tekil bir andı bu: Çamlık’ın mekânsal spazmı.

Şekil 5.1 İçsellik olgusunun oluş süreçlerini açıklayan yeni bir çerçeve ve kavram seti

İçsellik oluş sürecini açıklamaya yönelik bu kavram seti (Şekil 5.1) Çamlık Sahası'nda kaydedilen bir anlatı üzerinden şu şekilde açıklanabilir:

Kavram setinin mekânsal çevirisi: yoga matları anlatısı

Varlıklar: Gündelik yaşamdaki nesnelerden maddesel-olmayanlar kategorisine uzanan, çeşitli alanları kapsayan bir dizi içerik: Yoga matları, kâğıt bayraklar, ağaçlar, 25 °C hava sıcaklığı, güneşli ve açık bir hava, bol oksijen, çantalar, havlular, güneş gözlükleri, kahve termosu, kahve kokusu, gövde yaprakların tanımladığı hacimsel boşluk, filtreli gün ışığı ve gölgeler, sessizlik, kuş sesleri, toprak zemin, yoga grubu, asfalt, patika, orman.

Giziller: 25 °C derecedeki hava sıcaklığının ve açık havanın iklimsel/meteorolojik koşulların egzersiz için davetkâr duygulanımlar üretmeleri, ağaçların yoğunluk olarak ormandaki varlıkları ve egzersiz alanı için sundukları mekânsal olanaklar ve duygulanımsal kapasiteler, temiz hava ve bol oksijenin yoga eylemine teşvik eden görünmez kuvveti vb.

- Varlık: Atmosfer, rüzgâr ve nefes gibi çok yönlü formlarda dönen ve akışkan hava
- Gizil: Havanın belli koşullarda ortaya çıkan odaklayan ve sakinleştiren kuvveti

ya da

- Varlık: Ağaç
- Gizil: Ağaçların optik ve gizleyici/saklayıcı kuvvetleri

Yakınsama ve Diyalog: Her failin bir araya gelişleri ve etkileşime geçerek aktüelleşme süreçleri. Karşılaşma sonucu başlayan etkileşim süreçlerinde açığa çıkan kuvvetlerin yoğunlukları ve Çamlık Kent Ormanı’nda geçici bir ilişki ağı kurulması.

Koşullar: Hava 25 °C derece sıcaklıkta ve güneşli olduğunda, ağaçlar seyrek olarak dizilip tanımlı bir hacim ürettiklerinde, toprak yeterince kuru olduğunda, ağaçlar gün ışığını filtreleyip geçici bir yer inşasını olanaklı kıldıklarında, bayraklar yer tanımlamak üzere ağaçlara asıldıklarında oluşur.

Tetikleyici: Cumhuriyet Bayramı’nı kutlamak üzere düzenlenen etkinlik ve bu kapsamda ağaçlara asılan bayraklar yoga yapılacak alanı işaretler ve eylemi başlatmak üzere bedenleri davet eden ilk tetikleyici unsurlar olur. Bu çağrıya yanıt veren katılımcıların zemine serdikleri yoga matları da içselliği inşa edecek olan ilişki ağlarına takılan tetikleyiciler arasında kendilerine yer bulurlar.

- Bayraklar ve yoga matları

Arzu, İtke ve Bedensel İkna: Çamlık’taki koşullar ve bedene yapılan çağrılar tetikleyicilerin başlatmak üzere oldukları eylemleri gerçekleştirmek üzere arzuları harekete geçirirler. İtke, yoga eylemini başlatma ve sürdürme eğiliminde olan içsel bir

kuvvet olarak ifade bulur. İtki, bireyin eylemlerine yönelik bir yön ve enerji sağlar ve bedeni eyleme geçirir.

- Ormandaki koşulların bedenlerle kurduğu çok boyutlu etkileşimlerin her biri, her bedende eşsiz ve tekil bir mekân-beden ilişkisi meydana getirir. Yani, bedenlerden her birinin, ormanın duygulanımsal atmosferinden kendi bedeninin kapasitesini artırmak üzere alacağı bir payı vardır.

Sapma: Orman içindeki bu yoğunluk alanı ve anında ortaya çıkan egzersiz eylemi. Ormanda her zaman gözlemlenmeyen bir davranış kodunun varlığı.

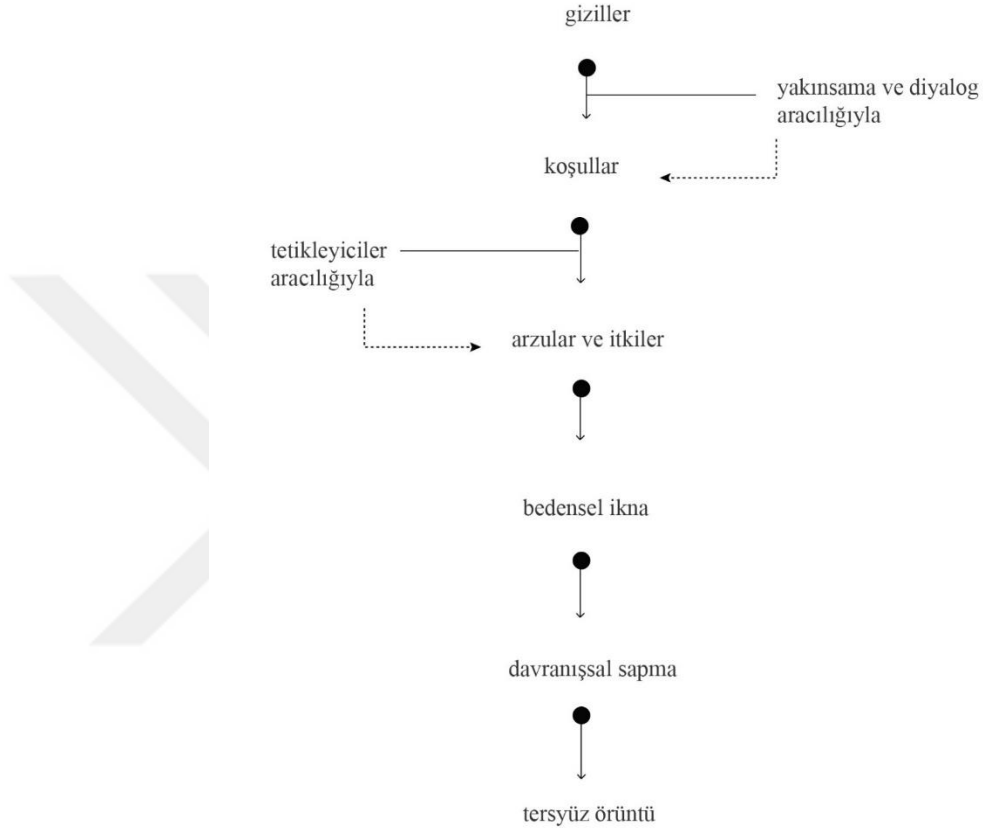
- Ormanda gevşeyen bedensel kontrol mekanizması

Tersyüz örüntü: Yarı-kentsel mekânda ortaya çıkan bir ‘iç’ ve kamusal mekânda geçici yer inşası ile üretilen kişisel alan ve içsellik durumu.

Özetlemek gerekirse, çeşitli varlıklar (failler/aktörler) gizillerinin etkimesi/etkilenmesi aracılığıyla farklı zamansallıklarda ve konfigürasyonlarda bir araya gelerek (yakınsayarak) geçici ilişkiler kurarlar (diyaloglar üretirler). Kentsel mekânda bir araya gelen maddesel ve maddesel-olmayan kuvvetler belirli bir şiddete ulaştıklarında aktüelleşirler ve mekânda değişiklikler meydana getirecek olayları tetiklerler. Bu hazırlık süreci, duygulanımsal kapasiteler aracılığıyla bilinçaltına etki eder ve bedeni bu sürece dâhil eder. Beden söz konusu çağrı ya da dışlamaya karşı tepkiler gösterir. Duygulanımlar aracılığıyla söz konusu atmosfere katılmak ya da ondan kaçmak üzere eylemsellik devreye girer. Tepki dolaysız olmayı bırakır ve eyleme dönüşür. Böylece algılanımsal süreçten eylemsel sürece geçiş söz konusu olur.

Böylece, maddelerden ve maddesel-olmayan kuvvetlerden oluşan ilişki ağları bedenlerin katılımıyla şekillenir ve içselliği oluşturmak üzere konuşlanırlar. İçselliği oluşturan ilişki ağları, yoğunlukların ve etkileşimlerin oluşturdukları karmaşık yapılara bedensel ve zihinsel katılım yoluyla yapılanırlar. Bu ağlar, bireylerin etkileşimleri, duygusal tepkileri ve düşünsel süreçleri aracılığıyla şekillenirler ve içsel dünyayı anlamlandıran bir çerçeve oluştururlar. Kentsel mekânda içsel yaşamla kurulan bu bağ, mekandaki davranış biçimlerini önemli ölçüde etkiler. Davranışlar,

mekânın verili kodlarını ve toplumsal normları esnetirler ya da geçici olarak bozarlar. İçsellik, eylemselliğin ve zihinsel konumlanış halinin sonlanmasına kadar devam eder ve nihayetinde sonlanır. İçsellik sürecinde beklenmeyen veya zamansallık içeren bir durum ya da olayda mekânın tuhaf bir tersyüz edilişi de söz konusu olur (Şekil 5.2).

Şekil 5.2 İçsellik olgusunun oluş koşullarını keşfetmek üzere önerilen kavram setinin akış şeması

5.2 Bölüm Değerlendirmesi

Nesnel dünyayı zihinlerin varlığından bağımsız olarak ele alan materyalist yaklaşımlar beden ve zihin felsefelerinin neredeyse günümüze uzanan öncüllerine karşı bir tutum benimsemişler ve yeni teorik çerçeveler oluşturmuşlardır. Fenomenoloji içsellik olgusunun öznel doğasına dair keşifler sunarken, materyalist düşünce bu olgunun nesnel gerçeklik ile olan ilişkisini anlamak üzere yeni bir çerçeve

önermektedir.⁷⁹ Bu iki uç, çalışma kapsamında Duygulanım Teori aracılığıyla kesişmiş ve kentsel içselliklerin maddesel-duygulanımsal dolanıklıkta ortaya çıkan “oluş” süreçlerini yeni bir kavram seti aracılığıyla açığa çıkarmıştır. İçsellik ve kentsel iç, kontrol edilemeyen birtakım gelişmelerle kontrollü ya da rastlantısal olarak oluşabilmektedir.

İçsellik olgusunu anlamak ve açıklamak üzere yapılandırılan bu kavram seti, yeni bir kelime grubu önerisinden ziyade, içsellik koşullarını ve süreçlerini somutlaştırmak üzere var olan terimlerin yeniden tanımlanması ile oluşturulmuştur ve içselliği oluşturan ilişki ağları bu yeni kavram seti üzerinden tercüme edilmiştir. İç mekân kuramlarından ve terminolojilerinden farklı olarak, kentsel mekânda içselliği yapılandıran atmosferi, efemeral (*ephemeral*) ve eterik (*ethereal*) unsurları/durumları tanımlamak, yer inşası (*place-making*) pratiklerini açıklamak, zamansal ve duygulanımsal kategorileri ifade etmek üzere oluşturulan bu kavram setinin, kentsel mekânda çeşitli biçimlerde tezahür eden içsellik olgusunun, tanımlı zamansal ve mekânsal koordinatların dışında, bağlama özgü tekilliklerini açığa çıkarması beklenmektedir.

Bu yeni kavram setini inşa eden düşünsel çerçeve, öznel deneyimlerin nesnel gerçeklik ile nasıl ilişkilendirileceğini incelemek için alternatif bir bakış önermektedir. Bedenleşmiş zihin (*embodied mind*)⁸⁰, öz farkındalık ve sezginin materyalist düşünce ile kesiştiği bir aralıktan içselliğe ve kente bakan bu bakış, zihnin bedenle ve materyal dünyayla olan bütünleşik ilişkisini incelemeye olanak tanımaktadır. Dolayısıyla bu düşünsel çerçeve, fenomenolojik bir bakış açısıyla, içinde bulunduğumuz fiziksel

⁷⁹ Manuel DeLanda'nın *Materialist Phenomenology: A Philosophy of Perception* başlıklı kitabı, bu tartışmayı derinleştirmek için önemli bir kaynaktır. Bu kitabında DeLanda, fenomenolojik yaklaşımlar ile materyalist düşünce arasındaki diyalogları oluşturmak üzere bedenin ve zihnin algılama süreçlerindeki rolünü incelemekte ve öznel deneyimlerin ve somut gerçekliklerin nasıl iç içe geçtiğini anlamaya yönelik keşifler sunmaktadır.

⁸⁰ Bedenleşmiş zihin kavramı, zihinsel süreçlerin bedensel deneyimlerle iç içe geçmiş bir yapıda olduğunu ve bu etkileşimin bireyin düşünce ve davranışlarını nasıl etkilediğini anlamamıza olanak tanır. Bu kavram, bireyin çevresiyle olan etkileşimini ve bedenin rolünü vurgulayarak, bilişsel bilimler ve felsefe alanlarında önemli bir perspektif sunmaktadır. Daha fazlası için bkz.

Varela, F. J., Thompson, E., & Rosch, E. (1991). *The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience*. MIT Press;

Johnson, M. (1987). *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. University of Chicago Press;

Lakoff, G., & Johnson, M. (1999). *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. Basic Books.

çevreyi beden ve zihin yoluyla kavrama biçimine materyalist bir katkı olarak da düşünülebilir.

Ancak bu bakışın özne ve bilinç merkezli oluşu nesnel gerçeklikten uzaklaşma olasılığını beraberinde getirir. Fenomenoloji, varoluşu bireyin bilinç deneyimleri üzerinden tanımlarken, nesnel gerçeklik ile öznel algı arasında bir gerilim yaratır. Bu gerilim, sezgiler, algılar ve gerçeklik arasındaki bağı sorgularken, bireylerin deneyimlerinin, nesnel gerçekliğin bir yansıması mı yoksa tamamen öznel bir yorum mu olduğu sorusunu gündeme getirir ve nesnel bilgiye ulaşma konusunda sınırlamalar taşır. Bu sınırlamalar, fenomenolojik bulguların nesnel gerçeklik üzerindeki geçerliliğini sorgulamaya yol açar ve gerçekliğin ne olduğu üzerine derin ontolojik tartışmalara kapı aralar. Bu noktada, materyalist yaklaşımlar⁸¹ ve Duygulanım Teori fenomenolojik yaklaşımın sınırlamalarını olabildiğince esnetmek ve nesnel gerçekliğin somut izlerini takip edebilmek için düşünsel çerçeveye dâhil olur. Kapsayıcı ve bütünleşik bir bakış kurmak üzere inşa edilen bu düşünsel çerçeve, içsellik olgusunun nesnel bir algılanmaya olan mesafesini ortadan kaldırmasa da bu mesafeyi azaltma potansiyeli taşır.

⁸¹ Felix Guattari ve Pelin Tan'ın takip ettikleri Transversal Metodoloji, Deleuzeyen ilişkisellik düzlemi ve asamblaj kavramını, Graham Harman'ın Nesne Yönelimli Ontolojisi'ni ve Karen Barad'ın Dolanıklık Teorilerini içermektedir.

BÖLÜM ALTI

SONUÇ

Yerleşik kabulleri sorgulayan ve mevcut teorik çerçeveleri yeniden yapılandıran uzun süreç, kent ve kentsellik olgularını merkezine alan yeni kuramsal açılımların ortaya çıkmasına olanak tanımış ve bu bağlamda iç mekân kuramının tartışmaları ile terminolojisi, kent ve kentsellik olgularını yeni bir tartışma alanına taşımıştır. Kentsel mekân-iç mekân arasındaki ilişkiyi çoklu okumalara açan bu manevra, kente yeni bakışlar yöneltmek üzere çeşitli teorik denemeleri harekete geçirmiş ve böylece “kentsel içsellik” (*urban interiority*) kavramı son yirmi yılın akademik gündeminde ve özellikle disiplinlerarası tartışmalarda giderek daha fazla yer almaya başlamıştır.

İç mekân-kentsel mekân arakesitinden türeyen ve içsellik olgusunun kentsel bağlamda ürettiği spekülative mekânsallıklara dikkat çeken bu kavram, sahip olduğu muğlak ve çoğul anlamları, çok boyutlu yapısı ile disiplinlerarası düzlemde dinamik bir zemin üretmekte ve çeşitli tartışma eksenlerini tanımlayarak, akademik ve pratik düzeyde önemli bir diyalog alanı oluşturmaktadır.

Kentsel mekânı iç mekânın epistemik alanı içinde konumlandıran ve yeniden tartışmaya açan bu tez, disiplinlerarası bir konumda duran “kentsel içsellik” kavramını, bu sınır-aşımı denemesini, üçlü bir teorik zeminde ele alarak kenti, mekânı ve iç mekânı yeniden düşünmek üzere yeni bir bakış denemesi sunmuştur.

Kentsel mekânın iç mekân kuramı üzerinden nasıl ele alınabileceğine dair bir düşünsel çerçeve ve kavram seti sunan bu çalışma, mevcut iç mekân kuramını genişletmek ve daha kapsamlı bir bakış üretmek üzere yapısalcılık-sonrası dönemin mekân odaklı tartışmalarından beslenirken, diğer yandan Yeni Materyalist düşüncenin insan-olmayan faillere yaptığı vurguyu Duygulanım Teori ile ilişkilendirerek kentsel mekân için yeni bir düşünsel çerçeve kurmayı amaçlamıştır. Bu hedefte, farklı epistemolojik alanlarda işlerlik gösteren özne-merkezli bir bakışı nesne-merkezli materyalizm ile bir araya getirmiş ve bu iki uç arasında bağlayıcı olarak Duygulanım Teorisi’ni konumlandırmıştır. Özne-merkezli ve nesne-merkezli yaklaşımlar arasındaki ayrımın keskinliği ortadan kaldıran ve çalışma kapsamında eş titreşime sokan bu çaba, bir tür rezonans arayışıdır. Çalışmanın önerdiği bu metodolojik

çerçeve, özne-nesne dikotomisini aşarak, mekânın çok katmanlı yapısını araştırmak için yeni bir yol açmıştır.

Bu bağlamda, Deleuze ve Guattari'nin bilginin bağlantılar ve ilişkiler ağı içinde üretildiğini öne süren düşünce sistemi ve Deleuzyen varlık felsefesi dolayısıyla inşa edilen Yeni Materyalizm ve Duygulanım Teorisi kentsel mekânda içselliği oluşturan ve inşa eden mekanizmaları keşfetmek üzere yeni bir bakışı inşa etmiştir. Fiziksel unsurlar kadar fiziksel olmayan algısal unsurları, bedenleşmiş zihinleri (*embodied mind*) ve sezgileri de tartışmaya dâhil eden bu bakma biçimi, kentsel iç'lerin üretilmesi ve keşfedilmesinde içsellik kavramını önemli bir pozisyona yerleştirmiştir. Bu çerçeve, içselliğin bedensel olarak algılanan, çeşitli duygulanımsal yoğunluklar üreten maddesel izlerini kentsel mekânda takip etmeyi sağlamış ve kentsel iç'leri bedensel-maddesel-duygulanımsal bir arakesitte, ilişkisellikler üzerinden keşfetmeye olanak tanımıştır.

İçselliği yalnızca bireysel veya psikolojik bir olgu olarak değil, bedensel, maddesel ve duygulanımsal yoğunluklarla örülü bir deneyim alanı olarak ele alan ve iç mekân ile kentsel mekânın sınırlarını belirsizleştirerek geçirgen ve dinamik ilişkiler ağına dayalı bir okuma modeli geliştiren bu çalışma, tasarım ve planlama pratikleri için yeni bir perspektifi aralamıştır.

Ancak, kentsel içselliğin ilişkiselliklere tanımlı çok katmanlı, karmaşık ve dinamik yapısı kavrama dair çoklu anlamları ve belirsizlikleri beraberinde getirmiştir. Kentsel içselliğin kavramsal özgünlüğünü ve onu muğlak bir alana taşıyanın ne olduğunu tanımlamak gerekirse cevapları gündelik yaşamda aramak gerekmektedir.

Böylesine uçucu ve muğlak bir kavramın ne olduğunu anlamak üzere, gündelik yaşamda Çamlık Sahası'nda gözlemlenen sıradan ve gündelik olaylar çıkış noktası olmuştur. Kentsel iç ve içsellik tartışmalarının zeminini oluşturacak konular, Çamlık Sahası'nda yapılan alana-duruma-yere özgü gözlemler sırasında keşfedilmiş ve içselliği yapılandıran, durum içinde gizli, sarılıp sarmalanmış olarak bulunan ilişkiler fragmanter anlatılar aracılığıyla aktarılmaya çalışılmıştır. İçsellik olgusunu var eden geçici ve uçucu dinamikleri “fragmanlar” olarak kaydeden bu görme biçimi, değişen failler tarafından sürekli üretilip, dönüştürülen ve hızla gözden yitirilen “kentsel

içsellik” ancak ‘son bakışta’ farkına varılabilen fragmanlar ile yakalanabileceğini öne sürmektedir.

Kentsel içsellik geniş aralıklı süzgecinden geçebilen, önemsiz ve sıradan görünen bu anlatılar, mekânsal deneyimin yalnızca fiziksel sınırlar ve biçimlerle değil, aynı zamanda bu sınırların ötesine taşan ilişkisel, etkileşimsel ve duygulanımsal boyutlarla şekillendiğini göstermiştir. İçsellik olgusunun çeşitli bilgi katmanlarını açığa çıkaran bu anlatılar, farklı ölçekler ve bağlamlar arasında kavramsal yakınlıklar kurarak kentsel iç’lerin sabit ve homojen yapılar olarak ele alınmasından öteye geçerek, akışkan, çok katmanlı ve değişken, içiçe geçen heterojen oluşlar olarak ele alınmasını mümkün kılmıştır.

Bu anlatılar sonucunda ulaşılan bulgular, materyallerin duygulanımı yapılandığı ve failliği harekete geçirdiği sosyo-materyal konfigürasyonların kentsel içsellik inşa edebileceğini açığa çıkarmıştır. Tezin geldiği noktada, ‘iç’ fiziksel sınırlar üzerinden değil, bireyin bedeni aracılığıyla dış dünyayı deneyimleme süreci çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda, kentsel iç’lerin bireylerin kendilerini ait hissedebilecekleri geçici/kalıcı yer üretme pratikleri üzerinden aidiyet, kimlik, benlik gibi psiko-coğrafik bir anlayış ile üretilebileceği sonucuna varılmıştır. Bu durum, kentsel mekânda içsel yaşamın üretildiği herhangi bir ortamın dâhi kentsel içsellik olgusu kapsamında değerlendirilebileceğini ortaya koymuştur.

Bu açılım, içmimarlık alanyazınında kentsel iç’lerin pasajlar ya da avlular gibi tipolojik referanslarla ele alındığı kavrayışların ötesine geçmeye olanak tanımaktadır. Kentsel içsellik kavramının sunduğu yeni düşünsel çerçevede kentsel iç’leri incelemek, fiziksel sınırları aşarak onu alansal koşulların tanımladığı daha geniş bir bağlama yerleştirmektedir.

İçsellik ve kentsel iç, kontrol edilemeyen birtakım gelişmelerle kontrollü ya da rastlantısal olarak oluşabilmektedir. Dolayısıyla bu tez, değişken faillerin ve durumların ilişkiselliğinden ortaya çıkan içsellik olgusunun dinamik, çok katmanlı, müphem ve dolanık dünyasını ortaya koyarak, kentsel içsellik yeni katmanlarını keşfetmek üzere kapsamlı bir bakış inşa etmektedir.

İçsellik, doğası gereği tekilliklerle birlikte ifade edilebilen karmaşık ve zamansal bir olgu olması sebebiyle, kendini var eden bir araya gelişlere, yeğinliklere ve düzeylere göre içeriğini sürekli olarak güncellemektedir. Bu durum, “içsellik” kavramının, dolayısıyla “kentsel iç” ve “kentsel içsellik” kavramlarının mevcut tanımların ötesine geçerek yeni katmanları ve boyutları kapsayacak şekilde evrilmelerine ve tanımlarını sürekli olarak genişletmelerine olanak tanımaktadır.

Dolayısıyla bu tez, kentsel içsellığe dair sabit bir tanım üretmek yerine kavramın müphemliğini sürdürmeyi ve bu muğlaklığın gölgeli izlerini keşfetmeyi önermektedir. Kavramı muğlak bırakarak doğurganlıklara, olasılıklara açarak, kuvvelere sahip bir sınır-aşımı, geçişlilik hali ile tanımlamaya olanak tanımaktadır. Böylece, Zygmunt Bauman’ın “müphemlik” (*ambivalence*)⁸² kavramına olumlu bir değer atfedilmektedir.

Bu doğrultuda çalışma, içsellik olgusunu yeni bir bakışla anlamayı önermekte ve bu bakışı kente yönelterek üretilecek içsellik bilgisinin bağlama ve zamana göre değişen, farklı kesitlerde anlık olarak yakalanabileceğini öneren yeni bir izlek tanımlamaktadır. Bu izlek, katı bir metodolojik çerçeve yerine heterojenliği, zamansallığı ve ilişkiselliği temel alan yeni bir kavram seti üzerinden takip edilebilmektedir.

Kentsel iç ve içselliklerin maddesel-duygulanımsal dolanıklıkta ortaya çıkan “oluş” süreçlerini açıklayan yeni kavram seti, iç mekân kuramlarından ve terminolojilerinden farklı olarak, kentsel mekânda içsellliği yapılandıran atmosferi, efemeral (*ephemeral*) ve eterik (*ethereal*) unsurları/durumları tanımlamak, geçici yer inşası (*place-making*) pratiklerini açıklamak, zamansal ve duygulanımsal kategorileri ifade etmek üzere yapılandırılmıştır. Bu kavram setinin, gelecek çalışmalarda kentsel mekânda çeşitli biçimlerde tezahür eden içsellik olgusunun, tanımlı zamansal ve mekânsal koordinatların dışında, bağlama özgü tekilliklerini açığa çıkarması beklenmektedir.

⁸² Müphemlik, belirsizlik, bulanıklık veya belirsizliği ifade eden bir durumu ifade eder. Müphem bir ifade, net bir anlama sahip olmayan veya birden fazla yoruma açık olan ifadeleri kapsar. Bu bağlamda, kavramların sahip oldukları anlamları, zaman içinde muğlaklaşarak yan anlamlar taşıyabilecek bir esneklik kazanırlar. Metaforik ve pejoratif kullanımlar sabit anlamı yamultarak yeni bir kavramın oluşmasına izin verir. Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik* (Çev. İsmail Türkmen). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Ancak bu noktada, önerilen kavram setinin ve olguların güncellik ile sınırlı olduklarını kabul etmek gerekir. Bu çalışmanın kapsamı, içselliği olgular düzleminde açıklamak üzere incelediği tekil ve bağımsız olaylar/durumlarla sınırlıdır. Konunun sürekli değişen, dinamik doğası göz önüne alındığında, bulguların zamanla farklılıklar göstereceği ve gelecekteki araştırmalarda güncellemeler gerektireceği açıktır. Dolayısıyla, bu tez kapsamında içselliğin oluş koşullarını keşfetmek üzere sunulan kavram setinin, yeni kavramların ve terimlerin keşfi ile genişletilmesi mümkün görünmektedir. Keşfedilecek her yeni terim içsellik olgusunun ait olduğu epistemik çerçeveyi genişleten yeni bir motivasyon olacaktır.

Araştırmanın dikkat çeken bir başka sonucu, kentsel içsellik olgusunun, toplumun gündelik yaşam pratikleriyle, alışkanlıklarıyla ve hatta toplumsal normlarıyla yakından ilişkili olduğudur. Bu kavram, farklı mekânsal ölçeklerde gerçekleşen, mekânı özneye ve gündelik yaşam pratikleriyle birlikte var eden içsel durumları ve ilişkiler biçimini tanımlamaya yönelik keşifler sunarken bu süreçlerin sosyo-kültürel bağlamlardan bağımsız olarak değerlendirilemeyeceğinin altını çizmektedir. Nitekim mekân (*space*) ve yer (*place*) toplumsallığın bir ürünüdür ve Tanyeli'nin ifadesiyle “metropol sosyolojik sonuçları olan bir mekânsal gerçeklik değil, mekânsal olarak varlık kazanmış bir sosyolojik gerçekliktir.”⁸³

Bu noktada, farklı bir kültürden alanyazına giren kentsel içsellik kavramının bu coğrafyanın anlamsal dünyasında asılı kalma olasılığı gündeme gelmektedir. Ancak kentsel içsellik kavramını belirli bir tanımla sınırlamaktan, içeriğini ve anlamını dondurmaktan kaçınmak amacıyla kavramı oluş koşulları ve süreçleri üzerinden açıklamak, kavramın yerel ölçekte çeşitli bağlamlarda konumlandırılmasına olanak sağlamıştır. Böylece, kentsel içsellik kavramının Türkiye'nin mevcut kültürel coğrafyasının ve çok katmanlı sosyo-kültürel yapısının sunduğu dinamikler üzerinden çoklu okumalar aracılığıyla ortaya çıkarılmasını öngören bu süreç, bilginin evrensel bir kavramdan belirli bir yerel duruma, koşula veya kültürel bağlama her seferinde nasıl temellük edilip yeniden üretildiğinin, yerelleştirildiğinin ve tikelleştirildiğinin de bir örneğini sunmaktadır.

⁸³ Uğur Tanyeli'nin David Frisby'nin referansı ile kullandığı Georg Simmel'e ait ifade.
Frisby, D. (2001). *Cityscapes of modernity: Critical explorations* (s. 248). Cambridge: Polity Press.

Tasarım disiplinlerinin henüz dar bir alanında seyrettiği gözlemlenen “kentsel içsellik” kavramını odağına alarak bu çalışma, iç mekâna dair bilgi üretiminin düalitelerle dayalı bilindik güzergâhlarının dışında nasıl bir anlam evrenine genişleyebileceğini de göstermektedir.

İç mekânın kentsel bağlama doğru genişleyerek mekânsal sınırları aşması ve kentin iç mekâna özgü niteliklerle yeniden yapılandırılması mekânsal pratiklerin ve tasarım yaklaşımlarının yeniden düşünülmesine olanak tanımaktadır. Sınırları ve yönelimleri önceden belirli olmayan ve sonsuz biçimde oluşabilecek konfigürasyonlarla açığa çıkan kentsel içsellik olgusu, mekân, kent ve iç mekân kuramlarının her birini yeni tartışma eksenlerine sürükleyen, transversal metodolojiden yararlanan bir harekettir. Bu bağlamda tezi, yerleşik disipliner ayrımları ve kanonlaşmış iç mekân anlatılarını tersyüz eden kavramsal ve epistemeolojik bir yerinden etme denemesi (*transposition*) olarak da değerlendirmek mümkündür.

İç/dış, kamusal/özel, nesne/özne gibi düaliteleri aşma denemesi sunan bu tez, birbirine karşıt iki durum arasındaki kararsızlıktan ziyade eşzamanlı durumlardaki müphemliklere dikkat çekmektedir. Böylece, kamusal/özel, açık/kapalı ya da iç/dış gibi ikili karşıtlıkların mekânsal permütasyonlarını ve yeni melezlikleri mümkün kılarak iç mekânı deneyimsel, geçici/kalıcı, anlık, süreli, keşfe, performansa, ihtiyaca dayalı, ilişkisel, dinamik ve enformel boyutlarıyla yeni okumalara açmaktadır.

Çalışmanın kapısını araladığı yeni dünya, iç mekâna dair kavram ve tanımları farklı biçimlerde düşünme ihtimalini, yeni görme biçimlerini, anlatı ve temsil araçlarını gündeme getirmektedir.

Elde edilen bulgular, kentsel içsellüğün dolanık, müphem ve muğlak dünyasının nasıl temsil edileceğine dair soruları da beraberinde getirmiş ve içselliği yapılandıran ilişki ağlarını ve mekânsallıkları ifade etmeye yönelik mevcut araçların yetersizliklerini açığa çıkarmıştır. Özellikle, mimari ifade araçlarının ve fiziksel çevrenin biçimsel ilişkilerine odaklanan temsil biçimlerinin maddesel-bedensel-duygulanımsal dolanıklıkları tam anlamıyla yansıtamadığı bu çalışma ile bir kez daha ortaya konmuştur. Bu noktada, gelecekte yapılacak çalışmaların dijitalleşen dünyanın

sunduğu dinamik, akışkan ve anlık verilere dayalı yeni araçlarla daha kapsamlı temsil biçimlerini geliştirebileceği düşünülmektedir.

Yapılan değerlendirmeler doğrultusunda bu tez, mekânın çok katmanlı ve ölçeklerarası ilişkilerini ele alarak, kentsel mekân, mimari mekân ve iç mekân arasında trialektik bir düşünme pratiği geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Bulgular, iç mekânın mikro düzeydeki duyumsal, duygulanımsal ve atmosferik etkilerinin, kentsel bağlamın makro ölçekli sosyal, kültürel ve politik dinamikleriyle nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymuş ve mimarlık, içmimarlık ve kent araştırmaları arasında yeni bir diyalog alanı açmıştır.

Şimdiye kadar, iç mekân üzerine yeni tartışma zeminlerinin üretilmesini zorlaştıran şey, iç mekân bilgisinin mimarlık ve içmimarlık epistemelerinin arasına sıkışmış olmasıdır. Bu noktada, iç mekâna yöneltilecek disiplinlerarası bakışlar epistemik sınırları aşmak için kritik rol oynamaktadır. Kavramların farklı bilgi alanlarının sunduğu yaklaşımlarla değerlendirilmesine olanak tanıyan bu bakışlar, mevcut bilgi ve anlayışları sorgulamakta ve kavramların daha geniş bir bağlamda değerlendirilmesine olanak tanımaktadırlar. Kentsel içsellik kavramı, mekânı kentsel mekân ve iç mekânın farklı arakesitlerinde konumlandırarak yeni okumalara açmakta ve farklı disiplinlerin bilgi alanlarını dolayimsız olarak çağırmaktadır. Bu konumlandırma kente, mekâna, iç mekâna ve ilişkili olarak yer pratiklerine disiplinler sınırlar içerisinden bakmanın yetersiz olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Bu doğrultuda çalışmanın, yalnızca mimarlık veya içmimarlık alanlarında değil, aynı zamanda kent çalışmaları, kültürel coğrafya ve sosyoloji gibi alanlarda da yeni açılımlara katkı sunması beklenmektedir.

KAYNAKLAR

- Abercrombie, S., & Whiton, S. (2008). *Interior design and decoration (6 ed.)*. Upper Saddle River, NJ: Pearson.
- Acaroğlu, M.T. (1988). Denizli İlinde Yer Adları. *Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu Bildirileri (27-30 Eylül 1988)* içinde. Denizli Valiliği Yayınları, Denizli: Bilal Ofset Matbaası.
- Açık Hava Tiyatrosunun Havasını Kirlettiler. (2018, 22 Eylül). *Denizli Haber*. Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2024. <https://www.denizlihaber.com/yazarlar/ziya-tikiroglu/acikhava-tiyatrosunun-havasini-kirlettiler/>
- Adolphs, R., & Anderson, D. J. (2018). *The neuroscience of emotion: A new synthesis*. Princeton University Press; Princeton.
- Adorno. T. (1985). *Walter Benjamin'e Mektuplar* (Çev. Ünsal Oskay). *Estetik ve Politika*. İstanbul: Eleştiri Yayınları.
- Akbeyik, H. (2019). *Yaşayanlar Gözüyle Denizli*. Denizli: Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Alberti, L. B. (1989). *De re edificatoria*. Milan: Il Polifilo.
- Allen S. (1999). *Field Conditions*. New York: Princeton Architectural Press.
- Altay, C. (2013). Transgression in and of the city. *Architectural Design*, 83(6), 102-109.
- Altay, C. (18 Nisan 2024). [URL 16] *Eve Dönüş*. https://galerisiyahbeyaz.com/assets/catalogs/can-altay-gazete_compressed.pdf
- Antiques (Vol 60)*, (Anonim, 1951).
- Architectural Forum*, (Anonim, 1929).
- Arnheim, R. (1977). *The Dynamics of Architectural Form*. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press.
- Arrizabalaga, N. F. (2020). Urban interiority in the anthropocene. *Interiority*, 3(1), 83-96.
- Ataman, H. (2018a). *Denizli Son Yüz Yıl (I)*. Denizli: Boy Yayınları.
- Ataman, H. (2018b). *Denizli Son Yüz Yıl (2)*. Denizli: Boy Yayınları.
- Atmodiwirjo, P., & Yatmo, Y. A. (2021). Urban interiority: Emerging cultural and spatial practices. *Interiority*, 4(1), 1-4.

- Atmodiwirjo, P., Yatmo, Y.A., & Ujung, V. A. (2015). Outside interior: Traversed boundaries in a Jakarta urban neighbourhood. *Idea Journal*, 15(1), 78-101.
- Attiwill, S., Cordan, Ö., & Günçe, K. (2017). Urban + Interiority: A Proposition For Nicosia, Cyprus. In LIVENARCH V-2017: Rejecting / Reversing Architecture. Karadeniz Technical University Faculty of Architecture, Trabzon, Turkey.
- Attiwill, S. (2004). Towards an interior history. *idea journal*, 5(1), 1-8.
- Attiwill, S. (2011a). Urban and Interior: techniques for an urban interiorist. In *Urban Interior. Informal Explorations, Interventions and Occupations*, Germany: Spurbuchverlag, 11-24.
- Attiwill, S. (2011b). Urban Interior: interior-making in the urban environment. In *Proceedings of the 2011 IDA Congress Taipei Education Conference*, Taiwan Design Center, 217-224.
- Attiwill, S. (2013). Urban. Interior. Craft.: A World in Making. *Making Futures Journal Vol 3* ISSN 2042-1664.
- Attiwill, S. (2018). Urban interiority as collective individuation. *The Stories of Interior: Multiple Perspectives on Interiority*, 53-62.
- Attiwill, S. (2020). Urban Interiors and Interiorities. In *Cultural, theoretical, and innovative approaches to contemporary interior design*, IGI Global, 58-67.
- Attiwill, S., Giunta, E. E., Fassi, D., & Hermida, B. (1969). *Introduction*. In S. Urban + Interior. *IDEA Journal*, 15(1), 2-11.
- Aydiner, T. (2019). *Yerel siyasetin yeniden ölçeklenmesi: Denizli örneği* [Doktora Tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Barad, K. (2007). *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham & Londra: Duke University Publishing.
- Barthes, R. (1972). *Mythologies* (Jonathan Cape Ltd., Trans.) France: Editions du Seuil.
- Başaran, A. (2023) Kadının Yeri: Feminist Fenomenoloji ve Mekân, içinde *Kadın ve Mekan*. İstanbul: Kadem Yayınları.
- Baudelaire, C. (2011). *Modern Hayatın Ressamı* (Çev. Ali Berkay). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik* (Çev. İsmail Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2013). *Liquid modernity*. John Wiley & Sons.
- Bayrak Göktaş, S. (2014). *Meydan* [Doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Benedikt, M. (2002). Environmental stoicism and place machismo. *Harvard Design Magazine*, 16(Winter/Spring), 1-8.
- Benjamin, W. (1969). Paris: Capital of the nineteenth century. *Perspecta*, 165-172.
- Benjamin, W. (2014). *Pasajlar* (Çev. A. Cemal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Benjamin, W. (2016). Deneyim ve yoksulluk, içinde Parıltılar, (Çev. Yılmaz Öner). İstanbul: Belge Yayınları.
- BMW Guggenheim Lab [URL 14] (14 Nisan 2024). https://www.archdaily.com/160913/update-bmw-guggenheim-lab-atelier-bow-wow/archit_exteriorfromfirst2
- Bohm, D. (2022). *Özel Görelilik Kuramı* (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Bollnow, O. F. (2008). *Human space* (Trans. C. Shuttleworth). Hyphen Press.
- Braidotti, R. (2011). *Nomadic subjects: embodiment and sexual difference in contemporary feminist theory* (2nd ed.) Columbia University Press: New York.
- Britanya Müzesi Dijital Arşivi. Erişim tarihi: 1 Mayıs 2024. https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1955-0416-13
- Bryant, L. (2011). *The Democracy of Objects*. Open Humanities Press.
- Buck-Morss, S. (1983). Benjamin's Passagen-Werk: Redeeming Mass Culture for the Revolution. *New German Critique*, (29), 211-240.
- Chrétien, J.L. (2014). *L'espace intérieur*. Les éditions de Minuit, Paris.
- Clough, P. T., & Halley, J. (Eds.). (2007). *The Affective Turn: Theorizing the Social*. Durham, NC: Duke University Press.
- Colomina, B. (2007). *Domesticity At War*. Cambridge: The MIT Press.
- Colomina, B. (2011). Mahremiyet ve Kamusalılık: Kitle İletişim Aracı Olarak Modern Mimari (Çev. Aziz Ufuk Kılıç). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Coombs, G. (2015). Inside out: When objects inhabit the streets. *idea journal*, 15, 90-101.
- Copleston, F. (2022). *Aristoteles* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Corbo, S. (2020). For an urban interiority. *EdA Esempi di Architettura*, 1-14.

- Cottingham, John (ed.) (1996). *Descartes: Meditations on First Philosophy: With Selections From the Objections and Replies*. New York: Cambridge University Press.
- Çalış Kural, B.D. (2008). Kâğıthane Peyzajı: Yeni Bir Peyzaj Modeli Arayışı: “Mesire” Kavramına Güncel ve Özgün Bir Yaklaşım içinde *Akademik Araştırma Özetleri Kataloğu Cilt 3-4*. İstanbul: IBB Projem İstanbul Yayınları.
- Çamlık Bulvarında Sona Doğru (17 Şubat 2023). *Denizli Büyükşehir Belediyesi Resmî İnternet Sayfası*. <https://denizli.bel.tr/Default.aspx?k=haber-detay&id=17867>
- Çamlık Parkı (14.12.2022). *Denizli Valiliği Resmî İnternet Sitesi* <http://www.denizli.gov.tr/camlık-parki>
- Çankaya Üniversitesi Ders Planı [URL 4] (25 Mart 2024). <https://bilgipaketi.cankaya.edu.tr/CourseInfo?Id=107034&BolumKodu=604&MNo=327>
- Dağdeviren, S. (2003). *Tarihi ve tabii güzellikleri ile Denizli*. Tşof Plaka Matbaa.
- De Carli, C. (1967). Contro la realtà finta. *Interni*, 1, s.3.
- De Carli, C. (1982). *Architettura spazio primario*. Milan: Hoepli.
- Dedebaba, N. B. (2002). *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik V. Cilt*. Ardıç Yayınları: Ankara.
- DeLanda, M. (2006). *A new philosophy of society: Assemblage theory and social complexity*. Continuum.
- DeLanda, M. (2021). *Materialist phenomenology: A philosophy of perception*. Bloomsbury Publishing.
- Deleuze, G. (1994). *Difference and repetition* (Trans. P. Patton,). Columbia University Press. (Original work published 1968)
- Deleuze, G. (2000). Proust and Signs (Trans. Richard Howard). London: Athlone Press.
- Deleuze, G. (2006). *Kıvrım: Leibniz ve Barok* (Çev. H. Yücefer). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Deleuze, G. (2014). *Sinema 1–Hareket-İmge* (Çev. S. Özdemir). İstanbul: Norgunk.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (1972). *L'Anti-Œdipe: Capitalisme et schizophrénie*. Les Éditions de Minuit.

- Deleuze, G., & Guattari, F. (1980). *Mille Plateaux: Capitalisme et schizophrénie*. Les Éditions de Minuit.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (1987). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia* (Trans. B. Massumi,). University of Minnesota Press. (Original work published 1980)
- Demirci, M., & Yalçın, S. Ö. (2022). Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin kuruluş tarihçesi ve ilk 10 yıllık gelişimi. *Pamukkale Medical Journal*, 15(1), 175-185.
- Denizli Büyükşehir Belediyesi Dijital Arşivleri. Erişim Tarihleri: 17 Nisan 2020-24 Ekim 2024. <https://www.denizli.bel.tr/>
- Di Palma, V., Periton, D., & Lathouri, M. (2008). *Intimate metropolis: urban subjects in the modern city*. Routledge.
- Delikliçinar Yeni Camii Nasıl Yapıldı? (2012, 4 Haziran). *Denizli Haber*. Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2024. <https://www.denizlihaber.com/ozgun/kent-bellegi/deliklicinar-yeni-cami-nasil-yapildi/>
- Evans, R. (1997). *The developed surface*. In *Translations from drawings to building and other essays* (195-230). Massachusetts: The MIT Press.
- Fladerhaus [URL 15] (14 Nisan 2024). *Archdaily*. <https://www.archdaily.com/148401/flederhaus-heri-salli>
- Foucault, M. (1984). “Des Espaces Autres” of Other Spaces: Utopias and Heterotopias (Trans. J. Miskowiec). *Architecture, Mouvement, Continuité* (5), 46-49.
- Foucault, M. (2001). *Yapısalcılık ve Post Yapısalcılık* (Çev. Ü. Umaç ve A. Utku). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Foucault, M. (2016). *Başka Mekânlara Dair içinde Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2* (Çev. I.Ergüden, O.Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Frisby, D. (2001). *Cityscapes of modernity: Critical explorations*, Cambridge: Polity Press.
- Galerie Lafayette Haussmann [URL 9] (5 Nisan 2024). <https://haussmann.galerielafayette.com/en/culture-and-heritage/>
- Geçmiş Zaman Olur Ki (27 Mayıs 2020). *Denizli Haber*. Erişim tarihi 25.01.2023. <https://www.denizlihaber.com/ozgun/gecmis-zaman-olurki/gecmis-zaman-olur-ki-237/?site=desktop>

- Giedion, S. (2008). *Space, time and architecture: The growth of a new tradition* (5th rev. and enl. ed.). Harvard University Press. (Original work published 1940)
- Giunta, E. E. (2009). Urban interiors. Artificial territories. designing 'spatial script' for relational field. *idea journal*, 9 (1), 52-61.
- González, B. M. (2005). Topophilia and topophobia: The home as an evocative place of contradictory emotions. *Space and Culture*, 8(2), 193-213.
- Göçgün, Ö. (2006). 1923'ten 1960'lı Yıllara Uzanan Çizgide Denizli'nin Spor Tarihi. *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu: Bildiriler 2. Cilt* içinde PAÜ Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayınları: Denizli, 631-641.
- Gönüllü, H. (2016). *Denizli Kentinin Büyük Ameliyatı*. Denizli: Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültürü Yayınları.
- Greenberg, P. (18 Nisan 2023). Expanding Interiority. *Academia*. https://www.academia.edu/24827501/EXPANDING_INTERIORITY
- Grosz, E. (2001). *Architecture from the Outside: Essays on Virtual and Real Space*. Cambridge: The MIT Press.
- Guattari, F. (1984). *Molecular Revolution: Psychiatry and Politics* (Trans. Rosemary Sheed). London: Penguin Books.
- Guattari, F. (2015). *Psychoanalysis and transversality: Texts and interviews 1955-1971* (Trans. A. Hodges). South Pasadena, CA: Semiotext(e).
- Hall, E.T. (1969). *The Hidden dimension*. Garden City, NY: Doubleday.
- Haraway, D. J. (1991). *Simians, cyborgs, and women: The reinvention of nature*. Routledge: New York.
- Harvey, D. (1989). *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford: Blackwell.
- Heidegger, M. (2002). Hümanizm Üzerine Mektup *Hümanizmin Özü* içinde (Çev. A. Aydoğan). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Hinkel, R. (2009). *Urban Interior Research Group Colloquium Booklet*. Melbourne: RMIT University.
- Hinkel, R. (2011a). Private encounters and public occupations: A methodology for the exploration of public space. In *Urban interior: Informal explorations, interventions and occupations* (79-96). Germany: Spurbuchverlag.

- Hinkel, R. (2011b). Urban interior: informal explorations, interventions and occupations. Germany: Spurbuchverlag.
- Huppertz, D. J. (2012). The first interior? Reconsidering the cave. *Journal of Interior Design*, 37 (4), 1-8.
- Ionescu, V. (2018). The interior as interiority. *Palgrave Communications*, 4(1), 1-5.
- Irigaray, L. (1993). *An ethics of sexual difference*. Cornell University Press.
- Irigaray, L. (1999). *The forgetting of air in Martin Heidegger* (Trans. M. B. Mader). Austin: University of Texas Press.
- Istiani, N.F.F. (2018). The Practice of Cinematic Drawing in Grasping the Setting of Urban Interior: Case study of Open Market in Rotterdam, The Netherlands. In *Amps Proceedings Series 14, Moving Images- Static Spaces: Architectures, Art, Media, Film, Digital Art and Design*, Altınbaş University, Istanbul, Turkey.
- İnceoğlu, N. (1999). Tarihsel Süreç İçinde Denizli Kentindeki Yapısal Değişiklikler-Kentleşmede Sürdürülebilirlik Politikaları. *Denizli'de Sanayileşme ve Kentleşme Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (103-106). TMMOB Makine Mühendisleri Odası: Denizli.
- İstanbul Kültür Üniversitesi Çevre Tasarımı Programı Ders Planı [URL 3] (25 Mart 2024).
https://akademikpaket.iku.edu.tr/TR/ects_bolum.php?m=2&p=108&f=8&r=0&ders_id=11058&ects=ders_detay
- İstanbul Kültür Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı (İngilizce) Programı Ders Planı [URL 2] (25 Mart 2024).
https://akademikpaket.iku.edu.tr/TR/ects_bolum.php?m=1&p=122&f=0&r=0&ders_id=6563&ects=ders_detay
- İstanbul Sağlık ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu 2022-2023 Akademik Yılı İç Mekan Tasarımı Programı Ders Planı [URL 1] (25 Mart 2024).
<https://www.issb.edu.tr/akademik/ic-mekan-tasarimi/ders-planlari>
- İstinye Üniversitesi Ders Planı [URL 5] (25 Mart 2024).
https://ois.istinye.edu.tr/bilgipaketi/eobsakts/ders/ders_id/9887/program_kodu/0501001/h/1322/s/3/st/D/ln/tr
- Johnson, D. D. (1998). *Night Skies of Aboriginal Australia: a noctuary*. Sydney: Oceania Publications, University of Sydney.

- Johnson, M. (1987). *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. University of Chicago Press.
- Kaçar, H.T. (1998). İçmimarlık ve Ülkemizdeki Yeri. *Anadolu Sanat Dergisi*, 08(11), 55-63.
- Kahn, L. I. (1971). The room, the street, and human agreement. *AIA Journal*, 56(3), 33-34.
- Kepekçioğlu, M. B. (2021). *Sine-dram ve arki-dramın eleştirisi: Dziga Vertov ve Rem Koolhaas* [Doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Kıvılcım Sözgen, E. (2021). Kentsel İç Mekân: Kamusallığın Evselleştirilmesinin / “İç” Selleştirilmesinin Söylemsel İnşası. *Tasarım+ Kuram Journal*, 17 (34), s.101.
- Kıvılcım Sözgen, E. (2022). Re-Thinking The Urban: The Theory of Affect and Urban Interiority As A Way of Thinking New Possibilities. *Urbanizm: An International Scientific Journal of Urban Planning & Sustainable Development*, (27). 45-59.
- Kıvılcım Sözgen, E. (2024). İç Mekânda İç-Dış Dualitesinin İnşası ve Kopuş Söylemi Olarak “Kentsel İç Mekân”. *GRID Mimarlık, Planlama ve Tasarım Dergisi*, 7(1), 36-59.
- Kohlmaier, G., & Von Sartory, B. (1991). *Houses of glass: A nineteenth-century building type*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Koolhaas, R. (1994). *Delirious New York: A retroactive manifesto for Manhattan*. New York: Monacelli Press.
- Körmütlü, İ. U. (2015) *İrem Uysal Körmütlü. Denizli’de Deniz Vardı Da Biz Mi Yüzmedik!?*[Blog Yazısı]. <https://denizlinaber.wordpress.com/2015/07/13/denizlide-deniz-var-di-da-biz-mi-yuzmedik-camlık-sehir-ormani/>
- Köse, H. (2018). Yaratıcı Uzamlar Ya Da “Psikocoğrafya” Kavramı Odağında Mekânın Yeniden Üretimi. *Moment Dergi*, 5(2), 320-342.
- Lajer-Burcharth, E., & Sontgen, B. (2016). *Interiors and interiority*. Boston: De Gruyter.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1999). *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.

- Lanternen Pavyonu [URL 13] (14 Nisan 2024). *Archdaily*.
<https://www.archdaily.com/110854/lantern-pavilion-awp-atelier-oslo/50075ce228ba0d4148001f93-lantern-pavilion-awp-atelier-oslo-photo>
- Latour, B. (2005). *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Laugier, M. A. (1753). *Essai sur l'Architecture*, Paris: Duchesne
- Laugier, M. A. (1755). *Essay on Architecture*, London: Gray's Inn.
- Le Bon Marché [URL 10] (30 Mart 2024).
<https://www.lebonmarche.com/en/store/culture/heritage-lebonmarche>
- Le Corbusier. (2007). *Toward an architecture* (Trans. J. Goodman). Getty Research Institute. (Original work published 1923)
- Leveratto, J. (2019). Urban interiors: a retroactive investigation. *Journal of Interior Design*, 44(3), 161-171.
- Lewis, A. (2010). *The great lady decorators*. New York: Rizzoli.
- Lukacs, J. (1970). The Bourgeois interior. *American Scholar*, 39(4), 616-630.
- Lyotard, J.-F. (1979). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Mace, V. (2014). Sensing the urban interior. In *[in]arch International Conference*, Universitas Indonesia, Depok (Jakarta).
- Mace, V. (2015). The transfigured phenomena of domesticity in the urban interior. *Idea Journal*, 15, 16-37.
- MacFarlane, K. (2018). Sera Etkisi: İmparatorlardan Şirket Yöneticilerine, Cam Mimarinin Güç Gösterisi (Çev. Nur Altınyıldız Artun, Elçin Gen). E-Skop: Sanat Tarihi Eleştiri. <https://www.e-skop.com/skopbulten/sera-etkisi-imparatorlardan-sirket-yoneticilerine-cam-mimarinin-guc-gosterisi/3696>
- Martinelli, P. M. (2019). House, Street, City: Le Corbusier's Research Towards A New Urban Interior. *Interiority*, 2(2), 129-153.
- Martinelli, P. M. (2020). Inside the Façade: The Inhabited Space between Domestic and Urban Realms. *Journal of Interior Design*, 45(2), 55-75.
- Marx, K., (2010). *Yabancılaşma*. Ankara: Sol Yayınları.
- Massola, A. (1968). *Bunjil's Cave: myths, legends and superstitions of the Aborigines of south-east Australia*. Melbourne: Lansdowne Press,

- Massumi, B. (2002). *Parables for the virtual: Movement, affect, sensation*. Durham, NC: Duke University Press.
- Maxwell, J. C. (2024). *Özdek ve devim* (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- McCarthy, C. (2005). Toward a definition of interiority. *Space and Culture*, (8)2, 112-125.
- Merwood-Salisbury, J., & Coxhead, V. (2018). Exterior interiors: The urban living room and beyond. In *Interiors beyond architecture* (139-152). Routledge,
- Michelson, W. M. (1976). *Man and His Urban Environment: A Sociological Approach, With Revisions*. London: Addison-Wesley Pub. Co.
- Milano Politeknik Üniversitesi resmi internet sayfası (2 Kasım 2024). *Politecnico di Milano About*. <https://www.auid.polimi.it/about/>
- Mitchell, D. (2003). *The right to the city: Social justice and the fight for public space*. New York: Guilford Press.
- Munn, N. D. (1996). Excluded spaces: The figure in the Australian Aboriginal landscape. *Critical inquiry*, 22(3), 446-465.
- Nişantaşı Üniversitesi Ders Planı [URL 7] (25 Mart 2024). <https://ebp.nisantasi.edu.tr/DereceProgramlari/Ders/1/0/10467/28053/1>
- Orlin, L. C. (2007). *Locating Privacy in Tudor London*. Oxford: Oxford University Press.
- Ouzman, S. (2005). Seeing is deceiving: Rock art and the non-visual. In T. Heyd & J. Clegg (Eds.), *Aesthetics and rock art*. (253–269). Aldershot & Burlington: Ashgate.
- Oxford University Press. (2024, June). *Interiority, n. Oxford English Dictionary*. <https://doi.org/10.1093/OED/1089476130> Erişim tarihi: 5 Eylül 2024.
- Önen, C. (1988). Denizli. Denizli: Çağdaş Ambalaj Basım Sanayii ve Tic.A.Ş.
- Özbek, M. (2000). Walter Benjamin'i Okumak-III. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55(04).
- Özcan, K. & Seçil, A. (2020). Kent formunun morfolojik analizi: Denizli örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(2), 141-160.
- Paley Park [URL 11] (29 Aralık 2022). <http://www.moderndesign.org/2012/02/harry-bertoia-side-chair-at-paley-park.html>
- Park, J. (2023). *My Dark Room: Spaces of the Inner Self in Eighteenth-Century England*. Chicago: University of Chicago Press.

- Peiss, K. (1991). Going public: Women in nineteenth-century cultural history. *American Literary History*, 3(4), 817-828.
- Perec, G. (1989). *L'infra-ordinaire*. Paris: Éditions Galilée.
- Petit, B. C. (2019). From Interior to Interiority: Locating Key Historical Moments in the Relationship between Spaces and Individuals. *Interiority*, 2(2), 195-211.
- Pimlott, M. (2007). *Without and within: Essays on territory and the interior*. Rotterdam: Episode.
- Pimlott, M. (2018). Interiority and the Conditions of Interior. *Interiority*, 1(1), 5-20.
- Power, J. (2014). Interior space: representation, occupation, well-being and interiority (Version 1). University of Tasmania. <https://hdl.handle.net/102.100.100/546437>
- Power, J. (2014b). The liminality of interiority: Australian indigenous cosmological space. SITUATION 2014- exhibition & conference proceedings: University of Tasmania.
- Praz, M. (1982). *An illustrated history of interior decoration from Pompeii to Art Nouveau*. London: Thames & Hudson. (Original work published 1964)
- Rajchman, J. (1998). *Constructions*. Massachusetts Institute of Technology Press.
- Rault, J. (2005). Occupying E.1027: Reconsidering Le Corbusier's "gift" to Eileen Gray. *Space and Culture*, 8(2), 160-179.
- Rice, C. (2004). Rethinking histories of the interior. *The Journal of Architecture*, 9(3), 275-287.
- Rice, C. (2007). *The Emergence of The Interior: Architecture, Modernity, Domesticity*. New York: Routledge.
- Rice, C. (2016). *Interior Urbanism: Architecture, John Portman and Downtown America*. London: Bloomsbury Publishing.
- Royal Institute of British Architects. Erişim tarihi: 1 Mayıs 2024. https://www.ribapix.com/design-for-york-house-pall-mall-london-for-the-duke-of-york-showing-the-proposed-interior-decoration_riba3083-37
- Ruan, X., & Hogben, P. (Eds.). (2007). *Topophilia and topophobia: Reflections on twentieth-century human habitat*. New York: Routledge.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. New York: Vintage Books.

- Savaş Yavuzçehre, P. (2021). Cumhuriyet Döneminde Denizli’de kentsel mekân kullanımı hakkında literatür analizi. *Denizli Çalışmaları Birikim ve Yol Haritası* (Ed. Yasemin Beyazıt) içinde. Ankara: Nobel Yayın Grubu.
- Schmitz, H. (1969). *System der Philosophie, Band 3, Teil 2: Der Gefühlsraum*. Bonn: Bouvier Verlag.
- Seigworth, G. J., & Gregg, M. (2010). *The affect theory reader*. Durham: Duke.
- Sennett, R. (2017). Interiors and Interiority. *Independent Magazine of Architecture + Technology, Interior Matters* SOLID Harvard Symposia on Architecture (47), 10–19.
- Shah, S. J., & Muro, C. (2023). Manifestations of urban interiority in Delhi Gate Bazaar of Lahore. *Interiority*, 6(2), 177-200.
- Simmel, G. (2002). The Metropolis and Mental Life (1903) in *The Blackwell City Reader* (G. Bridge & S. Watson (Eds.)). Oxford and Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Sombart, W. (1967). *Luxury and Capitalism*. Ann Harbor: University of Michigan Press.
- Sparke, P. (2003). The ‘Ideal’ and the ‘Real’ Interior in Elsie de Wolfe’s “The House in Good Taste” of 1913. *Journal of design history*, 63-76.
- Sparke, P. (2008). *The Modern Interior*. London: Reaktion Books.
- Stadtlounge, St Gallen [URL 12] (19 Nisan 2024). <https://ifdesign.com/en/winner-ranking/project/stadtlounge-st-gallen/131116>
- Straw, C. (1988). Gregory the Great: Perfection in Imperfection. Berkeley: University of California Press.
- Sue, R. (1999) Craft, creativity and critical practice. In: Sue Rowley (ed.) *Reinventing Textiles, Vol 1: Tradition and Innovation*. Brighton: Telos Art Publishing, 1–20.
- Şemsioğlu, C. (2016). *20. Yüzyıl Başlarında Denizli*. Denizli: Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Şumnu, U. (2019). İç Mekânda Modernite Kavgası: Alternatif Bir Tarih-Yazım Denemesi. Türkiye’de İç Mimarlık Eğitiminin Tarihi, Gelişimi ve Geleceği Ulusal Sempozyumu, İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Şumnu, U. (2022). Mimari Mekanın ‘Fazlalığı’ Olarak İç Mekan. *Betonart, Aralık*: 75, 12-21.
- T.C. Denizli Valiliği 1993 Yılı Çalışma Raporu.

- Tan, P. (2021, 9 Ocak). *Transversal materyalizm* [Video]. Açık Seminer, “Sessiz Şahit” programının ilk oturumu. Erişim tarihi: 5 Şubat 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=Hsc7LBrDfA8>
- Tan, P. (2023). *Yabanıl ittifaklara doğru: Dolanık sürgünler*. Misinin Florası sergi kitapçığı. Nilüfer Sanat.
- Tanyeli, U. (1995). Konut Mekânında Modernite Kavgası. *Mimarlık*, 262, 16-18.
- Tawa, M. (2004). Limit and leimma: What remains for architecture? In H. Edquist & H. Frichot (Eds.), *Limits: Proceedings of the 21st annual conference of the Society of Architectural Historians Australia and New Zealand* (Vol. 2, pp. 455–460). Melbourne, Australia: Society of Architectural Historians, Australia and New Zealand.
- Taylor, L. (1980). *Urban open spaces*. New York: Rizzoli.
- TBMYO İç Mekân Tasarımı Programı Ders Planı [URL 8] (25 Mart 2024). https://tbmyoicmekan.klu.edu.tr/dosyalar/birimler/tbmyoicmekan/dosyalar/dosya_ve_belgeler/ders_icerikleri.pdf.
- The Architect's Journal* (Vol. 110), Anonim, (1949).
- The Arts*, (Anonim, 1928).
- The Strand Magazine*, (Anonim, 1909).
- The Topeka State Journal*, (Anonim, 1907).
- Togay, N. (2002). *Louis I. Kahn ve Tarih*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- Trancik, R. (1986) *Finding Lost Space: Theories of Urban Design*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Tschumi, B. (2018). *Mimarlık ve Kopma*, (Çev. A. Tümertekin). Janus Yayıncılık: İstanbul.
- Tuğlacı, P. (1985). *Osmanlı şehirleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Tunçer, S. (2019). *Descartes’da Epistemolojik Özneden Ahlaki Özneye* [Yüksek Lisans Tezi] Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu. (2023). *Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>
- UC Berkeley Kütüphanesi Dijital Arşivleri. Erişim tarihi: 20 Mart 2024. <https://www.lib.berkeley.edu/EART/maps/nolli.html>
- Uysal, M. A. (1999). *Cumhuriyet döneminde Denizli kazası* [Yüksek Lisans Tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.

- Van Eyck, A. (1960–61). *Forum*, 6–7, s. 238.
- Varela, F. J., Thompson, E., & Rosch, E. (1991). *The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Warf, B., & Arias, S. (Eds.). (2008). *The spatial turn: Interdisciplinary perspectives*. London: Routledge.
- Watakanyaka, S., Anak, A. A., Zhara, L., & Atmodiwirjo, P. (2017). Feeling at home in Starbucks: Revealing transient urban interior. In *Seoul World Architects Congress*, Seoul, South Korea.
- Watson, J. (1998). The micropolitics of home decorating in 19th-century France. *Mosaic: A journal for the interdisciplinary study of literature*, 21-34.
- Wettenhall, E. (1684). *Enter into Thy Closet* (5th Rev. Ed). London: R. Bentley.
- Yaşar Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü Ders Planı [URL 6] (25 Mart 2024). <https://inar.yasar.edu.tr/ders-icerikleri-3/>
- Yıldız, B. (2013). *Denizli Sancağı'nda Gayrimüslimler (1876-1923)* [Doktora Tezi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Zevi, B. (1957). *Architecture as space: How to look at architecture* (Trans. M. Gendel). New York: Horizon Press. (Original work published 1948).